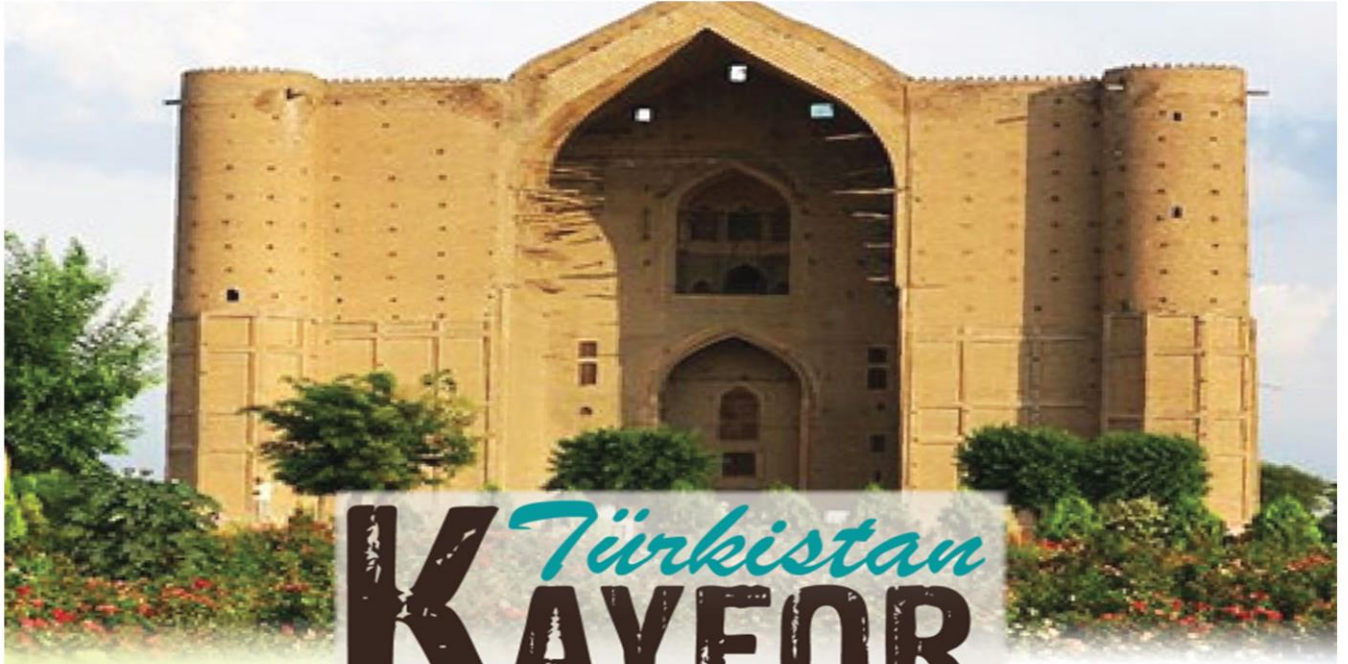




K *Türkistan* KAYFOR

27. ULUSLARARASI KAMU YÖNETİMİ FORUMU

TÜRK DÜNYASINDA KARŞILAŞTIRMALI KAMU YÖNETİMİ

10-12 EYLÜL 2025

kmu.edu.tr/kayforturkistan



Türk Devlet Geleneği
Sivil Toplum Kuruluşları
Kamu Personeli
Diplomasi
Kamu Politikaları
Kamu Hizmeti
Kamu Güvenliği
Karşılaştırmalı Yönetim
Uluslararası İlişkiler
Kriz Yönetimi
Afet Yönetimi
Göç Çalışmaları
Dijitalleşme
Kamu Yönetiminde Yapay Zeka

Türk İdare Tarihi
Yönetimler Arası İş Birliği
Yerel Yönetimler
Devlet Teşkilatı
Kimlik Tartışmaları
Kültür Çalışmaları
Bölge Çalışmaları
Kentsel Politikalar
Çevre Politikaları
Bölgesel Güvenlik
Kamu Ekonomisi
Bölgesel Kalkınma
Kamu Hukuku
Siyasal İletişim
İlgili Diğer Çalışmalar



TÜRKİSTAN KAZAKİSTAN

Editör: Prof. Dr. Şerife PEKKÜÇÜKŞEN

Editör Yardımcısı: Dr. Öğr. Üyesi Selime YILDIRIM

ISBN: 978-625-00-3014-1

27. ULUSLARARASI KAMU YÖNETİMİ FORUMU
BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

10-12 EYLÜL 2025

TÜRKİSTAN KAZAKİSTAN

ONUR KURULU

Dr. Janar TEMİRBEOVA (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Naci GENÇ (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Rektör Vekili)

Prof. Dr. Mehmet GAVGALI (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörü)

Dr. Mirlan CHYNYBAEV (Razzakov Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Mehmet Naci BOSTANCI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Mustafa Kasım KARAHOCAGİL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Turhan KAÇAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörü)

Sultan RAEV (TÜRKSOY Genel Sekreteri)

Serkan KAYALAR (TİKA Başkanı)

BİLİM VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN (Dünya Barış Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet YATKIN (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Akif Argun AKDOĞAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Alexander DAWOUDY (The Association for Public Policy and Administration, AMEPPA, US)

Prof. Dr. Ali AYATA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali CAN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali KAYA (Nuh Naci Yazgan Üniversitesi)

Prof. Dr. Aliikram ABDULLAYEV (Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)

Prof. Dr. Alper ÖZMEN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Angel IGLESIAS (Madrid, ES)

Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY (Giresun Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşegül MENGİ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram COŞKUN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Bekir PARLAK (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Berkan DEMİRAL (Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Can Umut ÇİNER (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Carmen NAVARRO (Madrid, ES)

Prof. Dr. Constantin Marius PROFIROIU (Bucharest University, RO)

Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebrar İbraimi (Tetova Üniversitesi)

Prof. Dr. Edith BARRETT (Connecticut University, ABD)

Prof. Dr. Emil TURC (Marseille University, FR)

Prof. Dr. Ercan OKTAY (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Eric STRAUSS (Michigan State University, ABD)

Prof. Dr. Esra Banu SİPAHİ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Eyyüp Günay İSBİR (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Farzand Ali Jan Comsats (Institute of Information Technology)

Prof. Dr. Ferit İZCİ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Geert BOUCKAERT (Leuven, Public Management Institute, KU)

Prof. Dr. Gerard MARCOU (Paris, FR)

Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülise GÖKÇE (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan CANDAN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim AYDINLI (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza AL (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Harald TORSTEINSEN NO, (Harstad University)
Prof. Dr. Hasan YAYLI (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Hüseyin AKKAŞ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayriye ŞENGÜN (Bayburt Üniversitesi)
Prof. Dr. Helmut WOLLMAN (Berlin, DE)
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Hilde BJORNA (Tromsø University, NO)
Prof. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ERKUL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin GÜL (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Irena ZEMAITAITYTE (Mykolas Romeris University, Litvanya)
Prof. Dr. İbrahim Ethem TAŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Jale TOSUN (University of Heidelberg, Germany)
Prof. Dr. Jurac NEMEC (Masaryk University Brno, Czech Republic)
Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kire SHARLAMANOVA (Uluslararası Balkan Üniversitesi)
Prof. Dr. Khalleddin İBRAHİMLİ (Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Leta DROMANTIENE (Mykolas Romeris University, Litvanya)
Prof. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mete YILDIZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Miguel Angelo RODRIGUES (Minho University, PT)
Prof. Dr. Muhammad Zia-Ur-Rehman (National Defence University)
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhittin ACAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat OKCU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÖNDER (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa EKEN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Kemal ÖKTEM (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KARA (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan GÖKÇE (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür ÖNDER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep BOZDOĞAN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Riccardo MUSSARI (University of Siena)

Prof. Dr. Richard HINDMARSH (Griffith University, Australia)
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ (Kapadokya Üniversitesi)
Prof. Dr. Sabine KAHLMANN (University of Postdam)
Prof. Dr. Sefa USTA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahaddin BAKAN (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim KILIÇ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma KARATEPE (İstanbul Nişantaşı Üniversitesi)
Prof. Dr. Sergeev Sergey Alekseeviç (Kazan Federal Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin ASLAN (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Stefania PROFETI ITA (Milan)
Prof. Dr. Sinem YAPAR SAÇIK (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman SÖZEN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Svetlana TSOHLA (V.I. Vernadsky Kırım Federal Üniversitesi, Kırım)
Prof. Dr. Tevfik ERDEM (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgay UZUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Valentina KHRAPKINA (National University of Kyiv-Mohyla Academy, Ukrayna)
Prof. Dr. Veysel EREN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel Kareni BİLGİÇ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ALTAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup BULUT (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Yegane İSMAİLOVA (Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan)
Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Zaneta OZOLINA (Letonia Univesity)
Doç. Dr. Aidar AMREBAYEV (Institute of Philosophy)
Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA (L. N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan)
Doç. Dr. Andrey VERSHITSKY (V.I. Vernadsky Kırım Federal Üniversitesi, Kırım)
Doç. Dr. Irina PAVLENKO (V.I. Vernadsky Kırım Federal Üniversitesi, Kırım)
Doç. Dr. Lemar GARAYEVA (Bakü Slavyan Üniversitesi, Azerbaycan)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA (National Academy of Security Service of Ukraine, Ukrayna)
Doç. Dr. Mahir Hamidov Amez Z. (Bünyadov Serqşünaslıq İnstitut, Azerbaycan)
Doç. Dr. Manisha MATHUR (Kanoria Post Graduate College, India)
Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU (Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan)
Doç. Dr. Mevludin IBISH (Uluslararası Balkan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nafise REHİMOVA (Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan)
Doç. Dr. Natalija SHIKOVA (Uluslararası Balkan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurlan BAIGBYLOV (G. Eurasian National University)
Doç. Dr. Nikola DACEV (Uluslararası Balkan Üniversitesi)
Doç. Dr. Rızvan Sulejmani (Universiteti Nënë Tereza)
Doç. Dr. Usman Ghani (American University of Sharjah)
Doç. Dr. Vasilis Leontitsis (Brighton University)
Doç. Dr. Wouter VANDENABEELE (Utrecht University, Netherland)
Dr. Aitymbetov NURKEN (Institute of Philosophy)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ercan OKTAY (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun KIRILMAZ (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi)

Prof. Dr. Sefa USTA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa ÖZATA (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram COŞKUN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife PEKKÜÇÜKŞEN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Doç. Dr. Aynash OSHİBAYEVA (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Selime YILDIRIM (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Yaşar Orçun KÜÇÜKYILMAZ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Öğr. Gör. Aliye KIRAY (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Dr. Mustafa GİRİTLİOĞLU (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi)

Dr. Sydykov Jirgal DUYSHEKEEVICH (Razzakov Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi)

Dr. Khairulla MASSADİKOV (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi)

Dr. Zhaksilik AKİMOV (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi)

Dr. Almas KURALBAYEV (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi)

Dr. Chinara ASANBEKOVA (Razzakov Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi)

SUNUŞ

Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR) kamu yönetimi alanında 2003 yılından bu yana düzenlenen ve akademisyenlerle uygulayıcıları biraraya getirerek bilgi ve deneyimin buluşmasını sağlayan köklü bir sempozyumdur. 21 yıldır düzenlenen forumlar, kamu yönetimi alanındaki siyasi, sosyal, ekonomik boyuttaki değişimi, temel tartışma noktalarını, sorun alanlarını ortaya koymakta politika belirleme sürecini disiplinlerarası bakış açısıyla şekillendirmeye çalışmaktadır.

Bugüne kadar Mersin Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sütçü İmam Üniversitesi, TODAİE, Gazi Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Munzur Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi ev sahipliklerinde Türkiye’de düzenlenen KAYFOR; forumun uluslararası alana taşınması çabasının bir ürünü olarak 2021 yılında Özbekistan’da, 2023 yılında Kırgızistan’da ve 2024 yılında Uluslararası Balkan Üniversitesi’nde düzenlenmiştir. Bu toplantılar, Türk Dünyası ve Balkanlar’da ortak bir kamu yönetiminin oluşturulabilirliğinin tartışıldığı çalıştaylar ve sunulan tebliğlerle ortak bir değer ve kültürü paylaştığımız Türk Devletleri ve Balkanlar ile akademik alanda bir işbirliğine vesile olmuştur.

Bu verimli toplantılardan sonra, kamu yönetimi disiplini içinde önemli bir yer tutan karşılaştırmalı kamu yönetimi çalışmaları açısından Türk Dünyası’nın çok boyutlu olarak ele alma düşüncesiyle KAYFOR 27, 10-12 Eylül 2025 tarihleri arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’nin ev sahipliğinde Kazakistan’ın Türkistan şehrinde gerçekleşmiştir. Düzenlenen çalıştaylar ve sunulan tebliğler tarihi ve kültürel ortaklıklara sahip olan Türk Dünyası için politikanın, uluslararası ilişkilerin, kültürün ve kamu yönetiminin özellikle Türkiye başta olmak üzere birçok ülke açısından karşılaştırılması; farklı güncel konularının tartışılması; işbirliği alanlarının değerlendirilmesi, ortak projelerin gündeme alınması açısından oldukça verimli geçmiştir. Bu çabanın bir ürünü olarak sunumu yapılan bildiri özetlerini içeren bu çalışmanın akademisyenlere, araştırmacılara ve uygulayıcılara katkı sunması dileğiyle tüm emeği geçenlere Düzenleme Kurulumuz adına teşekkürlerimizi sunarız.

KAYFOR Türkistan Düzenleme Kurulu

TÜRK CUMHURİYETLERİNDE YÖNETİMSEL DÖNÜŞÜM ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME: POST-SOSYALİST DÖNEMDE KAMU REFORMLARI

Bekir PARLAK*

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri, kamu yönetimi sistemlerinde kapsamlı reformlara yönelmişlerdir. Bu makale, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'daki yönetim dönüşümünü ele almakta ve bu süreçleri aynı dönemde neoliberal reformlardan geçen Türkiye ile karşılaştırmaktadır. Çalışmada kamu personel sistemi, adem-i merkeziyetçi uygulamalar, dijitalleşme ve şeffaflık girişimleri analiz edilmiştir. Veriler; resmi belgeler, uluslararası endeksler ve karşılaştırmalı yönetim kuramlarına dayanmaktadır. Bulgular, Türk Cumhuriyetlerinde reformların büyük ölçüde yukarıdan aşağıya ve dışsal etkenlerle yönlendirildiğini; kurumsallaşma düzeyinin ise sınırlı kaldığını göstermektedir. Buna karşılık Türkiye'nin reformları daha çok iç dinamikler ve seçimsel meşruiyet temelinde şekillenmiştir. Bu çalışma, Türk dünyasındaki yönetim eğilimlerini anlamaya katkı sağlamakta ve kültürel olarak yakın bu ülkeler arasında ortak bir yönetim vizyonu geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri için yalnızca siyasi bağımsızlık değil, aynı zamanda köklü yönetsel yeniden yapılanma anlamına gelmekteydi. Merkezi planlama ve hiyerarşik bürokrasinin hâkim olduğu sistemden çıkış sürecinde, kamu yönetimi reformları devletin meşruiyeti, kamu hizmetlerinin kalitesi ve toplumsal istikrar açısından kritik öneme sahipti.

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNELİMİ

Bu çalışma, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'da uygulanan kamu reformlarını incelemekte; bu süreci aynı dönemde Türkiye'de gerçekleşen reformlarla karşılaştırarak değerlendirilmektedir. Temel araştırma sorusu şudur: Türk

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, bparlak21@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-9173-7563

Cumhuriyetleri, kamu yönetimi sistemlerini şeffaf, verimli ve katılımcı bir yönetim modeline dönüştürmede ne ölçüde başarılı olmuşlardır?

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, çoklu vaka incelemesine dayalı nitel bir karşılaştırmalı analizdir. Başlıca veri kaynakları:

- Hükûmet reform belgeleri ve yasal düzenlemeler
- Uluslararası kuruluş raporları (Dünya Bankası, UNDP, OECD)
- Yönetişim ve şeffaflık endeksleri (örneğin, Worldwide Governance Indicators)
- Akademik literatür ve karşılaştırmalı kamu yönetimi kuramları.

Reformlar; kamu personel sistemi, adem-i merkeziyetçilik, dijitalleşme ve şeffaflık/hesap verebilirlik başlıkları altında incelenmiştir.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE ÇERÇEVESİ

Tarihsel ve Kurumsal Arka Plan:

Sovyet Mirası ve Bürokratik Devlet

Sovyet modeli, parti odaklı karar alma süreçlerine ve katı merkeziyetçiliğe dayanan bir kamu yönetimi bırakmıştır. Yetki dağılımı zayıf, liyakat sistemi neredeyse yoktur. Bu miras, 1990'lar boyunca reformların önünde ciddi bir engel oluşturmuştur.

Türkiye’de Kamu Yönetiminin Tarihsel Evrimi

Türkiye, Osmanlı’dan devraldığı patrimonyal gelenek ile Cumhuriyetin rasyonel-hukuki idari yapısını harmanlayan karma bir modele sahiptir. 1980'lerden itibaren özelleştirme ve performans esaslı bütçeleme gibi neoliberal reformlar benimsenmiş; 2001 sonrası AB süreci bu reformları hızlandırmıştır.

Reform Boyutlarının Karşılaştırmalı Analizi:

Kamu Personel Reformları

Türk Cumhuriyetleri 2000’li yıllarda kamu personeline ilişkin yasal düzenlemeler yapmış olsa da uygulamada farklılıklar göze çarpar:

- Kazakistan liyakate dayalı sınavlar ve performans değerlendirme sistemleri getirmiştir.
- Özbekistan merkezi atama sistemini sürdürmektedir.

- Kırgızistan katılımcı reformları denemiş, ancak siyasi istikrarsızlık sürekliliği engellemiştir.

- Türkiye merkezi sınav (KPSS) ve şeffaflık kurallarıyla reformlar gerçekleştirmiştir.

Yerelleşme ve Yerel Yönetimler

- Kırgızistan, yerel meclisleri ve belediye başkanlarını güçlendirmeye yönelik ciddi adımlar atmıştır.

- Türkmenistan ve Özbekistan merkeziyetçiliği korumaktadır.

- Kazakistan, sınırlı düzeyde yerel seçimler başlatmıştır.

- Türkiye, Büyükşehir Yasası ve katılımcı bütçeleme uygulamalarıyla önemli ilerlemeler sağlamıştır.

Dijitalleşme ve E-Devlet

- Azerbaycan'ın ASAN Hizmeti, küresel ölçekte iyi uygulama örneği olarak tanınmaktadır.

- Kazakistan, gelişmiş e-devlet portalları geliştirmiştir.

- Türkiye, BM E-Devlet Endeksi'nde ilk 50 içinde yer almaktadır.

- Türkmenistan, dijital altyapı bakımından oldukça geri konumdadır.

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Transparency International (2023) verilerine göre:

- Türkmenistan ve Özbekistan, dünya sıralamasında en düşük puanlara sahip ülkelerdendir.

- Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan, orta düzeyde puanlara sahiptir.

- Yolsuzlukla mücadele kurumları olsa da çoğu bağımsız değildir.

Dış Aktörlerin Rolü

Dünya Bankası, UNDP ve AGİT gibi dış aktörler reformları fon, danışmanlık ve koşullu yardım yoluyla yönlendirmiştir. Ancak bu süreçte yerel siyasi kültür göz ardı edildiğinden, çoğu reform yüzeysel kalmıştır.

Türkiye'deki reformlar ise AB ve OECD yönlendirmeli olsa da, yerel aktörlerin katılımı ve iç meşruiyet daha belirleyicidir.

TARTIŞMA VE BULGULAR

Araştırma, şu çelişkiye dikkat çekmektedir: Türk Cumhuriyetleri modern yönetim dili (şeffaflık, dijitalleşme, liyakat) üretmiş; ancak kurumlar bu değerleri içselleştirememiştir. Lider odaklı siyasi yapı, reformların kapsamını ve süresini doğrudan etkilemektedir. Türkiye ise kurumsal direnç ve seçimli siyaset sayesinde daha dengeli bir dönüşüm geçirmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk Cumhuriyetleri, biçimsel modernleşme adımları atmış olsa da bu adımların büyük kısmı kırılğan kalmıştır. Bundan sonraki reformlar için üç ilke önerilmektedir:

- Kurumsal özerklik
- Toplumsal katılım
- Yatay hesap verebilirlik

Türk Devletleri Teşkilatı, reform deneyimlerinin paylaşılması ve ortak bir yönetim vizyonu geliştirilmesi açısından etkili bir platform olabilir.

A COMPARATIVE STUDY ON ADMINISTRATIVE TRANSFORMATION IN TURKIC REPUBLICS: PUBLIC REFORMS IN THE POST-SOCIALIST PERIOD

Abstract

Following the collapse of the Soviet Union, the newly independent Turkic Republics initiated comprehensive reforms in their public administration systems. This article explores the governance transformation in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Azerbaijan, comparing them with Turkey's own reform path during the same period. The post-Soviet transition period marked a critical juncture for the governance systems of the newly independent Turkic Republics. Emerging from decades of centralized planning and authoritarian bureaucracy, countries like Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Azerbaijan faced the dual challenge of nation-building and institutional restructuring. Public administration reforms became essential not only for delivering public services but also for ensuring state legitimacy.

The study examines civil service reforms, decentralization efforts, digitalization, and transparency initiatives, drawing on official documents, international indices, and comparative governance theory. It finds that reforms in most Turkic Republics have been largely top-down and externally driven, with varying degrees of institutionalization. In contrast, Turkey's reforms are shaped more by internal dynamics and electoral legitimacy. The study contributes to

understanding governance trends in the Turkic world and suggests the need for a shared governance vision among these culturally and historically connected states.

This study explores how these countries undertook administrative reforms in the post-socialist era, highlighting similarities and divergences with Turkey—a country that underwent its own wave of public sector reform driven by neoliberalism and democratization efforts. The central research question is: To what extent have the Turkic Republics succeeded in transforming their public administration systems into accountable, efficient, and participatory governance structures?

Keywords: Turkic Republics, Public administration reform, Post-socialist transition, Comparative governance,

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNDE SİYASAL KATILIM, İFADE VE DÜŞÜNCE HÜRRİYETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Selahaddin BAKAN*

Muhammed AKSU **

Nazım FATSA***

Özet

2009 yılında imzalanan Nahcivan Anlaşması ile “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi” adıyla temelleri atılan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), 2021 yılında İstanbul Bildirgesi ile ismini resmi olarak “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirmiştir. Amacı Türkçe’nin konuşulduğu ülkeler arasında geniş bir iş birliği geliştirmek olan bu uluslararası kuruluşun üye devletleri; Türkiye, Özbekistan, Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan’dır. Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci statüsünde kuruluşa dâhil edilmişlerdir. Genel Sekreterliği İstanbul’da olan kuruluşun dönem başkanlığını Kırgızistan yürütmektedir.

2009 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’nin imzaladığı Nahcivan Anlaşması ile Türk Devletleri İşbirliği Konseyi’nin temelleri atılmıştır. Ortak dil, tarihsel kökler, din, kültür ve gelenekler temelinde işbirliği geliştirilmesine imkan sağlayan konsey, günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı adı ile varlığını devam ettiren uluslararası bir kuruluştur. Çok taraflı bir çerçeve içinde kurumsallaşan Türk Devletleri Teşkilatı, 1990’lı yıllara kadar ulaşan çabaların sonucu olarak kendine vücut bulmuş, Türk bölgesindeki gelişme, işbirliği ve aktif siyasal dengelerin sağlamlaşmasında oldukça etkili bir araç olarak varlığını korumaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) aynı zamanda Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Meclisi (TURKPA), Türk Kültür Miras Vakfı, Türk Akademisi ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) gibi diğer işbirliği kuruluşlarına da çatı kuruluşu olarak varlığını sürdürmektedir. Bölge ve bölgenin dışındaki uluslararası alanda barışın temini ve tesisi, ülkeler arasında karşılıklı güvenin oluşturulması ve devam ettirilmesi, ayrılıkçılık, terörizm ve

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya/Türkiye selahaddin.bakan@inonu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5989-0632>

** Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Malatya/Türkiye aksumuhammed@outlook.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4672-1343>

***Bilim Uzmanı, nazimfatsa@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9680-617X>

aşırıçılıkla mücadele, yatırım ve ticaret konusunda işbirliğinin geliştirilmesi, bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanında işbirliğinin geliştirilmesi amaçları ile kurulan teşkilat, “Devlet Başkanları Konseyi”, “Dışişleri Bakanları Konseyi”, “Sekretarya”, “Aksakallar Konseyi” ve “Kıdemli Memurlar Komitesi” birimleri ile iç sistemini oluşturmuştur.

21. yüzyılda Türk devletlerinin yükselişi ile küresel düzende önemli bir rol oynayan Türk Devletleri Teşkilatı, Avrasya’nın büyük bir bölümünü kapsayan nüfusu ile tarihsel ve kültürel ortak kökenden gelen Türk devletlerinin kurduğu en büyük birlik özelliğini taşımaktadır. Derin ekonomik işbirliği ve kültürel yakınlık sağlayan birlik, 20. yüzyılın başlarına kadar imparatorluk deneyimini tecrübe etmiş Türk devletlerine, günümüzde üyelerinin ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını güçlendirme görevini üstlenmiştir.

Türk Dünyası Vizyonu – 2040 ile birlikte Türk Devletleri Teşkilatı üye devletlerini hem ulusal hem de bir bütün olarak güçlendirmeyi amaç edinmiştir. Bu bağlamda Türk Dünyası Vizyonu – 2040 ekseninde belirlenen ilkeler özellikle dinamik bir siyasi alana sahip Türk devletleri için konsey içindeki birliklerini pekiştirici bir yol haritası çizmektedir. Bu ilkeler: siyasi ve askeri işbirliği, ekonomik işbirliği, halklar arası işbirliği ve dış paydaşlar ve taraflarla işbirliği olarak ifade edilir. Siyasi ve askeri işbirliği başlığı altında ele alınan konular bağlamında öncelikli olarak üye devletlerin politik ajandaları ortak notlarla belirlenirken, ulusal düzeyde siyasal katılım konusunda konsey içi deneyim paylaşımı ve aktarımın olduğu söylenebilir. Buradan hareketle çalışma konsey üyesi ülkelerin siyasal katılım durumlarını kuruluşun örgütsel kimliği bağlamını da konu olarak inceleyecektir.

Bir davranış biçimi olarak siyasal katılım ifadesi, hükümetin ve de hazırladığı politikalarının uygulanmasına zemin olan siyasi sistemin, seçmenlerin gönüllü faaliyetleri ile belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Buna bağlı olarak seçmenlerin yanında tüm vatandaşların sahip olduğu düşünce ve ifade özgürlüğü ise yasalar bağlamıyla teminat altına alınan bir hak olarak düşünce ve kanaatleri çeşitli yollarla açıklama ve yayma hürriyeti anlamına gelmektedir. Siyasal katılım, politika içerisinde seçilmişlerin ve üretilen politikaların siyasal karar alma, uygulama ve sistem içindeki/dışındaki öğeleri etkilemelerine ortam sağlayan doğrudan veya dolaylı faaliyetleri ifade eder. Bu konuda tanımlamalar yapılırken genellikle sosyoloji ve siyaset biliminden yararlanılmaktadır. Siyasal katılım; aktif katılımın sağlandığı, sınırlama ve yasaklamaların olmadığı toplumlarda tanım karşılığının en doğru örneklerini gün yüzüne çıkarır. Buradan hareketle siyasal katılımın yalnızca bireyler için oy verme sürecinden ibaret bir sistem içeriği olmadığını da söylemek mümkündür. Vatandaşların kararları, olaylar karşısındaki davranış ve tutumları, eylemleri ve sosyopolitik tepkileri siyasal katılımın nitel

olarak ölçülmesinde kullanılan kriterler arasında sayılabilir. Bağlamın bu noktasında özellikle düşünce ve ifade özgürlüğü siyasal katılımın bütünleyici unsurları olarak dayanak bulmaktadırlar. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nde yerini bulan düşünce özgürlüğü “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı” olarak ifade edilmiş, bu hak düşünceyi, dinini halka açık ve özel alanlarda tek başına veya başkalarıyla birlikte ifade etme hürriyetini vatandaşlara garanti ederek hukuksal metinlerde kendine yer edinmiştir. Temel insan hakları bağlamında hem düşünce özgürlüğünün hem de ifade özgürlüğünün yasal tanımlama ve dayanaklarının birbirlerini desteklediği söylenebilir. İfade özgürlüğü düşünce ile tasarlanan mesajın alıcı, verici ve etkisinin yasalarla sınırlarının belirlendiği bir siyasal hak olarak betimlenmekle birlikte temel özgürlüklerin doğal bir yönü ve demokratik siyasetin ise ön şartı olarak kabul edilir.

Bu çalışmada Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) içerisinde bulunan ülkelerdeki siyasal katılım, ifade ve düşünce özgürlükleri temaları hem üye ülkeler bağlamında hem de kuruluşun örgütsel kimliği bağlamında irdelenecektir. Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmekte olup tarihsel ve betimsel yöntemler temelinde, belge analizine dayalı veri değerlendirmesi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Siyasal Katılım, Düşünce Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü

POLITICAL PARTICIPATION, FREEDOM OF EXPRESSION AND THOUGHT IN THE COUNTRIES OF THE TURKIC STATES ORGANIZATION

Abstract

The Organization of Turkic States (OTS), whose foundations were laid with the signing of the Nakhchivan Agreement on October 3, 2009, under the name “Cooperation Council of Turkic-Speaking Countries,” officially revised its name to “Organization of Turkic States” after the Istanbul Declaration in 2021. The member states of this international organization, whose purpose is to develop comprehensive cooperation among Turkic-speaking states, are Türkiye, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Azerbaijan. Turkmenistan, Hungary, and the Turkish Republic of Northern Cyprus have been included in the organization as observers. The organization, whose General Secretariat is located in Istanbul, is currently chaired by Kyrgyzstan.

Political participation as a form of behavior can be explained as the willpower of the political system, which supports the implementation process of the government and its policies, through the voluntary activities of voters. Accordingly, the concepts of freedom of thought and expression, which are enjoyed by all citizens as well as voters, refer to the freedom to express and disseminate one's thoughts and opinions through various means, as guaranteed by law. In this study, the themes of political participation, freedom of expression, and freedom of thought in the countries within the Organization of Turkic States (OTS) will be explored through the lens of member countries and in the context of the organization's institutional identity. This study is a qualitative research case based on historical and descriptive methods and supported by document analysis evaluation will be used.

Keywords: Organization of Turkic States, Political Participation, Freedom of Expression, Freedom of Thought

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDA SİYASAL KATILIM VE STK ÖRGÜTLERİ

Salih AKDAŞ*

Özet

Uluslararası siyasetin yeniden dizayn edildiği bu yüzyılda, yeni küresel ve bölgesel güçlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte, eski Sovyet hegemonyasının zayıflamasının ardından yavaş yavaş ekonomik, siyasi ve kültürel bağımsızlıklarına kavuşmaya başlayan Orta Asya Türk Devletleri arasında ekonomik, siyasi ve askeri kültürel alanlarda işbirliğine dayanan bir organizasyon olan Türk Devletleri Teşkilatı kurulan konsey sayesinde ortak bir platformda dünya siyasetinde söz sahibi olmuştur.

Türk Devletleri Teşkilatı 2009 yılında temelleri Nahcivan’da bir araya gelmiş olan Türk Devlet Başkanları Kurultayı’nda ‘Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’ olarak atılmıştır. Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi kurucu üyeleri sırasıyla Türkiye, Kırgızistan, Azerbaycan ve Kazakistan’dır. Ayrıca gözlemci üye olarak da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkmenistan, Özbekistan ve Macaristan yer almıştır. 2019 yılında asil üye olarak yer alan Özbekistan’la birlikte konseyin asil üye sayısı 5 olmuştur. 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul da düzenlenen 8. Türk Devletleri Teşkilatı İstanbul zirvesi ile birlikte resmi adı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olmuştur. Teşkilatın sekreteryası merkezi İstanbul olarak belirlenmekle birlikte, sekreterlik görevini dönem başkanı olarak Kırgızistan yürütmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı temeli olarak bilinen Nahcivan anlaşmasında kuruluşun temel görev ve amaçları olarak "üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin tesisi bölgenin ve bölge dışında kalan yerlerde barışın korunması ve tesis edilmesi uluslararası politikalarda genel olarak ortak bir tutum ve tavrın belirlenmesi, uluslararası ayrılıkçılık terörizm ve aşırılıkla mücadele hususunda koordinasyonun uygulanması, ortak amaçlar için ikili ve bölgesel işbirliklerinin tüm alanlarda geliştirilmesi, yatırım ve ticaret hususlarında uygun koşulların sağlanması, kültür

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, akdassalih16@gmail.com ORCID: 0009-0009-4754-7971

eğitim bilim ve teknoloji alanlarında etkileşimlerin artırılması, kitle iletişim ve medya araçlarının etkileşimi teşvik edilmesi olarak ifade edilmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Nahcivan Anlaşmasıyla belirtilen görev ve amaçların icraata dökülmesi için, teşkilat içinde çeşitli kuruluşlar kurulmuştur. Bunlar "Devlet Başkanlığı Konseyi", "Dışişleri Bakanları Konseyi", "Aksakallılar Konseyi", "Kıdemli Memurlar Komitesi" ve "Sekretarya"dır.

Siyasal katılım kişilerin siyasal sistemde gösterdiği bir davranış biçimi olarak kabul edilebilir. Yine farklı bir tanım olarak bireyin kendi başına yaptığı seçimler ve yaptığı seçimler sonunda karar verici ve uygulayıcı konumlardaki konumlara talip kişileri veya bu konumlarda olan kişileri yönlendirmek için yaptığı iş ve işlemlerdir. Bireyler demokrasilerde belirli kurallar dahilinde içinde bulunduğu toplumun yönetimine katılma ve yönetimi yönlendirme hakkına sahip olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 67. maddesinde bu hak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için garanti altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal katılım askeri darbe dönemlerinde kesintiye uğrasa da 1946 yılından itibaren gelişmiş ülke standartlarını yakalamaya çalıştığı görülür. 1946 yılı seçimlerinde birden fazla parti seçime girdiğinden siyasal katılım nispeten tabana yayıldığı ve farklı düşüncelerin mecliste temsil kabiliyeti kazandığı görülmüştür. 1946 yılından önce yine çok partili sistem denenmiş fakat sürdürülememiştir. Yine Türk Devletleri Teşkilatı üyelerinden Azerbaycan, ilk olarak 28 Mayıs 1918'de, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti tarafından kabul edilen Bağımsızlık Bildirgesi, eşitlik ilkesini, seçme ve seçilme hakkını deklare etmiştir. Bunun neticesinde Azerbaycan, Doğu'da kadınlara seçme ve seçilme hakkını veren ilk ülke olmuştur. Sovyet döneminde siyasal katılımı ilgili kesintiler olsa da Sovyet etkisinin azalmasıyla 1988 yılında çok partili hayata geçerek siyasi katılımın olumlu yönde arttığı söylenebilir. Nitekim Azerbaycan anayasasının ikinci madde ikinci bendinde yer alan "Azerbaycan halkı, kendi egemenlik hakkını, halkoylaması-referandum ve genel, eşit ve tek dereceli seçim esasında, serbest, gizli ve şahsi oy verme yolu ile seçilmiş temsilcileri vasıtasıyla gerçekleştirir." ibaresi anayasa ile siyasal katılımın güvence altına alındığını gösterir. Diğer Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkelerde yukarıdaki örneklerde belirtilen gelişmelerin nispeten sağlandığı görülebilir. Özellikle eski Sovyet etkisi siyasi ve kültürel olarak azaldıkça siyasal katılımı ilgili daha pozitif yönde etkinin artacağı öngörülebilir.

Siyasi katılımın oluşturduğu atmosferde bunun izdüşümü olarak ülkelerde sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. Sivil toplum kuruluşları siyasi otoriteden bağımsız toplumsal sorunları çözme ve topluma fayda sağlama amaçlı gönüllülük esasıyla çalışan örgütlenmeler olarak tanımlanabilir. Bu örgütlenmelerin ortak amaçları olan bireyleri bir araya getirip ortak

amaç uğruna çalışma yapmak için yönlendirdiği görülür. Özellikle ulusal ve uluslararası platformlarda toplumun sesini duyurma, yardımlaşma ve dayanışmayı sağlama kültürel etkileşimi gerçekleştirmede katalizör görevi görür. Gelişmiş demokrasilerde sivil toplum kuruluşlarının siyasi otorite karşısında kamuoyunun beklenti ve istekleri yönünde telkinlerde bulunduğu karar alma mercilerini baskı altına alarak yönlendirdiği görülebilir. Bu sayede sürekli bir denetleme mekanizması ile siyasi karar alıcıların, alacakları ve uygulayacakları politikalara sivil toplum kuruluşlarını ortak ederek kamuoyundan gelecek tepkileri minimize etmeyi amaçladıkları görülmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkelerde sivil toplum kuruluşları Batı tipi demokrasilerdeki kadar etkin olmasa da zamanla gelişeceği öngörülebilir. Türkiye Cumhuriyeti özelinde bazı sivil toplum kuruluşlarının Bakanlar Kurulu kararıyla topluma yararlı dernek statüsüne alınması daha rahat hareket etme imkanı sağlamaktadır. Günümüz uluslararası gelişmelerde bazı Türk sivil toplum kuruluşlarının ön plana çıktığı özellikle çatışma alanlarında insani yardım konusunda görev aldığı bilinmektedir. Diğer üye devletlerin sivil toplum kuruluşları ile gerek ulusal gerekse uluslararası platformlarda ortak amaç için eşgüdümlü hareket edildiğinde daha etkili olacağı varsayılabilir. Sivil toplum kuruluşlarının doğası gereği ortak amaçlarla hareket edildiğinde etkinliği çoğalır ayrıca üye devletler arasında kültürel, siyasal ve ekonomik anlamda katalizör görevi görebilir.

Bu çalışmada Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) içerisinde bulunan ülkelerde siyasal katılım ve STK örgütleri incelenecektir. Bu bağlamda TDT içerisindeki ülkelerin siyasal katılım durumları ve STK örgütlerinin siyasal katılımlardaki rolü irdelenecek olup geliştirilmesi için önerilerde bulunulacaktır. Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmekte olup tarihsel ve betimsel yöntemler temelinde, belge analizine dayalı veri değerlendirmesi içermektedir.

POLITICAL PARTICIPATION AND CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN THE COUNTRIES OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Abstract

The Organization of Turkic States, whose foundations were laid with the Nahcivan Agreement signed in Nahcivan on October 3, 2009, officially adopted the name “Organization of Turkic States” with the Istanbul Declaration signed in Istanbul in 2021. The member countries of this international organization, which aims to ensure advanced coordination and cooperation among countries whose native language is Turkish, are the Republic of Kazakhstan, the Republic of Azerbaijan, the Republic of Kyrgyzstan, the Republic of Türkiye, and the Republic of Uzbekistan. In addition, Turkmenistan, the Democratic Republic of Hungary, and

the Turkish Republic of Northern Cyprus have been accepted as observers to this international organization. The organization's general secretariat is located in Istanbul, and the presidency of the international organization is held by the Kyrgyz Republic. Political participation can be considered a form of behavior exhibited by individuals in the political system. All citizens can exercise their constitutional rights and freedoms to influence political authority and make decisions through political participation. Civil society organizations have emerged in countries as a reflection of the atmosphere created by political participation. Individuals can protect their rights and interests through civil society organizations within their countries' systems. Civil society organizations, or CSOs for short, can be seen as another form of political participation.

This study will examine political participation, the sustainability of political participation, civil society organizations, the structure of civil society organizations, their effectiveness within countries, and their areas of activity in countries that are members of the Turkish State Organization. This study is a qualitative research based on historical and descriptive methods, supported by document analysis.

Keywords: Organization of Turkic States, Civil Society Organizations, Political Participation

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ROLÜ: ETKİNLİK ANALİZİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ**

Bayram COŞKUN*

Özet

3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ile başlayan süreç neticesinde kurulan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), üye devletler arasında ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda çok boyutlu iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Teşkilatı, Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi ve merkezi İstanbul'da bulunan Sekretarya'dan oluşmaktadır. Mevcut üyeler Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan iken, Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci olarak katılmaktadır. Kültürel mirasın korunması, TDT'nin uzun vadeli gündeminde açıkça belirtilen stratejik bir iş birliği alanıdır. Nitekim Nahçıvan Anlaşmasının 2. maddesine bakıldığında bu olgu açıkça görülmektedir.

Bunun yanında “Türk Dünyası Şartı”nda “Türk Mirasının Müşterekliği” başlığı altında Türk halklarının somut ve soyut mirasının korunması, incelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması Türk Devletleri için bir öncelik olarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Türk Devletlerinin, ortak Türk mirasının araştırılması, tanıtılması, yaygınlaştırılması ve korunması için kapsamlı ve eşit koşullar oluşturulacağı vurgulanmıştır. Genel olarak bakıldığında Zirve bildirilerinde de kültür/kültürel miras ile ilgili hususların yer aldığı görülmektedir.

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi TDT ile bağlantılı kurumlar, kültürel miras araştırmaları, belgeleme, restorasyon ve tanıtımında temel aktörleri oluşturmaktadır. 1993 yılında kurulan TÜRKSOY, çok sayıda miras envanteri projesi yürütmüş, UNESCO'da somut olmayan mirasın kayıt altına alınmasını desteklemiş ve sınır ötesi kültürel etkinlikler düzenlemiştir. Türk Akademisi, ortak tarih, edebiyat ve etnografya üzerine akademik araştırmaları teşvik ederken, Türk Kültür ve Miras Vakfı koruma girişimlerine finansal, teknik ve danışmanlık desteği sağlamaktadır. Bu

* Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: bcoskun@mu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-6803-7534.

** Bu çalışma 323K381 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında yapılmıştır.

kurumlar birlikte, Türk Dünyası Somut ve Somut olmayan Kültürel Miras Politikasının operasyonel omurgasını oluşturmaktadır.

TÜRKSOY, ilk olarak 2015 yılında yayınlanan ve daha sonra daha geniş erişilebilirlik için dijitalleştirilen "Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri" gibi girişimlere öncülük etmiştir. Bu envanter, UNESCO'nun somut olmayan miras kriterleriyle uyumlu olacak şekilde düzenli olarak güncellenmekte ve böylece UNESCO Listelerine ortak adaylıkların kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. TÜRKSOY ayrıca, kültürel gelenekleri genç nesillere tanıtmak ve dijital hikâye anlatımını miras yayılımına entegre etmek için kısa filmler ve multimedya kampanyaları üretmiştir. Konferanslar, TDT kültür politikasının bir diğer önemli ayağını temsil etmektedir. Bunun önemli bir örneği, Türkiye ve Azerbaycan UNESCO Milli Komisyonları ile ortaklaşa Bakü'de düzenlenen "UNESCO Bakış Açısıyla Türk Dünyasının Tarihi ve Kültürel Mirasının Araştırılması ve Korunması" başlıklı uluslararası konferanstır.

Bu etkinlik, geçmişle günümüz arasında bir köprü olarak mirasın belgelenmesi, restorasyonu ve aktarımının önemini vurgulamıştır. "Türk Dünyası Vizyonu-2040" ve 2023 İş Birliği Eylem Planı gibi stratejik belgeler de ekonomik ve politik iş birliğinin yanı sıra kültürel bütünleşmeyi vurgulamaktadır. Bu belgeler, birleşik bir kültürel miras sicili oluşturulması, koordineli restorasyon projelerinin geliştirilmesi ve eğitim temelli farkındalık programlarının uygulanması gibi uzun vadeli hedefleri ortaya koymaktadır. Türk Akademisi'nin ortak tarih, coğrafya ve edebiyat alanındaki projeleri, Türk kültür alanının entelektüel olarak güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, Aksakallar Konseyi, geleneksel bilginin kuşaklar arası aktarımını sağlayan bir danışma organı olarak görev yapmaktadır. Türk Kültür ve Miras Vakfı, restorasyon çalışmaları, koruma atölyeleri ve telif hakkı koruması için hibe sağlayarak üye devletlerin miras yönetimi alanındaki operasyonel kapasitelerini güçlendirmektedir.

TDT'nin kültürel mirasın korunmasındaki etkinliği, birbiriyle ilişkili dört boyut üzerinden değerlendirilebilir: kurumsal işlevsellik, programatik etki, çok taraflı iş birliği ve stratejik uyum. Kurumsal işlevsellik, kültürel diplomasi platformu olarak görev yapan TÜRKSOY ve akademik meşruiyet sağlayan Türk Akademisi gibi uzman kuruluşlar tarafından güçlendirilmektedir. Programatik etki, Türk mirasının hem yurt içi hem de yurt dışı görünürlüğünü artıran somut çıktılarda (miras envanterleri, ortak UNESCO başvuruları ve büyük ölçekli festivaller) açıkça görülmektedir. UNESCO, TURKPA ve ISESCO gibi kuruluşlarla çok taraflı iş birliği, TDT'nin kültürel miras girişimlerinin küresel erişimini genişletmektedir. Kültürel unsurların UNESCO listelerine ortak aday gösterilmesi, TDT'nin bütünleşik bir kültürel blok olarak faaliyet gösterme becerisinin bir örneğidir. Stratejik uyum,

kültürel mirası daha geniş kalkınma ve entegrasyon gündemlerine entegre eden Vizyon-2040 gibi politika çerçeveleri aracılığıyla sağlanmaktadır. Ancak bazı sınırlamalar devam etmektedir. Bunlar arasında üye devletler arasında kurumsal kapasitelerin eşitsizliği, birleşik miras veri tabanları için yetersiz dijital altyapı ve sürdürülebilir miras koruma projeleri için sınırlı finansman mekanizmaları yer almaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi, TDT'nin kültürel miras alanında merkezi bir aktör olarak rolünü sürdürmesi için elzemdir.

Politika Önerileri

Merkezi Bir Dijital Miras Veritabanının Oluşturulması. OTS üye devletleri genelinde hem somut hem de somut olmayan kültürel miras unsurlarını belgelemek için ortak ve açık erişimli bir platform geliştirilmelidir. Bu veritabanı, UNESCO meta veri standartlarına uygun olmalı ve uygunluk ve kapsamlılık sağlamak için yıllık olarak güncellenmelidir.

Gençlik Odaklı Dijital Katılım. Genç nesiller arasında farkındalık yaratmayı amaçlayan mobil uygulamalar, sanal miras turları ve sosyal medya kampanyaları gibi etkileşimli dijital içerik üretiminin yaygınlaştırılması. Konunun Örgün ve yaygın eğitime entegrasyona öncelik verilmelidir.

Güçlendirilmiş Uluslararası Akademik Ağlar. Türk Akademisi, küresel akademik kurumlarla ortak araştırma programları, akademik yayınlar ve konferanslar başlatmalıdır. Bu tür ağlar, TDT'nin kültürel miras çalışmalarının hem metodolojik titizliğini hem de uluslararası tanınırlığını artıracaktır.

Özel Miras Koruma Fonu. Türk Kültür ve Miras Vakfı, restorasyon projeleri, uzman eğitimi ve kültürel varlıkların yasal korunması için özel bir finansal araç oluşturmalı ve ortak finansman için kamu-özel sektör ortaklıklarını teşvik etmelidir.

Aksakallar Konseyi'nin Rolünün Kurumsallaştırılması. Konsey, özellikle geleneksel bilginin kaybolma riskinin en yüksek olduğu kırsal ve yerel bağlamlarda miras aktarım programlarına aktif olarak katılmalıdır.

Genel olarak bakıldığında, Türk Devletleri Teşkilatı, kurumsal kapasiteyi, diplomatik iletişimi ve stratejik planlamayı bir araya getirerek kültürel mirasın korunmasında önemli bir bölgesel aktör olarak ortaya çıkmıştır. TÜRKSOY, Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı aracılığıyla TDT, ortak mirasın belgelenmesi, restorasyonu ve tanıtımı için çerçeveler oluşturmuştur. Önerilen politika önlemleri TDT'nin Türk dünyasının kültürel mirasını sürdürülebilir, kapsayıcı ve küresel olarak tanınan bir şekilde koruma kapasitesini güçlendirmeye katkı sağlayacaktır.

Çalışma genel olarak nitel bir araştırma olup, betimleyici bir mahiyettedir. Çalışmada belge analizi ve kurumsal faaliyetler temel kaynak kullanılmıştır. Bunun yanında ilgili literatür bilgisinden de yararlanılmıştır. Çalışmada kültürel mirasın korunması konusundaki uluslararası yaklaşım, Birleşmiş Milletler ve UNESCO'nin çalışmaları da belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Kültürel Miras, Kültürel Mirasın Korunması, TÜRKSOY.

THE ROLE OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES IN THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE: EFFECTIVENESS ANALYSIS AND POLICY RECOMMENDATIONS

Abstract

The Organization of Turkic States (OTS), founded under the 2009 Nakhchivan Agreement, serves as a multilateral platform for economic, political, and cultural cooperation among its member and observer states. Cultural heritage preservation constitutes a strategic priority, implemented primarily through specialized institutions: The International Organization of Turkic Culture (TÜRKSOY), the Turkic Academy, and the Turkic Culture and Heritage Foundation. These bodies conduct heritage inventory projects, promote intangible cultural heritage registration with UNESCO, organize cross-border cultural events, and provide financial and technical assistance for restoration and conservation initiatives. Key achievements include the digitized “Inventory of Intangible Cultural Heritage of the Turkic World,” joint UNESCO nominations, and international conferences such as “Researching and Preserving the Historical and Cultural Heritage of the Turkic World from the UNESCO Perspective.” Strategic documents like the “Turkic World Vision–2040” and the 2023 Cooperation Action Plan integrate cultural heritage into broader development agendas, underscoring its role in regional identity building. Effectiveness analysis reveals that OTS cultural initiatives enhance institutional functionality, programmatic impact, multilateral cooperation, and strategic alignment. However, disparities in member state capacities, limited digital infrastructure, and insufficient long-term funding mechanisms constrain sustainability. Policy recommendations include establishing a centralized digital heritage database, expanding youth-oriented digital engagement, strengthening international academic networks, creating a dedicated heritage conservation fund, and institutionalizing the role of the Council of Elders in intergenerational

knowledge transfer. By aligning institutional capacity with strategic objectives, the OTS can consolidate its role as a leading regional actor in safeguarding the tangible and intangible heritage of the Turkic world, ensuring its sustainable transmission to future generations.

Keywords: Organization of Turkic States, Cultural Heritage, Protection of Cultural Heritage, TÜRKSOY.

DEVLET KAPASİTESİ İNŞASI SORUNU OLARAK OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞMESİ

Gülise GÖKCE*

Özet

Bu çalışma, Osmanlı–Türk modernleşmesi sürecini bir devlet kapasitesi inşası süreci olarak ele almaktadır. Modern devlet sürekli bir kapasite inşa ve yenileme çabasında olmak zorunda olan bir yapıdır. Bu çerçevede devlet, sahip olduğu kurumsal yapı ve maddi kaynaklar aracılığıyla topluma nüfuz edemediğinde, halkın zihninde meşru ve etkin bir güç olarak yer edemez; bu da devletin toplum tarafından içselleştirilmesini imkânsız kılar. Dolayısıyla, bir devletin meşruiyetini güçlendirmesi, otoritesini tesis etmesi ve kamu yararını etkin biçimde sağlayabilmesi, ancak yeterli bir kapasite düzeyine ulaşmasıyla mümkündür.

Bu çalışma, Türkiye’de devlet kapasitesi inşası sürecinin Osmanlı–Türk modernleşmesinin kapasite inşa sürecinin devamı olduğu görüşünden hareket etmektedir.

Literatürde devlet kapasitesi kavramına ilişkin ortak bir tanım bulunmamakta; kavram farklı araştırmacılar tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Mann (1984, 2012b) devlet kapasitesini, devletin topluma fiilen nüfuz etme ve siyasi kararları lojistik olarak uygulama gücü üzerinden tanımlarken; Tilly (1992) vergi toplama ve kaynak mobilizasyonu kapasitesine vurgu yapar. Fukuyama (2005), politika üretme ve bu politikaları farklı koşullarda dahi uygulayabilme yetisine dikkat çekerken; Börzel (2002) kamu hizmetlerini en etkin şekilde sunmak için gerekli manevi ve maddi kaynakları güvence altına alma ve yönetme becerisini öne çıkarır (kapsamlı bilgi için bkz. Gökce ve Gökce, 2015).

Bu çalışmada önceki araştırmalarımızdan (Gökce, 2006; Gökce ve Gökce, 2015) hareketle devlet kapasitesi; toplumsal aktörlerle iş birliği içerisinde politika geliştirme, hukuki açıdan bağlayıcı kuralları uygulama veya uygulatma, gerekli maddi ve beşerî kaynakları sağlama, bu kaynakların dağıtımını koordine etme, elde edilen kurumsal birikimden faydalanma ve toplumla sürekli etkileşim içinde kendini yenileme yetisi olarak kavramsallaştırılmaktadır

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ggokce@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3162-0144

(Börzel, 2006; Gökce ve Gökce, 2015). Bu tanım, devlet kapasitesinin birbiriyle ilişkili üç temel boyutunun etkileşimi ile şekillenen bir bütün olduğunu ortaya koyar. Bunlar, kolektif karar alma süreçlerini yapılandırma ve gerekli analitik kaynakları organize etme anlamındaki politika kapasitesi; kararların uygulanması için gerekli insan kaynağı ile mali ve fiziksel kaynakları etkin biçimde yönetme becerisi olarak idari kapasite ve halk desteğini sağlamak amacıyla devlet dışı aktörlerle iş birliği yapma ve bilgi paylaşımını teşvik etme yetisi olarak müzakere kapasitesidir (Fazekas, 2011; Heberer, 2002; Lambach ve Göbel, 2012).

19. Yüzyıldan itibaren Osmanlı-Türk modernleşmesi aynı zamanda bir devlet inşası, dolayısıyla kapasite inşası süreci olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel bir İmparatorluğu modern devlete dönüştürme çabası içerisinde özellikle devlet kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik politikalar öne çıkmıştır. Bu süreçte devlet kapasitesinin üç boyutunun her birine yönelik sistematik olmasa da önemli adımlar ve politika setleri ortaya konmuştur. Öncelikli askeri alanda başlayan kapasite inşası diğer tüm alanlara yayılarak hızlanmış, örneğin devletin toplumsal kaynaklara nüfuz etme, bunları toplama yöntemlerinin düzenlenmesi ve kurumsallaşması, bürokrasinin şubeler ayrılarak kurumsallaştırılması ve yasal ussal bir yapıya kavuşturulması, batılı hukuk sistemi ve normlarının aktarılması ve iletişim ve ulaşım altyapısının oluşturulması, isleyen bir ekonomik düzeninin kurulması, devlet toplum ve birey ilişkisinin yeniden tanımlanması girişimleri öne çıkmaktadır. Modernleşme süreci, modern devlet ve devlet kapasitesi inşası çabalarına paralel olarak ortaya çıkan dönüşüm siyasal sistemi etkilemiş, modern siyasetin kurumsal yapıları ve aktörleri de ortaya çıkmıştır. Devlet kapasitesinin boyutlarından *Politika kapasitesi* ve *Müzakere kapasitesi* inşasındaki başarı, idari kapasite inşası sürecine göre daha sınırlı kalmıştır. Osmanlının ayakta kalmasını sağlamak için kapasite inşasına yönelik yapılan reformlar yıkılışı engelleyememiş, ancak Cumhuriyete sınırlı da olsa belli bir devlet kapasitesi düzeyi bırakmıştır. Bu da Türkiye Cumhuriyeti devleti ve siyasi sistemi için önemli bir kazanım olmuştur. Ancak kapasite inşasında karşılaşılan yapısal ve kültürel sorunlar Cumhuriyet idaresinin de zorlandığı başlıkları olarak karşımıza çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bu miras geliştirilmiş, merkezileşmiş idari yapılar daha da güçlendirilmiş, karar alma süreçleri rasyonelleştirilmiş ve kamu hizmetlerinin kapsamı genişletilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde yürütülen reformlar hem modernleşme hedefleri hem de ulusal bütünlüğü sağlamaya yönelik kapasite inşasının devamı niteliğinde olmuştur. İlerleyen dönemlerde, kalkınma planları, altyapı yatırımları ve kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi adımlarla kapasite inşası çabası devam etmiştir. 1950 sonrası idari reform dönemi, 80 sonrası yapısal uyum süreci ve neoliberal dönem, 2000'lerde küreselleşme

ve Avrupa Birliği reformları devlet kapasitesi inşası çabası bitmeyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tartışma, Osmanlı–Türk modernleşmesi ve Cumhuriyet deneyimi, devlet kapasitesinin tarihsel birikimle nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Başarısız devletlerin böyle bir kapasite inşası mirasına sahip olmaması öne çıkan bir özelliktir. Türkiye’nin deneyimi, post-imparatorluk bağlamında devlet inşası süreçlerini anlamak isteyen karşılaştırmalı çalışmalara da değerli katkılar sunabilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Kapasitesi, Osmanlı Modernleşmesi, Cumhuriyet Dönemi

OTTOMAN–TURKISH MODERNIZATION AS A STATE CAPACITY–BUILDING PROBLEM

Abstract

This study examines the Republic as a long-term state capacity–building process shaped within the context of Ottoman–Turkish modernization. While state capacity is defined in various dimensions across different theoretical approaches, it is generally understood as the state’s ability to penetrate society, implement decisions, manage resources effectively, and cooperate with societal actors. In this study, state capacity is conceptualized through three main dimensions: policy capacity, administrative capacity, and negotiation capacity.

Ottoman modernization, particularly from the 19th century onwards, involved multidimensional reforms aimed at capacity building during the transition from a traditional empire to a modern state. Initially launched in the military sphere, these efforts expanded to include the reorganization of the bureaucracy within a legal framework, the adoption of Western legal systems, the development of transportation and communication infrastructure, the establishment of an economic order, and the redefinition of state–society relations. Although policy and negotiation capacity remained more limited compared to administrative capacity, a certain legacy of capacity was transferred from the Ottoman Empire to the Republic.

With the proclamation of the Republic, this legacy was further developed: administrative structures were centralized, decision-making processes were rationalized, and the scope of public services was expanded. Early Republican reforms represented a continuation of capacity-building efforts aimed at modernization and national unity. In subsequent periods, development plans, infrastructure investments, post-1950 administrative reforms, post-1980 structural

adjustment policies, and the globalization and EU harmonization process of the 2000s sustained these efforts.

Turkey's experience distinguishes it from failed states lacking such a historical legacy of capacity building and offers valuable insights for comparative studies seeking to understand state-building processes in a post-imperial context.

Keywords: State Capacity; Ottoman Modernization; Republic of Turkey; State-Building

KAMU YÖNETİMLERİ AÇISINDAN SİVİL TOPLUM KURUMLARININ DEĞİŞEN ROLÜ

Yakup BULUT*

Özet

Bu çalışmanın amacı, kamu yönetimleri açısından sivil toplum kurumlarının değişen rolünü incelemektir. 1980’li yıllarda sivil toplum kavramı kullanılırken oldukça ihtiyatlı davranılmaktaydı. Çünkü sivil toplum devletin resmi kurumlarına alternatif ya da onlara karşı bir yapılanma olarak algılanıyordu. Ancak dünyadaki gelişmelere bağlı olarak gerek ulus üstü metinlerde sıkça yer alması, gerek ulusal mevzuatlarda çokça yer alması ve giderek katılımcı demokrasinin bir aracı ve düzeyi olarak görülmesi, sivil topluma ilişkin bir kabulün toplumsal düzeyde ve kurumsal yapılar nezdinde kabul görmeye başlamasını sağladı. Hatta sivil toplumun farklı yönleri dikkate alındığında bir kavram çeşitliliğine ve bazı kavramlardan da ayrışmasına neden oldu. Örneğin sivil toplum, üçüncü sektör, gönüllü kuruluş, hükümet dışı aktörler gibi kavramlarla birlikte kullanılmaya başlarken, “baskı grupları”, “çıkar grupları”, “kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri” gibi kavramlardan da ayrışmaya başladı. Bazen genel anlamda hepsi için sivil toplum kurumları” tabiri kullanılsa da bu farklılığın göz ardı edilmemesi gerekir. Sivil toplum, özgürlüğün mükemmelleşmesi olarak da dile getirmektedir. 1970’li yıllarda devletle sosyal grupların kaynaşması, devlet karşıtlığı, devlet içinde edinilmiş siyasal ve ekonomik gücün bir araya getirilmesiyle toplumları farklılaştırmak amacıyla da kullanılmıştır (Bulut ve Kahraman, 2008: 736-737). Liberal politikaların giderek daha fazla öne çıktığı 1980 sonraları büyüyen ekonomik, sosyal ve siyasal özerkliği, sivil hakların gelişimi, piyasa ekonomisinin gelişimi ve daha dar bir merkezîyetçilik bağlamında da ele alınmıştır.

Bugün sivil toplumun örgütlenme biçimleri, devlet ve toplumla olan ilişkileri dikkate alındığında devlet bürokrasisinin yanı sıra sivil bir bürokrasinin oluştuğu ve birçok kamu politikasının oluşmasında ve toplum-devlet ilişkilerinde aracılık rolünü üstlendiği görülmektedir. Bir bakıma sivil toplumun özellikleri bakımından devleti kendi alanına çekmek, baskıcı otoritelere karşı halkın karar alama süreçlerinde etkin olmasını sağlamak rolünü oynamak amacını taşımaktadır. Aslında bu rolü tarihsel süreçte farklı dönemlerde sivil toplum ve devlet ilişkilerinde görmek mümkündür. Ancak giderek merkez-çevre ilişkilerinde daralma, adem-i merkezîyetçiliğin öne çıkması, merkezîyetçilik eleştirileri, çevre duyarlılığı, iklim

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yakupbulut@gantep.edu.tr, ORCID:0000-0002-0838-4200

değişikliği, yerel örgütlerin daha aktif roller üstlenmeye başlaması, toplumun örgütleşme düzeylerinin artması, demokratik değerlerin toplumda yerleşmesi, devlet çıkarı ile toplum çıkarı arasındaki yaklaşımın toplum temelli olmaya başlaması, yönetişimci bir model arayışının daha fazla gündeme gelmesi gibi bir çok faktör, sivil toplumun güçlenmesinin yanı sıra devlet ve kamu yönetimleri arasındaki ilişkilerde daha fazla dikkate alınması gerektiğini de ortaya koydu. Özellikle kamu politikalarının oluşturulmasında, çevre sorunlarından kentleşmeye, eğitimden karar alma yöntemlerine, iç politikadan dış politikaya kadar hemen her alanda toplumsal sorunları tartışan, alternatif modeller geliştiren, öneri ve çalışmalar yapan bir aktör ve etkin bir aracı durumuna gelmiştir. Dolayısıyla sivil toplum kurumlarının gelişim seyrinde özellikle kamu yönetimleri ile ilişkilerde değişen rolünün bilinmesi gerekmektedir. Bugün bilgi ve iletişim teknolojilerinde hızlı gelişim ve dönüşümler özel sektör kadar kamu yönetimleri alanında da önemli değişimlere etki etmektedir. Bu değişimler, karar alan süreçlerinden, denetim ve takip sistemlerine, toplumsal taleplerin şekillenmesinden, bu taleplerin nasıl karşılanacağı konusuna kadar bir çok alternatif sunma imkânı tanıyabilmektedir. Aslında pratik ve zaman açısından farklı hizmet tekniklerinin sunumu, beraberinde zaman ve kaynak kullanımını da etkin hale getirebilmekte ve üretilen çıktıların toplumsal kabulüne de alt yapı hazırlamaktadır.

Özellikle İletişim teknolojilerindeki gelişmeler gerek iktidarlara gerekse muhalefetlere özellikle kamuoyunu etkileme ve yönlendirebilmeleri için önemli imkânlar sağlamakla beraber, sivil toplum kurumlarının amaçlarının varlık sebeplerinin sorgulandığı ve sivil toplumun sivilliğinin tartışıldığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Diğer bir ifade ile kamu yönetimlerinde “karşı ağırlık” işlevi görmesi gerekirken, sivil toplum örgütlerinin kamusal alandaki rolü daha fazla sorgulanabilmektedir. Bu bağlamda devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin sorunlar akademik ve siyasal alanda tartışmalara konu olmaktadır. Hatta, sivil toplumun siyasal katılımın sağlanması sürecindeki işlevini ideal bir biçimde nasıl yerine getireceği veya getirdiği tartışılabilir (Özkan, 2015:116).

Bütün bunlar dikkate alındığında *bu çalışmanın amacı*, sivil toplum kurumlarının kamu yönetimleri açısından değişen rolünü ele almaktır. Bu bağlamda *öncelikle*, sivil toplum ve sivil toplum kurumu kavramını ve tarihsel süreçte sivil toplum devlet ilişkilerini ele almakta, *daha sonra* kamu yönetim sistemleri açısından sivil toplumun değişen rolünü ve yerini incelemektedir. *Sonuçta ise* genel bir değerlendirme ve öneriler sunulmaktadır. Çalışma, betimleyici bir yöntemle konuyu irdelemektedir. Konuyla ilgili literatür, deneyim ve tecrübe paylaşımları, mevzuat ve raporlar temel dayanaklar olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kurumu, Kamu Yönetimi, Değişim.

THE CHANGING ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract

The purpose of this study is to examine the changing role of civil society institutions in terms of public administration. In the 1980s, the concept of civil society was used with considerable caution. This was because civil society was perceived as an alternative to or in opposition to official state institutions. However, due to global developments, the frequent mention of civil society in supranational texts and national legislation, as well as its increasing recognition as a tool and level of participatory democracy, has led to the acceptance of civil society at the societal level and within institutional structures. Today, considering the organizational forms of civil society and its relations with the state and society, it is evident that, alongside state bureaucracy, a civil bureaucracy has emerged and assumed a mediating role in the formation of many public policies.

It has become an actor and an effective agent that discusses social issues in almost every field, from environmental problems to urbanization, from education to decision-making methods, from domestic policy to foreign policy, developing alternative models and making suggestions and studies, especially in the formation of public policies. Therefore, it is necessary to be aware of the changing role of civil society institutions, especially in their relations with public administrations, in the course of their development. Today, rapid developments and transformations in information and communication technologies are influencing significant changes in the field of public administration as well as in the private sector. These changes have begun to offer many alternatives and changing roles, from decision-making processes to control and monitoring systems, from the shaping of social demands to how these demands will be met. The aim of this study is to examine the changing role of civil society institutions in terms of public administration. In this context, the study first examines the concepts of civil society and civil society institutions, as well as the historical development of civil society-state relations. It then explores the changing role and position of civil society within public administration systems. Finally, it presents a general evaluation and recommendations.

Keywords: Civil Society Institution, Public Administration, Change.

SİYASAL MEŞRUIYETİN POPÜLİST KAYNAĞI: SAF HALK VE YABANCI ÖTEKİ ARASINDAKİ ANTAGONİZMANIN YENİDEN ÜRETİMİ

Mehmet Nazım UYGUR*

Özet

Bu çalışmada Laclau ve Mouffe'un söylem kuramı, Buzan ve Waever'in güvenlikleştirme çerçevesi ve Zuboff'un gözetim kapitalizmi eleştirisinden hareketle, "saf halk" ile "yabancı öteki" arasındaki antagonizmanın Türk Dünyası'nda siyasal meşruiyetin yeniden üretiminde nasıl rol oynadığı incelenmektedir. Bu çerçevede özellikle popülizm kavramı çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Popülizm, günümüz siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe siyasal meşruiyetin üretimini anlamak için güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Laclau'nun geliştirdiği kuramsal yaklaşımda popülizm, toplumu iki kampa bölen politik sınırları inşa eden ve iktidar sahiplerine karşı ezilenleri, kaybedenleri seferber etmek için başvurulan söylemsel bir stratejidir (2007: 80). Yani popülizm belirli bir ideolojiden ziyade siyasalın kurucu mantığına işaret eder. Laclau'ya göre toplumsal alan hiçbir zaman tam anlamıyla bütünleşemez; her zaman dışlayıcı bir eksiklik, bir "boşluk" vardır. Bu boşluk antagonizma olarak adlandırılır ve toplumsal düzenin tam anlamıyla kapanmasını engeller. Dolayısıyla antagonizma, doğrudan popülizmi destekleyen bir olgu değil; popülizmin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan yapısal koşuldur. Popülizm, antagonizmanın işaret ettiği eksikliği siyasal söylem düzeyinde somutlaştırır ve "saf halk" ile "öteki" arasındaki sınırı çizerek meşruiyet üretir. Bu noktada popülizm, yalnızca 'saf halk' ve 'yabancı öteki' arasındaki karşıtlık üzerinden değil, aynı zamanda siyasal kurumların meşruiyetini yeniden kurma kapasitesiyle de önem kazanır. Bunun örnekleri Latin Amerika'da popülizmin, kurumsal meşruiyet krizine verilen bir yanıt olarak değerlendirilmesinde dikkat çekmektedir (Doyle, 2011).

Bir başka minimal tanıma göre popülizm siyasetin, halkın genel iradesinin dışavurumu olması gerektiğini ileri süren ince merkezli bir ideolojidir. Yani toplumu saf halk ve yozlaşmış elit arasındaki ikili karşıtlık üzerinden kurar (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 11-13). Ancak günümüzde bu karşıtlık, özellikle göç ve kimlik politikaları bağlamında saf halk ile yabancı öteki arasında yeniden şekillenmektedir. Bu çalışma, Türk Dünyası bağlamında

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, mnuygur@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4132-3004.

antagonizmanın popülist söylemler tarafından nasıl siyasal dile tercüme edildiğini ve bu süreçte siyasal meşruiyetin nasıl yeniden üretildiğini incelemektedir. Çalışma, yöntemsel olarak söylem analizi yaklaşımına dayanmakta; lider söylemleri, resmi politika belgeleri, medya içerikleri ve kamuoyu tartışmalarını inceleyerek antagonizmanın inşa süreçlerini analiz etmektedir. Türkiye ve Kazakistan örnekleri merkeze alınacak; Azerbaycan ve Kırgızistan ise ek örnekler olarak tartışılacaktır. Böylece karşılaştırma geniş bir çerçeve iddiası taşımazken farklı bağlamları ortaya koyar.

Türkiye örneğinde, 2011 sonrası Suriyeli sığınmacıların kitlesel varlığı, toplumsal ve siyasal alanda güçlü bir tartışma doğurmuştur. Burada önemli olan nokta, iktidarın göçmen karşıtı bir söylem geliştirmemiş olmasıdır. Aksine, hükümet ensar-muhacir kardeşliği, misafirlik ve gönüllü geri dönüş gibi söylemlerle göçmen varlığını meşrulaştırmaya çalışmış; bu söylem dini ve kültürel bir çerçeve üzerinden toplumsal tepkileri yumuşatmayı hedeflemiştir. Ancak aynı dönemde, özellikle ekonomik kriz, işsizlik, kira artışları ve kamu hizmetlerindeki sıkıntılar nedeniyle muhalefetin belirli kesimleri göçmen karşıtlığını siyasal stratejilerinin merkezine yerleştirmiştir. Bu karşıt söylem, toplumsal düzeyde antagonizmayı güçlendirmiş ve kamuoyunda göçmenlerin “halkın mağduriyetinin başlıca nedeni” olarak kodlanmasına yol açmıştır.

Bu noktada, iktidarın söylemsel düzeyde göçmen karşıtlığını sahiplenmemesi, antagonizmayı tamamen ortadan kaldırmamıştır. Tam tersine, toplumsal ve muhalefet kaynaklı göçmen karşıtlığına karşı hükümet, pratikte güvenlikçi politikalar geliştirmiştir. Sınır güvenliğinin artırılması, düzensiz göçmenlere yönelik operasyonlar ve gönüllü geri dönüş projeleri, göçün fiilen güvenlikleştirilmesine işaret etmektedir. Buzan ve Waeber’in (2003) güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, göçmenler Türkiye’de iktidar söyleminde doğrudan tehdit olarak tanımlanmamış olsa da toplumsal düzeydeki güvenlik kaygıları ve muhalefet söylemleri, devlet politikalarının giderek daha fazla güvenlik eksenli hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, Laclau bir okumayla şöyle ifade edilebilir: antagonizma, iktidarın söylemsel tercihlerinden bağımsız olarak toplumsal bütünlüğün imkânsızlığını görünür kılmış; popülist rekabet alanında muhalefet tarafından “biz” (halk) ve “onlar” (yabancılar) hattında siyasal dile tercüme edilmiştir. Türkiye örneği, popülist antagonizmanın yalnızca iktidar söylemleriyle değil, muhalefetin ve toplumun dinamikleriyle de şekillendiğini göstermektedir.

Kazakistan’da ise antagonizma farklı bir biçimde tercüme edilmektedir. Özbekistan ve Kırgızistan’dan gelen işgücü göçmenleri, ekonomik sorunların kaynağı olarak gösterilmekte;

Ukrayna savaşı sonrası ÷lkeye y÷nelen Rus g÷çmenler, ulusal kimlik ve g÷venlik tartişmalarını derinleştirmektedir. Ayrıca ÷lkeedeki Rus azınlık, yalnızca iç siyasal bir mesele değil, aynı zamanda Rusya'nın jeopolitik hamleleri açasından da potansiyel bir g÷venlik riski olarak kodlanmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya y÷nelik Rus azınlıkları koruma söyleminin Kazakistan için yarattığı risk, antagonizmanın yalnızca toplumsal değil, jeopolitik düzeyde de işlev gördüğünü göstermektedir. Bu durum, Levitsky ve Way'in (2010) rekabetçi otoriterizm modelinde işaret ettikleri gibi, demokratik kurumların biçimsel varlığını korurken iktidarın meşruiyet stratejilerini antagonizma üzerinden yeniden üretmesine işaret etmektedir.

Azerbaycan'da antagonizma, etnik kimlik ve jeopolitik çatışma üzerinden siyasal dile tercüme edilmektedir. Ermeni kimliği, halkın g÷venliği ve toprak bütünlüğü tehditleriyle özdeşleştirilerek antagonizmanın odağı haline getirilmektedir. Kırgızistan'da ise Çin'in ekonomik varlığı ve Han g÷çmen işçilerin artışı, popülist söylemde “biz” ve “onlar” ayrımının kaynağını oluşturmaktadır. Bu örnekler, antagonizmanın her bağlamda farklı özneler etrafında somutlaşsa da siyasal işlevinin benzer olduğunu göstermektedir: toplumsal bütünlüğün imkânsızlığını görünür kılmak ve bu eksiklik üzerinden siyasal meşruiyetin yeniden üretilmesine zemin hazırlamak.

Dijitalleşme, bu antagonizmanın kitlesel ölçekte görünürlük kazanmasını sağlamaktadır. Zuboff'un (2019) gözetim kapitalizmi kavramı, sosyal medya algoritmalarının g÷çmen karşıtı ve öteki karşıtı söylemleri nasıl pekiştirdiğini açıklamaktadır. Türkiye'de Suriyeliler, Kazakistan'da Rus azınlık veya Azerbaycan'da Ermeniler hakkındaki tartışmalar dijital mecralarda hızla yayılmakta; bu durum antagonizmanın siyasal dile tercümesini kolaylaştırmaktadır. Dijitalleşme, antagonizmanın yalnızca görünür hale gelmesini değil, aynı zamanda toplumsal mobilizasyon potansiyelini de artırmaktadır.

Sonuç olarak, antagonizma Türk Dünyası'nda doğrudan siyasal meşruiyeti destekleyen bir unsur değil, toplumsal bütünlüğün imkânsızlığını açığa çıkaran kurucu bir eksikliktir. Popülist siyaset, bu antagonizmayı saf halk ile yabancı öteki arasındaki karşıtlık üzerinden tercüme ederek siyasal meşruiyetin yeniden üretilmesine katkıda bulunur. Türkiye örneği, iktidarın söylemsel düzeyde g÷çmen karşıtı bir siyaset yürütmediğini, ancak muhalefet ve toplumun güçlü g÷çmen karşıtlığı üzerinden antagonizmayı ürettiğini göstermektedir. Bu antagonizma, iktidarı g÷venlikçi politikalar geliştirmeye yöneltmiş; böylece göç, fiilen g÷venlikleştirilmiştir. Kazakistan örneği, antagonizmanın yalnızca toplumsal değil, jeopolitik bir düzlemde de işlev gördüğünü göstermektedir. Azerbaycan ve Kırgızistan bağlamlarıyla birlikte düşün÷ldüğünde, antagonizmanın farklı biçimlerde ama benzer işlevlerle siyasal

alanın yeniden düzenlenmesine katkı sağladığı görülmektedir.

Öte yandan, antagonizmanın popülist siyasete imkân tanınması yalnızca “öteki”ne karşı sağ-popülist söylemleri mümkün kılmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda mevcut neoliberal düzenin eleştirisine ve daha kapsayıcı siyasal projelerin inşasına da alan açmaktadır. Laclau ve Mouffe’un işaret ettiği gibi antagonizma, toplumsal bütünlüğün imkânsızlığını açığa çıkararak yeni eklemlenme biçimlerini zorunlu kılar. Bu, hem sağ-popülist hareketlerin “yabancı öteki” karşıtlığını örgütlemesine hem de sol-popülist projelerin neoliberal eşitsizliklere karşı alternatif özdeşlikler kurmasına imkân verir. Dolayısıyla antagonizma, yalnızca mevcut düzenin istikrarını tehdit eden olumsuz bir moment değil, aynı zamanda demokratikleşme ve neoliberalizmin eleştirisi için üretken bir kaynaktır. Türk Dünyası örneği bu açıdan önemlidir; çünkü göç, kimlik ve güvenlik üzerinden şekillenen antagonizmalar, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik eksenli alternatif projelerin gelişmesine de zemin hazırlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, antagonizma, güvenlik, Türk Dünyası, göçmen karşıtlığı.

THE POPULIST SOURCE OF POLITICAL LEGITIMACY: THE REPRODUCTION OF ANTAGONISM BETWEEN THE PURE PEOPLE AND THE FOREIGN OTHER

Abstract

This study examines how antagonism functions as a constitutive condition for populist politics in the Turkic World, with a particular focus on Turkey and Kazakhstan, while also considering Azerbaijan and Kyrgyzstan as supplementary cases. Drawing on Laclau’s theory of populism and Mudde’s minimal definition, the paper argues that antagonism does not directly sustain populism but makes it possible by exposing the impossibility of social totality. Populist discourse translates this structural incompleteness into political terms through the binary opposition between the pure people and the foreign other. In Turkey, the government has avoided adopting explicit anti-immigrant rhetoric, framing Syrian refugees through religious and cultural discourses such as hospitality or voluntary return. Nevertheless, societal discontent and opposition parties have articulated migrants as a threat, thereby securitizing migration in practice. In Kazakhstan, antagonism emerges differently: labor migrants from Uzbekistan and Kyrgyzstan, as well as the Russian minority and post-Ukraine war inflows, are politicized as both socio-economic and geopolitical risks. Similarly, in Azerbaijan, Armenians are portrayed

as existential others, while in Kyrgyzstan, growing Chinese presence generates comparable divisions. These cases illustrate how antagonism translates into populist strategies that reproduce political legitimacy. Yet, antagonism also carries a productive potential: beyond enabling right-wing, exclusionary populism, it allows for the articulation of left-populist critiques of neoliberalism and inequality. As Laclau and Mouffe suggest, antagonism's exposure of social incompleteness creates opportunities for new chains of equivalence and alternative political projects. In the digital age, as Zuboff highlights, surveillance capitalism further amplifies these dynamics, spreading antagonistic discourses through algorithmic visibility. In conclusion, antagonism in the Turkic World demonstrates both the risks of securitization and exclusion, and the possibility of democratic re-articulations that challenge neoliberal hegemony.

Keywords: Populism, antagonism, security, Turkic World, anti-immigration.

Kaynakça

- Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security* (Vol. 91). Cambridge University Press.
- Doyle, D. (2011). *The legitimacy of political institutions: Explaining contemporary populism in Latin America*. Comparative Political Studies, 44(11), 1447-1473.
- Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çev. Nur Betül Çelik, (3. Baskı), Epos Yayınları, Ankara.
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Mudde, C. & Kaltwasser, C. R. (2019). *Popülizm: Kısa bir giriş*, Çev. Erdem Türközü, Nika Yayınevi, İstanbul.
- Zuboff, S. (2019). *Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books.

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN DIŞ TİCARETİNDE KAMU DİPLOMASİSİNİN ROLÜ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ (1992-2024)

Hasan BARDAKÇI*

Özet

Bu çalışma, 1992 ile 2024 yılları arasında Türkiye ile Kazakistan arasındaki dış ticaret ilişkilerinin gelişim sürecinde kamu diplomasisinin oynadığı belirleyici rolü derinlemesine analiz etmektedir. Türkiye ve Kazakistan, tarihsel, kültürel ve dilsel açıdan ortak bir mirasa sahip iki kardeş devlettir. Bu ortak zemin, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Türkiye'nin Orta Asya'da stratejik bir ortak olarak Kazakistan ile yakın ilişkiler kurması için büyük fırsatlar yaratmıştır. Türkiye, bu süreci yalnızca siyasi veya ekonomik yollarla değil; aynı zamanda kültürel yakınlık, eğitim faaliyetleri, medya içerikleri ve kurumsal iş birlikleri üzerinden geliştirilen kamu diplomasisi stratejileriyle de şekillendirmiştir.

Çalışma kapsamında kamu diplomasisi, yalnızca klasik devletlerarası ilişkilerin bir alternatifi olarak değil, halklar arası bağları güçlendiren, güven oluşturan ve uzun vadeli sürdürülebilir iş birlikleri tesis eden bütüncül bir strateji olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle kamu diplomasisi, Türkiye'nin Kazakistan'la olan dış ticaret ilişkilerini sağlamlaştırmasında önemli bir enstrüman haline gelmiştir. Türkiye, Kazakistan gibi jeopolitik açıdan kritik, enerji ve doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke ile ilişkilerini sadece ekonomik çıkarlar temelinde değil, aynı zamanda toplumsal bağlar ve kültürel yakınlık temelinde de kurmayı hedeflemiştir.

Bu çerçevede TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı), Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar, Türkiye'nin yumuşak gücünü temsil eden başlıca aktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu kurumlar aracılığıyla yürütülen faaliyetler, hem Türkiye'nin olumlu imajını güçlendirmekte hem de karşılıklı anlayış ve iş birliği zeminini derinleştirmektedir. Çalışmada bu kurumların Kazakistan'daki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin dış ticaret ilişkilerine olan dolaylı etkileri detaylı şekilde analiz edilmektedir.

* Doç.Dr., Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü
Anabilimdalı Başkanı, Şanlıurfa/ Türkiye, hasanbardakci@harran.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6181-3115>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Kazakistan İstatistik Bürosu'ndan elde edilen veriler, ikili ticaret hacminin 1990'ların başında yaklaşık 150 milyon dolar seviyesinden, 2023 yılı itibariyle 5,7 milyar doların üzerine çıktığını göstermektedir. Bu artış, sadece ekonomik faktörlerle değil, kamu diplomasisi araçlarıyla desteklenen stratejik ilişkilerle açıklanabilir. Ticari ilişkilerin bu denli gelişmesinde, kültürel bağların ve karşılıklı güvenin etkisi yadsınmaz. Bu bağlamda, çalışma dört temel dönem üzerinden Türkiye-Kazakistan ilişkilerini analiz etmektedir: 1990'ların temel ilişki kurma dönemi, 2000'lerde ilişkilerin kurumsallaştığı konsolidasyon süreci, 2010'larda stratejik çeşitlendirme evresi ve 2020 sonrasında dijital dönüşümün ve pandemi sonrası yeni iletişim modellerinin etkili olduğu güncel dönem.

Eğitim diplomasisi, bu ilişkilerin temel yapı taşlarından biri olarak ele alınmaktadır. Türkiye Bursları programı çerçevesinde 3.000'den fazla Kazak öğrencinin Türkiye'de yükseköğrenim görmesi, sadece bireysel kariyer gelişimlerine katkı sunmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin kültürel, sosyal ve ekonomik yapısına aşina bir neslin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu genç nesil, ülkelerine döndüklerinde iki ülke arasındaki ekonomik ve diplomatik iş birliklerinin organik temsilcileri haline gelmiştir. Ayrıca Kazakistan'da faaliyet gösteren Türk okulları, dil merkezleri ve üniversiteler, iki toplum arasında dilsel ve kültürel yakınlığı artırmış, karşılıklı ticari etkileşimlerin daha sağlıklı ve sürdürülebilir hale gelmesini kolaylaştırmıştır.

Medya diplomasisi de çalışmanın önemli başlıklarından biridir. Özellikle “Diriliş Ertuğrul” ve “Kuruluş Osman” gibi Türk yapımı televizyon dizileri, Kazakistan başta olmak üzere Orta Asya'daki Türk halkları arasında yoğun ilgi görmüştür. Bu diziler, hem tarihsel ortaklık duygusunu pekiştirmiş hem de Türkiye'ye yönelik olumlu bir kamuoyu algısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Böylece Türk mal ve hizmetlerine olan talep artmış, kültürel bağlar tüketici davranışlarını ve tercihlerine de yansımıştır. Bu, dış ticaretin kültürel yönüyle nasıl iç içe geçtiğini gösteren önemli bir örnektir.

Bunun yanı sıra, Türkiye-Kazakistan ilişkilerini daha da kurumsallaştıran en önemli adımlardan biri 2022 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması olmuştur. Bu anlaşma, uzun süredir yürütülen kamu diplomasisi çabalarının ve ekonomik iş birliği arayışlarının somut bir meyvesi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi çok taraflı bölgesel yapılar, kamu diplomasisinin sınırlarını genişleten ve Türkiye'nin bölgedeki etkisini artıran önemli platformlar olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma yöntemi olarak karma yöntem yaklaşımı benimsenmiş, hem nicel hem de nitel veriler bir arada kullanılmıştır. Nicel kısımda tarihsel dış ticaret verileri grafiklerle analiz

edilerek ticaret hacmindeki gelişmeler ortaya konulmuştur. Nitel kısımda ise belirli kamu diplomasisi girişimleri örnek olay çalışmalarıyla değerlendirilmiş, bu girişimlerin dış ticaret ilişkilerine olan etkileri gözlemlenmiştir. Karşılaştırmalı zaman çizelgeleri yardımıyla diplomatik adımlar ile ticaret dinamikleri arasında analizler yapılmıştır. Elde edilen bulgular, kültür ve eğitim temelli diplomasi faaliyetlerinin sert ekonomi politikalarını tamamlayıcı nitelikte olduğunu, hatta uzun vadeli dış ticaret ilişkilerinin “yumuşak altyapısını” oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç bölümünde ise, Türkiye’nin kamu diplomasisini dış ekonomik politikalarla daha bütünleşik hale getirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, dijital diplomasiye yönelik girişimlerin yaygınlaştırılması, Türk üniversitelerinde Kazakistan odaklı akademik bölümlerin açılması, ortak yatırım fonlarının kurulması ve Türkiye’de “Kazakistan Haftası” gibi kültürel etkinliklerin düzenli olarak gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu tür adımlar, sosyo-ekonomik bağları daha da güçlendirirken, iki ülkenin bölgesel ve küresel meselelerde ortak hareket edebilme kapasitesini de artıracaktır. Özetle bu araştırma, kamu diplomasisinin Türkiye'nin Kazakistan ile olan dış ticaret ilişkilerinde stratejik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Ortak tarih, dil, kültür ve eğitim gibi yumuşak güç unsurları üzerinden inşa edilen ilişkiler, sadece ticari değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal düzlemde de kalıcı ve sürdürülebilir bağların kurulmasına katkı sağlamaktadır. Bu modelin, Türk Devletleri Teşkilatı'na üye diğer ülkelerle kurulacak ekonomik ortaklıklar için de uygulanabilir bir çerçeve sunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu diplomasisi, Türkiye-Kazakistan ilişkileri, Dış ticaret, Yumuşak Güç, Ekonomik İşbirliği, Kültürel Etkileşim, Eğitim Diplomasisi

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ROLE OF PUBLIC DIPLOMACY IN TURKISH-KAZAKH FOREIGN TRADE (1992–2024)

Abstract

This study analyses how public diplomacy tools have shaped, transformed and strengthened foreign trade relations between Turkey and Kazakhstan, with a focus on the role of these tools in fostering economic cooperation and mutual trade opportunities between the two countries. Following the independence of Kazakhstan from the Soviet Union in 1992, Turkey pursued an intensive foreign policy with the aim of establishing special relations with the Turkic Republics in Central Asia based on cultural, historical and linguistic ties. In this context, Kazakhstan became a priority partner for Turkey due to its geopolitical importance,

natural resources, and potential to promote regional stability. The study employs a comparative analysis to assess the impact of Turkey's soft power elements, including TIKA, the Yunus Emre Institute, the Maarif Foundation and cultural content, such as Turkish television series, which reach a substantial audience, particularly in Kazakhstan, on the volume of foreign trade between the two countries. At the same time, it assesses how public diplomacy can support economic cooperation, diplomatic crisis resolution, investment security and the construction of positive intercommunal perceptions. Quantitative data analysis reveals the direct and indirect effects of Turkey's public diplomacy activities in Kazakhstan on foreign trade relations. Consequently, public diplomacy emerges as a strategic tool that ensures the sustainability of trade relations.

Keywords: Public diplomacy, Turkey–Kazakhstan Relations, Foreign Trade, Soft Power, Economic Cooperation, Cultural Interaction, Educational Diplomacy

THE RISE OF DIGITAL SOFT POWER: THE COMMON PUBLIC DIPLOMACY POTENTIAL OF TURKIC STATES

Sharifa GIRITLIOGLU*

Abstract

As digital technologies continue to redefine global interaction, public diplomacy is evolving right alongside. It's no longer limited to formal channels like embassies or press releases. Today, states are tapping into the power of social media, online broadcasting, and virtual forums to speak directly to global audiences. These tools don't just offer flexibility—they open doors for real-time, meaningful engagement. And this shift? It's especially important for regions with strong cultural and historical ties—like the Turkic World. The Organization of Turkic States (OTS)—which brings together Türkiye, Kazakhstan, Azerbaijan, Uzbekistan, and others—offers a timely case for examining the role of digital soft power in a regional and multilateral setting. Although each of these countries has taken its own path in public diplomacy, their shared linguistic and cultural foundations invite something more collaborative. In a world where everything is increasingly connected, building a joint digital soft power strategy isn't just a good idea—it's a strategic necessity. In this study, I aim to examine and reflect on exploring and comparing the digital public diplomacy practices of OTS member states. First, it looks at what we mean by “digital soft power”—a concept that builds on Joseph Nye's original theory but moves it into the digital era. Here, soft power is understood as a state's ability to attract and influence through online channels, storytelling, and cultural narratives that resonate across borders. From there, the paper shifts to a hands-on analysis: How are these countries actually using digital diplomacy in practice? What emerges is a mix of content-driven and institutional approaches. Türkiye, for instance, supports platforms like TRT Avaz, which deliver multilingual content to Turkic-speaking communities abroad. Kazakhstan and Azerbaijan have ramped up their efforts too, launching online media initiatives that reflect national identities while still speaking to a broader Turkic audience. In both Kazakhstan and Azerbaijan, digital public diplomacy efforts are increasingly shaped by domestic political agendas that prioritize national

* Ph.D, Department of International Relations, Faculty of Economics, Management and Law, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, sharifa.giritlioglu@ayu.edu.kz, ORCID: 0000-0003-4135-4094, +7 775 159 33 88

branding, cultural promotion, and strategic regional positioning. Kazakhstan's "Rukhani Zhangyru" (Spiritual Revival) program, for example, has supported digital content that emphasizes the country's cultural legacy and modernization narrative—an effort that aligns closely with its multi-vector foreign policy and desire to serve as a bridge between East and West. Similarly, Azerbaijan has strategically used digital platforms not only to promote its cultural heritage but also to consolidate international narratives around territorial integrity and national sovereignty. In both cases, online media initiatives are not just tools of outreach—they're instruments of identity construction and geopolitical signaling. Importantly, these digital narratives often include references to Turkic unity, allowing national storytelling to resonate within the broader framework of Turkic cooperation while still advancing state-specific diplomatic objectives. Even institutions like the Orhun Center for Turkic Cooperation have gotten involved, launching projects that aim to create a shared digital cultural space. But there's a catch—these efforts are happening mostly in silos. The study finds that while there's plenty of talk about cooperation, actual coordination across the OTS framework remains limited. Most initiatives stay within national boundaries. That fragmentation undermines what could be a powerful, united soft power presence on the global stage. Interviews and media content analysis suggest that the desire for synergy exists, but the mechanisms for building joint strategies are still a work in progress. Nonetheless, some promising developments suggest the current moment offers a strategic opening. A unified digital public diplomacy strategy under the OTS umbrella could do more than boost regional visibility—it could help articulate a shared Turkic identity in global discourse. The research argues for a few key steps: a shared digital platform, joint storytelling projects, standardized branding across OTS nations, and cross-national training programs for public diplomacy professionals. Beyond regional collaboration, the success of a shared digital soft power strategy also hinges on audience perception and responsiveness. It's not enough to simply project content; what matters is how it's received and engaged with by Turkic and non-Turkic audiences alike. To that end, the paper emphasizes the importance of feedback mechanisms—tools like analytics, sentiment monitoring, and audience surveys—to fine-tune messaging strategies. Without measuring engagement and resonance, digital diplomacy risks becoming one-directional and symbolic rather than effective and relational. Additionally, the study explores how external geopolitical dynamics may either support or complicate digital cooperation among OTS members. For example, differing alignments with global powers, language preferences, or media regulation policies can all influence the degree to which a joint strategy can be implemented smoothly. While cultural affinity provides a strong foundation, real collaboration also requires aligning technical

infrastructure, political will, and shared standards. Addressing these policy-level challenges proactively will be essential for any long-term success in building a unified digital diplomatic presence. To sum up, digital diplomacy is no longer a side activity in foreign policy—it's front and center. For the Turkic states, investing together in digital tools and institutions isn't just about being seen, it's about telling a common story—one rooted in shared history, values, and aspirations. Moving from isolated national efforts to a coordinated regional vision could help the Turkic world step forward as a compelling soft power actor in international affairs.

Keywords: Digital soft power, public diplomacy, digital diplomacy, Turkic World, Organization of Turkic States (OTS)

DİJİTAL YUMUŞAK GÜCÜN YÜKSELİŞİ: TÜRK DEVLETLERİNİN ORTAK KAMU DİPLOMASİSİ POTANSİYELİ

Özet

Dijitalleşme uluslararası ilişkileri yeniden şekillendirmeye devam ederken, kamu diplomasisi de bu dönüşüme ayak uydurarak dijital platformlar ve yeni yöntemlerle evrim geçirmektedir. Devletler artık yalnızca büyükelçiliklere veya resmî açıklamalara dayanmayıp, sosyal medya, dijital yayıncılık ve sanal etkinlikler gibi araçları da dış politika stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Bu değişim, özellikle ortak tarihsel, kültürel ve dilsel bağlara sahip bölgeler için heyecan verici yeni imkânlar sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve diğer Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üyeleriyle birlikte dijital yumuşak güç alanında ortak bir strateji geliştirme potansiyeline sahip benzersiz bir konumda yer almaktadır. Bu çalışma, TDT üyesi ülkelerin dijital kamu diplomasisi alanında attığı adımları karşılaştırmalı olarak incelemektedir. İlk olarak dijital yumuşak güç kavramı açıklanmakta, ardından TDT ülkelerinin kullandığı yöntemler ve araçlar değerlendirilmektedir. Sosyal medya üzerinden yürütülen diplomatik söylemlerden devlet destekli dijital medya kanallarının etkisine kadar çeşitli unsurlar analiz edilmektedir. Ayrıca TRT Avaz ve Orhun Haber gibi kurumların dijital ortamda ortak bir kültürel anlatı inşa etmedeki rolü de ele alınmaktadır. Araştırma sonuçları, her ülkenin bu alanda ilerleme kaydettiğini ancak çabaların büyük ölçüde ulusal düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır. Ortak bir dijital strateji eksikliği, uluslararası görünürlük ve etki alanının genişlemesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte, TDT çatısı altında oluşturulacak koordineli bir dijital kamu diplomasisi çerçevesi, hem Türk Dünyasının küresel imajını önemli ölçüde güçlendirebilir hem de bölgesel dayanışmayı pekiştirebilir. Özetle, dijital diplomasinin egemen olduğu bu çağda,

Türk Devletlerinin yalnızca bireysel girişimlerle değil, kolektif bir vizyonla hareket etmeleri gerekmektedir. Bu alanda kurumsal ve teknolojik yatırımlara yönelmek, yalnızca bölgesel işbirliğini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda Türk dünyasını küresel ölçekte daha etkili bir yumuşak güç aktörü haline getirecektir.

Anahtar kelimeler: Dijital yumuşak güç, kamu diplomasisi, dijital diplomasi, Türk Dünyası, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNDE YASAMA VE YÜRÜTME ORGANLARI ARASINDAKİ DENGİ VE DENETLEME MEKANİZMALARININ İNCELENMESİ

Ali Fuat GÖKÇE*

Muhammed AKSU**

Nazım FATSA***

Özet

Küresel politikaların güncellendiği ve global aktörlerin rollerinin yeniden belirlendiği 21. yüzyıl, özellikle Türk devletlerinin ekonomik, siyasal ve stratejik alanlarda yükselişi ile, Türk Devletleri Teşkilatı'nın Avrasya coğrafyasında hareket alanı en büyük birlik olma özelliğini belirginleştirmiştir. Kültürel yakınlık ve genişletilmiş işbirliği pratiklerinin yanında, geçmiş yüzyıldan imparatorluk deneyimini günümüze taşıyan Türk Devletleri, kurulan konsey aracılığıyla üye devletlerin siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmeye devam etmektedirler.

Türk Devlet Teşkilatı'nın (TDT) temelleri Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın kurucu üyeleri tarafından 2009'da Türk Dilini konuşan devletlerarasındaki işbirliğini teşvik etmek amacıyla Azerbaycan/Nahçıvan'da düzenlenmiş olan Türk Devlet Başkanları zirvesinde “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi” şeklinde atılmıştır. Gözlemci ülkeler ise Özbekistan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Macaristan olmuştur. Ancak Özbekistan 2019 yılından itibaren asıl ülke statüsüne geçmiştir. 2021'den itibaren kuruluşun ismi Türk Devlet Teşkilatı olmuştur. Teşkilatın sekreteryası İstanbul'da sekreterlik görevini ise dönem başkanlığını yürüten Kırgızistan yapmaktadır.

TDT'nin kurucu belgesi niteliğinde olan Nahçıvan Antlaşmasında kuruluşun temel görev ve amaçları “üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin tesisi, bölgenin ve bölge dışında kalan yerlerde barışın korunması ve tesis edilmesi, Uluslararası politikalarda genel olarak ortak bir tutum ve tavrın benimsenmesi, uluslararası ayrılıkçılık, terörizm ve aşırılıkla mücadele hususunda koordinasyonun uygulanması, ortak amaçlar için ikili ve/veya bölgesel

* Prof. Dr. Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep/Türkiye, afgscem@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6484-8305>

**Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Malatya/Türkiye aksumuhammed@outlook.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4672-1343>

*** Bilim Uzmanı, nazimfatsa@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9680-617X>

işbirliklerinin tüm alanlarda geliştirilmesi, yatırım ve ticaret hususlarında uygun koşulların sağlanması, kültür, eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında etkileşimin artırılması, kitle iletişim ve medya araçlarının etkileşimini teşvik edilmesi” şeklinde belirtilmiştir. Teşkilatın yukarıda belirtilen görev ve amaçlarının yerine getirilmesi için TDT’nin içerisinde “Devlet Başkanları Konseyi”, “Dışişleri Bakanları Konseyi”, “Aksakallar Konseyi”, “Kıdemli Memurlar Komitesi” ile “Sekretarya” kurulmuştur.

Demokrasi, devletlerin sahip olduğu, kültürel, sosyal, tarihi, siyasi dini gibi temel hususlara göre ülkelerden ülkelere farklılıklar göstermektedir. Demokrasi ile yönetilen devletlerde hükümet sistemleri genellikle yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrılması prensibi üzerinden şekillenmiştir. İster kuvvetler ayrılığının katı olduğu başkanlık sistemi, isterse erkler arasındaki yumuşak ayrılığa dayanan parlamenter sistem benimsenmiş olsun, hükümet sistemleri demokratik prensiplere genel olarak uyumlu olması olağandır.

Literatürde hükümet sistemlerinin tanımlanması üzerine uzlaşılan net ve tek bir tanımlama bulunmamaktadır. Ancak, hükümet sistemlerini; devlet erki içerisindeki gücün düzenlenişi ve dağılımı bakımından demokratik olmayan rejimlerde ve/veya anayasal demokrasilerde uygulanan kurallar bütünüünün tamamı şeklinde tasvir etmek mümkündür. Hükümet sistemlerini “iyi yönetim şeklinin bulunma çabasının bir sonucu olarak günümüzde sınıflandırılan ve örgütlenmiş bir devlet içerisindeki kuvvetlerin kurulması, işlemesi ve birbirleriyle olan ilişkisini kendine özgü ifadelerle açıklayan kurumlar ve kurallar dizgesi” şeklinde tanımlamak mümkündür. Hükümet sistemlerinin temelinde yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirleriyle olan ilişkileri bulunmaktadır. Günümüzde hükümet sistemleri, başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi ve parlamenter sistem şeklinde sınıflandırılmaktadır. Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme erkleri arasında keskin çizgililerle ayrılan sert bir ilişki bulunmaktadır. Parlamenter sistemde ise başkanlık sisteminin aksine bu iki erk arasında dengeli ve uyumlu bir ilişki bulunmaktadır. Yarı başkanlık sistemi ise hem başkanlık sisteminin hem de parlamenter sistemin bazı özelliklerini bünyesinde toplamaktadır. Kuvvetler ayrılığı bir devletin yasama, yürütme ve yargı erkleri olmak üzere üç temel güç arasında paylaştırılması ilkesidir. Yargılama yetkisi tarafsız ve bağımsız mahkemelere, yürütme yetkisi başkana yahut hükümete, kanun yapma yetkisi ise yasama organına verilmiştir. Kuvvetler ayrılığının temel amacı üç erkin bir birlerini denetlemeleri vasıtasıyla vatandaşların hak ve hürriyetlerini korumasıdır.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinde devletin güç ve kudretinden kaynaklanan yetkilerin bir kısmı yasama erkine bir kısmı ise yürütme erkine verilmiştir. Böylelikle yasama ve yürütme erkleri sahip oldukları yetki ve güç ile birbirlerini dengelemeye çalışır, bir nevi “fren ve denge”

yahut “denge ve denetleme” mekanizması olarak çalışır. Bu mekanizmanın var olması neticesinde yürütme ve yasama erkleri kontrollü bir şekilde hareket etmek durumunda kalır. Böylelikle erklerin anayasal sınırlar içerisinde, kontrolü bir şekilde hareket etmeleri elzem durumdur. Bir erkin anayasal sınırlar içerisinde olması, diğer erkin de sınırlar içerisinde kalmasını ve denetlemesini sağlar.

TDT’da bulunan ülkelerin yasama ve yürütme erkleri arasındaki denge ve denetleme mekanizmaları, devletlerin siyasi yapılarına, benimsemiş oldukları yönetim sistemlerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Benimsemiş oldukları yönetim şekillerinin işleyişi yasama, yürütme ve yargı erklerinin fiili olarak nasıl uygulandığı, ne şekilde dengede tuttuğu önem teşkil etmektedir.

Bu çalışmada Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) içerisinde bulunan ülkelerin yasama ve yürütme organları arasındaki denge ve denetleme mekanizmaları incelenecektir. Bu bağlamda TDT içerisindeki ülkelerin yasama ve yürütme organları arasındaki etkileşim irdelenecek olup veto ve bütçe hususunda karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır. Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmekte olup tarihsel ve betimsel yöntemler temelinde, belge analizine dayalı veri değerlendirmesi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Yasama, Yürütme, Denetim ve Veto

AN EXAMINATION OF THE BALANCE AND CHECKING MECHANISMS BETWEEN THE LEGISLATIVE AND EXECUTIVE BRANCHES IN THE COUNTRIES OF THE TURKIC STATE ORGANIZATION

Abstract

The foundations of the Turkish State Organization (OTS) were laid at the Turkish Heads of State Summit held in Azerbaijan/Nakhchivan in 2009 by the founding members Türkiye, Azerbaijan, Kyrgyzstan, and Kazakhstan with the purpose of strengthening ties among Turkic-speaking states under the name “Cooperation Council of Turkic-Speaking Countries.” The observer countries were Hungary, the Turkish Republic of Northern Cyprus, Turkmenistan, and Uzbekistan. However, Uzbekistan has been a full member since 2019. Since 2021, the organization has been named the Turkish State Organization. The organization's secretariat is located in Istanbul, and Kyrgyzstan, which holds the rotating presidency, performs the secretarial duties.

It is the concept of distributing state power among three fundamental institutions: the legislative, executive, and judicial branches. Judicial authority is vested in impartial and

independent courts, executive authority in the president or government, and legislative authority in the legislature. The fundamental purpose of the separation of powers is to protect the rights and freedoms of citizens through the mutual oversight of the three branches. This study will examine the balance and oversight mechanisms between the legislative and executive bodies of the countries within the Turkish State Organization (TSO). In this context, the interaction between the legislative and executive branches of the countries within the TDT will be studied, and a comparative evaluation will be carried out regarding veto and budget issues. This study is a qualitative research case based on historical and descriptive methods and supported by document analysis evaluation will be used.

Keywords: Turkish State Organization, Legislation, Executive, Oversight, Veto

TÜRK DÜNYASINDA DİJİTALLEŞME VE AKILLI ŞEHİR UYGULAMALARI: KAZAKİSTAN MODELİNİN AKILLI ŞEHİR ENDEKSİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Sefa USTA*

Mehmet POLAT **

Özet

Dijitalleşme, kamu yönetiminde değişim ve dönüşümün temel belirleyicisi olma işlevi görmektedir. Dijital dönüşüm ile birlikte yerel yönetimler alanında yenilikçi politikalar izlenmeye ve akıllı şehir uygulamaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Akıllı ve sürdürülebilir şehir, yaşam kalitesini, şehre ait işletme ve hizmetlerin verimliliğini ve rekabet gücünü artırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerini ve diğer araçları kullanan, aynı zamanda ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel açılardan mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayan yenilikçi bir şehir olarak dünyada meydana gelen değişim ve dönüşümün önemli bir kilometre taşı olarak görülmektedir. Dünyada meydana gelen bu tür değişim ve dönüşümler Türk Dünyasını ve Türk Devletlerini de etkilemiş, devletin dijital dönüşümü ile birlikte akıllı şehir iyi uygulama örnekleri de hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede birçok alanda iş birliği yapan Türk Dünyası ve Türk Devletleri dijital dönüşüm konusunda da iş birliği yapmakta ve iyi örneklerin paylaşılması yoluyla gelişimin daha hızlı sağlanmasını temin etmeye çalışmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra yurtdışında eğitim almış genç insan kaynağını değişim ve dönüşüm için yönetim kademelerinde istihdam eden Kazakistan öncelikle akıllı yönetim ve alt yapı hazırlıklarını tamamlamaya çalışmıştır. Akıllı şehirlerin ilk adımının akıllı yönetim olduğunun farkında olan Kazakistan öncelikle akıllı yönetimin gereklerini yerine getirerek bağımsızlıktan sonra e-devletin ve akıllı şehirlerin temelini atmıştır. Kazakistan'da, Akıllı Şehir girişimlerinin uygulanması 10 yıldan uzun bir süre önce başlamıştır. Kapsamlı hedef belirleme, Dijital Kazakistan devlet programı kapsamında 2017 yılında gerçekleştirilmiş ve şehirler için karşılaştırmalı bir derecelendirme 2020'den itibaren hesaplanmaktadır. İlk aşamada Smart Astana projesi ile başkentini akıllı şehre dönüştürmeye başlayarak işe koyulan Kazakistan dört şehrin daha akıllı şehir haline gelmesi için projeler yürütmüştür. Almatı da canlı bir

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sefausta@kmu.edu.tr ORCID: 0000-0003-3846-7987

** Öğr. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, TBMYO, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı, mehmetpolat@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7153-9738

metropoliten bir şehir olarak Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen proje çerçevesinde akıllı şehir vizyonuna benimsemiştir. Başkent Astana ile birlikte muazzam bir gelişim kaydeden Almatı dünyanın önde gelen akıllı şehirlerinden bir olmayı hedeflemektedir. Nitekim Almatı ve Astana'nın akıllı şehir olma potansiyeli en yüksek şehirler olduğunu vurgulanmak gerekmektedir. Aktobe ise akıllı şehir olarak gelişmesine yardımcı olabilecek veya engel olabilecek ayırt edici özelliklere sahip bir şehir olarak tanımlanmaktadır. Geri kalan şehirler iki gruba ayrılmaktadır. Bir grup akıllı şehir geliştirme trendini yakalayıp sürdürme potansiyeline sahipken, diğer grup akıllı şehir projelerine başlamak için daha az uygundur ve kişi başına daha fazla yatırım gerektirebilmektedir. Kazakistan'da akıllı şehirleri başarılı bir şekilde geliştirme ve yönetmeyi etkileyen derin bölgesel eşitsizlikler olsa da üstesinden gelecek potansiyele de sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle sağlık, güvenlik, ulaşım gibi birçok alanda entegre bir şekilde hizmet sunan, e-katılım konusunda oldukça mesafe kat eden ve dijital dönüşümde başarılı uygulamalar ortaya koyan Kazakistan'da akıllı şehir modeli hem Türk Dünyası hem de diğer ülkeler için örnek olabilecek bir model olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletlerin e- devlet gelişim endekslerinde hem Orta Asya ülkelerine kıyasla hem de genel olarak üst sıralarda yer alan Kazakistan'ın bu iddialı durumundan hareketle hazırlanan çalışmanın temel amacı Kazakistan Akıllı Şehir Modeli üzerinden hareketle Türk Dünyasında akıllı şehir uygulamaları ve dijitalleşme çalışmalarının irdelenmesidir.

Betimsel analiz yönteminden ve karşılaştırmalı yöntemden yararlanılan çalışma kapsamında öncelikle dijitalleşme ve akıllı şehir kavramları ele alınmakta, Kazakistan'da dijital dönüşüm ve e-devlet uygulamaları hakkında kısa bilgi vererek, Kazakistan modeli akıllı şehir olgunluk endeksi ekseninde analiz edilmektedir. Analizde kullanılan akıllı şehir olgunluk endeksi Morgenstadt Çerçeve Modeli'ni temel almaktadır. Endekte yönetim, çevre, ekonomi, enerji, insan, ulaşım, yapılar, sağlık, afet, güvenlik, bilgi güvenliği, bilgi teknolojileri, iletişim teknolojileri, mekân, coğrafi bilgi sistemleri, altyapı olmak üzere 16 bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler 50'den fazla alt kritere ve 20'den fazla göstergeye dayanmaktadır. Ağırlıkları farklı olan bu göstergelerden toplam 100 puan alınabilmektedir. Endekte alınan puana göre belirlenen başlangıç (0-20 puan), gelişen (21-40 puan), orta (41-60 puan), ileri (61-80 puan) ve öncü (81-100 puan) olmak beş akıllı şehir olgunlaşma düzeyi bulunmaktadır. Başlangıç seviyesindeki şehirler temel dijital hizmetlere sahipken, öncü seviyesindeki şehirler tam entegre akıllı şehir sistemleriyle öne çıkmaktadır. Çalışmanın temel bulgusu akıllı şehir uygulamalarında örnek olan Kazakistan modelinin akıllı şehir olgunluk endeksinin temel bileşenlerini ileri düzeyde karşıladığıdır belirlenmiştir. Sonuç olarak Kazakistan Modeli Akıllı

Şehir uygulamalarının politika transferi yoluyla Türk Dünyasındaki diğer ülkelere ve şehirlere aktarılmasının önemli bir husus olduğunun altı çizilebilir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Şehir, Akıllı Şehir Endeksi, Dijitalleşme, Kazakistan Akıllı Şehir Modeli

DIGITALIZATION AND SMART CITY APPLICATIONS IN THE TURKIC WORLD: ANALYSIS OF THE KAZAKHSTAN MODEL WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SMART CITY INDEX

Abstract

Digitalization serves as a key driver of change and transformation in public administration. With digital transformation, innovative policies have begun to be pursued in local governments and smart city applications have begun to be implemented. Global changes and transformations have also impacted the Turkic World and Turkic States, and with the digital transformation of the state, smart city applications have begun to come to the fore. Kazakhstan, which has demonstrated successful applications in technological advancements, e-government applications, and digital transformation, is considered a model that can serve as an example for both the Turkic World and other countries. Based on this argument, the primary objective of this study is to examine smart city applications and digitalization efforts in the Turkic World, using the Kazakhstan Smart City Model. This study, which utilizes descriptive and comparative analysis, first examines the concepts of digitalization and smart city. It provides brief information about digital transformation and e-government applications in Kazakhstan, and then analyzes the Kazakhstan model within the framework of the smart city index. The study's key finding is that the Kazakhstan model, a leading example of smart city applications, meets the key components of the smart city maturity index to a high level. Consequently, it can be emphasized that transferring the Kazakhstan Smart City applications to other countries and cities in the Turkic World through policy transfer is a crucial issue.

Keywords: Smart City, Smart City Index, Digitalization, Kazakhstan Smart City Model

**KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ ANAYASASI ve TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANAYASASI'NDA YER ALAN VERGİ HÜKÜMLERİNİN ANAYASAL VERGİLENDİRME
İLKELERİ BAĞLAMINDA MUKAYESESİ**

Doç. Dr. Elif YILMAZ FURTUNA*

Arş. Gör. Zeyneb Esra BOZYEL**

Doç. Dr. Ömer ÖZKAYA***

Özet

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Kırgızistan 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığı ilan ederek yeni anayasa çalışmalarına hız verilmiş ve 5 Mayıs 1993 yılında bağımsız Kırgızistan'ın ilk anayasası kabul edilmiştir. Ülkenin ilk devlet başkanı olan Askar Akayev görevinin ilk döneminde totaliter yönetim geleneğinin demokratikleşmesi yolunda reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak zamanla Akayev otoritesini güçlendirirken halkın hak ve özgürlükleri daraltılmıştır. Ekonomik sorunlar, otoriter sisteme geri dönüş adımları ve parlamento seçimlerine hile karıştırıldığı iddiaları 24 Mart 2005 tarihli Lale Devriminin yaşanmasına neden olmuştur. Devrimin ardından yeni devlet başkanı olarak beş yıl görevde kalan Bakiyev'in siyasi hayatı da benzer sorunlar nedeniyle halk ayaklanması ile sona ermiştir. Bakiyev'in selefi olan Roza Otunbayeva görevine başlamasının ardından yeni anayasa çalışmaları üzerinde durmuş, hazırlanan yeni anayasa ile 7 Haziran 2010 tarihinde Kırgızistan'da parlamenter sisteme geçiş yapılmıştır. 5-15 Ekim 2020'de yaşanan protestolar neticesinde Soranbay Ceenbekov'a da halk tarafından görevden el çektirilmiştir. Sadır Caparov Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, 11 Nisan 2021 tarihinde gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile 2010 yılından beri parlamenter sistemle yönetilen Kırgızistan Cumhuriyetinde devlet başkanlığı sistemine geçilmiştir. Yeni sisteme göre yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden ayrı iken; yürütme erkinin başı Cumhurbaşkanı olarak belirlenmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin yasama organı Jogorku Kenes olarak adlandırılan parlamentodur.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kamu Hukuku Bölümü, Vergi Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

E-posta: elif.yilmaz@hbv.edu.tr, ORCID 0000-0003-3087-2988

** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Ana Bilim Dalı, Trabzon, Türkiye

E-posta: zeynebesra.bozyel@ktu.edu.tr, ORCID 0009-0006-8645-6448

*** Doç. Dr., Polis Akademisi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Ceza Adaleti Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye E-posta: omerakademik@gmail.com, ozkaya@pa.edu.tr, ORCID 0000-0003-2302-5991

Bilindiği üzere, vergi, devletin kamu giderlerinin finansmanını sağlamak maksadıyla kişilerden cebir yoluyla aldığı mali değerlerdir. Kişilerin maddi varlığı üzerinde doğrudan etki doğurması nedeniyle vergi ve vergilendirmeye ilişkin temel prensiplerin anayasa ile düzenlenmesi önem arz etmektedir. 18 Ekim 1982 tarihli 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda vergiye yönelik temel düzenleme olan madde olan 73 üncü madde Siyasi Haklar ve Ödevler Başlıklı Dördüncü Bölümünde yer almakta ve Vergi Ödevi başlığını taşımaktadır.*

Söz konusu madde metni, anayasal vergilendirme ilkelerini lafzından barındırmakta olup bu ilkeler genellik ilkesi, vergilerin kanuniliği ilkesi, genel karşılıklılık-özel karşılıksızlık ilkesi, vergilendirmede adalet ve eşitlik ilkesi, mali güce göre vergilendirme ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra anayasanın genelinde hâkim olan hukuk devleti ilkesi, eşitlik ilkesi ve hukuki güvenlik ilkelerini de eklemek mümkündür. Hukuk devleti ilkesine göre vergiye ilişkin tüm iş ve işlemler hukuka uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Eşitlik ilkesi ise, vergisel bir normun konulmasında veya vergilendirme sürecinde herhangi bir ayırım yapılmaksızın eşit davranılmasıdır. Anayasa Mahkemesi kararlarından hareketle, bu eşitliğin eşitler arası eşitlik olduğu unutulmamalıdır. Kanunun lafzında yer alan 'herkes' ifadesi ile vergilendirmede genellik ilkesinin geçerli olduğunu, verginin kamu giderlerini karşılamak maksadıyla toplanması özel bir karşılığının bulunmadığını diğer bir deyişle genel karşılıklılık ilkesini anayasada düzenlendiğini göstermektedir. Mali güce göre vergilendirme ilkesine göre ise diğer yalnızca mali güce yani vergi ödeme gücüne sahip kişilerin mükellef olarak belirleneceği, mali gücü farklı olan kişilerin farklı vergilendirilmesi esastır. Böylelikle mali güce göre vergilendirme ilkesinin türevleri olan adalet ve elitlik ilkelerine hizmet edilmiş olacaktır. Temel hak ve hürriyetleri kısıtlayıcı etkisi nedeniyle kamu hukukunun iki dalı olan ceza hukuku ve vergi hukuku alanında kanunilik ilkesi sıkı şekilde uygulanmaktadır. Nitekim bu ilke, vergi hukukunda vergilerin yasallığı/kanuniliği ilkesi ismiyle anılmakta olup Anayasanın 73 üncü maddesinde 3 üncü fıkrasında madde metninde açıkça düzenlenmiş bulunmaktadır. Buna göre; vergi, resim ve benzeri mali yükümlülük yükleyen her türlü düzenleme yalnızca kanunla yapılabilir değiştirilebilir veya kaldırılabilir. Bu ilke ana hatlarıyla

* 'Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.'

yürütmenin keyfi uygulamalarına karşı bir hukuki güvence olarak geliştirilmiş olup idarenin düzenleyici işlemleri ile mali yükümlülük yükleyen düzenlemeler koymasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Pozitif hukuk itibariyle, Kırgızistan Cumhuriyeti'nde 12 Mart 2021 tarihinde yürürlüğe giren 31 Sayılı Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası uygulanmaktadır. Yeni Kırgız Anayasasında vergiye ilişkin düzenlemelerin hayli az ve yüzeysel olduğu göze çarpmaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasasının '*Anayasa Yapısının Sosyo-Ekonomik Temelleri*' başlıklı II nci Bölümünde yer alan 18 inci maddesi:

'Kırgız Cumhuriyeti devlet bütçesi, cumhuriyet ve mahalli bütçelerden oluşur, devletin gelir ve giderlerini içerir.

Kırgız Cumhuriyeti'nde tek vergi sistemi vardır. Vergi koyma hakkı Jogorku Keneş'e aittir. Yeni vergileri belirleyen ve mükelleflerin durumunu kötüleştiren mevzuat önceki döneme uygulanmaz.

Yeni vergileri belirleyen ve mükelleflerin durumunu kötüleştiren mevzuat önceki döneme uygulanmaz.'

şeklinde düzenlenmiştir. Anayasal düzenleme ile devlet bütçesinin cumhuriyet bütçesi ve mahalli bütçelerden oluştuğu belirtilmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nde yerel yönetimler, yerel mecliste onaylanması ve yalnızca yerel bölgede toplanması şartları ile vergilendirme özerkliğine sahiptir. Anayasal hüküm gereğince; Kırgızistan Cumhuriyeti'nde vergilendirme yetkisi yasama organına tanınmıştır. Kırgızistan Cumhuriyetinde kuvvetler ayrılığı ilkesi söz konusu olup halk temsilcilerinden oluşan Jogorku Keneş isimli parlamento, yasama organıdır. Bu düzenleme ile doğrudan vergi koyan düzenlemelerin yasama organı tarafından kanun ile yapılacağı ifade edilerek temsilsiz vergi olmaz ilkesinin bugünkü izdüşümü olan vergilerin kanuniliği ilkesine açıkça atıf yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın aksine Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda vergi hukuku özelinde geriye/geçmişe yürümezliği ilkesi anayasal bazda düzenleme bulmuştur. Anayasanın '*Ekonomik ve Sosyal Haklar*' başlıklı IV. Bölümde yer alan 50 nci maddesinde

'Herkes vergi ve harçları kanunun öngördüğü hallerde ve şekilde ödemekle yükümlüdür.'

düzenlemesine yer verilmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda da benzer şekilde 'herkes' sözcüğü ile vergilendirmede genellik ilkesinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Ancak düzenlemede mükellefin mali gücüne göre vergilendirileceğine ilişkin bir ibare yer almamaktadır. Vergi ve harçlar gibi mali yükümlülükler bakımından kanunun öngördüğü haller ve şekilde ifadesi ile kanun vurgusu yapılarak vergilerin kanuniliği ilkesinin altı bir kez daha çizilmektedir.

Kırgızistan'ın bağımsızlığının üzerinden geçen 20 yılı aşkın süredir birçok kez anayasa değişikliğine gidilmiştir. Değişen anayasalarla beraber halen anayasada yer alan vergi hükümlerinin az sayıda oluşu ve yüzeysel hükümler dikkat çekmektedir. Kırgız halkı ve Türk halkı arasındaki güçlü soy, gelenek ve kültür birliği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak iki ülke arasındaki bu önemli bağ, anayasal düzenlemelerde yeterli kadar yer almamaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan vergi hükümlerini başta genellik ilkesi, vergilerin kanuniliği ilkesi ve geçmişe yürümezlik ilkesi açıkça düzenlenmiş olup mali güce göre vergilendirme ilkesi ve bunun türevi vergilendirmede adalet ve eşitlik ilkeleri anayasal vergilendirme ilkesi olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu yönüyle anayasal vergilendirme ilkeleri Türk Anayasasıyla mukayese edildiğinde Türk anayasasında yer alan ilke sayısı bakımından daha geniştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Anayasal vergilendirme ilkeleri, Vergilerin kanuniliği ilkesi, Mali güce göre vergilendirme ilkesi

Abstract

Following the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics, the Kyrgyz Republic declared its independence on 31 August 1991. Shortly after gaining independence, the country accelerated its efforts to draft a new constitution, and the first constitutional text was adopted on 5 May 1993. Since then, the Kyrgyz people have witnessed numerous constitutional amendments. As of today, the Constitution of the Kyrgyz Republic No. 31, which entered into force on 12 March 2021, is the applicable legal text. Article 73 of the Constitution of the Republic of Türkiye serves as the constitutional basis for taxation principles. This article explicitly includes the fundamental constitutional principles of taxation, namely: the principle of legality, the principle of generality, the principle of reciprocity versus non-compensation, the principle of justice and equality in taxation, and the principle of taxation according to financial capacity. In the current Constitution of the Kyrgyz Republic (No. 31), Articles 18 and 50 are the main provisions concerning taxation. These articles clearly enshrine the principles of

legality, generality, and non-retroactivity in tax law. However, principles such as taxation according to financial capacity and justice and equality in taxation are not explicitly regulated at the constitutional level. Given the common roots of the two nations and their shared aspirations for the future, legal cooperation is as crucial as economic collaboration. In this context, aligning the tax laws and systems of the two countries — particularly harmonizing their constitutional taxation principles — would constitute a significant step toward enhancing legal cooperation. Establishing a joint tax system could serve as a shared objective, ultimately contributing to the economic interests of both states.

Key Words: Constitution of the Kyrgyz Republic, Constitution of the Republic of Türkiye, Constitutional principles of taxation, Principle of legality of taxation, Principle of taxation according to financial capacity

BÜROKRASİDE KADIN: ÇALIŞMA KOŞULLARI VE YÜKSELME İMKANLARI**

Ömer ÇAHA*

Özet

Çalışmanın Konusu ve Sorunsalı

Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 122 K881 numara ve “Yeni Sağ Siyaset Bağlamında Türk Bürokrasisi” başlıklı projenin bulgularına dayanmaktadır. Söz konusu projede dört temel soruya cevap aranmıştır. Bu sorulardan biri Türkiye’deki kültürel ve sosyolojik değişimin bürokrasiye hangi düzeyde yansıdığı sorusu olmuştur. Türkiye 1980 sonrasında çok yönlü değişime maruz kalmıştır. Bu değişimlerin bir kısmı takip edilen liberal politikalarla bağlantılı iken bir kısmı küreselleşme, teknolojiye değişim, Avrupa Birliğine uyum süreci gibi dış faktörlerden kaynaklanmıştır. Türkiye’deki sosyolojik değişimin önemli cephelerinden biri kadın-erkek ilişkileri ve toplumsal cinsiyet rolleri alanında yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Bu alandaki değerler, normlar ve anlayışlar Türkiye’deki iktisadi, siyasi, kültürel ve toplumsal değişim alanlarından etkilenmiştir.

Öte yandan Türkiye’de 1980 sonrasında güçlü bir kadın hareketi ortaya çıkmıştır. Farklı cephelerde gelişmiş olan kadın hareketlerinin yoğunlaştığı ortak temalar geleneksel cinsiyetçi rollerin sorgulanması, kadın erkek fırsat eşitliği, kadının kamusal alanda daha fazla oranda yer alması, kadına yönelik şiddetle mücadele gibi konular olmuştur. Kadınların bu alanlarla ilgili yaşadıkları sorunlar siyasetin, sivil toplumun, medyanın, akademinin, sinema dünyasının; kısaca topyekun olarak toplumun gündemini meşgul etmiştir. Tüm bunların sonucunda kadınların siyasette, çalışma yaşamında, toplumsal hayatta ve karar mekanizmalarında daha fazla oranda yer almasına yönelik hukuki düzenlemeler yapılmış ve kadın sorunlarına karşı toplumda bir duyarlılık gelişmiştir. Bu da kadınların siyasette, akademide, iş dünyasında, karar mekanizmalarında, sinemada daha fazla görünür olmasına yol açmıştır.

Kadınların kamu kurumlarında çalışma durumu ve yükselme süreçlerinde yaşadıkları deneyimler önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışma, TÜBİTAK destekli projenin

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. omercaha@yahoo.com.
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0226-9543>

**Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 15 Nisan 2023-1 Ağustos 2025 tarihleri arasında desteklenen 122K881 Numara ve “Yeni Sağ Siyaset Bağlamında Türk Bürokrasisi” başlıklı araştırmanın bulgularından hareketle hazırlanmıştır. TÜBİTAK’a projeye verdiği destek için teşekkür ederim.

bulgularından hareketle kadınların Türkiye’deki bürokratik kurumlardaki resmini çekecek, araştırmanın bulguları ışığında çalışma koşullarına, yükselme süreçlerinde karşılaştıkları zorluklara ve yaşadıkları deneyimlere odaklanacaktır.

Çalışmanın Yöntemi ve Örneklemi

TÜBİTAK projesi 12 ilde sekiz kurumda farklı statülerde ve unvanlarda çalışan bürokratlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu kurumların dört tanesi bakanlık, dört tanesi de “bağlı” veya “ilişkili” statüsünde bürokratik kurumlardır. Bakanlıklar hem merkez hem de taşra teşkilatı düzeyinde araştırmada yer alırken, söz konusu kurumlar da merkez, bölge ve iller düzeyinde araştırmaya konu olmuştur. Araştırmada bürokrasinin farklı kademelerinde yer alan uzmanlardan daire başkanlarına, bölge ve genel müdürlerden mülki amirlere kadar sekiz farklı statüdeki bürokratlara anket uygulanmış ve söz konu bürokratlarla yüz yüze yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmada 1411 bürokrate anket uygulanırken, 147 bürokrat ile de mülakat yapılmıştır. Bu çalışmada söz konusu anket ve mülakatlardan bürokraside kadın ile ilgili olanlardan hareketle bazı bilgiler paylaşılacaktır.

Çalışmanın Bulgularından Bir Kesit

Araştırmaya konu olan dört bakanlık ve dört kamu kurumunda görev yapan erkek oranı yüzde 62,5 iken kadın oranı yüzde 37,5 düzeyindedir. Bazı kamu kurumlarındaki uzmanlık makamlarında kadınlar erkeklerden daha fazla oranda yer alırken, bazı kurumlarda ise erkeklerin kadınlara göre belirgin bir sayısal çoğunluğu söz konusudur. Bürokrasinin son yirmi otuz yıldaki değişim alanlarından biri kadınların giderek bürokraside artan oranda yer alması ve kaymakam, vali gibi mülki idari görevlere gelebilmeleridir. Kadınlar toplumda var olan “kadının fitratına aykırı” gibi geleneksel kalıpları kırarak birçok kurumda kariyer basamaklarını tırmanmaktadırlar. Bu durum özellikle genç kuşak bürokratlar için geçerlidir.

Yaş değişkeni dikkate alınarak bir analiz yapıldığında bürokrasideki kadın-erkek oranlarıyla ilgili farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Orta ve ileri yaştaki bürokratlar arasında kadınların oranı daha düşüktür. Oysa genç kuşaklarda kadınların oranı birçok kurumda erkeklerle baş başa hatta bazı kurumlarda önde gitmektedir. Genç kadınların erkeklere yakın oranda bürokraside yer alışıyla ilgili iki hususun altını çizmekte yarar vardır. Birincisi, genç kuşaklarda kadınlarla erkekler arasındaki geleneksel cinsiyet kalıpları değişim dönüşüm geçirmektedir. Bu da kadınların, erkeklerin yer aldığı her kurumda yer almasını beraberinde getirmektedir. İkincisi,

ileri yaştaki bürokratlar arasında erkeklerin kadınlara göre ağırlıkta olması, yirmi otuz yıl önce bürokrasideki erkek merkezli istihdam politikasından kaynaklanmaktadır. Gerek değerlerdeki değişim gerekse bürokratik kurumlardaki değişim ve dönüşüm bu politikanın terk edilmesine yol açmaktadır.

Kadınların bürokraside hala bazı mesleklere karşı mesafeli durduğu araştırma bulgularından anlaşılmaktadır. Bu, gerek kadınların kendi tercihinden gerekse kurum yetkililerinin tasarrufundan kaynaklanmaktadır. Bürokratik görev esnasında denetçilik ve müfettişlik gibi mobil yaşam gerektiren bazı meslekleri kadınların tercih etmedikleri anlaşılmaktadır. Bunun da temelinde ana hatlarıyla iki hususun yer aldığını belirtmek gerekir. Birincisi toplumda yaygın olan kadın-erkek rolüne ilişkin geleneksel değerlerdir. Bu geleneksel kültürel kalıplara göre kadının mesai sonrasında evine dönmesi beklenir. İkincisi de özellikle çocuklu kadınlar kendi çocuklarını önceledikleri için meslekteki çalışma tarzlarını da ona göre ayarlama yoluna gitmektedirler. Bu durum kadınların kamusal alanda yer almalarına rağmen çifte rol (annelik ve kariyer) sürdürmeye devam ettiklerini göstermektedir. Bu durumun Türkiye'ye özgü olmayıp kadınların küresel düzeyde karşılaştığı bir durum olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Araştırma bulgularından biri de bürokrasinin üst basamaklarında erkeklerin kadınlara göre daha fazla oranda yer aldığı gerçeğidir. Erkekler üst düzey görevlere kadınlara göre daha fazla oranda tırmanabilmektedirler. Bunun ana hatlarıyla iki nedenden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Birincisi, kültürel değerler, bürokraside oturmuş alışkanlıklar, kadınlara yönelik ön yargılar ve stereotiplerdir. Erkekler, özellikle üst düzey görevler söz konusu olduğunda bu tür faktörlerden dolayı kadınlara göre daha avantajlı hale gelmektedirler. İkincisi, bazı kadınların, yönetici pozisyonundaki zorluklardan dolayı üst makamlara gelmekte istekli olmayışıdır. Bu durum özellikle küçük yaşta çocuğu olan kadınlar için söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Toplumsal Değişim, Bürokrasi, Sosyal Hareketlilik, Toplumsal Cinsiyet

WOMEN IN TURKISH BUREAUCRACY: WORKING CONDITIONS AND CAREER MOBILITY

Abstract

One of the key areas of sociological change in Turkey, in the post-1980 period, has been gender relations and gender roles, and this transformation continues. As a result of this transformation, legal reforms have been introduced to promote greater participation of women

in politics, working life, the public sphere, and decision-making mechanisms. Alongside these reforms, public awareness of women's issues has increased thanks to the women's movements developed in Turkey after 1980. Moving from the findings of the TÜBİTAK-supported project, this study focuses on the extent to which women are represented in the bureaucracy and the challenges and experiences they face in the process of career advancement.

The findings of the research can be summarized under three points. First, the proportion of women working in the bureaucratic institutions examined in the study is significantly lower than that of men. While men constitute 62.5% of the workforce, women make up only 37.5%. Second, the proportion of women is lower among middle-aged and senior bureaucrats, but higher among younger generations. Factors such as the transformation of traditional values, increased access to education for women, and the narrowing gap in school enrollment rates between genders have contributed to the increased participation of young women in the bureaucracy. Third, men are more dominant in senior bureaucratic positions compared to women. This imbalance originates from cultural norms, established institutional practices, gender-based prejudices, and women's personal preferences.

Keywords: Woman, Social Change, Bureaucracy, Social Mobility, Gender

TÜRKİYE’DE BÜROKRASİDE GÖREV YAPANLARIN KURUMSAL PROFİLİ VE DENEYİMLERİ **

Özcan SEZER*

Özet

Türk bürokrasisi kökeni ve gelenekleri açısından çok uzun bir tarihsel geçmişe sahip olsa da modern anlamda bürokrasinin kurumsallaşması Tanzimat sonrası gerçekleşmiştir. Modern bürokrasi ve bürokrasinin kurumsal düzeyde oluşumu Tanzimat döneminde başlamış ve kurumsal yapılar büyük ölçüde Cumhuriyet Türkiye’sine intikal etmiştir. Özellikle Bakanlık teşkilat yapılanmaları, bürokratik kadrolar ve statüler Osmanlıdan devralınarak Cumhuriyet Dönemi’nde de belirli değişimlere uğrayarak sürekliliğini korumuştur. Türk devlet yönetimi açısından bürokrasi her zaman önemli bir güç olmuş, memuriyet halkın gözünde itibarlı bir meslek ve statü olarak algılanmıştır. Türklerin tarih boyunca etkileşim içerisinde oldukları kültür ve medeniyetlerden etkilendiği, kendi gelenek ve kültürü ile bunları sentezlediği, bürokrasi ve yönetimini dönüştürdüğü görülmektedir. Ortaya çıkışından günümüze kadar olumlu ve olumsuz yönleri ile değerlendirilen bürokrasi olgusu ve bürokraside yer alan görevliler küreselleşme ve beraberinde ortaya çıkan yeni yönetim anlayışları ile birlikte daha çok sorgulanmaya ve eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Dolayısıyla bürokraside yer alanların kökenleri, hangi sosyal tabakadan geldiği, hangi aileye mensup olduğu, göreve nasıl geldiği ve görevde yükselmelerinin nasıl gerçekleştiği gibi konular ilgi odağı haline gelmekte ve aynı zamanda akademik literatürde araştırılması gereken konular arasında yer almaktadır.

Uzun bir bürokrasi deneyimi olan Türkiye’de 1980 sonrası yeni kamu yönetimi anlayışının etkisiyle birlikte bürokraside önemli değişim ve dönüşümler ve belirli kırılmalar yaşanmaktadır. Osmanlı’nın son döneminde bürokraside yaşanan sorunlar ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri bürokrasinin gelişim çizgisi açısından yaşanan değişimler, merkeziyetçilik, siyasallaşma, kayırmacılık, kamu hizmetlerinde verimsizlik ve etkinsizlik, yönetimde yozlaşma, rüşvet ve yolsuzluk gibi uygulamaların yaygınlaşması kamu yönetiminde

** Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen “Yeni-Sağ Siyaset Bağlamında Türk Bürokrasisi” (122K881) isimli projeye dayalı olarak gerçekleştirilmektedir.

* Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ozcan.sezer@beun.edu.tr, 0000-0001-6983-4730.

yeni kamu işletmeciliği perspektifli reformların yapılmasını gerektirmiştir. Küreselleşme ve bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler kamu yönetimini ve onun işleyiş mekanizması olan bürokrasinin doğasını ve bürokratları da değiştirmeye zorlamıştır.

1980'lerden sonra küreselleşmenin etkisi ile başlayan kamu yönetimi reformları, 1983 yılında iktidara gelen ANAP iktidarı ile devam etmiş ve Yeni Sağ olarak adlandırılan bu politikalar 2000'li yılların başında tek başına iktidara gelen AK Parti'nin neo-liberal politikalarıyla devam etmiştir. Türkiye'de 2000'li yıllara kadar yapılan idari reformlar, Türk kamu yönetiminin kendi içine dönük, onun işleyişini daha etkin ve rasyonel kılmaya yönelikken; 2000'li yıllardan sonraki idari reformlar devletin rolünü, onun piyasa ve vatandaş ile olan ilişkisini, kamu yönetiminin çalışma usul ve ilkelerini sorgulayan ve yeniden yapılandırmaya çalışan girişimlerdir. Bu girişimler daha önce de sözü edilen yeni kamu işletmeciliği reformları ile de örtüşmektedir. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin hükümet programlarında “bürokratik devleti hizmet devletine dönüştürme”, “bürokratik oligarşiyi yıkma” ideali bürokrasi siyaset ilişkilerinin farklı bir seyir izlemesine neden olmuştur. Dolayısıyla AK Parti'nin 2002 yılından itibaren kesintisiz iktidarında bürokratik yapıda ve kurumlarda birçok değişiklikler yaşanmış, 2018 yılından sonra Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişi ile birlikte kurumsal yapı ve bürokraside birçok değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı: Türk bürokrasisi ve bürokratlar üzerine akademik literatürde teorik ve kuramsal düzeyde birçok çalışma olmasına karşın, Türkiye'de son dönemlerde bürokratlar üzerine geniş ölçekli yapılan saha çalışması çok fazla bulunmamaktadır. Bu araştırma ile Türk kamu bürokrasisini anlamaya yönelik bir çaba olarak 1411 üst ve orta düzey bürokratlar üzerinde anket ve mülakat yöntemi ile bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de bürokrasinin kurumsal profili, siyasallaşma, otoriterleşme, merkezileşme, yerelleşme, Avrupa Birliği, küreselleşme gibi birçok kavram ve süreçten etkilenmektedir. Sonuçta toplum değişirken bürokrasi de değişime uğramaktadır. Bu bağlamda bürokrasi ve siyaset arasındaki ilişkiler dönüşüme uğramakta ve bürokrasinin alanı siyaset karşısında azalmaktadır. Sözü edilen tüm gelişmeler bu çalışmada bürokrasinin kurumsal profili ve bürokratların bürokrasideki deneyimleri bağlamında saha çalışması ile analiz edilerek incelenmektedir.

Araştırmada Cevaplanmak İstenen Sorular: Bu araştırma ile Türkiye'deki kültürel ve sosyolojik değişimin bürokrasiye kurumsal ve demografik anlamda hangi düzeyde yansıdığı sorusuna yanıt aranmıştır. Bürokratların toplumsal kökenleri, eğitim süreçleri, bulundukları görev ve kadrolar ile yükselme biçimleri, bürokrat olma saikleri ve bu süreçte hangi unsurların

etkili olduğu, göreve geliş yöntemleri ve süreçleri, sivil toplumla ilişki biçimleri, bürokratların kamu yönetimi alanında eğitim alma durumları, süreli bir yayını takip etme durumları, yurtdışında bulunma ve tatillerini nerelerde geçirdikleri gibi hususlara araştırma çerçevesinde yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi: Bu çalışma, TÜBİTAK 1001 Projesi kapsamında “Yeni Sağ Siyaset Bağlamında Türk Bürokrasisi” isimli araştırmanın verilerine dayanmaktadır. Araştırma, Dört bakanlık, iki bağlı kuruluş bir ilgili ve bir de ilişkili kuruluş olmak üzere toplam sekiz kuruluşun merkez teşkilatında ve bunlar içinde taşra teşkilatı olanların taşra teşkilatlarında yürütülmüştür. Araştırma NUTS2 İstatistikî Bölgeleme Sistemi’ne göre tasnif edilmiş iller arasından Mülki İdare Sınıflandırması esas alınarak seçilen 12 ilde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan anket ve yapılan mülakatlar il merkezlerindeki bürokratların yanı sıra ilçelerdeki bürokratlara da uygulanmıştır. Araştırma kapsamında bürokratlar üç tabakaya ayrılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Birinci tabakada vali, başkan, genel müdür ve bölge müdürü pozisyonunda bürokratlar yer alırken, ikinci tabakada vali yardımcısı, kaymakam, genel müdür/başkan yardımcısı, bölge müdür yardımcısı, il müdürü pozisyonunda yer alan bürokratlar bulunmaktadır. Üçüncü tabakada ise daire başkanı, şube müdürü ve uzman kadrosunda yer alan bürokratlar yer almaktadır. Araştırma, nitel ve nicel veri toplama tekniklerini bir arada kullanan karma bir yöntem üzerine bina edilmiştir. Nicel veri toplama tekniğı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. “Bürokratik Değişim Ölçeğı” adını verdiğimiz bu ölçek araştırma sorularını ve hipotezlerini test etmeye hizmet edecek nitelikte sekiz alt boyuttan oluşmuştur. Gerek bu alt boyutların her birinin gerekse ölçeğın tümünün güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılmıştır. Anket yoluyla elde edilen verilerin analizi SPSS 26 programı ile yapılmıştır. Anket verileri üzerinde üç tür analiz yapılmıştır: Frekans dağılımı, çapraz analiz ve istatistiksel testler. Frekans analizine tabi tutulan her kategorik veri üzerinde aynı zamanda çapraz analizler de yapılmıştır. Çapraz analizler “bürokrasideki görev”, “bürokrasi deneyimi”, “eğitim”, “yaş” ve “cinsiyet” gibi beş değişken üzerinden yapılmıştır. Bu değişkenlerin her biri alt gruplara ayrıştırılarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın Bulguları: TÜBİTAK Projesi kapsamında yapılan anket ve mülakat sonuçları kapsamında bürokratların görev yaptıkları kurumda kaç yıldır görev yaptıkları, kurum değiştirme durumları, görevi vekâleten veya asaleten yürütme durumları, bürokrasiye giriş saikleri, sivil toplum kuruluşlarına bakışı, kamu yönetimi alanında ilave bir eğitim alıp almadıkları, bürokrasiye girişte aile faktörü gibi konularda bürokratlar arasında çalışma süresi,

yaş, cinsiyet, eğitim değişkenleri açısından farklılıklar olduğu görülmüş ve bu farklılıklara ilişkin yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Türk Kamu Yönetimi, Kurumsal Profil, Bürokrat Deneyimleri

THE INSTITUTIONAL PROFILE AND EXPERIENCES OF BUREAUCRATS IN TÜRKİYE

Abstract

Although Turkish bureaucracy has a very long historical background in terms of its origins and traditions, the institutionalization of bureaucracy in the modern sense took place after the Tanzimat (Reform) period. The formation of modern bureaucracy and its institutional structures began during the Tanzimat era, and many of these structures were largely transferred to the Republic of Türkiye. Especially the ministerial organizational structures, bureaucratic staff, and statuses were inherited from the Ottoman Empire and continued in the Republican period with certain changes. Bureaucracy has always been an important force in Turkish state administration, and civil service has been perceived by the public as a prestigious profession and status. Therefore, the origins of those within the bureaucracy-such as which social strata they come from, which family they belong to, how they were appointed to their positions, and how they rose through the ranks-have become topics of interest and are among the subjects that require academic research. This study approaches Turkish public bureaucracy not only as an institutional structure but also as a social phenomenon. Answers to questions such as who the bureaucrats are, what kind of background they come from, and how they take part in public administration provide important insights into the class structure in Türkiye, the effects of the education system, political interactions, and cultural transformations.

This research is an effort to understand Turkish public bureaucracy and was conducted through surveys and interviews with 1411 senior and mid-level bureaucrats. The study seeks to answer the question of how cultural and sociological changes in Turkey have been reflected in bureaucracy in both institutional and demographic terms. Within the framework of the research, questions were posed regarding the social origins of bureaucrats, their educational processes, the positions and ranks they hold, their paths of promotion, their motivations for becoming bureaucrats, the factors influencing this process, their methods and processes of appointment, their relationship with civil society, whether they received education in public administration,

whether they follow periodical publications, their experience abroad, and where they spend their vacations. Based on the results of the surveys and interviews conducted within the scope of a TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Türkiye) project, differences among bureaucrats were identified in terms of working duration, age, gender, and education variables, and interpretations and evaluations regarding these differences were included.

Key Words: Bureaucracy, Turkish Public Administration, Bureaucrat, Institutional Profile, Bureaucrat Experience.

TÜRKİYE’DE KAMU BÜROKRASİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ: HALKLA İLİŞKİLER VE DEMOKRATİK DEĞERLER BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Yılmaz BİNGÖL*

Özet

Kamu bürokrasisi, modern devletin temel işleyiş aygıtı olarak, kararların uygulanmasından hizmet sunumuna kadar geniş bir yelpazede kurumsal sorumluluk üstlenmektedir. Türkiye’de bürokratik yapı, Osmanlı’dan devralınan güçlü devlet geleneğiyle şekillenmiş ve Cumhuriyet döneminde merkeziyetçi, hiyerarşik ve otoriter bir karakter kazanmıştır. Ancak 1980 sonrası dönemde uygulamaya konulan neoliberal kamu reformlarıyla birlikte, bürokraside köklü bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Yeni kamu işletmeciliği (NPM) yaklaşımı doğrultusunda şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, yönetim ve vatandaş odaklılık gibi demokratik normlar kamu yönetimi gündeminde ağırlık kazanmıştır. Bu dönüşüm yalnızca yapısal değişiklikleri değil, aynı zamanda bürokratların kurumsal değerlere ve yönetsel ilkelere yönelik tutumlarını da dönüştürmüştür. Bu bağlamda, bu çalışma Türkiye’de kamu bürokratlarının halkla ilişkiler, demokratik değerler, şeffaflık, yönetim ve liyakat gibi temel yönetsel ilkelere nasıl yaklaştığını, bu ilkelere ilişkin algılarının nasıl şekillendiğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırma, Türkiye’de kamu bürokrasisinin demokratik yönetim ilkeleriyle etkileşimini çok boyutlu biçimde analiz edebilmek amacıyla karma yöntem yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Nicel veri toplama aracı olarak yapılandırılmış bir anket formu kullanılmış ve toplamda 1411 bürokrate ulaşılmıştır. Anket, kamu görevlilerinin halkla ilişkiler, şeffaflık, hesap verebilirlik, liyakat ve yönetim gibi kavramlara yönelik algılarını ölçmeye yönelik sorular içermektedir. Katılımcılar merkezi ve yerel kamu kurumlarında görev yapmakta olup, farklı görev seviyeleri, yaş grupları, eğitim düzeyleri ve mesleki deneyim sürelerini temsil eden bir örneklem yapısı oluşturulmuştur. Elde edilen nicel veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiş, frekans dağılımları, karşılaştırmalı analizler ve ANOVA testleri gibi istatistiksel yöntemler kullanılarak bulguların güvenilirliği artırılmıştır.

Ayrıca araştırma, nitel verilerle desteklenmiştir. Örneklem içerisinden seçilen 20

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ybingol@aybu.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0002-9077-6798>.

bürokratla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar, nicel bulguların yorumlanmasına katkı sağlamış ve bürokratların duygu, tutum ve deneyimlerini detaylandırma imkânı sunmuştur. Nitel veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş; böylece sayısal eğilimlerin arka planı anlamlandırılmıştır. Etik ilkeler gözetilerek yapılan görüşmelerde, katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş, gönüllülük esasına göre veri toplanmıştır.

Araştırma bulguları, Türkiye’de kamu bürokrasisinin demokratik değerlerle olan ilişkisine dair çok katmanlı bir tablo ortaya koymaktadır. Öncelikle şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine yönelik algıların oldukça parçalı bir yapıya sahip olduğu gözlenmiştir. Genç, kadın ve alt kademe bürokratlar arasında bu ilkelere yönelik eleştirel tutumların daha yaygın olduğu; üst düzey ve kıdemli bürokratların ise görece daha olumlu değerlendirmelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı, kurum içi denetim ve bilgiye erişim mekanizmalarının yetersiz olduğunu belirtmiş, bu durumun hesap verebilirliği sınırladığı ifade edilmiştir.

Halkla ilişkiler performansına yönelik değerlendirmelerde, günümüz kamu yöneticilerinin vatandaşla daha fazla temas kurma eğiliminde olduğu, ancak geçmiş dönem yöneticilerinin yönetsel yetkinliğinin daha yüksek bulunduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle Özal döneminden itibaren bürokrasiye dahil olan kırsal kökenli yönetici profiline halkla daha sıcak ilişkiler kurduğu nitel mülakatlarda vurgulanmıştır.

Demokratik tutumlara yönelik algılar açısından, katılımcıların önemli bir bölümü yöneticilerin fikir çeşitliliğine kapalı olduğunu düşünmekte ve eleştirel görüşlerin karar alma süreçlerine yansımadağına inanmaktadır. Bu durum özellikle genç bürokratlar arasında belirgin bir memnuniyetsizlik yaratmaktadır.

Yönetişim kavramı katılımcılar tarafından büyük oranda tanınmakta ve desteklenmektedir; ancak uygulamaya ilişkin algılar zayıftır. Çoğu bürokrat, karar alma süreçlerinin hâlâ merkeziyetçi yapılarca kontrol edildiğini ve katılımcılığın sembolik düzeyde kaldığını dile getirmiştir.

Yükselme süreçlerine dair algılar ise araştırmanın en çarpıcı bulgularından biridir. Katılımcılar, liyakat ilkesinin zayıfladığını; siyasi referanslar, hemşericilik ve dini aidiyetlerin terfilerde belirleyici hâle geldiğini yüksek oranlarda ifade etmiştir. Bu durumun kurumsal aidiyeti ve mesleki motivasyonu zayıflattığı görüşü öne çıkmaktadır.

Araştırma bulguları, Türkiye’de kamu bürokrasisinin demokratik kamu yönetimi ilkeleriyle uyumlu bir yapıya dönüşümünde ciddi zorluklarla karşı karşıya olduğunu ortaya

koymaktadır. Özellikle genç ve alt kademe bürokratlar arasında yaygın olan memnuniyetsizlik, yönetsel süreçlerde adalet, katılım ve liyakat beklentilerinin karşılanmadığını göstermektedir. Demokratik normlar kavramsal düzeyde benimsenmekte, ancak uygulamada bu ilkelerin etkisi sınırlı kalmaktadır. Bürokratların yönetim, şeffaflık ve halkla ilişkiler gibi konularda gelişme eğilimlerini kabul etmelerine rağmen, siyasi ve sosyal referansların kurumsal işleyişte belirleyici olması, reform girişimlerinin sürdürülebilirliğini zayıflatmaktadır. Bu durum, kamu yönetiminde etik kültürün ve kurumsal güvenin güçlenmesini engelleyerek, demokratik devlet yapısının derinleşmesini zorlaştırmaktadır. Kurumsal yapı ile bireysel algılar arasındaki bu uyumsuzluk, Türkiye bürokrasisinin geleceği açısından kritik bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir.

Bu bulgular ışığında, kamu bürokrasisinin içinde bulunduğu dönüşüm süreci yalnızca yönetsel yapıların reforme edilmesini değil, aynı zamanda bürokratik kültürün de yeniden inşa edilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle genç ve eğitimli kamu personelinin, sistemin işleyişine dair duyduğu güvensizlik, uzun vadede kurumsal bağlılık ve performans açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, sadece teknik düzenlemeler değil, aynı zamanda değer temelli bir kamu yönetimi anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Bürokratların fikirlerini açıkça ifade edebildiği, eleştirel düşüncenin teşvik edildiği ve liyakatin ödüllendirildiği bir çalışma ortamı, hem kamu hizmetlerinin kalitesini artıracak hem de demokratik yönetim anlayışının kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, yöneticilerin kurumsal liderlik rolleri yeniden tanımlanmalı; demokratik yönetim biçimleri, yönetici davranışlarına ve örgüt kültürüne yansıtılmalıdır.

Bu çalışma, Türkiye’de kamu bürokrasisinin demokratik değerlerle olan ilişkisini analiz ederek mevcut sorun alanlarını ve potansiyel dönüşüm fırsatlarını ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, kamu bürokrasisinin normatif düzeyde şeffaflık, yönetim ve halkla ilişkiler gibi kavramlara yakın olmakla birlikte, uygulamada bu ilkelerin kurumsallaşmadığını göstermektedir. Bürokratik yükselme süreçlerinde liyakatin zayıflaması, yönetsel meşruiyetin ve çalışan motivasyonunun zarar görmesine yol açmaktadır. Bu doğrultuda üç temel yapısal reform ihtiyacı öne çıkmaktadır: (1) Şeffaflık ve hesap verebilirliğin kurumsal mekanizmalarla güçlendirilmesi, (2) liyakat esaslı kariyer sisteminin yeniden inşası ve (3) yönetim ve katılıma dayalı bir yönetim kültürünün kamu kurumlarında içselleştirilmesi. Demokratik kamu yönetimi anlayışının sürdürülebilirliği, yalnızca mevzuatla değil, aynı zamanda bürokratik zihniyetin dönüşümüyle de mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kamu Bürokrasisi, Demokratikleşme, Şeffaflık, Yönetişim, Liyakat.

THE TRANSFORMATION OF PUBLIC BUREAUCRACY IN TURKEY: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF PUBLIC RELATIONS AND DEMOCRATIC VALUES

Abstract

This study aims to analyze the interaction between public bureaucracy in Türkiye and the principles of public relations and democratic governance in a multidimensional manner. Particularly after the 1980s, principles such as transparency, accountability, participation, and governance promoted within the framework of neoliberal public administration reforms—have reshaped bureaucratic structures. The main research question focuses on how bureaucrats have responded to these transformations and to what extent they have internalized these principles.

The research adopts a mixed-method approach. Quantitative data collected from 1411 bureaucrats were analyzed through statistical methods, and qualitative insights were obtained through in-depth interviews. Demographic variables such as rank, age, gender, education level, and years of experience were taken into account as key analytical categories.

Findings indicate that perceptions of transparency and accountability are fragmented. Critical perspectives on these principles are more prevalent among younger, female, and lower-level bureaucrats. While current public managers are viewed more positively in terms of public relations, trust in the administrative competence of former bureaucrats remains strong. Regarding career advancement, there is a widespread perception that political connections, local affiliations, and religious networks play a more decisive role than merit.

In conclusion, the findings reveal a clear need for structural reforms based on merit, transparency, and citizen participation in order to align public bureaucracy in Türkiye with democratic values.

Keywords: Public Bureaucracy, Democratization, Transparency, Governance, Merit

TÜRKİYE’DE BÜROKRASİDE ÇALIŞANLARIN EĞİTİM ARKA PLANI*

Fatma İlknur AKGÜL**

Özet

Bu çalışma, TÜBİTAK-1001 Projesi Kapsamında 122K881 Kodlu “Yeni Sağ Siyaset Bağlamında Türk Bürokrasisi” konulu araştırmanın verilerden yola çıkarak hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı, bürokratların liseden başlayıp üniversiteye kadar uzanan eğitim arka planını analiz etmektir. Türkiye bürokrasisinde görev yapan kamu personelinin akademik yeterliliklerin, idari pozisyonlara erişim ve kurumsal yükselme süreçleri üzerindeki etkisi araştırılarak, liyakat-ilişkili yapısal dinamiklerin eğitimsel arka plan bağlamında nasıl şekillendiği incelenmektedir. Çalışma, dört bakanlık 4 tane de bağlı kuruluştaki yürütülmüştür. İlgili kurumların merkez teşkilatlarının yanı sıra 12 ildeki taşra teşkilatlarında da çalışma yürütülmüştür.

Araştırmada nicel ve nitel veri toplama tekniklerini bir araya getiren karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmada 1411 bürokrata yüz yüze kapsamlı bir anket uygulanmış ve 147 bürokrat ile de yine yüz yüze yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel verileri SPSS programında analiz edilirken, nitel verileri MaxQda programında önce kodlanmış, ardından da tematik analize tabi tutulmuştur.

Çalışmada ilk olarak bürokratların eğitim düzeyleri incelenmiştir. Bu kapsamda bürokratların en az dört yıllık üniversite mezunu oldukları görülür. Ancak, bürokratlar içinde eğitimlerini daha üst seviyeye taşıyarak yüksek lisans ve doktora eğitimini alanların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan az da olsa doçent ve profesör unvanına sahip bürokratların da bulunduğu araştırmanın sonuçlarından görülmektedir. Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde bürokraside çalışanların yüzde 71’inin dört yıllık lisans eğitimi aldığı, yüzde 29’unun ise lisansüstü eğitim almış olduğu anlaşılır. Lisansüstü eğitimini alan bürokratların yüzde 25,3’ünün yüksek lisans, yüzde 2,9’unun ise doktora derecesine sahip

* Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından 15 Nisan 2023-1 Ağustos 2025 tarihleri arasında desteklenen, 122K881 numaralı “Yeni Sağ Siyaset Bağlamında Türk Bürokrasisi” başlıklı TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. TÜBİTAK’a projeye verdiği destek için teşekkür ederim.

** Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Rektörlük Ortak Dersler, fatakul@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2280-3897>

olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmaya konu olan bürokratik kurumlarda 3 Doçent ve 2 tane de Prof. derecesine sahip bürokrat vardır.

İkinci olarak, bürokratik görev ile eğitim düzeyi arasında herhangi bir ilişki var mıdır? sorusu üzerinden bir analiz yapılmıştır. Bulgular ışığında, eğitim düzeyinin farklı tabakalarda görev yapan bürokratlar arasında anlamlı bir farklılığa yol açmadığı anlaşılr. Birinci tabakada görev yapan bürokratların çoğunluğunun lisans düzeyinde eğitim aldığı ve sadece aralarından yüzde 13,8'inin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Araştırmanın dikkat çekici bulgusu olarak birinci tabakadaki hiçbir görevlinin doktora derecesine sahip olmadığı verilebilir. Araştırmanın verileri yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitiminin daha çok 11-25 yıl arasında hizmeti olan bürokratlarda yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kategoride ele alınan bürokratların yüzde 32,2'sinin yüksek lisans, yüzde 4'ünün de doktora eğitimini tamamlamış olduğu görülmüştür.

Bürokrasi içerisinde çalışan bürokratların idari görevlerinde yükselmesi beraberinde daha fazla sorumluluk ve meşguliyet de getirmektedir. İdari sorumlulukların artması, bürokratların lisansüstü eğitim alma imkânlarını sınırlamaktadır. Bununla birlikte, kurum yöneticilerinin tutumları da eğitim düzeyini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Kurum yöneticisinin tutumu bürokratin çalışırken lisansüstü eğitim alıp almamasında belirleyici rol üstlenmektedir. Eğitim alınmasını kolaylaştırıcı yönetici ve kurumlar olduğu gibi, zorlaştırıcı yönetici ve kurumların da olduğu anlaşılmaktadır. Konu bu açıdan ele alındığında, bürokratik kurumların tepe noktasında yer alan yöneticilerin lisansüstü eğitime sahip olanlarının çalışanlarıyla empati geliştirmeye daha açık oldukları ve personellerinin de lisansüstü eğitim almasına destek verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Lisansüstü düzeyde eğitim açısından incelendiğinde, yüksek lisans ve doktora eğitimi daha çok üçüncü tabakadaki bürokratlar arasında görülmektedir. Üçüncü tabakadaki bürokratların yüzde 26'sı yüksek lisans derecesine, yüzde 3,5'i de doktora derecesine sahiptir. Bu veriler bürokraside yükselmenin sahip olunan ilave eğitim niteliğinden çok daha farklı faktörlere bağlı olduğu gerçeğini göstermektedir. Bürokratlarda lisansüstü eğitim aynı zamanda bürokraside yaşanan değişimini de resmetmektedir. Türkiye'de her geçen gün üniversite eğitimine ve lisansüstü düzeyde eğitime karşı artan ilgi söz konusudur. Bu eğilim doğal olarak bürokrasiye de yansımaktadır. Bu olumlu havanın bürokrasiye de yansıdığı, bürokrasideki gençlerin önemli bir kısmının lisans eğitimi ile yetinmeyerek lisansüstü düzeyde eğitim almaya istekli oldukları görülmüştür.

Üçüncü olarak, çalışma kapsamında bürokraside görev yapan bireylerin mezun oldukları fakültelere ilişkin dağılım incelendiğinde, katılanların büyük çoğunluğunun sosyal bilimler alanına ait fakültelerden mezun olduğu görülmektedir. Buna göre, bürokratların yüzde 57,9'u İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri veya Siyasal Bilgiler Fakülteleri mezunudur. Bu grubu yüzde 13,2 ile Fen-Edebiyat Fakültesi ve yüzde 9,2 ile Orman/Ziraat Fakülteleri takip etmektedir. Diğer fakültelerden mezun olan bürokratların oranı ise yüzde 6,5'in altında kalmaktadır. Katılanlar arasında en düşük orana sahip fakülteler İlahiyat Fakültesi ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarıdır. Bürokrasinin tüm tabakalarında sosyal bilimler alanından mezun bürokratların büyük bir çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal bilimlerle ilişkili fakültelerden mezun olanların oranı birinci tabakada yüzde 78,6 iken, üçüncü tabakada bu oran yüzde 81,7'ye çıkmaktadır. Mühendislik ve fen bilimleri kökenli bürokratlar ise ilk tabakada daha yüksek oranda temsil edilse de bu fark istatistiksel açıdan anlamlı değerlendirilmemiştir. Bu doğrultuda, mezun olunan fakültenin hem bürokratik görev düzeyi hem de deneyim süresi üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Bu çalışma, Türkiye bürokrasisinde görev yapan kamu personelinin eğitimsel arka planlarının görev düzeyleriyle olan bağlantısını ortaya koymuştur. Elde edilen veriler, eğitim seviyesinin, bürokratik görev hiyerarşisi üzerinde tek başına belirleyici bir etken olmadığını göstermektedir. Öte yandan, lisansüstü eğitim oranlarında zamanla artış gözlemlenmiş; bu artışın özellikle genç bürokratlar arasında akademik gelişime yönelik eğilimin güçlenmesiyle paralel ilerlediği tespit edilmiştir. Kurumsal destek, yönetici tutumu ve kariyer basamaklarının yapısı gibi faktörler, bireysel akademik ilerlemeyi doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, sosyal bilimler alanından mezun bürokratların tüm tabakalarda ağırlıkta olması dikkate değerdir. Bu durum, bürokrasinin sosyal bilim temelli bir bilgi birikimine dayandığını göstermekte ve kurum içi politikaların gözden geçirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrat, Bürokrasi, Eğitim, Liyakat, Türkiye'de Bürokrasi.

EDUCATIONAL BACKGROUND OF BUREAUCRATS IN TURKISH BUREAUCRACY

Abstract

This study, conducted within the framework of the TÜBİTAK-supported project “Turkish Bureaucracy in the Context of the New Right Politics,” examines the relationship between bureaucrats’ educational backgrounds and their positions in the administrative

hierarchy. Data were collected through a mixed-methods design, combining surveys and semi-structured interviews. A questionnaire was conducted over 1,411 bureaucrats across 12 provinces, representing central and provincial units of eight public institutions. Furthermore, 147 bureaucrats were interviewed during the investigation. Findings indicate that educational attainment alone does not determine hierarchical placement of public staff in the Turkish bureaucracy. While many lower officials hold bachelor's degrees, there are no doctoral degree holders in the first rank of bureaucracy; postgraduate education is more prevalent among those with 11 to 25 years of service. Increasing administrative responsibilities tend to constrain opportunities for pursuing advanced degrees, yet the attitudes of institutional leaders either facilitate or hinder such educational development. Managers with postgraduate qualifications were observed to foster staff learning through empathetic leadership. A substantial majority of participants come from social science backgrounds, suggesting that these disciplines significantly shape the epistemic foundations of the bureaucracy in Türkiye.

Keywords: Educational Level, Bureaucrat, Bureaucracy, Merit System, Bureaucracy in Türkiye.

TÜRK BÜROKRASİSİNDE DEVLET ALGISI VE GÜÇ BÖLÜŞÜMÜ

Ömer BAYKAL*

Özet

Siyaset biliminin ilgilendiği konuların başında devlet gelmektedir. Devletin taşıdığı önemden hareketle siyaset bilimi çalışmaları literatürde “devlet bilimi” olarak anılmaktadır. Siyaset biliminin önemli bileşenlerinden siyasal düşünceler tarihi incelendiğinde ideolojik yaklaşımların ilk olarak devleti tanımlama ve açıklama gayreti içerisinde oldukları görülecektir.

Günümüz modern devletinin kökleri sınıfsal farklılaşma, vatandaşlık, yönetim usulleri ve meclisler üzerinden Antik Yunan’a dayanmaktadır. Bu yapıların kurumsallaşmasında Roma tecrübesinin önemli payı vardır. Fakat Batı Roma’nın çöküşü ve sonrasında Avrupa siyasetine hâkim olan dini düşünce devletin gelişmesine ket vurmuştur. Aydınlanma düşüncesinin yükselişi, reform tecrübesi ve nihai olarak 1648 yılında imzalan Vestfalya Anlaşması modern siyasetin tezahürü olan ulus-devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Modern devletler, belli bir kara parçası üzerinde, sınırlı bir bölgede (teritoryel), insan kaynağına dayanmak suretiyle inşa olunmuştur. Modern devletin en mümeyyiz vasfı kurduğu egemenlik ilişkisidir. Modern devletler toplumsal güce dayanmakla birlikte örgütlediği siyasi organizasyon üzerinden temsil ettiği kişilere karşı güç kullanma tekeline sahiptir. Monarşik yapıdan cumhuriyete seyir izleyen modern devlet, dengeleyici nitelikte yasama, yürütme ve yargı organ ve fonksiyonlarından mülhemdir. Bu fonksiyonların varlığı ve devletin rolü ideolojik yaklaşımlar çerçevesinde birbirinden farklılaşmıştır. Liberal yaklaşım, sınırlı bir devlet anlayışına sahip olup, devlete temel hakların korunması, piyasanın sağlıklı işlemesi noktasında vazife yükler. Sınıf merkezli Marksist yaklaşım kapitalist devletin sönmelenmesini, anarşist yaklaşım ise devlet dâhil tüm otoritelerin ortadan kalmasını hedefler. Faşist yaklaşım ise devleti birey ve toplumun üstünde görür, özgürlük ve hak düzenini bastırmaktan geri durmaz. Muhafazakâr yaklaşım ise devlete ve otoriteye aşkın bir anlam yüklemekle birlikte müdahaleci yaklaşımlardan sakınır.

Batı dünyasının kendi iç dinamikleri etrafında geliştirdiği, siyasi, idari, ekonomik ve toplumsal dönüşüm Batı dışı dünyayı da yakından etkilemiştir. 19. Yüzyıla kadar kendi doğal

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, obaykal@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7182-4793

seyri içerisinde hareket eden Osmanlı İmparatorluğu savaş meydanlarında aldığı yenilgiden hareketle ayrıcalıklı konumunu yitirmiş, kerhen ikincil bir deneyim olarak modernleşme çabası içerisine girmiştir. Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği 1789 yılında tahta çıkan III. Selim ile başlayan modernleşme deneyimi, devletin ayakta tutulması amacıyla askeri bir perspektifi hedef almıştır. Osmanlı yenileşme deneyimi askeri gerekçelerden hareketle başlamakla birlikte hukuk düzenini, sivil bürokrasiyi, ilmiyeyi, ekonomik ilişkileri ve toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Osmanlı modernleşmesini en önemli vasfı kameralist politikalar çerçevesinde bürokrasinin kendisini yetkili ve sorumlu görmesidir. Bürokrasi, düne kadar tek yetkili olan padişah karşısında kendisini yenileşmenin öncüsü olarak konumlandırarak, zamanla sınıfsal bir karaktere bürünecektir.

Osmanlı modernleşmesinin devleti kurtarma misyonunun aksine Cumhuriyet modernleşmesi kendisine devleti inşa etme misyonu addetmiştir. Kemalist siyasetin otoriter tutumu çerçevesinde bürokrasinin muhtelif aygıtları ideolojik bir mekanizma olarak rejime hizmet edeceklerdir. Demokrat Parti (DP) iktidarına kadar iktidara sadakat gösteren bürokrasi, demokratik düzenin işlemesi sonrasında muhalif gördüğü politik odaklar ile çatışmaya girecektir. Kemalist ideolojinin birer bileşeni olan sivil bürokrasi, ordu, yargı ve üniversiteler demokratik siyasal sistemin sınırlarını zorlamak suretiyle seçilmiş iktidarlar ile çarpışacak, rejimin partisi konumundaki Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) omuz verecektir.

Sivil bürokrasinin yanı sıra ordu sık sık yaptığı askeri müdahaleler ve politika üzerinde kurduğu baskı aracılığıyla, yargı bürokrasisi jüristokratik eğilim ve tutum üzerinden, üniversiteler sahip oldukları bilimsel donanımı endoktrine etmek suretiyle resmi ideolojinin işlemesine hizmet etmişlerdir. Toplumsal temsile sahip seçilmiş iktidarlar sadece yarışmacı, demokratik alanda CHP ile değil bürokratik mekanizmaların tazyikiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle 1961 Anayasasının ihdas edilmesi ile birlikte tek-parti döneminde kurulan vesayet düzeni kurumlar aracılığıyla işlemeye başlamıştır. 1982 Anayasası döneminde yükselen otoriter sistem seçilmişler karşısında sistemin gücünü daha da tahkim etmiştir. Kemalist siyasetin seçilmiş ve bürokratik elitler aracılığıyla yürüttüğü mücadele, toplumsal güçlerin siyasallaşması ile birlikte Türk siyaseti önemli bir gerilime dönüşecektir. Merkez sağ siyaset içerisinde baş gösteren politizasyon daha sonra kendine ayrı bir kulvar açarak Milli Görüş hareketine evrilecek ve burada yetişen insan kaynağı zamanla bürokrasiye girecektir. Resmi ideolojiye mesafeli toplumsal kesimlerin desteği ile 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) bürokrasinin kurumsal yapısını dönüştürdüğü gibi temsil mekanizmasında da önemli değişikliğe gitmiştir.

TÜBİTAK tarafından desteklenen “Yeni-Sağ Siyaset Bağlamında Türk Bürokrasisi” başlıklı proje (122K881) aracılığıyla bürokraside yaşanan dönüşüm bürokratların tutum ve algıları üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. 8 kamu kurumunda, merkez ve 12 ilde, üç ayrı tabakada, görevdeki 1411 bürokrat üzerinde yürütülen çalışma beş temel soru üzerine oturmuştur: (I) Bürokrasi siyaset üstünde tahkim ettiği gücü muhafaza edebilmiş midir? (II) Toplumsal dönüşüm bürokrasiye sirayet etmiş midir? (III) Neo-liberalizm yeni bir bürokrat tipolojisi inşa etmiş midir? (iv) Yeni-kamu işletmeciliği bürokrasiye nasıl tesir etmiştir? (v) Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi bürokrasiyi nasıl dönüştürmüştür? Bildiri projenin sınırlı bir alanına odaklanmaktadır. Bildiri temel düzeyde sadece birinci sorudan hareketle hazırlanmıştır. Bürokratların iki konudaki tutum ve algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Bunlardan birincisi “devleti” nasıl algıladıkları diğeri ise sivil bürokrasi ve cumhurbaşkanlığı bürokrasi dâhil olmak üzere hangi atanmış mekanizmanın devlet içerisinde daha güçlü olduğudur. Yeni-sağ siyaset bağlamında devlet algısının sınırlı bir çizgiye evrileceği ileri sürülmüş ve bu sınanmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada, askeri bürokrasi, sivil bürokrasi, yargı bürokrasisi ve cumhurbaşkanlığı bürokrasisi arasındaki güç dağılımı test edilmiştir. Devlet ile ilgili tutumda faktör analizi, bürokratik güç dağılımı çözümlemesinde ise ki-kare testi yapılmıştır.

Devlet algısı bakımından bürokratların sınırlı değil, aşkın, paternalist bir yaklaşım geliştirdikleri görülmektedir. Diğer yandan tarihsel olarak güçlü olan askeri bürokrasinin önemli ölçüde zayıfladığı, sivil bürokrasinin güçlü kazandığı tespit edilmiştir. Bürokratların, sivil bürokrasiyi diğer kurumlara kıyasla ön plana çıkardığı, seçilmiş iradenin bir tezahürü olarak gördüğü söylenebilir. Buna karşın yeni-sağ siyasetin sınırlı devleti değil muhafazakâr damarının politik algıya tesir ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yeni-sağ siyasetin güçlü bir liberal bürokrat tipolojisi ürettiğini söylemek güçtür.

Anahtar Kelimeler: Türk Bürokrasisi, Yeni-sağ, Devlet, Güçler

PERCEPTION OF THE STATE AND THE DISTRIBUTION OF POWER IN TURKISH BUREAUCRACY

Abstract

The political, administrative, economic, and social transformation developed around the internal dynamics of the Western world has also significantly influenced non-Western societies. Until the 19th century, the Ottoman Empire followed its own course; however, following a series of military defeats, it lost its privileged position and embarked on a modernization process as a secondary experience. A defining feature of Ottoman modernization was the bureaucracy's self-perception as the sole legitimate authority within

the framework of cameralist policies.

Unlike Ottoman modernization, which aimed to preserve the state, Republican modernization adopted the mission of building the state anew. In this context, the bureaucracy, as a loyal arm of the system, frequently clashed with elected politicians. Particularly following the enactment of the 1961 Constitution, the tutelary regime established during the single-party period began operating through formal institutions. The struggle waged by Kemalist politics via both elected and bureaucratic elites gradually turned Turkish politics into a field of significant tension, especially with the political mobilization of peripheral social forces. The process that began with Turgut Özal's rise to power in 1983 and continued with the AK Party's rule from 2002 onwards brought about a profound transformation in the character of the bureaucracy.

Within the scope of the TÜBİTAK-supported project titled "*Turkish Bureaucracy in the Context of New-Right Politics*" (Project Code: 122K881), this transformation has been analyzed through the perceptions and attitudes of bureaucrats. This paper investigates how bureaucrats perceive the "state" and which appointed mechanisms they view as more powerful within the state structure. The main finding suggests that new-right politics have failed to produce a robust liberal bureaucratic typology.

Keywords: Turkish Bureaucracy, New Right, State, Power Distribution

NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM ÇERÇEVESİNDE TÜRK BÜROKRASİSİNDE AVRUPA BİRLİĞİ ALGISI

Erdi TOPÇUOĞLU*

Özet

Türkiye’de bürokrasi, tarihsel olarak devletin sürekliliğini sağlayan temel kurumsal yapı olarak öne çıkmıştır. Osmanlı’da 16. yüzyıldan itibaren sarayla birlikte şekillenen bürokratik yapı, özellikle 19. yüzyılda modernleşme hareketleriyle birlikte giderek özerkleşmiş ve merkezi bir güç odağı haline gelmiştir. Bu süreç, “bürokratik imparatorluk” olarak tanımlanan bir yönetim biçimini beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte ise özellikle askeri bürokrasi, yeni rejimin kurucu iradesi olarak öne çıkmış; sivil bürokrasi de bu yeni devletin temel sacayaklarından biri haline gelmiştir. Çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte ise bürokrasi ile siyasi irade arasında gerilimli bir ilişki doğmuş; 1960 darbesinden itibaren bu gerilim zaman zaman vesayet ilişkileriyle biçimlenmiştir.

1980’li yıllarda uygulamaya konulan neoliberal reformlar ise bu ilişkiyi yapısal ve zihinsel düzeyde dönüştürmüştür. Özelleştirme, deregülasyon ve performans temelli yönetim gibi neoliberal ilkeler, kamu yönetimi alanında yeni bir paradigma ortaya koymuş; bürokratik değer setlerinde rekabetçilik, bireysel sorumluluk, etkililik ve etkinlik gibi piyasa odaklı normlar ön plana çıkmıştır. Bu dönüşüm sadece iç dinamiklerle sınırlı kalmamış, Türkiye’nin Avrupa Birliği ile sürdürdüğü tam üyelik süreciyle de beslenmiştir.

Avrupa Birliği, Türkiye’deki kamu reformlarını teşvik eden ve şekillendiren önemli bir dışsal aktör olmuştur. Birliğin demokratikleşme, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve yönetim standartları çerçevesinde sunduğu uyum kriterleri, bürokrasiye yönelik yeni normlar ve kurumsal modellerin benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, Avrupa Birliği yalnızca teknik reformların değil, aynı zamanda değer temelli bir dönüşümün de aracı olarak öne çıkmıştır. Ancak bu dönüşüm her düzeyde aynı biçimde karşılık bulmamıştır.

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen kapsamlı bir saha araştırması çerçevesinde elde edilen nicel ve nitel verilere dayanmaktadır. Araştırma kapsamında yürütülen anket çalışmasında ve derinlemesine mülakatlarda katılımcılara yöneltilen Avrupa Birliği uyum

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, etopcuoglu@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3596-3611

sürecine ilişkin sorulara verilen yanıtlar doğrultusunda, Türk bürokratlarının AB sürecini nasıl değerlendirdikleri incelenmektedir. Özellikle normatif değerler, siyasal reformlar ve kültürel kimlik algıları ekseninde şekillenen bu değerlendirmeler, bürokrasi içerisindeki çeşitlenmiş tutumları ve zihinsel yönelimleri analiz etmeye imkân tanımaktadır. Çalışma, böylece AB sürecinin yalnızca kurumsal düzeyde değil, aynı zamanda bürokratların algı dünyasında nasıl bir karşılık bulduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma, dört bakanlık ile iki bağlı, bir ilgili ve bir ilişkili kuruluş olmak üzere toplam sekiz kamu kurumunun merkez teşkilatlarında ve taşra teşkilatı bulunanlar için ayrıca taşra birimlerinde yürütülmüş; toplam 1411 bürokrattan anket yoluyla 146 bürokrattan ise mülakat aracılığıyla veri toplanmıştır. Farklı kurumlarda merkez ve taşra teşkilatlarında görev yapan bürokratlar unvanlarına göre üç düzeyde sınıflandırılmıştır. Anket sonuçları SPSS 26 programı ile analiz edilmiş; normallik testi sonrasında parametrik testler uygulanmıştır. Bu bildiride, yalnızca AB uyum sürecine ilişkin sorulara verilen yanıtlar üzerinden değerlendirme yapılmakta; nicel bulgular, nitel mülakat verileriyle zenginleştirilerek sunulmaktadır.

Çalışma, Türk bürokrasisi içinde AB sürecine yönelik algıların yekpare olmadığını göstermektedir. Bürokratlar arasında, AB'nin insan hakları, demokratikleşme ve kurumsal kapasite gibi alanlarda olumlu katkı sağladığını düşünen önemli bir kesim bulunmaktadır. Öte yandan, AB'nin kültürel değerler üzerindeki etkileri konusunda daha ihtiyatlı ya da eleştirel tutumlar da dikkat çekmektedir. Bu durum, AB sürecinin Türkiye'de yalnızca bir uyum süreci olarak değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir tartışma zemini olarak da algılandığını göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, Türk bürokrasisinin Avrupa Birliği uyum sürecine yönelik tutumunun yekpare ve homojen olmadığını ortaya koymaktadır. Bürokratların bir kısmı AB sürecini kurumsal modernleşme, demokratikleşme ve yönetim ilkeleri açısından olumlu bir zemin olarak değerlendirmekte; bu süreci kamu yönetiminin rasyonelleşmesine katkı sağlayan bir çerçeve olarak görmektedir. Özellikle AB projeleriyle doğrudan temas hâlinde olan üst düzey bürokratlar, AB'nin yönetim standartlarını işlevsel ve geliştirici bulmakta; şeffaflık, hesap verebilirlik, performans odaklılık gibi ilkelerin kamu hizmetlerinin etkinliğini artırdığını savunmaktadır. Bu tutumlar, neoliberal kamu işletmeciliği anlayışının ve AB'nin reformist etkisinin bir birleşimi olarak değerlendirilebilir.

Ancak bu olumlu yaklaşımın karşısında, AB'nin kültürel alandaki etkilerine dair daha eleştirel ve ihtiyatlı bir tutum da gözlemlenmektedir. Bazı bürokratların AB sürecinin Türkiye'nin kültürel kimliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği yönünde kaygılara sahip

olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda AB, sadece bir reform ve uyum mekanizması olarak değil, aynı zamanda yerli ve milli değerlere karşı bir tehdit olarak da konumlandırılabilir. Bu eğilim, AB'nin neoliberal yönelimlerine yönelik kültürel direnç biçiminde okunabilir. Mülakatlarda sıkça dile getirilen bazı ifadeler bu ikili bakış açısını somutlaştırmaktadır.

Bu çelişkili tutumlar, literatürde “normatif kırılma” ya da “ikili meşruiyet sorunsalı” olarak tartışılan bir olguya işaret etmektedir. Bir yandan AB üyeliği hedefi doğrultusunda teknik ve yapısal reformlar talep edilirken, öte yandan bu reformların kültürel sonuçları bürokrasi içerisinde dirençle karşılanabilmektedir. Bu durum, AB sürecinin Türkiye için salt bir teknik uyum meselesi değil, aynı zamanda bir kimlik, egemenlik ve kültürel yönelim tartışması olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bürokrasideki AB algısı, yalnızca yönetim reformları açısından değil, toplumsal değerler sistemine entegrasyon açısından da okunmalıdır.

Bu tartışma aynı zamanda bürokrasinin dönüşümünde sadece yukarıdan gelen yasal ve kurumsal düzenlemelerin değil, bürokratların öznel algılarının da belirleyici olduğunu göstermektedir. Bürokrasi içindeki bu algı farklılıkları, Türkiye'nin AB üyelik sürecinin kamu yönetiminde neden zaman zaman uyumsuzluklar ve çelişkilerle karşılaştığını anlamak açısından kritik bir perspektif sunmaktadır.

Türkiye örneğinde gözlemlenen normatif gerilimler ve kültürel direnç, Avrupa Birliği genişleme sürecine dâhil olan diğer ülkelerde de benzer biçimlerde ortaya çıkmıştır. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, AB üyeliği teknik reformlarla birlikte toplumsal değerler ve kimlikler üzerinde de etkili olmuş; bu durum zaman zaman “Brüksel’e uyum” ile “yerel kimliği koruma” arasında bir denge arayışına yol açmıştır. Bu ülkelerde bürokratik elitlerin bir kısmı AB normlarını modernleşmenin aracı olarak görürken, diğer kesimler bu normların kültürel homojenleştirici etkisine karşı mesafeli durmuştur. Dolayısıyla Türkiye’deki bürokratik algı farklılıkları, yalnızca iç dinamiklerle değil, aynı zamanda AB’nin aday ülkelerde yarattığı çok katmanlı dönüşüm baskısıyla birlikte okunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk Bürokrasisi, Avrupa Birliği, Bürokrat Algısı, Neoliberalizm, Siyasal Kültür.

PERCEPTIONS OF THE EUROPEAN UNION WITHIN TURKISH BUREAUCRACY IN THE CONTEXT OF NEOLIBERAL TRANSFORMATION

Abstract

This study examines how Turkish bureaucrats perceive the European Union (EU) accession process, focusing on the normative, political, and cultural dimensions of these perceptions. Drawing on data from a large-scale TÜBİTAK-funded research project, the analysis is based on 1,411 survey responses and 146 in-depth interviews conducted with bureaucrats from eight central and regional public institutions. While the broader project addresses the neoliberal transformation of Turkish bureaucracy, this paper specifically investigates responses to questions about the EU's impact on Turkey.

Findings suggest that perceptions of the EU within the bureaucracy are far from uniform. A significant portion of participants see the EU as contributing positively to democratization, human rights, and administrative reform. However, others express skepticism, particularly regarding cultural impacts, viewing the EU as a potential threat to national identity and local values. This ambivalence reflects a deeper normative rupture and a dual legitimacy dilemma within the bureaucracy: between the technical imperatives of Europeanization and the cultural-political anxieties it provokes.

Such tensions are not unique to Turkey. Similar patterns have been observed in post-socialist Central and Eastern European countries, where EU integration triggered both institutional modernization and resistance rooted in identity concerns. Accordingly, this study contributes to a comparative understanding of how EU-driven reforms are filtered through national bureaucratic cultures.

Key Words: Turkish Bureaucracy, European Union, Bureaucratic Perception, Neoliberalism, Political Culture

ULUSÜSTÜ ÖRGÜTLER, GÖÇ VE EGEMENLİK: ULUS DEVLETLERİN YETKİ ALANININ DÖNÜŞÜMÜ

Rukiye SAYGILI TAŞCI*

Hülya EŞKİ UĞUZ **

Özet

21. yüzyılda küresel göç hareketlerinin artışı, yalnızca demografik ve ekonomik değil, aynı zamanda hukuki, siyasi ve kültürel düzeylerde de ulus devletlerin yönetim kapasitelerini zorlayan çok boyutlu bir olgu ortaya çıkarmıştır. Özellikle çatışmalar, iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlikler ve teknolojik gelişmelerin kolaylaştırdığı ulaşım imkânları, göçün hem gönüllü hem de zorunlu biçimlerini hızlandırmıştır. Bu süreç, göçün artık salt bir “iç politika” konusu olmaktan çıkıp ulusüstü düzeyde tartışılması, düzenlenmesi ve yönetilmesi gereken küresel bir mesele haline gelmesine yol açmıştır.

Modern ulus devletin egemenlik anlayışı, tarihsel olarak kendi sınırları içinde yasa koyma ve uygulama yetkisinin tek meşru kaynağı olma iddiasına dayanır. Ancak göç, sınır aşan ve çok aktörlü doğası gereği, bu mutlakiyetçi egemenlik anlayışını zorlayan en önemli politika alanlarından biridir. Özellikle düzensiz göç, kitlesel mülteci hareketleri ve uluslararası işgücü akışları, tek bir devletin kontrol kapasitesinin ötesine geçmekte; sınır güvenliği, insan hakları, ekonomik istikrar ve uluslararası ilişkiler gibi farklı politika alanlarını aynı anda etkilemektedir.

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi ulusüstü kuruluşlar, göç yönetiminde belirleyici bir konuma gelmiştir. Bu aktörler, göç politikalarını devletlerin tek taraflı yetki alanından çıkararak, normlar, anlaşmalar ve kurumsal bağlayıcılıklar aracılığıyla “çok katmanlı bir yönetim” yapısına taşımaktadır. 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü, BM Küresel Göç Mutabakatı, AB Ortak Avrupa İltica Sistemi gibi belgeler, devletlerin göç alanındaki karar alma süreçlerini uluslararası normatif çerçevelere uyumlu hale getirmektedir. Ancak dönüşüm yalnızca hukuki uyumla sınırlı değildir. Bu süreçte ulusüstü kuruluşlar, sınır yönetim teknolojilerinin standartlaştırılmasından göç verilerinin ortak veri tabanlarında toplanmasına, mülteci statüsü tanımlarının yeniden

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, rsaygili@selcuk.edu.tr, ORCID 0000-0003-4204-7037

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hulyaeski@selcuk.edu.tr, ORCID 0000-0003-1583-0501

yorumlanmasından geçici koruma ve yeniden yerleştirme programlarının tasarımına kadar geniş bir alanda politika çerçevesini belirlemektedir. Böylece egemenlik kavramı sadece “mutlak ve bölünmez” olmaktan çıkmakla kalmamakta; aynı zamanda göçün anlamı, öncelikleri ve yönetim araçları bakımından da “paylaşılan ve müzakere edilen” bir otoriteye dönüşmektedir.

Söylenenlerden hareketle çalışma, ulusüstü kuruluşlar ile ulus devletler arasındaki göç yönetimi etkileşimini, modern egemenlik anlayışındaki dönüşüm perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Analiz, hem normatif hem de pratik düzeyde göç yönetişimini etkileyen uluslararası aktörlerin rolünü değerlendirerek, ulus devletlerin karar alma süreçlerinde yaşanan yetki paylaşımını tartışmaktadır. Çalışma, bu dönüşümü açıklamak üzere üç temel argüman etrafında yapılandırılmıştır:

- i. **Küresel göç yönetimi, egemenlik kavramını mutlak olmaktan çıkararak “paylaşılan egemenlik” anlayışını kurumsallaştırmaktadır.** Paylaşılan egemenlik, devletin belirli yetkilerini ulusüstü kurumlarla ortaklaşa kullanması ve karar alma süreçlerini çok taraflı mekanizmalar içinde yürütmesini ifade eder. Göç yönetimi alanında bu durum, devletlerin uluslararası anlaşmalarla bağlayıcı yükümlülükler üstlenmesi, politika oluşturma sürecinde ulusüstü platformlarda müzakere yürütmesi ve uygulamada uluslararası denetime tabi olması ile somutlaşmaktadır. Örneğin AB üyesi ülkeler, Ortak Avrupa İltica Sistemi kapsamında iltica prosedürlerini uyumlaştırmakta, mülteci kabul kriterlerini ortak standartlara göre belirlemekte ve bu alandaki uygulamaları Avrupa Adalet Divanı kararları çerçevesinde yürütmektedir.
- ii. **Ulus devletler, ulusüstü düzeyde kabul edilen norm ve politikaları uygularken, kendi güvenlik önceliklerini ve ekonomik stratejilerini bu çerçeveye uyarlamaktadır.** Her ne kadar ulusüstü göç yönetimi bağlayıcı normlar getirirse de, devletler bu normları kendi ulusal çıkarları ile uyumlu hale getirme konusunda manevra alanına sahiptir. Örneğin geri kabul anlaşmaları, düzensiz göçmenlerin ülkelere iadesini kolaylaştırmak amacıyla ulusüstü düzeyde teşvik edilirken, uygulamada devletler bu anlaşmaları ikili diplomatik ilişkilerini güçlendirmek veya ekonomik tavizler elde etmek amacıyla da kullanabilmektedir. Benzer şekilde, uluslararası işgücü dolaşımı normatif olarak serbest dolaşımı öngörse de, devletler işgücü göçünü kendi iş piyasası ihtiyaçlarına göre kotalar, meslek listeleri veya geçici çalışma izinleri üzerinden düzenlemektedir. Bu durum, klasik Westphalia modelindeki “mutlak, bölünmez ve dış müdahaleye kapalı” egemenlik anlayışından farklı olarak, egemenliği paylaşılan,

koşullu ve müzakere edilen bir otorite biçimine dönüştürmektedir. Paylaşılan, çünkü devlet kararlarını artık yalnızca kendi iradesiyle değil, ulusüstü normlar ve anlaşmalar çerçevesinde almaktadır; koşullu, çünkü bu normlar uygulanırken devletler kendi güvenlik, ekonomi ve iç politika önceliklerini gözetebilmektedir; müzakere edilen, çünkü devletler göç politikalarını ve geri kabul anlaşmalarını yalnızca ulusüstü zorunluluk olarak değil, aynı zamanda diplomatik pazarlık aracı olarak da kullanabilmektedir. Dolayısıyla burada söz konusu olan egemenliğin tamamen “kaybolması” değil; aksine, uluslararası taahhütler ile ulusal çıkarlar arasında sürekli bir denge ve yeniden tanımlama sürecine dönüşmesidir.

iii. **Egemenlik–ulusüstü yönetim ilişkisinde ortaya çıkan gerilim, göçün hem insani hem de stratejik bir politika alanı olarak önemini artırmaktadır.**

Ulusüstü kuruluşların göçmen haklarının korunması, uluslararası dayanışma ve yük paylaşımı gibi normatif hedefleri ile ulus devletlerin güvenlik ve ekonomik çıkarları her zaman uyumlu değildir. Bu gerilim, özellikle kriz dönemlerinde daha belirgin hale gelir. 2015 Avrupa Göç Krizi sırasında AB içinde bazı ülkeler, dayanışma temelli mülteci yerleştirme kotalarına karşı çıkarak ulusal egemenliklerini koruma refleksi göstermiştir. Benzer şekilde, güvenlik riskleri veya ekonomik baskılar, devletlerin insani yükümlülüklerinden sapmasına yol açabilmektedir. Bu durum, küresel göç yönetiminde normatif çerçevelerin kırılabilirliğini ve devletler arası dayanışmanın sınırlarını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak göç, modern egemenlik anlayışını dönüştüren en önemli politika alanlarından biri haline gelmiştir. Ulusüstü kuruluşların göç yönetimindeki artan rolü, egemenlik kavramının yalnızca devlet merkezli değil, çok aktörlü ve çok düzeyli bir perspektifle yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda “paylaşılan egemenlik” anlayışı, devletlerin mutlak kontrol iddiasını ortadan kaldırmadan, onu uluslararası işbirliği mekanizmalarıyla yeniden yapılandırmaktadır. Bununla birlikte, göç politikalarının uygulanmasında ulus devletler hâlen önemli bir karar alma ve uygulama kapasitesine sahiptir. Ulusüstü normlara uyum ile ulusal çıkarların korunması arasındaki denge, göç yönetiminin geleceğini belirleyecek temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Kriz anlarında yaşanan normatif–stratejik gerilimler, göçün hem insani hem de güvenlik temelli boyutlarını daha görünür hale getirmekte ve bu alanı küresel yönetim tartışmalarında merkezi bir konuma taşımaktadır. Sonuç olarak, göç yönetiminde ulusüstü kuruluşlar ile ulus devletler arasındaki etkileşim, modern egemenlik kavramını mutlakiyetten çıkarıp esnek, müzakere edilebilir ve çok katmanlı

bir yapıya dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, gelecekte uluslararası işbirliği, insan hakları ve güvenlik politikalarının nasıl dengeleneceği sorusunu gündemde tutmaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası kuruluşlar, göç, egemenlik, ulus devlet, küresel yönetim.

SUPRANATIONAL ORGANIZATIONS, MIGRATION, AND SOVEREIGNTY: THE TRANSFORMATION OF THE AUTHORITY OF NATION-STATES

Abstract

In the 21st century, the rise of global migration flows has emerged as a complex phenomenon challenging nation-states not only demographically and economically but also legally, politically, and culturally. Conflicts, climate change, economic inequalities, and advancements in transportation have accelerated both voluntary and forced migration, transforming migration from a purely domestic issue into a global matter requiring supranational governance.

Historically, nation-state sovereignty has been understood as the exclusive authority to legislate and enforce laws within territorial borders. However, migration's transboundary and multi-actor nature challenges this traditional conception. Entities such as the United Nations (UN), European Union (EU), and International Organization for Migration (IOM) have assumed central roles in migration governance, shifting policy-making from unilateral state control toward a multi-layered governance framework supported by international norms, treaties, and institutional mandates.

This paper examines the interaction between supranational organizations and nation-states in migration governance through the lens of evolving sovereignty. It argues that sovereignty is no longer absolute but rather shared, conditional, and negotiated: while states comply with binding international norms, they adapt policies to national security and economic priorities and use agreements as diplomatic tools. This dynamic produces tensions that highlight migration's dual nature as both a humanitarian and strategic policy arena.

Ultimately, the study demonstrates that migration governance redefines modern sovereignty as a flexible, multilayered construct, posing ongoing challenges for balancing international cooperation, human rights, and state interests.

Keywords: Supranational organizations, migration, sovereignty, nation-state, global governance

KAPİTALİST DÜZENİN GÖLGESİNDE YURTTAŞLIK VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Olkan SENEMOĞLU*

Özet

Yurttaşlık, modern siyasal toplulukların temel olgularından biridir ve bireylerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen hukuki ve toplumsal bir zemin sunar. Ancak yurttaşlık hiçbir zaman nötr ve eşitlikçi bir kategoriden ibaret olmamıştır. Aksine, tarih boyunca sınıfsal, toplumsal cinsiyet temelli ve etnik hiyerarşilerle şekillenmiştir. Kapitalizmle birlikte yurttaşlık, görünürde tüm bireylere eşit haklar sunarken, toplumsal yaşamda eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan haline gelmiştir. Özellikle kadınların görünmez emeği, işçinin yeniden üretimi süreci ve toplumsal cinsiyet rejimleri, yurttaşlığın kapitalist toplumda nasıl şekillendiğini anlamak açısından merkezi öneme sahiptir.

Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci, yurttaşlık ve toplumsal cinsiyet ilişkisini anlamak için önemli bir dönüm noktasıdır. Feodal toplumda bireyler, daha çok statü, hiyerarşi ve bağıllık ilişkileri üzerinden tanımlanmaktaydı. Kadınların konumu büyük ölçüde hane içi üretim ve yeniden üretim faaliyetleriyle sınırlıydı. Ancak kapitalizmin yükselişiyle birlikte üretim süreci evden fabrikaya taşındı. Bu süreçte kadınların ve çocukların emek gücü sanayi kapitalizminin erken döneminde yoğun bir şekilde kullanıldı. Buna karşın, kapitalizmin gelişimiyle beraber kadın emeği giderek ev içine çekildi ve “görünmez hale” getirildi. Bu durum, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini yeniden üreten ve “ekonomik yurttaş”ı erkek üzerinden inşa eden bir düzen ortaya çıkardı.

Kapitalizmde yurttaşlık, biçimsel eşitlik üzerinden tanımlansa da üretim sürecindeki eşitsizlikleri gizleyen bir işlev görür. Karl Marx, kapitalist toplumun bireylere biçimsel bir özgürlük ve eşitlik sunduğunu ancak üretim sürecinde işçilerin emeğinin sömürüldüğünü belirtmiştir. Burada kadın emeği özel bir yere sahiptir. Kadınlar yalnızca ücretli işgücü piyasasında sömürüye maruz kalmaz, aynı zamanda ev içi yeniden üretim faaliyetleriyle kapitalizmin devamlılığını sağlar. Çocukların yetiştirilmesi, işçinin günlük ihtiyaçlarının karşılanması ve bakım emeği, kapitalist sistemin görünmez ama zorunlu temellerini oluşturur. Silvia Federici ve diğer feminist kuramcılarının vurguladığı gibi, ev içi emek kapitalist birikimin

* Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, olkansenemoglu@gmail.com

en önemli kaynaklarından biridir. Ancak bu emek, yurttaşlık haklarıyla tanınmaz ve çoğu zaman karşılıksız kalır.

İşçinin yeniden üretimi süreci kavramı bu bağlamda özel bir öneme sahiptir. Marksist literatürde bu kavram, yalnızca işçinin biyolojik olarak varlığını sürdürmesi değil, aynı zamanda işgücünün her gün yeniden üretilebilmesi için gerekli olan tüm toplumsal, kültürel ve maddi koşulları ifade eder. Yani işçinin ertesi gün tekrar çalışabilir durumda olmasını sağlayan gıda, barınma, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçların karşılanması, bu sürecin temel boyutlarıdır. Buna ek olarak, işçinin zihinsel ve kültürel olarak da yeniden üretimi söz konusudur. Toplumsal normların, disiplinin ve çalışma etiğinin aktarılması bu sürecin parçasıdır. Kadınların ev içindeki bakım emeği, işçinin yeniden üretim sürecinin en kritik unsurlarından biridir. Yemek hazırlamak, çocuk yetiştirmek, ev işlerini üstlenmek gibi faaliyetler, işçinin ertesi gün işgücünü satmaya hazır halde olmasını sağlar. Ancak bu faaliyetler kapitalist ekonomide ücretsiz, görünmez ve doğal kabul edilen işler olarak değerlendirilir. Böylelikle yurttaşlık kategorisi içinde tanınmayan, ancak kapitalizmin devamlılığı açısından hayati öneme sahip bir alan ortaya çıkar.

Bu noktada T. H. Marshall'ın yurttaşlığı sivil, siyasal ve sosyal hakların tarihsel gelişimi üzerinden sınıflandırması hatırlanmalıdır. Marshall, yurttaşlık haklarının genişlemesinin modern toplumlarda eşitlikçi bir yönelim sunduğunu savunmuştur. Ancak feminist kuramcılar, Marshall'ın yaklaşımını eleştirerek bu modelin kadınların ve ötekileştirilen grupların deneyimlerini dışladığını belirtmiştir. Carole Pateman'ın "cinsel sözleşme" kavramı, modern yurttaşlığın aslında erkekler arasındaki eşitlik üzerine kurulduğunu, kadınların ise özel alanla sınırlandırıldığını göstermektedir. Yurttaşlık, bu açıdan erkeklerin kamusal alanda eşitliğini meşrulaştıran, kadınları ise görünmez emeğin taşıyıcısı olarak özel alana mahkûm eden bir kurgudur.

Kapitalizmin günümüzde aldığı neoliberal biçim, yurttaşlığın sınırlarını daha da daraltmıştır. Neoliberalizm, bireyleri piyasa aktörleri olarak tanımlayarak yurttaşlık haklarını sosyal bir bağlamdan koparmakta ve tüketici kimliği üzerinden yeniden şekillendirmektedir. Eğitim, sağlık, barınma gibi temel haklar giderek piyasalaşırken, yurttaşlık hakları da ekonomik kapasiteyle bağlantılı hale gelmiştir. Bu durum, özellikle kadınların bakım emeği ve güvencesiz işlerde yoğunlaşması nedeniyle toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Neoliberal yurttaşlık anlayışı, kadınları "çifte yük" altında bırakmakta hem görünmez ev içi emeği sürdürmek hem de güvencesiz işgücü piyasasında varlık göstermek zorunda bırakmaktadır.

Sosyolojik ve feminist literatür, yurttaşlığın kapitalist toplumda eşitlikçi bir kategori olmadığını, aksine eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal kimlik teorisi, bireylerin yurttaşlık deneyimlerinin cinsiyet, sınıf ve etnisite gibi kimliklerle iç içe geçtiğini vurgular. Yurttaşlık bu bağlamda, bir yandan demokratik hakların ifadesi diğer yandan kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinde işlevsel bir ideolojik mekanizma olarak görülebilir.

Dahası, yurttaşlığın cinsiyetlendirilmiş doğası yalnızca üretim sürecinde değil, aynı zamanda yeniden üretim alanında da gözlemlenir. Kadınların bakım emeği üzerinden üstlendiği toplumsal rol, kapitalist toplumlarda ekonomik olarak görünmez kılınsa da toplumsal yeniden üretimin vazgeçilmez bir unsurudur. Çocukların eğitimi, yaşlıların bakımı, gündelik yaşamın sürdürülebilirliği gibi faaliyetler, kapitalist toplumun işleyişini mümkün kılar. Buna rağmen yurttaşlık hakları ve sosyal politika düzenlemeleri bu emeği yeterince tanımaz. Feminist siyaset kuramı bu noktada, yurttaşlığın yalnızca kamusal alanda tanımlanmış haklar bütünü değil, aynı zamanda özel alandaki toplumsal ilişkilerle de iç içe geçmiş bir olgu olduğunu hatırlatır.

Kapitalizmin küresel ölçekte aldığı biçimler de yurttaşlığın sınırlarını yeniden çizmektedir. Göçmen işçiler, mülteciler ve güvencesiz çalışanlar, kapitalist ekonominin merkezinde emekleriyle var olurken, yurttaşlık haklarından yoksun bırakılmakta ya da ikinci sınıf yurttaş statüsüne indirgenmektedir. Bu bağlamda yurttaşlık, yalnızca bir haklar bütünü değil, aynı zamanda dışlayıcı bir mekanizma olarak da işler. Toplumsal cinsiyet, bu dışlayıcı mekanizmaların en güçlü biçimlerinden biridir. Zira kadın göçmenler, hem emek piyasasında güvencesiz işlerde yoğunlaşmaları hem de bakım emeği üzerinden sömürülmeleri nedeniyle iki kat dezavantajlı konumda bulunurlar.

Sonuç olarak, yurttaşlık, kapitalizm ve toplumsal cinsiyet ilişkisi birlikte değerlendirildiğinde, eşitlik söylemlerinin çoğu zaman sınıfsal ve cinsiyet temelli eşitsizlikleri gizlediği görülmektedir. Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde kadın emeğinin görünmezleşmesi, işçinin yeniden üretimi sürecinin kapitalist düzenin devamlılığı için temel hale gelmesi ve neoliberal çağda yurttaşlığın piyasa odaklı bir kimliğe indirgenmesi, bu ilişkinin temel boyutlarını oluşturmaktadır. Daha eşitlikçi bir yurttaşlık anlayışı, yalnızca hukuki hakların genişletilmesiyle değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli hiyerarşilerin ve kapitalist üretim ilişkilerinin dönüştürülmesiyle mümkün olabilir. Feminist siyaset kuramı bu noktada önemli bir çıkış sunmakta ve emek, bakım ve toplumsal cinsiyet adaleti temelinde yeni bir yurttaşlık tahayyülünün gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yurttaşlık, Kapitalizm, Toplumsal Cinsiyet, Görünmez Emek, Yeniden Üretim Süreci

CITIZENSHIP AND GENDER UNDER THE SHADOW OF THE CAPITALIST ORDER

Abstract

This study examines the relationship between citizenship, capitalism, and gender within a historical and theoretical framework. Although the concept of citizenship has been defined in modern political communities through the discourses of equality and freedom, it has been shaped under the influence of capitalist production relations and gender hierarchies. During the transition from feudalism to capitalism, production moved from households to factories; women's labor was extensively exploited in the early stages of industrial capitalism but was gradually pushed back into the domestic sphere and rendered invisible. This process contributed to the construction of citizenship as male-centered, confining women to the private domain. In capitalist societies, citizenship provides formal equality at the legal level but simultaneously obscures class-based and gender-based inequalities at the economic level. The process of the reproduction of labor power lies at the heart of this contradiction. The daily reconstitution of labor power—through food, shelter, healthcare, education, and care work—is largely sustained by women's domestic labor. However, this labor has been rendered unpaid, naturalized, and invisible within the capitalist system. Feminist theorists emphasize that this invisible labor is essential for the sustainability of capitalist accumulation, yet it remains unrecognized within the category of citizenship. In the neoliberal era, citizenship has been increasingly reduced to a market-centered identity, social rights have been weakened, and individuals have been positioned primarily as consumers. This transformation has deepened gender inequalities. The study argues that a more egalitarian conception of citizenship requires not only the expansion of legal rights but also the transformation of capitalist production relations and gender regimes.

Keywords: Citizenship, Capitalism, Gender, Invisible Labor, Reproduction of Labor Power

HAK TEMELLİ YAKLAŞIMDAN PİYASA YÖNELİMLİ YÖNETİŞİME: ULUSÜSTÜ ÖRGÜTLER VE GÖÇÜN POLİTİK EKONOMİSİ

Hülya EŞKİ UĞUZ *
Rukiye SAYGILI TAŞCI**

Özet

Göç yönetimi, 20. yüzyılın ortalarında insan hakları ve uluslararası koruma normları çerçevesinde şekillenen hak temelli yaklaşımdan, 21. yüzyılda piyasa odaklı, güvenlik söylemleriyle desteklenen ve ekonomik rasyonaliteyi önceleyen bir yönetim modeline doğru köklü bir dönüşüm geçirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan uluslararası göç rejimi, esasen savaş, zulüm ve insan hakları ihlalleri nedeniyle yerinden edilen bireylerin korunmasına odaklanmış; bu dönemde 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, mülteci statüsünün tanımlanması ve sığınma hakkının güvence altına alınması bakımından temel normatif çerçeveyi sağlamıştır. Bu hak temelli yaklaşım, göçmenleri ve mültecileri öncelikle hak sahibi bireyler olarak tanımlamış; onların korunması ve insani ihtiyaçlarının gözetilmesi devletlerin ve uluslararası toplumun ortak sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde göç politikaları, bireylerin yaşama, sığınma ve temel insani haklarının korunması üzerine inşa edilmiş; insani krizler karşısında dayanışma ve koruma prensipleri uluslararası işbirliğinin temel taşları olmuştur.

Ancak 21. yüzyıla gelindiğinde, küreselleşmenin ivme kazanması, neoliberal politikaların yaygınlaşması ve artan güvenlik endişeleri göç yönetiminin temel paradigmasını dönüştürmüştür. Sermaye, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı teşvik edilirken, emek piyasaları esnekleşmiş ve ulusal sınırların göç kontrolündeki geleneksel rolü azalırken, göç yönetimi yeni bir siyasal alana evrilmiştir. Devletler artık sadece insani koruma sağlama yükümlülüğünü değil, aynı zamanda ekonomik rekabetçilik, ulusal kalkınma ve güvenlik kaygılarını da gözetmek durumundadır. Bu dönüşüm, göç yönetiminin normatif temellerinde önemli kırılmalara yol açmıştır.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hulyaeski@selcuk.edu.tr, ORCID 0000-0003-1583-0501

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, rsaygili@selcuk.edu.tr, ORCID 0000-0003-4204-7037

Neoliberal ekonomik politikaların etkisiyle, sosyal koruma mekanizmaları daralmış, devletler piyasa odaklı reformlara öncelik vermiştir. Bu ortamda göçmenler, küresel kapitalizmin gereksinim duyduğu esnek, vasıflı ya da vasıfsız işgücü olarak ön plana çıkmıştır. Göç politikaları, işgücü piyasalarının değişen taleplerine uyum sağlamak üzere yeniden biçimlendirilmiş, ekonomik rasyonalite temelinde şekillendirilmiştir. Bu çerçevede, göçmen hakları ikincil plana itilmiş, koruma ve insan hakları ilkeleri yerini ekonomik verimlilik ve güvenlik odaklı yaklaşımlara bırakmıştır.

Öte yandan bu dönüşüm sürecinde, ulusal devletlerin göç politikalarını belirleme yetkisi giderek ulusüstü örgütlerin çatısı altında şekillenen daha karmaşık yönetim mekanizmalarına kaymıştır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Uluslararası Göç Örgütü gibi kurumlar, küresel göç yönetiminde normatif çerçeveler oluşturmak ve uygulamaları koordine etmek üzere merkezi aktörler haline gelmiştir. Bu kuruluşlar, göçü sadece insani boyutlarıyla değil, ekonomik büyüme stratejileri ve ulusal güvenlik politikalarıyla sıkı şekilde bağlantılı çok katmanlı bir olgu olarak ele almaktadır. Bu bağlamda, ulusüstü örgütler göçü; bir yandan ekonomik büyümeyi destekleyen dinamik bir kaynak olarak yönetirken, diğer yandan sınır güvenliği, terörle mücadele ve düzensiz göçün kontrolü gibi güvenlik önceliklerini de merkezine alan kapsamlı politikalar geliştirmektedir.

Örneğin, Avrupa Birliği'nin 2000'li yıllarda hayata geçirdiği "Göç, Asylum ve İltica Ortak Avrupa Politikası" (Common European Asylum System-CEAS), neoliberal yönetim ilkelerinin somut bir yansımasıdır. CEAS, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu vasıflı ve vasıfsız göçmenleri ekonomik büyümeyi desteklemek üzere yönlendirirken, düzensiz göçü ve sığınmacı akınlarını sınır yönetimi politikaları ile kontrol altına almayı hedeflemiştir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise neoliberal küresel yönetim içinde göçü piyasa ihtiyaçlarına uygun esnek bir işgücü kaynağı olarak konumlandırmakta; göçmenlerin hareketliliğini teşvik eden projeler geliştirirken, aynı zamanda sınır kontrolü ve göçmenlerin "yönetilebilirliği"ni artırmaya yönelik güvenlik politikalarını desteklemektedir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) da bu karmaşık yönetim ağında hem koruma hem de düzenleyici roller üstlenmekte, insan hakları ile güvenlik gereklilikleri arasında hassas bir denge sağlamaya çalışmaktadır.

Bu uygulamalar, neoliberalizmin devlet egemenliğini yeniden şekillendirerek, ekonomik serbestlik ile güvenlik denetimini eşzamanlı olarak teşvik eden stratejisinin doğrudan bir yansımasıdır. Hem göçmen emeğinin küresel piyasalara entegrasyonu hem de güvenlik risklerinin minimize edilmesi, göç yönetiminin temel hedefleri haline gelmiştir. Bu bağlamda,

göçmenler haklarıyla değil, piyasanın ihtiyaçlarına uyum sağlayan “yönetilebilir” birer kaynak olarak görülmekte; göçmenlerin insani ve sosyal boyutları ise göz ardı edilmektedir. Böylece göç yönetimi, sadece ekonomik ve güvenlik perspektiflerine indirgenmekte, bu da göçmenlerin deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının görünmezleşmesine yol açarken, ulusüstü düzeyde politika yapım süreçlerinde demokratik hesap verebilirlik ve katılımcılık eksikliğini derinleştirmektedir. Göçmenlerin kendilerini temsil etme imkânlarının kısıtlandığı bu yapı, onların yaşadıkları zorlukların ve hak ihlallerinin göz ardı edilmesine neden olmakta; uluslararası koruma rejimlerinin normatif çerçeveleri fiili politikalara yansımamaktadır. Bu durum, göçmenlerin insan hakları temelli taleplerinin politik ekonomi içindeki güç dinamikleri nedeniyle geri planda kalmasıyla sonuçlanmakta ve göç, toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten ve derinleştiren bir araç haline gelmektedir. Göçmen emeği, küresel değer zincirlerinin esnek üretim yapısına entegre edilirken, koruma politikaları ve sosyal adalet perspektifleri daralmakta; göçmenler hem emek piyasasında hem de toplumsal yaşamda marjinal konumlara itilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada üç temel argüman öne çıkarılmaktadır:

- i. Ulusüstü örgütlerin göç yönetiminde kullandığı söylemler insan hakları vurgusunu korusa da, uygulamada ekonomik ve güvenlik öncelikleri güçlenmektedir.
- ii. Göçün piyasa mantığına entegrasyonu, özellikle düşük nitelikli göçmenler açısından yapısal kırılganlıkları artırmakta ve eşitsizlikleri derinleştirmektedir.
- iii. Hak temelli yaklaşımların yeniden güçlendirilmesi, normatif olduğu kadar ekonomik ve siyasal açıdan da sürdürülebilir göç yönetimi için elzemdir.

Sonuç olarak, bu çalışma küresel göç yönetiminde çok aktörlü ve çok düzeyli yönetim süreçlerinin içindeki güç ilişkilerini ve hiyerarşileri görünür kılmayı; ulusüstü kurumlar ile devletler arasındaki etkileşimlerin göç politikalarını nasıl şekillendirdiğini ve hangi çıkarların öncelendiğini eleştirel bir perspektifle sorgulamayı amaçlamaktadır. Neoliberal dönüşümün göç yönetimi üzerindeki etkilerini kavramadan, küresel göçmen krizlerine adil ve etkili çözümler geliştirmek, aynı zamanda göçmen haklarını koruyacak kapsayıcı politikalar oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle, küresel göç yönetimi üzerine eleştirel düşünmek, yalnızca göçün düzenlenmesi değil; uluslararası işbirliği, sosyal adalet ve küresel demokratikleşme süreçlerinin geliştirilmesi açısından da zorunlu bir yaklaşımdır.

Anahtar Kelimeler: Göç yönetimi, ulusüstü örgütler, neoliberalizm, hak temelli yaklaşım, politik ekonomi.

FROM RIGHTS-BASED APPROACHES TO MARKET-ORIENTED GOVERNANCE: SUPRANATIONAL ORGANIZATIONS AND THE POLITICAL ECONOMY OF MIGRATION

Abstract

Migration governance has undergone a profound transformation from the mid-20th century's rights-based framework centered on human rights and international protection norms to a 21st-century model characterized by market-oriented governance, security discourses, and economic rationality. The post-World War II international migration regime primarily focused on protecting individuals displaced by war, persecution, and human rights violations, anchored by foundational instruments such as the 1951 Geneva Convention and the 1967 Protocol. This rights-based approach prioritized migrants and refugees as rights-holders and emphasized humanitarian protection as a shared responsibility of states and the international community.

However, the acceleration of globalization, the spread of neoliberal policies, and rising security concerns have fundamentally altered migration governance paradigms. States now balance humanitarian obligations with economic competitiveness, national development, and security priorities. Neoliberal economic reforms have curtailed social protection mechanisms, recasting migrants as flexible labor aligned with global capitalist demands. Migration policies have been reshaped around economic rationality, sidelining migrant rights in favor of productivity and security concerns.

Supranational organizations such as the United Nations, European Union, and International Organization for Migration play central roles in this multi-layered governance landscape, framing migration as both an economic resource and a security challenge. This shift reflects neoliberalism's dual emphasis on economic liberalization and security control, resulting in governance that prioritizes market integration and risk management over human rights and social justice.

This paper critically examines these dynamics, arguing that revitalizing rights-based approaches is essential for sustainable and equitable migration governance amidst neoliberal transformations.

Keywords: Migration governance, supranational organizations, neoliberalism, rights-based approach, political economy.

AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE GERİ KABUL ANLAŞMASI: MALİ YARDIMLAR YOLUYLA AVRUPALILAŞMADAN ÇIKIŞ MI?

Zafer EVMEZ*

Khairulla MASSADIKOV **

Aybike CAN***

Özet

Avrupalılaşıma kavramı, literatürde kurumlardan kimlik ve iş yapma süreçlerine kadar geniş bir alanda Avrupa Birliği (AB) perspektifine uyumu ifade etmektedir. Ekonomik refah ile desteklenen bu olgunun diğer ayağını bir normatif güç olarak Avrupa ve onun benimsediği insan hakları temelli ilkelere dair Avrupa imgelemi oluşturmaktadır. Diğer yanda AB dış ilişkilerinin başlıca enstrümanı olan mali yardımlarda da normatiflik ve dış politika/güvenlik eksenleri arasındaki çelişki durumu üzerine yazında tartışmalar da söz konusudur. Özellikle AB Geri Kabul Anlaşmaları'nın (GKA) hem AB dış (external) politikası hem de halihazırda AB normativizmi ile giderek çelişkili hale geldiği tartışılan AB göç politikası ile uyuşmadığının altı çizilmektedir. Son yıllarda, özellikle Macaristan, Polonya ve aşırın sağın iktidara geldiği bazı Avrupa ülkelerinde meydana gelen AB perspektifi ve normatifliği ile uyuşmayan retorik, politika ve tutumlar bu farklılaşmayı bölgesel olarak derinleştirebilmektedir. Çelişkinin zeminini bazı yönlerden oluşturacak biçimde AB'nin göç politikasında, ulusal ve AB düzeyi siyasette yeşil-kozmpolit/muhafazakar-gelenekçi eksenli kültürel siyasal ayrımlanmanın da etkisiyle, AB'nin normatif iddialarının aksine yaklaşımlar (örneğin mevcut AB müktesebatı ve hedef belgelerinin aleyhine göçmen kabulü ve haklarını sınırlayıcı düzenlemeler) söz konusu olabilmektedir. Nitekim AB'nin GKA'ları mali yardım taahhüdü ile bu göçmenlerin komşu ya da üçüncü ülkelerde tutularak siyasal düzeydeki belirtilen negatif yaklaşımları sınırlama amacı taşımaktadır. Bu eğilimler özellikle AB'nin komşu ve göç güzergahı olan ülkeler ile yaptığı GKA'larda gözlemlenebilmektedir. Bunların içerisinde Türkiye'de, mevcut aday ülke statüsü ve Ortak Pazar ile TRACECA ve TEN-T gibi

* Dr., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi/T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ilişkili Kuruluş, zaferevmez@esenyurt.edu.tr ORC ID: ORCID: 0000-0003-0646-348X.

** Dr., Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, k.massadikov@ayu.edu.kz, ORCID: 0000-0002-0877-8859.

*** Dr. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, aybike.can@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5587-7385.

ekonomik, lojistik, ticari ağ ve altyapının üyesi olunması nedeniyle birtakım yönlerden Avrupalılaşıma sürecinin gelişmiş olduğu ileri sürülebilir. Dahası ana göç güzergahı üzerinde bulunması ve iç siyasetindeki kültürel siyasal ayrımlanmaya dair aktör ve retoriğin Avrupa düzeyi siyasette de çeşitli aktörlerin retoriğine konu olabilmesi nedeniyle özgünlük (unique) taşımaktadır.

Türkiye’de siyasal elitler bir yanda AB’nin kendi normatif iddiaları ile çelişebildiği sıklıkla tartışılan GKA’yı, kalkınma planlarında, idari yapılanmalarında (örneğin Göç İdaresi reformları) uygulamaktadır. Diğer yandan sosyo-kültürel norm ve değerler üzerinden, belirtilen taahhüt ve uygulamalar ile çelişmeyen bir retoriği kamuoyuna yönelik ileri sürebilmektedir. Örneğin Avrupa düzeyindeki kültürel siyasal ayrımlanmada makbul sayılmayan ve ‘işgalci’ olarak ötekileştirilen Ortadoğu ve müslüman nüfus yoğunluklu ülkelerden gelen göçmenler, Türkiye’nin kültürel siyasal ayrımlanmasında ‘sığınmacı’, ‘ensar’, ‘kardeşlerimiz’ retoriği ile sahiplenilmektedir. Mali yönden ise Avrupa düzeyinde finansal yardım yoluyla sosyo-kültürel alandaki belirtilen gerilim aşılmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de ise bir tarafta seçim bildirgeleri, sosyal medya ve diğer web üzerindeki resmi yazılı bildirimlerde Türkiye’nin ekonomik açıdan çekim gücü olduğu, göçmenlerin ülke ekonomisine katkı sağladığı retoriği söz konusudur. Diğer tarafta ise 11. ve 12. Kalkınma Planları ve bu planların Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporları’nda uluslararası mali yardımlar başlığı altında AB ile yapılan GKA’ya referans gösterilmektedir. Özetle sosyo-kültürel normlara dayalı paternalist bir söylem yoluyla, göç alanında mali yardımların teminine dair kalkınma planı hedeflerinin gerçekleştirilmesinin doğurduğu siyasi maliyetlerin önü alınabilmektedir. Literatürde paternalizmin birtakım liberal ilkeler ile çelişmeyebileceği yahut bazı durumlarda liberalizm dışına çıkmadan işleyebileceği tartışılmaktadır. Kuşkusuz AB göç politikasına dair normatiflik eleştirileri de göz önünde tutulmak üzere, Türkiye örnekleminin göç politikası alanında geleneksel değerler ile örüntülü koruyucu bir söylemin sahiplenilmesiyle eş anlamlı olarak AB göç politikası ile yakınsamaya da konu olması ‘liberteryan paternalizm’ ya da ‘yeni-paternalizm’ gibi yaklaşımlar için de güncel veriler sunabilmektedir.

2016 yılında yürürlüğe giren AB-Türkiye GKA örneklemini hem AB’de Avrupalılaşıma, normativizm ve sosyo-kültürel eksenli iç siyaset hem de Türkiye’nin göç politikası ve iç siyasete dair elit-kitle iletişimi bakımından önem taşımaktadır. Avrupalılaşımanın bir öznesi olan Türkiye’nin göç politikasının, ‘aktör-merkezli kurumsalcılık’ ve ‘nitel içerik analizi’ yardımıyla, Avrupalılaşımanın iki temel destek noktası olan normatiflik ve ekonomi (mali yardım) boyutları bakımından irdelenmesi bu sorunsala ışık tutabilecektir. İlgili data; seçim

bildirgeleri, Hükümet Programları, uluslararası anlaşmalar (GKA), AB resmi dokümanları (AB Göç Politikası ve Türkiye ile GKA üzerine AB Parlamentosu, AB Konseyi ve AB Komisyonu belgeleri), 11. ve 12. Kalkınma Planları ile ilgili ÖİK ve Çalışma Grubu Raporlarından araştırmaya çekilmiştir. Ayrıca ikincil literatür yardımıyla belirtilen data tamamlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle normatif yönden çelişkili doğaya sahip GKA'lar üzerinden sağlanan AB göç politikası kapsamındaki mali yardımların, daha önce 'aday ülke Avrupalılaşması'nı da deneyimleyen Türkiye'nin AB göç politikasına yakınsayabilme durumuna etkisinin anlaşılması literatürde, önemi belirtilen, boşluğun giderilmesini sağlayabilecektir. Bu kapsamda “**H:** *Mali yardımlar, Türkiye'nin GKA'ya uyuma dair taahhüt, söylem ve pratiklerine rağmen AB'nin çekirdek değer ve temel politikalarından uzaklaşılmasına neden olmaktadır*” hipotezi sınanmıştır. Takiben mali yardımlar yoluyla AB göç politikası ve GKA'nın çelişkili doğasını biçimlendiren sosyo-kültürel siyasal ayrımlanmanın, tarafı oldukları GKA'yı sahiplenen siyasal elitler özelinde Türkiye siyasal hayatında benzer bir süreci tetikleyebilme durumu sorgulanarak sorunsalın geri kalan kısımlarına da ışık tutulmaya çalışılacaktır.

AB normativizminin, siyasal elitler tarafından göç politikası üzerine kullanımı Lizbon Anlaşması ve dış (external) politika raporlarında belirtilen AB normatif ilkeleri ile belirgin boşluklar taşıyabilmektedir. Araştırmada, Türkiye ve AB'nin iç siyasal bağlamlarından kaynaklı ve çalışmada işleyiş mekanizması irdelenen özgün durum nedeniyle Türkiye'nin göç politikası alanındaki Avrupalılaşma retoriğinin, AB'nin çekirdek değer ve temel politikaları ile Türkiye'nin yönelimi arasında bir uzaklaşmayı da beraberinde getirebildiği savunulmaktadır. Dahası paternalizm, üretim ve ekonominin gerekliliklerinin güvenceye alınması olarak da söylemleştirilmektedir. Güvenlik, özgürlük ve adalet alanında ise; medyada içerik ve erişime dair kamusal yarar odaklı müdahale; temel hizmetlerin sağlanması, ikamet kotaları gibi enstrümanlar ile hak temellilik ve paternalizm eğilimi araçsal bir kullanım için birarada bulunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Normativizm, Göç Politikası, Paternalizm, Elit-Kitle İletişimi

EUROPEAN UNION – TURKIYE READMISSION AGREEMENT: A DE-EUROPEANIZATION THROUGH FINANCIAL ASSISTANCE?

Abstract

The concept of Europeanization, in literature, refers to alignment with European Union (EU) perspective across a wide spectrum, from institutions to identity and business processes. The other pillar of this phenomenon, supported by economic prosperity, is European imagination of Europe as a normative power and human rights-based principles it embraces. In Turkey, political elites, while frequently arguing that Readmission Agreements (REAs) contradict EU's own normative claims, implement these REAs in their development plans and administrative structures, are simultaneously able to publicly present a rhetoric based on socio-cultural norms and values that does not contradict these commitments and practices. In short, through discourse based on socio-cultural norms, political costs of achieving development plan objectives related to the provision of financial assistance in field of migration can be mitigated. The study argues that due to unique situation stemming from domestic political contexts of Turkey and EU, and operational mechanism of which is examined in study, Turkey's Europeanization rhetoric in field of migration policy may lead to a divergence between EU's core values and fundamental policies and Turkey's orientation. Furthermore, paternalism is discoursed as securing production and the necessities of economy. In realm of security, freedom, and justice, public interest-focused intervention in media content and access; With instruments such as provision of basic services and residence quotas, rights-based and paternalistic tendencies can coexist for instrumental use.

Keywords: Europeanization, Normativism, Immigration Policy, Paternalism, Elite-Mass Communication

CAN TÜRKİYE'S ENTREPRENEURSHIP ECOSYSTEM SERVE AS A ROLE MODEL FOR CENTRAL ASIAN COUNTRIES?

Oğuzhan AY TAR*

Abstract

Entrepreneurship is of critical importance for a country in terms of economic growth, development, employment, competition, and social welfare. Entrepreneurs create new job opportunities while also driving societal transformation through innovation management, focusing on technological standards. Entrepreneurship, which encourages competition, enables businesses to increase their efficiency and provide better services. By contributing to social change and providing solutions to societal problems, entrepreneurial ventures have the potential to raise the living standards of society. Furthermore, entrepreneurship helps achieve sustainable development goals, providing long-term benefits by developing business models that are sensitive to environmental and social issues. A strong entrepreneurial ecosystem enhances the country's international competitiveness, enabling it to achieve a stronger position in global markets. In this context, entrepreneurship is a multifaceted force that supports economic, social, and environmental development.

The entrepreneurial ecosystem is a network of institutions, organisations, individuals and resources that interact with and support each other in the processes of starting, developing and growing businesses. This ecosystem brings together all the components necessary for entrepreneurship to succeed and provides the right environment for entrepreneurs to bring their innovative ideas to life. The functioning of the entrepreneurial ecosystem requires these components to work in harmony with each other. For example, entrepreneurs need investors to find financial support, but investors also seek successful and sustainable business ideas. Similarly, while educational institutions provide entrepreneurs with the necessary knowledge and skills, government policies and incentives offer entrepreneurs a suitable legal and financial environment. Furthermore, social networks and entrepreneurship associations help entrepreneurs share their experiences, establish collaborations, and build a broader business network.

* Associate Professor, Karamanoğlu Mehmetbey University, oguzhanaytar@kmu.edu.tr , 0000-0003-3799-0952

This ecosystem plays a major role in economic growth, innovation, employment growth and social development. The entrepreneurial ecosystem contributes to countries increasing their global competitiveness, creating new business opportunities and developing solutions to social problems. In Turkey, the entrepreneurial ecosystem consists of important components that contribute to a country's economic and social development. Entrepreneurs and innovators are at the forefront of these components, as they are the individuals who bring new business ideas to life and offer new values to society. Institutions that support entrepreneurs in the process of starting a business are important building blocks of the ecosystem. Local organisations such as Development Agencies offer regional support to entrepreneurs, while national institutions such as TÜBİTAK encourage scientific research and innovation. Institutions that provide financial support also play an important role in the development of entrepreneurship; state institutions such as KOSGEB and venture capital companies provide funds for entrepreneurs to grow their businesses. In addition, banks and other financial institutions encourage entrepreneurship by offering entrepreneurs credit and financial support. Education and mentoring also have an important place in the entrepreneurial ecosystem; universities provide entrepreneurship education, while incubators and accelerators help entrepreneurs grow their businesses. The legal framework also plays a critical role in regulating the ecosystem; the Ministry of Trade and other official institutions offer incentives and legal regulations for entrepreneurs. Social networks and associations enable entrepreneurs to share their experiences and establish collaborations. Organisations such as TÜGİAD help entrepreneurs make their voices heard. Another important component of the ecosystem is the market and consumer base; entrepreneurs shape their businesses according to market needs by offering their products and services to consumers. Finally, international organisations and EU projects provide support to entrepreneurs in Turkey on an international platform, creating opportunities for global collaborations. All these components come together in a systematic way that nurtures and strengthens entrepreneurship, contributing to the success of entrepreneurs.

The entrepreneurial ecosystem offers a range of resources and opportunities that support entrepreneurs in the process of starting, developing and growing their businesses. These supportive structures help entrepreneurs grow their businesses sustainably and scale them successfully. One of the most significant impacts of the entrepreneurial ecosystem on entrepreneurs is the education and mentoring opportunities provided to them. Entrepreneurs develop skills such as leadership, strategic thinking, and problem-solving through institutions like accelerators, incubators, and universities. Furthermore, such support enables entrepreneurs

to manage the challenges they may face more effectively.

Access to financial resources is also critical for entrepreneurs to succeed. Venture capital firms, angel investors and government support within the entrepreneurial ecosystem enable entrepreneurs to establish and grow their businesses. This financial support allows entrepreneurs to innovate with less risk and take on larger projects. Entrepreneurs need a strong business network to be successful. The entrepreneurial ecosystem enables entrepreneurs to collaborate with other professionals in the sector and establish strategic partnerships. These collaborations enable entrepreneurs to reach a wider customer base and create a stronger business model.

The entrepreneurial ecosystem is not only important for individual entrepreneurs but also for the country's economy. Entrepreneurship is a factor that promotes economic growth and creates employment. Newly established ventures create new opportunities in the labour market and reduce unemployment rates. As entrepreneurs develop new business models, productivity in the sector also increases. Furthermore, the entrepreneurial ecosystem accelerates countries' economic development. New business areas and ventures increase overall economic vitality and help strengthen the country's economic structure.

Entrepreneurship also encourages innovation and technological development. Entrepreneurs transform the economy by developing new products, services and business models. These innovative solutions enable industries to operate more efficiently and create new markets. Entrepreneurship also forces existing businesses to innovate and become more efficient. This competitive environment generally improves the quality of products and services while lowering prices, thus creating a favourable situation for consumers.

The impact of the entrepreneurial ecosystem on social welfare and sustainable development is also significant. Entrepreneurs support sustainable development with innovative business models that develop solutions to environmental problems. Social entrepreneurs offer solutions to social problems such as poverty, education, health and the environment. These initiatives help society develop in a healthier, more educated and sustainable way. Entrepreneurs play an important role in reducing social inequality and increasing social welfare.

Finally, entrepreneurship also helps to increase the country's international competitiveness. Innovative ventures increase the country's foreign trade and investments by gaining a foothold in global markets. Entrepreneurship enables a country to become more

competitive at a global level and allows its economy to benefit from more international opportunities. This contributes to overall economic growth and development.

The entrepreneurial ecosystem strongly supports the country's economy, in addition to providing education, financing and networking opportunities for entrepreneurs. Strengthening the entrepreneurial ecosystem is essential for the success of both entrepreneurs and the country. This ecosystem is an effective tool in many critical areas such as innovation, economic growth, job creation and social development.

Keywords: Entrepreneurship, entrepreneurial ecosystem, Central Asia

Özet

Girişimcilik, bir ülke için ekonomik büyüme, kalkınma, istihdam, rekabet ve sosyal refah açısından kritik öneme sahiptir. Girişimcilik ekosistemi, girişimcilerin iş kurma, geliştirme ve büyütme süreçlerinde birbirleriyle etkileşim içinde olan, birbirini destekleyen kurumlar, organizasyonlar, bireyler ve kaynaklardan oluşan bir ağıdır. Girişimcilik ekosistemi etkin çalışan toplumlarda inovatif düşüncelerin hayat bulması kolaylaşmakta ve girişimlerin başarı oranları yükselmektedir. Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasında tarihsel, kültürel, dilsel ve sosyolojik anlamda birçok benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerliklerin temelinde toplumsal kültür özellikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumsal kültür kaynakları açısından aynı kökten beslenen toplumların yönetsel açıdan benzer reaksiyonlar gösterme potansiyeli bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki girişimcilik ekosisteminin başat aktörlerin ve bu aktörler arasındaki etkileşimin ortaya konularak mevcut sistemin Orta Asya ülkeleri için bir rol model önerisini gündeme taşımaktır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, girişimcilik ekosistemi, Orta Asya

KADINLARIN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ: SANAYİ SEKTÖRÜ PERFSPEKTİFİ

Ceyda KURT¹

Özet

Bölgesel kalkınma yalnızca ekonomik büyümeyi değil; aynı zamanda toplumsal eşitlik, mekânsal adalet ve sürdürülebilirlik hedeflerini içeren çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreçte kadınların rolü, özellikle sanayi sektöründe giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Kadınların üretim süreçlerine katılımı, yerel iş gücü piyasalarının çeşitlenmesini, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını ve bölgesel rekabetçiliğin artırılmasını destekleyerek kalkınmanın kapsayıcı hale gelmesine katkı sunmaktadır. Sanayi bölgelerinde kadın emeği, kalkınmanın görünmeyen ancak etkili motor gücünü oluşturmaktadır. Bu çalışma, kadınların sanayi sektöründeki konumunu bölgesel kalkınma bağlamında ele alarak kuramsal ve uygulamalı bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Sanayi sektörü, üretim, istihdam ve ihracat kapasitesiyle bölgesel ekonomilerin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. Ancak bu sektörde kadınların temsili hâlâ sınırlıdır. Türkiye’de sanayi sektöründe kadın istihdamı, hizmet sektörüne kıyasla oldukça düşüktür. Bu durum, hem toplumsal cinsiyet eşitliği hem de bölgesel kalkınma açısından önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Kadınların sanayi sektörüne daha etkin katılımı, kalkınma politikalarının sosyal boyutunu güçlendirecek ve yerel ekonomilerin daha kapsayıcı bir yapıya kavuşmasını sağlayacaktır. Kuramsal olarak, yeni bölgeselcilik yaklaşımı kadınların kalkınmadaki rolünü anlamada önemli bir çerçeve sunar. Bu yaklaşım, yerel aktörlerin, sosyal sermayenin ve ağ ilişkilerinin kalkınmadaki etkisini vurgular. Kadınlar, yerel düzeyde üretim ve örgütlenme süreçlerine katıldıklarında sosyal sermayenin güçlenmesine ve yerel inovasyon kapasitesinin artmasına katkı sağlarlar. Bu bağlamda kadınların sanayi sektöründeki varlığı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal dönüşüm açısından da değerlidir. Uygulamada ise kadınların sanayi sektörüne entegrasyonu çeşitli yapısal engellerle karşılaşmaktadır. Bunlar arasında toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim ve beceri eksiklikleri, iş yerinde ayrımcılık, bakım yükümlülükleri ve kurumsal destek mekanizmalarının yetersizliği yer almaktadır. Özellikle kırsal ve az gelişmiş bölgelerde bu engeller daha belirgin

¹ Bilim Uzmanı, ceydakurt.2@outlook.com, ORCID: 0000-0003-2979-6586

hale gelmektedir. Bu durum, kalkınma politikalarının kadın odaklı bir perspektifle yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Kadınların sanayi sektöründeki rolü aynı zamanda yerel iş gücü piyasalarının dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Kadınların teknik beceriler kazanması, üretim süreçlerine katılması ve yönetsel pozisyonlara ulaşması, bölgesel kalkınmanın nitelikli iş gücü ihtiyacını karşılamada kritik bir katkı sunmaktadır. Ayrıca kadın girişimciliği, sanayi sektöründe yenilikçi üretim modellerinin gelişmesini ve yerel ekonomilerin çeşitlenmesini desteklemektedir. Bu bağlamda kadınların sanayi sektöründeki varlığı, kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından da stratejik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, kadınların sanayi sektöründeki istihdamı üzerinden bölgesel kalkınmaya katkılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Kadın çalışanların üretim süreçlerindeki konumları, liderlik fırsatları ve eğitim erişimleri analiz edilerek, Kalkınma politikalarının cinsiyet boyutu değerlendirilecektir.

Bu çalışmada, Samsun merkezli bir plastik sanayi kuruluşu örneği üzerinden kadınların sektörel deneyimleri analiz edilmiştir. Şirketin eğitim ve performans yönetimi verileri, kadın çalışanların mesleki gelişim süreçlerini ve kurumsal katkılarını ortaya koymaktadır. Ayrıca kadınların iş yerindeki konumları, liderlik potansiyelleri ve örgütsel aidiyet düzeyleri, bölgesel kalkınma ile olan ilişkilerini anlamada önemli göstergeler sunmaktadır. Bu veriler, kadınların sanayi sektöründe yalnızca üretici değil, aynı zamanda dönüştürücü aktörler olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Araştırma, kadınların sanayi sektöründeki rolünü bölgesel kalkınma bağlamında incelemek amacıyla karma yöntem yaklaşımıyla yapılandırılmıştır. Hem nitel hem de nicel veri toplama teknikleri kullanılarak kadın çalışanların deneyimleri, kurumsal katkıları ve kalkınmaya olan etkileri analiz edilmiştir. Örneklem, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen iki grup üzerinden yapılandırılmıştır: Grup 1: Kadın mühendisler (beyaz yaka teknik personel) Grup 2: Kadın mavi yaka çalışanlar (üretim hattı işçileri) Her iki grup, farklı üretim süreçlerinde yer aldıkları için kalkınmaya katkı biçimleri ve deneyimleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Mavi yaka kadınlar, başlangıçta erkek çalışanlar tarafından dışlandıklarını ve işin kendilerine uygun görülmediğini ifade etmiştir. Ancak firma tarafından sağlanan teknik eğitimlerle vasıfsızlıktan vasıflı meslek sahibi olmaya geçmeleri, işlerine olan bağlılıklarını ve özgüvenlerini artırmıştır. Zorlayıcı koşullara rağmen işlerini severek ve isteyerek sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca kadın çalışanların teknik eğitimlere erişimi arttıkça üretim verimliliği oranını arttığı gözlemlenmiştir Mühendis kadınlar ise, ilk başta işçiler tarafından dikkate alınmadıklarını ancak mühendislik bakış açısıyla üretim planlaması yaparak işçilere somut katkı sunduklarını ve bu katkının zamanla takdir edildiğini aktarmıştır. Görüşmeler ve gözlemler sonucunda elde edilen bulgular, kadınların üretim

süreçlerine aktif katılımının yerel ekonomik ve sosyal yapıyı dönüştürdüğünü göstermektedir. Kadınlar, fiziksel güç gerektiren işlerde yeterince temsil edilmediklerini ve bu durumun cinsiyetçi önyargılarla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca vardiya sistemlerinin bakım yükümlülükleriyle çeliştiğini ve iş-yaşam dengesi kurmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, kadınların sanayi sektöründeki varlığının bölgesel kalkınmaya yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel katkılar sunduğunu göstermektedir. Bu çalışma, saha verileriyle desteklenen özgün bir örnek olay üzerinden, kadınların kalkınmadaki stratejik rolünü görünür kılmayı hedeflemektedir. Sanayi sektöründe çalışan kadınların deneyimlerine odaklanarak, yerel kalkınma politikalarına yönelik somut öneriler sunulacaktır. Sonuç olarak, kadınların sanayi sektöründeki varlığı, bölgesel kalkınmanın sosyal, ekonomik ve yönetsel boyutlarını dönüştürme potansiyeline sahiptir. Kadınların üretim süreçlerine aktif ve eşit katılımı, yerel ekonomilerin çeşitlenmesini, toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlenmesini ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu nedenle kalkınma politikalarının kadın odaklı bir perspektifle yeniden yapılandırılması, hem toplumsal adalet hem de ekonomik verimlilik açısından kritik bir gerekliliktir. Kadınların sanayi sektöründeki varlığı, yalnızca bir istihdam meselesi değil; aynı zamanda kalkınmanın demokratikleşmesi ve yerel potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilmesi açısından stratejik bir fırsattır.

Anahtar Kelimeler: Kadınların İstihdamı, Sanayi, Kalkınma, Üretim, Eşitlik, İstihdamı

THE ROLE OF WOMEN IN REGIONAL DEVELOPMENT: THE PERSPECTIVE OF THE INDUSTRIAL SECTOR

Abstract

In this study, women's sectoral experiences were analyzed using the example of a plastics industry company based in Samsun. The company's training and performance management data reveal the professional development processes and organizational contributions of female employees. In addition, women's positions in the workplace, leadership potential, and levels of organizational commitment provide important indicators for understanding their relationship with regional development. These data indicate that women should be regarded not only as producers but also as transformative actors in the industrial sector. The research was structured using a mixed-methods approach to examine women's roles in the industrial sector within the

context of regional development. Both qualitative and quantitative data collection techniques were employed to analyze women employees' experiences, organizational contributions, and impacts on development. The sample was structured based on two groups selected through purposive sampling: Group 1: Female engineers (white-collar technical staff) Group 2: Female blue-collar workers (production line workers) Since both groups are involved in different production processes, their contributions to development and experiences were analyzed comparatively.

Keywords: Women's Employment, Industry, Development, Production, Equality, Employment

DİJİTAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ: TÜRKİYE'DEKİ KADES UYGULAMASI VE KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Bekir PARLAK*

Uzm. Kübra CANBAZ AKÇA**

Özet

Bu çalışma, dijital kamu politikalarının toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadeledeki işlevini, Türkiye ve Kazakistan örnekleri üzerinden karşılaştırmalı biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Dijitalleşme yalnızca hizmet sunumu süreçlerini dönüştürmekle kalmayıp aynı zamanda kamu güvenliği ve sosyal politika mekanizmalarının yeniden yapılandırılmasına olanak tanımaktadır. Bu çerçevede, kadına yönelik şiddetle mücadele alanında geliştirilen dijital güvenlik uygulamaları, kamu yönetiminin dijitalleşme kapasitesinin toplumsal etkilerini analiz etmek için anlamlı bir zemin sunmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, Türkiye’de devlet destekli olarak geliştirilen Kadın Destek Uygulaması (KADES) ile Kazakistan’daki dijital güvenlik girişimlerinin yapısal, kurumsal ve teknik düzeyde karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Bu bağlamda dijital araçların, kamu politikası üretiminde ne tür etki yarattığı, şiddet mağdurlarına yönelik müdahale süreçlerini nasıl dönüştürdüğü ve devlet-vatandaş ilişkilerine nasıl yansıdığı araştırmanın temel eksenini oluşturmaktadır.

Çalışma, yalnızca kadına yönelik şiddetle mücadelede kullanılan dijital güvenlik araçlarını konu edinmektedir. Türkiye özelinde KADES uygulaması detaylı biçimde incelenirken; Kazakistan’da benzer kamu destekli bir uygulama olmadığından, sivil girişimler ve dijital farkındalık projeleri karşılaştırmaya dâhil edilmiştir. Aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, bparlak21@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-9173-7563

** Uzm., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, kubrac12345@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1903-7941

1. Türkiye’de geliştirilen KADES uygulaması, kadına yönelik şiddetle mücadelede nasıl bir işlev görmektedir ve hangi kamusal etkiyi üretmektedir?

2. Kazakistan’da dijitalleşme stratejileri kadın güvenliği politikalarıyla hangi ölçüde örtüşmektedir?

3. Devlet destekli sistemler ile özel girişim temelli uygulamalar arasında ne tür işlevsel farklar bulunmaktadır?

4. KADES benzeri uygulamalar Kazakistan için bir dijital politika modeli sunabilir mi?

YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Araştırmada Doküman Analizi Yöntemi temel alınmış ve elde edilen nitel veriler, tematik olarak içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürlüğü’nün KADES’e dair yayımladığı faaliyet raporları, Google Play ve App Store gibi mobil uygulama platformlarında yer alan kullanıcı yorumları, kadın örgütleri tarafından yayımlanan STK raporları ile medya içerikleri başlıca analiz materyalleri arasında yer almaktadır. Kazakistan’da ise doğrudan KADES benzeri bir mobil güvenlik uygulamasına rastlanmamakla birlikte, farklı formatlarda geliştirilen dijital güvenlik girişimleri, kamu söylemleri ve sivil toplum temelli projeler çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Karşılaştırma sürecinde, uygulamaların veya dijital yapıların erişilebilirlik, teknik altyapı, kurumsal entegrasyon ve kamusal görünürlük gibi ölçütler üzerinden kriter temelli analiz yöntemiyle incelenmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmada yalnızca KADES uygulamasının ele alınmasının temel gerekçesi, uygulamanın kurumsal düzeyde geliştirilmiş, devlet destekli ve yaygın kullanıcı kitlesine ulaşmış olmasıdır. Kadına yönelik şiddetle mücadelede kullanılan diğer dijital araçlar (örneğin elektronik kelepçe sistemleri, telefonla destek hatları ve Vodafone tarafından geliştirilen Kırmızı Işık Uygulaması) şiddet sonrası izleme ve müdahale süreçlerine hizmet etmesi ve özel şirketler tarafından geliştirilmiş olması sebebiyle araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. KADES’in acil müdahale özelliği, mobil uygulama formatında çalışması ve doğrudan kullanıcıdan devlete akan bir dijital bildirim mekanizmasına sahip olması, onu bu çalışma açısından benzersiz bir örnek haline getirmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları üç düzeyde özetlenebilir:

1. Kazakistan’da KADES benzeri kamu destekli ve kurumsal bir dijital güvenlik uygulamasının bulunmaması, karşılaştırmayı sınırlı içerikteki dijital girişimlerle yapmayı zorunlu kılmıştır.

2. Hem Türkiye hem Kazakistan bağlamında kullanıcı yorumlarının büyük ölçüde öznel nitelikte olması, geliştirilebilirliği sınırlamaktadır.

3. Kazakistan’daki bazı dijital girişimlere ilişkin arşivsel veri eksikliği ve dil bariyeri nedeniyle analiz, dolaylı kaynaklar üzerinden yürütülmüştür.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Türkiye örneğinde, KADES uygulaması 2018 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından geliştirilmiş, 2025 itibarıyla 7,83 milyon kişi tarafından indirilmiş ve 1,48 milyon ihbar alınmıştır. Bunlardan 920 bini doğrudan kolluk kuvvetleri tarafından müdahaleye konu olmuştur. Uygulama, kullanıcı dostu arayüzü, konuma dayalı hızlı müdahale kapasitesi ve işitme engelli bireyler için erişilebilirlik unsurlarıyla dikkat çekmektedir. Kullanıcı yorumları ve sivil toplum gözlemleri, uygulamanın yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal güvenlik mekanizması olarak etkili bir politika aracı olduğunu göstermektedir. Ancak konum belirleme gecikmeleri, internet bağımlılığı, sahte ihbarlar ve kırsal alanlarda düşük kullanım oranı uygulamanın yapısal sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Kazakistan örneğinde, kamu destekli bir mobil güvenlik uygulaması bulunmamakla birlikte, QamCare ve AMAN Online gibi özel girişim temelli dijital araçlar geliştirilmiştir. QamCare, kullanıcıların tek tuşla konum bilgisi paylaşmasını sağlarken; AMAN Online sesli ve görüntülü kayıt alma özelliğiyle dikkat çekmektedir. Ancak her iki uygulama da kamu güvenliği sistemine entegre değildir ve bireysel kullanım temellidir. Bu durum, acil durumlarda kurumsal müdahale kapasitesini sınırlamakta, kullanıcıları yalnız bırakmaktadır. Üstelik bu uygulamalar ücretli hizmet içerebildiği için sosyoekonomik adaletsizlik üretme potansiyeli taşımaktadır.

Bununla birlikte, Kazakistan’da 2024 yılında kabul edilen “Saltanat Yasası”, aile içi şiddetin ceza hukuku kapsamına alınmasını sağlamış ve kamuoyunun dijital araçlarla daha etkin bilgilendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak hâlen dijital kamu politikalarının kadın güvenliği eksenli entegrasyonu sınırlı düzeydedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, devlet destekli dijital güvenlik uygulamalarının, kadına yönelik şiddetle mücadelede kurumsal etki yaratma potansiyelini ortaya koymuştur. Türkiye’de KADES uygulaması, dijitalleşmenin kamu güvenliği politikalarına entegrasyonu açısından örnek bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Kurumsal entegrasyonu, kullanıcı yaygınlığı ve kamu-STK iş birliğiyle pekişen yapısı, kadınların acil yardım mekanizmalarına hızlı erişimini mümkün kılmaktadır. Ancak uygulamanın teknik altyapısı, erişim adaleti ve kırsal bölgelerdeki kullanım oranları bakımından güçlendirilmesi gerekmektedir.

Kazakistan örneğinde dijitalleşme stratejileri e-devlet hizmetleri kapsamında ilerlemiş olsa da kadına yönelik şiddetle mücadele alanında kamu destekli dijital uygulamalar henüz geliştirilememiştir. Bu eksiklik, kurumsal müdahale kapasitesinin zayıf kalmasına ve bireysel çözümlere yönelme eğiliminin artmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda aşağıdaki politika önerileri geliştirilmektedir:

- Kazakistan’da kamu destekli, mobil tabanlı ve emniyet kurumlarıyla entegre bir dijital güvenlik uygulaması geliştirilmelidir.
- Türkiye’de KADES uygulamasının altyapısı teknik olarak güçlendirilmeli; özellikle kırsal alanlarda kullanım farkındalığı artırılmalıdır.
- STK’larla kamu kurumları arasında dijital eşgüdüm platformları oluşturulmalı; ortak veri paylaşımı ve müdahale koordinasyonu sağlanmalıdır.
- Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında ortak bir dijital güvenlik stratejisi geliştirilmeli, KADES benzeri uygulamaların bölgesel düzeyde yaygınlaştırılması hedeflenmelidir.

Sonuç itibarıyla, dijital araçların kamu güvenlik politikalarına entegrasyonu, yalnızca teknik bir yenilik değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümün ve kamusal müdahale kapasitesinin yeniden tanımlanmasıdır. Türkiye ve Kazakistan örnekleri üzerinden yapılan bu karşılaştırmalı analiz, dijitalleşmenin yalnızca hizmet sunumu değil, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanmasında da kritik bir politika aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: KADES, Dijital Kamu Politikaları, Kadına Yönelik Şiddet, Mobil Güvenlik Uygulamaları, Karşılaştırmalı Analiz

THE ROLE OF DIGITAL SECURITY APPLICATIONS IN FIGHTING VIOLENCE AGAINST WOMEN: KADES APPLICATION IN TÜRKİYE AND KAZAKHSTAN

Abstract

This study offers a comparative analysis of the role of digital public policies in combating gender-based violence through the cases of Türkiye and Kazakhstan. The impact of digitalization on public administration extends beyond service delivery to transforming the mechanisms through which societies address structural problems. Digital tools developed to tackle violence against women reflect this transformation within the domain of social security policies.

Launched in 2018 by the Turkish Ministry of Interior, the Women Support Application (KADES) is a mobile-based public safety tool that enables women who are exposed to violence to request urgent assistance from law enforcement. The application operates in full integration with public security institutions and has reached a wide user base. In Kazakhstan, while various digital awareness and safety initiatives related to gender-based violence have emerged, public systems based on mobile applications remain limited.

In this context, the study evaluates the digital safety approaches of both countries through document analysis, comparing aspects such as accessibility, technical infrastructure, institutional integration, and public visibility. The case of Türkiye presents an instructive model for the development of digital public safety strategies in Kazakhstan. Through a comparative lens, the study highlights not only the structural impact of digitalization on women's safety policies but also the differences in implementation and areas for further development.

Key Words: KADES, Digital Public Policies, Violence Against Women, Mobile Security Applications, Comparative Analysis

KADIN MÜLTECİLER VE STK'LAR: KORUMA, GÜÇLENDİRME VE SOSYAL UYUM

Muharrem Taner TAPIRDAMAZ *

Melike AKPINAR**

Özet

Kadın mülteciler, zorunlu göç süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları benzersiz zorluklar nedeniyle, özel koruma ve destek mekanizmalarına ihtiyaç duyan bir grubu temsil etmektedir. Savaşlar, çatışmalar ve doğal afetler gibi krizler sonucunda yerinden edilen bu kadınlar hem fiziksel hem de psikolojik olarak birçok tehditle yüz yüze kalmaktadır. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarının (STK) oynadığı rol hayati bir öneme sahiptir. STK'lar, kadın mültecilere yönelik koruma, güçlendirme ve sosyal uyum süreçlerinin etkin bir şekilde sağlanması adına çeşitli müdahale stratejileri geliştirmektedir. Bu çalışma, kadın mültecilerin deneyimlerini ve ihtiyaçlarını merkeze alarak, STK'ların bu alandaki rolünü kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Kadın mülteciler, cinsiyet temelli ayrımcılık, toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel engeller nedeniyle erkek mültecilere kıyasla daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır. Fiziksel şiddet, cinsel istismar, insan ticareti, sağlık hizmetlerine erişim sorunları ve ekonomik bağımsızlık eksikliği, kadın mültecilerin en yaygın karşılaştığı sorunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, aile üyelerini kaybetme veya parçalanmış aileler gibi travmatik deneyimler de bu kadınların hayatlarını derinden etkilemektedir. Bu zorluklar, kadın mültecilerin hem fiziksel hem de duygusal refahını tehdit etmekte ve sosyal uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır.

Kadın mültecilerin ihtiyaçları karmaşık ve çok boyutludur. Bu nedenle, bu sorunların çözümü için toplumsal cinsiyet perspektifine sahip bir yaklaşım gereklidir. Kadınların sadece pasif mağdurlar olarak görülmesi, çözüm süreçlerini sınırlandırmaktadır. Aksine, bu kadınlar, doğru destek mekanizmaları sağlandığında, kendi yaşamlarını dönüştürebilecek ve topluma değer katabilecek bireylerdir.

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0009-0009-4223-7157, tnr.tprdmz10@icloud.com

** Öğr.Gör. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Toptan ve perakende Satış Bölümü, Orcid ID: 0000-0003-0453-6008, Karaman, Türkiye, melikeakpinar@kmu.edu.tr

STK'lar, kadın mültecilerin haklarını koruma, güçlendirme ve toplumsal hayata entegrasyon süreçlerinde anahtar bir role sahiptir. Koruma alanında, STK'lar genellikle mültecilerin güvenliğini sağlamaya, fiziksel ve cinsel şiddete karşı önlemler almaya ve hukuki destek sunmaya odaklanmaktadır. Örneğin, kadın mültecilere yönelik güvenli barınaklar ve kriz merkezleri, birçok STK'nın temel hizmetleri arasında yer almaktadır.

Güçlendirme boyutunda, STK'lar kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına ve liderlik kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Mesleki eğitim programları, girişimcilik destekleri ve mikro kredi imkanları gibi araçlar, kadın mültecilerin ekonomik olarak güçlenmesini sağlamak adına etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Bu tür programlar, kadınların yalnızca ekonomik olarak değil, aynı zamanda psikolojik olarak da güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. STK'lar aynı zamanda kadınların öz yeterliliklerini artırmalarına yönelik farkındalık eğitimleri, psikososyal destek programları ve topluluk temelli faaliyetler de düzenlemektedir.

Sosyal uyum ise kadın mültecilerin yaşadıkları topluma entegrasyonlarını desteklemek için kritik bir adımdır. STK'lar, kadın mültecilerin ev sahibi topluluklarla kültürel ve sosyal etkileşimlerini artırmak adına dil kursları, kültürlerarası diyalog etkinlikleri ve sosyal katılım projeleri organize etmektedir. Bu tür faaliyetler, hem kadın mültecilerin kendilerini güvende hissetmelerine hem de ev sahibi topluluklarda mültecilere yönelik önyargıların azalmasına katkı sağlamaktadır.

Kadın mültecilerle çalışan bazı STK'lar, iyi uygulama örnekleri ile bu alanda önemli başarılar elde etmiştir. Örneğin, kadın mültecilere yönelik travma terapisi ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadele programları, kadınların hayatında olumlu dönüşümlere yol açmıştır. Bununla birlikte, finansman eksikliği, koordinasyon sorunları ve yerel hükümetlerle yaşanan iş birliği zorlukları, bu alandaki çalışmaların etkisini sınırlayan temel unsurlardır.

Bir diğer önemli eksiklik ise, kadın mültecilerin ihtiyaçlarına özgü stratejilerin her zaman etkin bir şekilde uygulanamamasıdır. Çoğu zaman, cinsiyet perspektifi genelleştirilmiş programlar içerisinde göz ardı edilebilmektedir. Bu durum, kadın mültecilerin özgün ihtiyaçlarına yönelik çözümlerin geliştirilmesini engellemektedir. Bu nedenle, kadın mültecilere yönelik programların daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yaklaşımla tasarlanması gerekmektedir.

Makalenin amacı, kadın mültecilerin maruz kaldıkları sorunların derinlemesine incelenmesi ve bu sorunların çözümünde STK'ların sunduğu katkıların değerlendirilmesidir. Çalışma, aynı

zamanda sosyal uyum süreçlerinde karşılaşılan zorlukları da ele alarak, kadın mültecilerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güçlenmelerini sağlamayı hedefleyen STK faaliyetlerini analiz etmektedir. Kadın mültecilerin sorunlarını anlamak için cinsiyet temelli yaklaşımların önemine dikkat çekilirken, STK'ların bu perspektifi operasyonel süreçlerine nasıl entegre ettikleri de tartışılmaktadır. Çalışma bu süreçteki iyi uygulama örneklerini ve mevcut eksiklikleri değerlendirerek, gelecekte daha etkili politikaların ve uygulamaların nasıl geliştirilebileceğine dair öneriler sunmaktadır.

Kadın mülteciler, yerinden edilme sürecinin en kırılgan gruplarından biridir ve onların korunması, güçlendirilmesi ve topluma entegrasyonu hem insani hem de kalkınma odaklı politikalar için büyük bir öneme sahiptir. STK'lar, bu alanda kritik bir aktör olarak karşımıza çıkmakta, kadın mültecilerin hayatında anlamlı değişimler yaratmaktadır. Ancak, daha etkili sonuçlar elde etmek için, STK'ların cinsiyet perspektifini merkezine alan daha kapsayıcı stratejiler geliştirmesi, devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla daha etkin bir şekilde iş birliği yapması gerekmektedir. Kadın mültecilerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal uyum süreçlerine destek olmak için, çok boyutlu ve sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Mülteci, STK, Sosyal Uyum

WOMEN REFUGEES AND NGOs: PROTECTION, EMPOWERMENT AND SOCIAL COHESION

Abstract

Women refugees represent a group in need of special protection and support mechanisms due to the unique challenges they face in forced migration processes. Displaced as a result of crises such as wars, conflicts and natural disasters, these women face many threats, both physical and psychological. In this context, the role of civil society organisations (NGOs) is vital. NGOs develop various intervention strategies to ensure effective protection, empowerment and social cohesion processes for women refugees. This study aims to comprehensively analyse the role of NGOs in this field by focusing on the experiences and needs of women refugees.

The aim of the article is to analyse the problems faced by women refugees in depth and to evaluate the contributions of NGOs in solving these problems. The study also addresses the difficulties encountered in social cohesion processes and analyses NGO activities that aim to empower women refugees at both individual and social levels. While drawing attention to the importance of gender-based approaches in understanding the problems of women refugees, it

also discusses how CSOs integrate this perspective into their operational processes. The study analyses examples of good practices and existing gaps in this process and offers recommendations on how to develop more effective policies and practices in the future.

Women refugees are one of the most vulnerable groups in the displacement process and their protection, empowerment and integration into society is of great importance for both humanitarian and development-oriented policies. CSOs are a critical actor in this field, creating meaningful changes in the lives of women refugees. However, in order to achieve more effective results, CSOs need to develop more inclusive strategies centred on a gender perspective and collaborate more effectively with states and international organisations. Multidimensional and sustainable approaches should be adopted to improve the quality of life of women refugees and support their social cohesion.

Keywords: Women Refugee, NGO, Social Cohesion

TÜRKİYE'DE KADIN SPOR YÖNETİCİLERİNİN TEMSİLİ: FIRSATLAR, ENGELLER VE DÖNÜŞÜM POTANSİYELİ

Mehmet DALKILIÇ*

Özet

Spor yöneticiliği, Türkiye’de hem akademik bir disiplin hem de profesyonel bir kariyer alanı olarak son yıllarda ciddi bir gelişim göstermektedir. Spor kulüplerinden federasyonlara, belediye organizasyonlarından üniversitelere kadar birçok kurumda sporun planlanması, organizasyonu ve yönetimi için yetkin bireylere duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu gelişmelerle birlikte spor yöneticiliği bölümlerinin sayısının artması, sektördeki profesyonelleşmenin bir yansımasıdır. Ancak bu alandaki gelişmeler, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında incelendiğinde, kadınların yeterli düzeyde temsil edilmediği bir tabloyla karşılaşmaktadır.

Türkiye’de spor yöneticiliği pozisyonlarına kadınların erişimi oldukça sınırlıdır. Özellikle federasyonlar, spor kulüpleri ve üst düzey kamu spor kurumlarının yönetim organlarına bakıldığında, kadınların sayıca çok düşük oranlarda temsil edildiği görülmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye Futbol Federasyonu, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi gibi kurumlarda karar verici pozisyonlarda bulunan kadınların sayısı son derece sınırlıdır. Spor kulüplerinin yönetim kurullarında da erkek ağırlıklı bir yapı hâkimdir. Kadınların başkan, teknik direktör veya genel sekreter gibi kilit rollerde görev alması oldukça nadir görülmektedir.

Kadınların spor yöneticiliğinde düşük temsiliyetinin ardında hem bireysel hem de yapısal nedenler bulunmaktadır. "Cam tavan" sendromu, kadınların belirli bir düzeye kadar yükselebilmemesine rağmen üst yönetime ulaşmakta sistematik engellerle karşılaşmasını ifade eder. Bu engeller; toplumsal önyargılar, geleneksel cinsiyet rolleri, erkek egemen sosyal ağlara erişememe gibi faktörlerle desteklenmektedir. Diğer yandan "yapışkan zemin" kavramı, kadınların kariyerlerinde başlangıç seviyesinden yukarıya çıkmalarını engelleyen, görünmeyen ama güçlü sınırlamaları ifade eder. Özellikle annelik ve ev içi sorumluluklarla özdeşleştirilen kadın kimliği, onların profesyonel hayatta istikrarlı bir ilerleme kaydetmesini

* Prof. Dr. Mehmet Dalkılıç, m.dalkilic@hotmail.com, 0000-0002-0776-7365. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi.

güçleştirmektedir.

Sporun tarihsel olarak “maskülen” bir alan olarak görülmesi, kadınların bu alandaki liderlik rollerine ulaşmasını daha da zorlaştırmaktadır. Rekabet, fiziksel güç, hiyerarşi gibi kavramlarla özdeşleştirilen spor sektörü, kadınların bu özelliklere sahip olmadığına dair yanlış algılar nedeniyle onlara karşı örtük bir direnç göstermektedir. Medyada spor yöneticiliği haberlerinde genellikle erkek figürlerin ön planda olması da bu algının yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Ancak tüm bu yapısal ve kültürel sorunlara rağmen, Türkiye’de kadın spor yöneticilerinin artması için umut veren gelişmeler de yaşanmaktadır. Üniversitelerdeki spor yöneticiliği bölümlerinde kadın öğrenci oranı erkeklerle büyük ölçüde eşitlenmiş durumdadır. Bu, gelecekte kadın spor yöneticilerinin sayısının artabileceğini göstermektedir. Ayrıca Avrupa Birliği projeleri, sivil toplum kuruluşları ve bazı üniversitelerin toplumsal cinsiyet eşitliği temelli çalışmalarla bu alanda farkındalığı artırmaya yönelik girişimlerde bulunması önemlidir.

Uluslararası karşılaştırmalar da bu konuda ilham verici olabilir. Örneğin İskandinav ülkelerinde spor federasyonlarının yönetim kurullarında %40’a varan kadın temsili söz konusudur. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) son yıllarda kadınların temsiliyetine yönelik çeşitli kota uygulamaları ve eşitlik politikaları geliştirmiştir. Türkiye’de de bu tür uygulamaların gündeme alınması önem taşımaktadır.

Kadınların spor yöneticiliğinde daha etkin ve adil biçimde yer alabilmesi için çeşitli stratejik adımlar atılmalıdır. Federasyonlar ve spor kulüplerinde kadınların temsili için pozitif ayrımcılık politikaları uygulanabilir. Örneğin, yönetim kurullarında en az %30 kadın kotası belirlenmesi bu alandaki dönüşümü tetikleyebilir. Üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliği derslerinin müfredata dahil edilmesi, genç spor yöneticilerinin daha duyarlı bireyler olarak yetişmesine katkı sağlayacaktır.

Mentorluk programları, kadınların mesleki gelişimlerini desteklemek adına kritik önemdedir. Kadın spor yöneticilerine rehberlik edecek tecrübeli liderlerin yer aldığı platformlar oluşturulmalı; bu platformlar aracılığıyla bilgi paylaşımı ve kariyer desteği sağlanmalıdır. Aynı zamanda esnek çalışma saatleri, çocuk bakım desteği gibi sosyal politikalar, kadınların spor sektörü içinde daha uzun soluklu kariyerler geliştirmesini destekleyecektir.

Medyada kadın spor yöneticilerinin başarılarının daha görünür kılınması, toplumda bu

alandaki rol model eksikliğini giderebilir. Başarı hikâyeleri, genç kadınlara ilham verirken, toplumsal ön yargıların kırılmasına da yardımcı olur. Türkiye’de bazı kadın spor yöneticilerinin federasyon, kulüp ya da akademik ortamlarda üstlendiği görevler ve elde ettikleri başarılar bu açıdan değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye’de kadınların spor yöneticiliği alanındaki temsiliyetinin artırılması yalnızca bir eşitlik meselesi değil, aynı zamanda sporda yönetsel kalite ve kapsayıcılığın artırılması açısından da stratejik bir zorunluluktur. Bu dönüşüm; üniversiteler, devlet kurumları, federasyonlar, medya ve sivil toplumun ortak çabalarıyla gerçekleşebilir. Kadınların sporun karar alma mekanizmalarında daha güçlü biçimde yer alması, Türkiye spor sisteminin demokratikleşmesine ve kalitesinin artmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitliği, Spor Yöneticiliği, Cam Tavan Sendromu, Kadın Liderliği, Kurumsal Dönüşüm.

WOMEN'S REPRESENTATION IN SPORTS MANAGEMENT IN TURKEY: CHALLENGES, OPPORTUNITIES, AND STRATEGIC RECOMMENDATIONS

Abstract

The representation of women in sports management positions in Turkey remains significantly limited, despite notable progress in the professionalization of the field. Although sports management has gained traction as both an academic discipline and a career path, the presence of women in leadership roles across sports federations, clubs, and public institutions is still minimal. Structural barriers such as the "glass ceiling" and "sticky floor" phenomena, combined with persistent gender stereotypes and male-dominated social networks, hinder women’s upward mobility within the sector.

Sports, traditionally seen as a masculine domain, continues to reproduce cultural biases that question women's leadership abilities. Media representation also plays a role in reinforcing these perceptions. Nonetheless, there are promising signs of change. The increasing number of female students in sports management programs, rising awareness through civil society initiatives, and international examples—particularly from Scandinavian countries—demonstrate the potential for transformation.

To promote gender equity in sports management, strategic actions such as implementing gender quotas, introducing gender equality education in universities, and establishing mentorship networks are essential. Media visibility of successful female sports managers is also key to inspiring future generations. Achieving equitable representation is not

only a matter of fairness but a strategic necessity for enhancing the quality and inclusiveness of sports governance in Turkey.

Key Words: Gender Equality, Sports Management, Glass Ceiling Syndrome, Female Leadership, Institutional Transformation

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNE GENEL BAKIŞ VE GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

Asım GENÇ*

Özet

İşyerinde işin yürütülmesi sırasında çeşitli nedenlerden kaynaklanan sağlığa zarar verebilecek koşullardan korunmak ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için yapılan sistemli ve bilimsel çalışmalar İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) olarak tanımlanmaktadır.

Güvenlik kültürü, güvenlik iklimi ve zaman zaman güvenlik yönetimi terimlerini birbirinin yerine kullanmaktadır. Bu durum terimler arasında farkın net olmamasından kaynaklanmaktadır. Güvenlik yönetimi kayıt altına alınmış bir risk ve zarar azaltma sistemi bütünüdür. Ancak bir işyerinin kâğıt üzerindeki bütünsel bir yönetim sistemine sahip olması uygulamada kendini göstermeyebilmektedir. Güvenlik kültürü de bu noktada ortaya çıkar. Bir işyerinin güvenlik yönetim sistemini hayata geçirme etkinliğini, verimliliğini, kaynak kullanımını, politikalarını, uygulamalarını ve prosedürlerini güvenlik kültürü yani çalışanların her seviyede algı tutum ve alışkanlıkları belirlemektedir.

Güvenlik iklimi ile de ilgili pek çok tanıma rastlamakla beraber, üzerinde fikir birliğine varılan en genel tanım ise iş ortamında çalışanların iş güvenliğine yönelik algısıdır. Güvenlik iklimi ile ilgili ilk tanımlama 1980'de Zohar tarafından yapılmıştır. Kültür daha derindir, değişmesi çok değişik fonksiyonel alanlardan etkilenir ve daha uzun sürer; iklim ise hızlı değişir, liderlikten daha hızlı etkilenir. Güvenlik iklimi örgüt ikliminin özel bir biçimi olarak tanımlanmakta ve örgütün değer, norm, inanç, prosedür ve uygulamalar hakkında paylaştıkları algılardır. Güvenlik iklimi kavramı çalışanların bireysel algılarını etkilediğinden dolayı önemlidir.

İş güvenliği kültürünün geliştirilmesinde devletin görevlerini, kayıt dışı istihdamın önlenmesi, çocuk işçiliğinin yok edilmesi, cinsiyet ayrımcılığının yok edilmesi, sosyal güvenliğin desteklenmesi, gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılması, yaşanabilir bir asgari ücretin saptanması, kamu sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve güvenilir bir kayıt sistemin kurulması olarak sayabiliriz.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi.

İş sağlığı ve güvenliği (İSG); İşyerinde işin yürütülmesi sırasında çeşitli nedenlerden kaynaklanan sağlığa zarar verebilecek koşullardan korunmak ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için yapılan sistemli ve bilimsel çalışmalardır.

Tehlike: İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek zarar veya hasar verme potansiyelini (1)

Risk: Tehlikeden kaynaklanacak kayıp, yaralanma ya da başka zararlı sonuç meydana gelme ihtimalini,

Risk değerlendirmesi: İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerin riske dönüşmesine yol açan faktörler ile tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirilmesi ve kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması amacıyla yapılması gerekli çalışmaları,

Çalışan: Kendi özel kanunlarındaki statülerine bakılmaksızın kamu veya özel işyerlerinde istihdam edilen gerçek kişiyi,

Önleme: İşyerinde yürütülen işlerin bütün safhalarında iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili riskleri ortadan kaldırmak veya azaltmak için planlanan ve alınan tedbirlerin tümünü,

İş kazası: İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen özre uğratan olayı,

İŞ SAĞLIĞININ AMAÇLARI

I. Tüm mesleklerde çalışanların bedensel, ruhsal, sosyal iyilik durumlarını en üst düzeye ulaştırmak ve bu düzeyde sürdürebilmek

II. Çalışma koşullarından dolayı çalışanların sağlıklarının bozulmasını önlemek

III. Çalışma ortamında bulunan her türlü fiziksel, kimyasal, organik, ruhsal ve organizasyona ait faktörlerden korunmayı sağlamak

IV. Çalışanın fizyolojik ve psikolojik verilerine uygun bir çalışma ortamına yerleştirilmesi ve uyumlu ortamda işini sürdürmesini sağlamak bir

V. Yapılan iş ile işçi arasında uyumu sağlayarak, asgari yorgunlukla optimal randımanı elde etmek

İŞ GÜVENLİĞİNİN AMAÇLARI

1. Çalışanları korumak

✓ Çalışanları işyerinin olumsuz etkilerinden korumak, rahat ve güvenli bir ortamda çalışmalarını sağlamak,

✓ Çalışanları iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı koruyarak ruh ve beden bütünlüklerini sağlamak

II. Üretim güvenliğini sağlamak

✓ İşyerinde çalışan işçilerin korunmasıyla meslek hastalıkları ve iş kazaları sonucu ortaya çıkan iş gücü ve iş günü kayıplarını azaltmak

✓ Daha sağlıklı ve güvenli çalışma ortamının işçiye verdiği güvenle iş veriminde artma sağlamak

III. İşletme güvenliği sağlamak

İşyerinde alınacak tedbirler ile iş kazalarından veya güvensiz ve sağlıksız çalışma ortamından dolayı doğabilecek makine arızaları nedeniyle devre dışı kalmaları, patlama, yangın gibi işletmeyi tehlikeye düşürebilecek durumları ortadan kaldırmak

IV. Ekolojik çevreyi korumak

✓ Doğal çevrenin işletmeler tarafından bilinçsizce kullanılması ve işletme çıktılarının doğal çevreye aktarılmasını önlemek

✓ Aşırı sanayi üretiminin ekolojik denge bozulmasına yol açmasını engellemek

GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

Araştırmacılar; güvenlik kültürü, güvenlik iklimi ve zaman zaman güvenlik yönetimi terimlerini birbirinin yerine kullanmaktadır. Bu durum terimler arasında farkın net olmamasından kaynaklanmaktadır. Güvenlik yönetimi kayıt altına alınmış bir risk ve zarar azaltma sistemi bütünüdür. Ancak bir işyerinin kâğıt üzerindeki bütünsel bir yönetim sistemine sahip olması uygulamada kendini göstermeyebilmektedir. Güvenlik kültürü de bu noktada ortaya çıkar. Bir işyerinin güvenlik yönetim sistemini hayata geçirme etkinliğini, verimliliğini, kaynak kullanımını, politikalarını, uygulamalarını ve prosedürlerini güvenlik kültürü yani çalışanların her seviyede algı tutum ve alışkanlıkları belirlemektedir

GÜVENLİK İKLİMİ

Güvenlik iklimi ile de ilgili pek çok tanıma rastlamakla beraber, üzerinde fikir birliğine varılan en genel tanım ise iş ortamında çalışanların iş güvenliğine yönelik algısıdır. Güvenlik iklimi ile ilgili ilk tanımlama 1980'de Zohar tarafından yapılmıştır. Kültür daha derindir, değişmesi çok değişik fonksiyonel alanlardan etkilenir ve daha uzun sürer; iklim ise hızlı değişir, liderlikten daha hızlı etkilenir. Güvenlik iklimi örgüt ikliminin özel bir biçimi olarak tanımlanmakta ve örgütün değer, norm, inanç, prosedür ve uygulamalar hakkında paylaştıkları algılardır. Güvenlik iklimi kavramı çalışanların bireysel algılarını etkilediğinden dolayı önemlidir.

GÜVENLİK KÜLTÜRÜNÜN AMAÇLARI

- 1- Davranış normları oluşturmak,
- 2- Kaza ve yaralanmaları azaltmak, sıfırlamak
- 3- Dikkat çeken konularda güvenliği sağlamak,
- 4- Örgüt üyelerinin riskler, kazalar ve hastalıklar hakkında aynı inanç ve fikirleri paylaşmasını sağlamak,
- 5- Kişilerin güvenliğe bağlılığını artırmak,
- 6- Örgüt sağlık ve güvenlik programının biçim ve yeterliğine karar vermek

GÜVENLİK KÜLTÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Farklı sektörlerden gelen ve çeşitlilik gösteren çok sayıda tanımın ortak yönleri güvenlik kültürünün önemli özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu özellikler aşağıdaki gibidir: gep.com 1- Güvenlik kültürü kavramı en az bir grup seviyesinde tanımlanır ve tüm grup ya da kuruluş tarafından paylaşılan değerleri ifade eder. 2- Güvenlik kültürü bir kuruluştaki yönetim ve gözetim sistemleri ile yakından ilişkili-ancak bunlarla sınırlı olmayan- olan resmi güvenlik meseleleri ile ilgilidir. 3- Güvenlik kültürü işyerinde her seviyeden her çalışanın katılımına vurgu yapar. 4- Bir kuruluştaki güvenlik kültürü çalışanların işyerindeki davranışlarını etkiler. 5- Güvenlik kültürü ödül sistemi ile güvenlik performansı arasındaki durumsallığa yansır. ISCGEP www.isggep.com 6- Güvenlik kültürü kuruluşun gelişme, hatalardan, olaylardan ve kazalardan öğrenme istekliliğine yansır. 7- Güvenlik kültürü görece dayanıklı, istikrarlı ve değişime karşı dirençlidir.

İŞ GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜNÜN GELİŞTİRİLMESİNDE DEVLETİN GÖREVLERİ

✓ Kayıt dışı istihdamın önlenmesi Çocuk işçiliğinin yok edilmesi www.isggep.com
Cinsiyet ayrımcılığının yok edilmesi Sosyal güvenliğin desteklenmesi Gelir dağılımı
adaletsizliğinin azaltılması Yaşanabilir bir asgari ücretin saptanması Kamu sağlık hizmetlerinin
düzenlenmesi Güvenilir bir kayıt sistemi kurulması.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı, Güvenlik Kültürü, İş Güvenliği

OVERVIEW OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY AND SAFETY CULTURE

Abstract

Occupational Health and Safety (OHS) refers to systematic and scientific studies conducted to protect against potentially harmful conditions arising from various causes during the execution of work in the workplace and to improve existing health and safety conditions.

The terms safety climate, safety culture, and sometimes safety management are used interchangeably. This is due to the lack of a clear distinction between the terms. Safety management is a documented system of risk and harm reduction. However, a workplace's holistic management system may not necessarily be fully realized in practice. This is where safety culture comes into play. A workplace's effectiveness in implementing a safety management system is determined by its safety culture—that is, the perceptions, attitudes, and habits of employees at all levels.

While there are many definitions of safety climate, the most generally agreed-upon definition is the perception of employees regarding occupational safety in the workplace. Zohar was the first to define safety climate. Culture is deeper, influenced by many different functional areas, and takes longer to change; climate, on the other hand, changes rapidly and is more influenced by leadership. Safety climate is defined as a specific form of organizational climate and encompasses the shared perceptions of an organization regarding its values, norms, beliefs, procedures, and practices. The concept of safety climate is important because it influences individual employee perceptions.

The state's responsibilities in developing an occupational safety culture include preventing unregistered employment, eliminating child labor, eliminating gender discrimination, supporting social security, reducing income inequality, establishing a livable minimum wage, regulating public health services, and establishing a reliable registration system.

Occupational safety is not a system governed by laws and regulations, but rather a culture that must be implemented and consistently adhered to by everyone at every stage of life, establishing a sense of safety.

Keywords: Occupational Health, Safety Culture, Occupational Safety

ORTA ASYADAKİ TÜRK DEVLETLERİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKA VE HEDEFLERİ

Hasan KOÇYİĞİT*

Özet

Tüm canlılar gibi insanoğlu da çevre ile doğrudan etkileşim halindedir. İnsanoğlunun faaliyetleri sonucu çevre, diğer canlıların aksine doğanın, özümleme kapasitesinin üzerinde çevreyi kirletme potansiyeli vardır. Tüm canlılar yaşamları için ihtiyaç duydukları maddeleri çevrelerinden alırken, atıklarını da bulundukları çevreye bırakırlar. Ancak insanoğlu diğer canlılardan farklı olarak yaşam için gerekenden daha fazla maddeyi kullanmakta ve daha fazla atık oluşturmaktadır. Oluşan bu atıklar da sadece bulundukları çevreyi değil tüm dünyayı etkileme potansiyeline sahiptir. Günümüzde bu atıklara en önemli örneklerden biri olarak iklim değişikliğine neden olan sera gazları verilebilir. 1760'lı yıllarda birinci sanayi devriminin başlamasıyla birlikte fosil yakıtların kullanımı hızla artmış ve dolayısıyla atmosfere yayılan sera gazlarının etkisiyle iklim değişikliği de baş göstermeye başlamıştır. Sanayileşme ve yaşam kalitesinin artmasında hammadde ve enerji kaynağı olarak kullanılan fosil yakıtlarının kullanımı beraberinde sera etkisine sebep olarak iklim değişikliğine katkı sağlamıştır.

1900 yılların başından 2000 yılların başına kadar geçen 100 yıllık süreçte global yüzey sıcaklıklarında, ortalama 0,74 °C'lik artış gözlenmiştir. Sera gazlarının atmosferdeki artışları, sıcaklık, yağış, nem, rüzgar vb. etmenlerde yerel ve global değişikliklere yol açtığı gözlenmekte ve gelecekte de bu artışın devam edeceği beklenmektedir. Bu amaçla yapılan iklim modelleri de 2000-2100 yılları arasında global yüzey sıcaklıklarında, ortalama 3 °C'lik en iyi olasılıkla birlikte 2-4,5 °C arasında bir artış olacağını tahmin etmektedir. Buna bağlı olarak su döngüsünün değişmesi, deniz ve kara buzullarının erimesi, yağış şekil ve şiddetlerinin değişimi, bazı bölgelerde kuraklık ve bazı bölgelerde yağış/sel artışları vb. etkisi ile ekolojik döngüyü ve canlı yaşamını doğrudan etkileyecek değişimlerin gerçekleşmesi beklenmektedir.

Orta Asya'da yer alan Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın bulunduğu coğrafya ile iklim değişikliğinden olumsuz etkilenecek ülkelerin başında

* Doç. Dr. Hasan KOÇYİĞİT, Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Aksaray/Türkiye, hkocyigit@aksaray.edu.tr

gelmektedir. Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC), altıncı değerlendirme raporunda, Orta Asya'daki iklim değişikliğinin yol açtığı sıcaklık artışının, global ortalamanın üzerinde olduğu ve bunun önemli bir tehdit oluşturacağı kanısına varmıştır. Bu ülkelerde iklim değişikliğine bağlı olarak kullanılabilir su kaynaklarının azalması, tarımda verim kaybı, ormansızlaşma, kuraklık ve çölleşme, biyolojik çeşitlilikte azalma ve bunlara bağlı ekolojik dengenin bozulması gibi olumsuzlukların yaşanması beklenmektedir. Bu olumsuzlukları minimize etmek için yeşil ekonomi stratejisi ve programı benimsenmiş, dekarbonizasyon hedeflerini açıklamış ve iklim taahhütlerini ortaya koymuşlardır. Bu ülkeler arasında iklim taahhütleri için ortaya konan uyum ve karbon salınımını azaltma program ve hedefleri birbirinden farklılık göstermektedir. Ülkelerin sosyo-ekonomik durumu, doğal kaynak zenginlikleri ve kullanımı ile kalkınma stratejilerine bağlı olarak karbon salınımını azaltma girişimleri henüz başlangıç aşamasında olarak görülmektedir. Bu ülkeler arasında en büyük karbon ayak izlerine sahip ülkeler Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Orta Asya, 2019 yılında toplam 710,5 milyon ton CO₂ eşdeğeri (MtCO₂e) emisyon salmıştır. Kazakistan bunun %55,7'sini (~396 MtCO₂e), Özbekistan %28,9'unu (~205 MtCO₂e), Türkmenistan %12'sini (~85 MtCO₂e), Kırgızistan %2,1'ini (~15 MtCO₂e) ve Tacikistan %1,3'ünü (~9,5 MtCO₂e) üretmiştir.

Kırgızistan sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar uluslararası destekle %44 ve uluslararası destek olmadan %16 azaltmayı hedeflenmektedir. Yeşil ekonomi konseptine geçiş tahmini maliyeti 2050 sonuna kadar yıllık ortalama 3-4 milyar dolar olarak öngörülmektedir. Enerji sektöründe ülke, yenilenebilir enerjinin payını artırmayı, enerji verimliliğini artırmayı, doğal gaz tedarik ağını iyileştirmeyi ve elektrikli araç sayısını artırmayı hedeflemektedir.

Özbekistan 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 2010 düzeyine kıyasla %35 azaltmayı hedeflemektedir. 2050 yılına kadar karbon nötr elektrik üretim sektörü için Özbekistan Enerji Bakanlığı, Yatırım ve Dış Ticaret Bakanlığı, Japonya Hükümeti ve uluslararası uzmanlardan oluşan bir konsorsiyum ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) desteği ile bir yol haritası yayınlamıştır. CO₂ salınımı 1990'da 6 ton olan kişi başı emisyonları 2018'de 4 tona indirmiştir.

Kazakistan Orta Asya'nın en büyük sera gazı yayıcısıdır. Kazakistan'ın ulusal envanter raporuna göre 2018'deki sera gazı emisyonları 396 milyon ton CO₂ eşdeğeri olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılını temel alarak, kendi kaynaklarına dayalı olarak 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %15 ve uluslararası destek sağlanırsa %25 azaltma hedefini belirlemiştir. Yeşil ekonomi konseptine geçiş tahmini maliyeti 2050 sonuna kadar yıllık

ortalama 3-4 milyar dolar olarak öngörülmektedir. 2020'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, ülkenin 2060 yılına kadar karbon nötr hale geleceğini ilan etmiştir.

Tacikistan 1990 yılına sera gazı emisyonları 2014 yılına kadar %64,3 oranında azalarak 9,1 MtCO₂e'ye düşmüştür. Bu durum büyük ölçüde, kömürle çalışan elektrik santrallerinin yerini alan ve 2020 yılı itibarıyla ülkenin elektrik üretiminin %98'ini oluşturan hidroelektrik santrallerinin yoğun kullanımı ve yaygınlaşmasından kaynaklanmaktadır. 1990 yılını temel alarak, kendi kaynaklarına dayalı olarak 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %10-20 ve uluslararası destek sağlanırsa %25-35 azaltma hedefini belirlemiştir.

Türkmenistan'ın hızlı ekonomik büyümesi, öncelikle petrol ve gaz olmak üzere enerji ürünlerinin kullanımındaki (ve ihracatındaki) artışla bağlantılıdır ve bu da sera gazlarındaki artışa katkıda bulunmuştur. Ülkenin 2000-2017 yılları arasındaki 18 yılda emisyon tahminlerine göre, sera gazı emisyonları iki katından fazla artmıştır. Emisyonları azaltmak için Türkmenistan 2019 yılında, enerji verimliliği ve tasarrufu, doğal gaz ve petrol ürünlerinin sürdürülebilir kullanımı ve alternatif enerji kaynaklarının kullanımının artırılması da dahil olmak üzere daha yeşil ekonomik kalkınma için üç ana alanı belirleyen bir Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi geliştirmiştir. Ulusal Strateji'de önerilen temel eylemlerden biri, uluslararası deneyimlerin incelenmesi ve yeşil sertifika ticaret sisteminin geliştirilmesi için bir teklif hazırlanmasıdır. Ülkedeki güneş ve rüzgar potansiyeli çok yüksektir ancak yeterince kullanılmamaktadır.

Günümüzde Orta Asya, hidrokarbon (petrol ve gaz) kaynağı olarak dünya ekonomisi içerisinde yer almakta olup 2010'dan beri bölgenin fosil yakıt tüketimi de hızla artmaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan'da ısınma ve enerji kaynağı olarak kömür kullanmakta olup Kırgızistan'ın başkenti Bişkek, 2021 yılında dünyanın en kirli başkenti olarak literatüre girmiştir. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan hâlâ büyük miktarda sera gazı emisyonu üretmeye devam etmektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri ülkelerinin kalkınmalarını sağlamak için, enerji ve yakıt maliyetlerini bozan, aşırı tüketimi teşvik eden ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin uygulanmasının önünde engeller oluşturan fosil yakıtlara verdikleri önemli sübvansiyonlardır. Sonuç olarak bu ülkelerin ekonomik kalkınmayı sağlarken, iklim değişikliği için belirledikleri politika ve hedeflerin sürdürülebilir kalkınma ile uyumun sağlanması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Türk Devletleri, İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kalkınma.

CLIMATE CHANGE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT POLICIES IN CENTRAL ASIA: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES

Abstract

In recent decades, greenhouse gas emissions have emerged as one of the primary drivers of global environmental degradation, particularly through their role in accelerating climate change. The widespread use of fossil fuels—driven by industrialization and increasing standards of living—has significantly intensified the greenhouse effect. As a result, global temperatures have risen, and various regions face escalating environmental and socio-economic risks. Central Asia, comprising Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan, is among the regions most vulnerable to the adverse impacts of climate change. According to the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) Sixth Assessment Report, the rate of temperature increase in Central Asia surpasses the global average, posing serious threats to regional ecosystems and human well-being. Anticipated consequences include reduced freshwater availability, declining agricultural productivity, deforestation, increased frequency and severity of droughts, desertification, loss of biodiversity, and disruption of ecological balance. In response, Central Asian countries have adopted green economy strategies, articulated decarbonization objectives, and declared national climate commitments. However, the scope and ambition of these policies vary significantly among the countries, shaped by differences in socio-economic development, natural resource endowments, and national development priorities. In general, efforts toward mitigation and adaptation remain in their nascent stages.

Despite these commitments, the region continues to occupy a prominent role in the global hydrocarbon economy. Since 2010, fossil fuel consumption in Central Asia has increased markedly. In Kyrgyzstan and Tajikistan, coal remains a dominant source of heating and electricity. Notably, Bishkek, the capital of Kyrgyzstan was identified as the most polluted capital city globally in 2021. Kazakhstan, Uzbekistan, and Turkmenistan also continue to produce substantial greenhouse gas emissions, largely due to persistent fossil fuel subsidies. These subsidies distort energy prices, encourage overconsumption, and hinder the adoption of renewable energy technologies. In conclusion, while Central Asian countries have begun to articulate climate policies and green development strategies, a more coherent and integrated approach is required to ensure alignment with sustainable development objectives. Achieving a balance between economic growth and environmental responsibility will be critical in enabling the region to contribute meaningfully to global climate mitigation efforts.

Keywords: Central Asia, Turkic States, Climate Change, Sustainable Development.

YEREL İKLİM POLİTİKALARI VE KÜRESEL SORUMLULUK: BELEDİYELERİN YEŞİL MUTABAKAT UYUMU

Hasan YAYLI*

Ayça Neslihan ÖRS**

Özet

İklim krizi, yalnızca çevresel değil aynı zamanda sosyal, ekonomik ve yönetsel bir kriz olarak çağımızın en karmaşık küresel sorunlarından biri hâline gelmiştir. Bu çok katmanlı krizin çözümünde yalnızca uluslararası kurumlar ve ulusal hükümetler değil, yerel yönetimler de giderek artan ölçüde merkezi roller üstlenmektedir. Özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı (Mutabakat) gibi küresel iklim politikası belgeleri, kentlerin ve belediyelerin dönüşüm kapasitelerine özel bir vurgu yapmaktadır. Bu bildiride, Türkiye’deki büyükşehir belediyelerinin Mutabakat kapsamındaki politika alanlarına uyumu; yerel iklim stratejilerinin geliştirilme biçimi, uygulama kapasiteleri ve kurumsal-etik sorumlulukları çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmada Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin yerel iklim politika örnekleri üzerinden yerel iklim stratejileri ve uygulama kapasiteleri ele alınmakta, büyükşehir belediyelerinin iklim eylem planları, karbon ayak izi izleme sistemleri, çevreci kentsel ulaşım politikaları ve enerji dönüşüm stratejileri gibi alanlardaki faaliyetlerinden yola çıkılarak, bu süreçte karşılaşılan yönetsel, mali ve siyasal engellerin doküman analizi yapılarak tartışılmaktadır.

Mutabakat, Aralık 2019’da Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanarak sadece Avrupa Birliği üyelerini değil, Gümrük Birliği kapsamında ilişki kuran ülkeleri de doğrudan etkilemiştir. Mutabakatın temel amacı, 2050’ye kadar karbon nötr bir kıta yaratmak ve bu dönüşümü hem adil hem de kapsayıcı bir süreçle gerçekleştirmektir. Mutabakat sürdürülebilir ulaşım, yenilenebilir enerji, döngüsel ekonomi, bina renovasyonu ve yeşil altyapı gibi alanlarda reformlar öngörmektedir. Bu hedefler, özellikle kentlerin altyapı ve hizmet sunum süreçleriyle doğrudan bağlantılıdır. Ulaşım sistemlerinden enerji kullanımına, atık yönetiminden yeşil alan planlamasına kadar pek çok başlık, belediyelerin yetki alanına girmektedir. Bu nedenle, Mutabakat’ın yerel düzeyde uygulanabilirliğini sağlayacak kapasiteye sahip belediyeler, iklim

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, hyayli@kku.edu.tr, 0000-0002-9567-6382

** Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, aycaneslihanors@gmail.com, 0009-0004-9618-6192.

değişikliği ile mücadelede stratejik aktörler olarak görülmektedir. Bu kapsamda her ülke Mutabakata uyumlanırken yerel düzeyde farklı politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadır. Aşağıda Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Türkiye’deki faaliyet ve uygulama örneklerine değinilmiştir. İklim değişikliğine yönelik uygulamalar geliştirmek ve sürdürülebilir politika üretimi önündeki engeller tartışılmıştır.

Azerbaycan Bakü’de 2035’e kadar sıfır emisyonu katkı sağlayarak Yeşil Liman hedefleyen, güneş enerjisiyle entegre bir Pil Enerjisi Depolama Sistemi’nin ilk uygulamasını başlattı. 2030’a kadar sera gazı emisyonunu %35 azaltmayı taahhüt ederek Hareketlilik Dönüşüm Planı geliştirdi. Bu plan Bakü’de bireysel araç kullanım oranı %40 azaltmayı, 100 kilometreden fazla bisiklet ve scooter yolu, toplu taşımaya erişimin kolaylaşmasını hedeflemektedir. Kazakistan Almatı’da 2024 itibarıyla dizel kamu ulaşım araçlarının satın alınması yasaklanmış; elektrikli ve gazlı otobüs, trolleybüs yatırımları hızlandırılmıştır. 2025 sonunda dizelin tamamen kaldırılması hedeflenmektedir. Kentte 2,5 milyon ağaç ve yeşil alan hedefiyle 2023-2024’te 643.000 ağaç dikilmiş; otomatik sulama sistemleriyle ekolojik altyapı güçlendirilmiştir. Ayrıca, atığı enerjiye dönüştüren bir entegre tesis kurulması (günde 2.000 ton yakıt) planlanmaktadır. Özbekistan’da Yashil Makon, 2030 yılına kadar kentlerde yeşil örtüyü %30’a çıkarmayı amaçlayan ulusal bir programdır. Bu programda, 1,3 milyar dolarlık yatırım ile Taşkent ve diğer büyük kentlerde 4,7 milyon ton katı atıktan yıllık 2,1 milyar kWh elektrik üretimi hedefleyen atık-enerji tesisleri kurulması ve 2027’ye kadar faaliyete geçmesi planlanmıştır. Kırgızistan’da 2022 yılında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası’nın Green Cities Programı kapsamında başkent Bişkek’te hava, su, arazi ve atık yönetimi, yenilenebilir enerji, ulaşım altyapısı gibi alanları kapsamlı şekilde analiz eden ve çevresel sürdürülebilirlik hedefleri belirleyen “Green City Action Plan” başlatılmıştır. Türkmenistan’da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın Küresel Çevre Fonu desteğiyle yürütülen “Sustainable Cities in Turkmenistan: Integrated Green Urban Development in Ashgabat and Awaza” projesi kapsamında, Aşgabat ve Avaza şehirlerinde “enerji verimli sokak aydınlatmaları”, sürdürülebilir ulaşım çözümleri, atık miktarının azaltılması, geri dönüşüm ve kent genelinde sürdürülebilir planlama yaklaşımları hayata geçirilmiştir. Kentsel ve ulusal düzeyde entegre yeşil şehir politikaları ve standartları geliştirilip kurumlara yönelik kapasite artırımı sağlanmıştır. Turizm bölgesi Avaza’da otellerde solar aydınlatma, su/veri tasarrufu ve modern ulaşım sistemleri pilot uygulamalarda test edilmektedir.

Türkiye’de 2010’lardan itibaren büyükşehir belediyeleri, iklim değişikliği ile mücadele konusunda eylem planları ve çevre yönetimi stratejileri geliştirmeye başlamıştır. Büyükşehir

belediyeleri uluslararası projelere dahil olarak karbon ayak izi hesaplamaları, enerji verimliliği stratejileri ve doğa temelli çözümler üzerine uygulamalar yürütmektedir. Ancak bu çabaların bütünsel bir ulusal stratejiye entegre olmadığı görülmektedir. 30 büyükşehir belediyesinden 21'inin İklim Eylem Planı bulunmaktadır. Bunların 6'sı (Adana, Denizli, Hatay, İzmir, Malatya, Samsun) dış fon ile yürütülen projeler kapsamında hazırlanmıştır. 9 büyükşehir belediyesinin (Antalya, Aydın, Balıkesir, Konya, Manisa, Mardin, Muğla, Ordu, Sakarya) İklim Eylem Planı hazırlık aşamasındadır. Türkiye'de sürdürülebilir iklim dirençli kalkınmaya yönelik mevzuat ve politika belgeleri bulunmaktadır. Ancak iklim değişikliği konusunda belediyelerin yetki alanları net tanımlanmamış; iklim uyumu ve sera gazı azaltımı gibi kritik alanlar çoğu zaman proje bazlı, süreli ve dış fonlara bağlı biçimde yürütülmektedir. Belediyelerin kurumsal kapasitelerinin, insan kaynağının ve finansal olanaklarının sınırları, iklim politikalarının yerel düzeyde sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır. Belediyeler "İklim Eylem Planı" hazırlamakta ancak bu planların uygulama adımlarına dair izleme-değerlendirme mekanizmaları yeterince gelişmemektedir. Katılımcı planlama eksikliği, veri eksikliği ve teknik bilgi açığı gibi nedenlerle bu politikalar çoğu zaman kâğıt üzerinde kalmaktadır.

Yerel yönetimlerin iklim krizine karşı sorumlulukları yalnızca yasal ya da işlevsel düzlemde değil, aynı zamanda etik ve siyasal düzlemde de ele alınmalıdır. Kentlerin, karbon emisyonlarının %70'inden fazlasından sorumlu olduğu düşünüldüğünde, belediyelerin yerel düzeyde aldığı her karar, küresel çevre adaleti üzerinde etkili olmaktadır. İklim politikaları aynı zamanda sosyal adaletle de doğrudan ilişkilidir. Belediyelerin ısı adaletsizliği, enerji yoksulluğu, afete karşı kırılganlık gibi konulara duyarlı politikalar geliştirmesi, yalnızca teknik birer çözüm değil, aynı zamanda kamusal vicdan ve etik yükümlülük alanıdır. Bu bağlamda, "ekolojik yurttaşlık" kavramı, bireylerin ve kurumların çevresel sorumluluklarını sadece doğaya değil birbirlerine karşı da taşıdığı bir etik çerçeve sunar. Belediyeler bu çerçevede, toplumsal eşitlik ilkesini temel alan adil bir yeşil dönüşüm için öncülük yapmalıdır.

Kurumsal kapasite yetersizliği, mali sınırlılıklar, hukuki ve yönetsel belirsizlikler belediyelerin Mutabakat kapsamındaki hedeflere uyumu önündeki üç temel engeldir. Çevre mühendisliği, veri yönetimi, karbon hesaplama gibi alanlarda uzman kadro azlığı politikaların teknik boyutunda zorluklara neden olarak kurumsal kapasite yetersizliğine yol açmaktadır. Yeşil altyapı yatırımları, yenilenebilir enerji sistemleri, doğa temelli çözümlerin yüksek maliyetli olması, belediyelerin merkezi bütçe bağımlılığı ve dış fonlara erişim zorluğu, Mutabakata uyum sürecinin hızını düşürmekte ve mali sınırlılıkları oluşturmaktadır. Belediyelerin iklim politikası üretme yetkileri ve sorumluluk alanları yasal olarak açıkça

tanımlanmamıştır. Bu hukuki ve yönetsel belirsizlik durumu, merkez-yerel ilişkisinde çatışma ve koordinasyon sorunlarına neden olmaktadır. Tüm bu etkenler, Mutabakata uyumun sadece teknik değil, aynı zamanda yönetişimsel bir reform gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Belediyeler, iklim krizine karşı mücadelede ön safta yer almaktadır. Ancak Türkiye’de bu potansiyelin gerçeğe dönüşebilmesi için çok yönlü bir kapasite inşasına ve politika eşgüdümüne ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

Ulusal İklim Stratejisi ile yerel planların eşgüdümü sağlanmalıdır. Belediyelerin hazırladığı iklim eylem planları, merkezi düzeydeki strateji belgeleriyle uyumlu hâle getirilmeli; bunun için rehberlik ve standartlar geliştirilmelidir. Belediye personeline yönelik eğitimler ve teknik destek arttırılmalıdır. Uzmanlaşmış çevre ve iklim kadroları oluşturulmalı; bu kadrolara ulusal ve uluslararası kaynaklardan sürekli eğitim sağlanmalıdır. Yeşil Finans Mekanizmaları oluşturulmalıdır. Karbon piyasası, iklim tahvilleri, yeşil kredi gibi finansal araçlar yerel yönetimlerin erişimine açılmalıdır. Yerel katılım güçlendirilmelidir. İklim politikaları halkın ve sivil toplumun katılımıyla şekillendirilmeli; ekolojik eşitliği gözeten, katılımcı ve şeffaf süreçler tesis edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Sorumluluk, Ekolojik Yurttaşlık, Küresel Sorumluluk, Yeşil Mutabakat, Yerel İklim Politikaları.

LOCAL CLIMATE POLICIES AND GLOBAL RESPONSIBILITY: MUNICIPALITIES’ COMPLIANCE WITH THE GREEN AGREEMENT

Abstract

Climate crisis is one of the most complex global issues of our time, affecting not only the environment but also the society, economy, and governance. Local governments play a crucial role in addressing this multifaceted crisis, alongside national and international actors. The European Green Deal emphasizes the responsibilities of cities and municipalities in areas such as sustainable transportation, energy transition, and green infrastructure. Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan have attracted attention with projects in various cities on energy efficiency, waste-to-energy conversion, and green space expansion. Municipalities’ climate policies carry not only technical but also ethical and social justice dimensions. In Türkiye, municipalities of cities have prepared various climate action plans, developed carbon footprint measurements, and implemented environmentally friendly transportation strategies. However, these efforts are not sufficiently integrated with national

climate policies. Most municipalities have limited institutional capacity, human resources, and financial resources. Climate policies that are project-based, temporary, and dependent on external funding often fail to have a lasting impact. A fair transition must be achieved at the local level with an understanding of “ecological citizenship.” In the process of aligning with the Green Deal, municipalities face institutional capacity gaps, financing issues, and legal uncertainties. Therefore, comprehensive governance reforms are essential. Among the policies proposed to ensure alignment, coordination at the national and local levels, training of specialized staff, expansion of green financing tools, and public participation stand out in the process.

Keywords: Environmental Responsibility, Ecological Citizenship, Global Responsibility, Green Deal, Local Climate Policies.

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM STRATEJİLERİ

Gülden GÖK*

Özet

Küresel ısınma, çevre kirliliği, asit yağmurları gibi sorunlar hızlı kentleşme ve sanayileşme sonucunda ortaya çıkmış ve doğal kaynaklar tükenirken aynı zamanda iklim değişiklikleri gözlenmeye başlanmıştır. Gelişen sanayileşme ile birlikte yaşam standartları sonucu hava, su, toprak, görüntü ve gürültü kirliliği gibi çeşitli çevre sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Belli bir zamana kadar idare edilen sorunlar günümüzde artık göz ardı edilemeyecek boyuta ulaşmıştır. Endüstriler, çevre politikaları kapsamındaki yönetmelik ve yasalar ile birlikte artık üretim sırasında ve atık oluşturma kısmında gerekli önlemleri almak zorundadır. Hem çevreye duyarlılık hem de oluşan rekabette üstünlük sağlamak amacı ile endüstriler çevresel konulara önem vermeye başlamışlardır. Endüstriyel firmalar müşterinin memnuniyeti için, gerekli hammaddenin temininden nihai ürünün ortaya konulmasına kadar geçen bütün süreçlerinde doğal çevreyi koruyarak en etkin şekilde yönetmeleri gerektiğini anlamışlardır. Ayrıca üretim de ihtiyaç duyulan enerji ve kaynak tüketiminde tasarruflu kullanım ile çevresel sürdürülebilir üretim stratejileri oluşması sağlanabilir. Böylece yeşil tedarik zinciri yönetim kavramı ortaya çıkmasına gereklilik duyulmuştur. Bu yönetim ile doğal kaynakların korunması, geri kazanımın sağlanması, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sorunların azaltılması hedeflenmektedir. Böylece çevre farkındalığının endüstri üzerindeki baskısı, yönetmelik mevzuatların uyulmaması sonucu ağır cezaları olması, tasarruf sağlayacak verimlilik sağlamak istenmesi, uluslararası işletmeler ile işbirliği yapmak isteyen firmaların yeşil uygulamayı zorunlu kılması, diğer firmalara karşı rekabette öne çıkarması, firmalarda çevre bilincinin oluşması, girdi maliyetlerinde iyileşme sağlaması amaçlamaktadır.

Yeşil tedarik zinciri uygulamasında hammadde maliyetlerinde, deneme maliyetlerinde ve yatırım miktarında artış gibi dezavantajları yanı sıra çok fazla avantajı bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir; ekonomi, kolay pazara ulaşım, malzeme maliyetlerinde azalma, ürün kalitesinde artış, çevre yasalarına daha kolay uyum, hizmet kalitesinde artış, çevresel

* Doç. Dr. Gülden GÖK, Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Aksaray/Türkiye.

performansta gelişme, atık üretiminde azaltma, müşteri güven ve memnuniyetinde artış, emisyonlarda azalma, işletme imajında ve güvenilirliğinde artış, çevresel olayların risklerinde azalma, enerji tüketiminde azalma, imha maliyetlerinde azalma, ses ve radyasyonda azalma, hammadde tüketiminde azalma, tehlikeli ve zararlı madde kullanımında düşüş, gelişen teknolojiyi takip, rekabet edilebilirlik, üretimde artış, personel ve halk sağlığına katkı, ekonomik depolama ve kolay pazar payıdır.

Yeşil tedarik zinciri yönetiminde; yeşil satın alma, yeşil üretim, yeşil dağıtım, yeşil pazarlama, yeşil paketleme ve tersine lojistik kavramları ortaya çıkmıştır.

Yeşil satın alma faaliyeti, zincirdeki en önemli faaliyet olmakla beraber ardından gelecek sistemlerin etkili çalışabilmesi adına önemlidir. Başlangıç noktası olmasından dolayı diğer aşamalar üzerine doğrudan etkilidir. Çevresel sorunların oluşmaması için tedbirlerin alındığı satın alma biçimidir. Satın alma süreci temin edilecek ürünün geri dönüşümü sağlanabilecek, çevreye zararı olmayan tekrar kullanıma uygun şekilde seçilmesi için yürütülen süreçtir. Önemli noktalardan biri ise sadece satın alma değil üretim ve kullanım ömrü boyunca yeşil olmasıdır.

Yeşil üretim boyunca atıkların ve hammaddenin en az kullanımıyla ve enerji israfının önüne geçilmesi için alınacak tüm önlemlerle birlikte tasarlanarak üretim yapılmasıdır. Temel hedefi üretilen ürünlerin geri dönüştürülebilir ve tekrar kullanıma uygun olmasıdır. Bu süreç aslında tam olarak çevresel etkileri yok etmese de en aza indirmek için kullanılmaktadır. Üretim sırasında en az atık çıkarılması, yeşil üretim uygulamasının ne kadar benimsendiğine bağlıdır. Etkili bir yeşil üretim olması için bütün süreçler birbiri ile koordineli olmalıdır. Daha tasarım aşamasında olan ürünün yaşam döngüsünün değerlendirilmesi ile üretim sonunda ve üretim sırasında çevreye verebileceği zararları en aza indirgemeye başarılı sağlamaktadır. Yeniden üretim, yeniden kullanım, geri dönüşüm kavramları yeşil üretimi oluşturmaktadır.

Yeşil dağıtımı etkileyen unsurlara bakıldığında kullanılan yakıt ve taşıma sıklığı, ağırlığı, şekli, ulaşım mesafesi, şeklinde sayılabilir. Aynı zamanda dağıtım noktası, taşıma türü gibi etmenlerde hem tersine hem de ileri lojistiği etkilemektedir. Dağıtım sırasında da yeşil kavramına uyulmalı bu yüzden iyi analiz edilmeli en iyi şekilde tasarlanmalıdır.

Yeşil pazarlama, müşterinin taleplerini cevap verirken aynı zamanda üreticinin de hedefine ulaşmasını sağlayacak doğa ile dostu ürünler, ekonomik, pazara ulaşımı içeren ve ürünün kullanım sonrasını da kapsayan faaliyetleridir.

Yeşil paketleme, ürünü paketlerken kullanılacak malzemenin doğaya zarar vermeyen geri dönüştürülebilir aynı zamanda doğada kolay ayrışarak yok olabilen maddelerin kullanılması sürecidir. Aynı zamanda doğru paketleme ile ambalaj ve taşıma maliyetinden azalması, avantajları arasında yer almaktadır. Doğaya zarar vermemesi gibi insan vücuduna ve hayvanlara da zarar vermemelidir. Doğru paketleme ve düzgün yüklenim ile daha az yakıt kullanarak hem çevreye hem de ekonomiye katkıda bulunulur.

Ters lojistik normal tedarik zincirinin tam tersine yani geriden gelerek kullanılmış ürünün değer elde etmesi tekrar kullanımı ve nihai bertarafını sağlamak için süreçlerin kontrolü ve sistemli olarak ilerleme sürecidir. Bu süreçlerden sonra ekonomik yönden olumlu neticeler alınması avantajlı bir yönüdür.

Yeşil tedarik zincirini etkileyen faktörler dış, iç ve çevresel olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Dış faktörler, makro çevresinde olan işletme tarafından kontrol edilemeyen unsurlardır. İç faktörler, mikro çevresinde yer alan işletmenin kontrolünde olan unsurlardır. Çevresel faktörler ise üretim sahasının mevcut çevresi ile ilgili unsurlardır.

Yeşil tedarik zinciri yönetim uygulamalarında karşılaşılan en büyük sorun bilgi ve deneyim eksikliğidir. Bunun yanında, teknolojik alt yapı eksikliği, politikalar ve yasalardaki eksiklikler, üst yönetim destek eksikliği, bütçe kısıtlılığı, piyasadaki belirsizlik ve rekabet gibi problemler ile karşılaşılmaktadır.

Sanayileşmenin gelişmesiyle firmalar arası rekabetin artması, müşterinin talebi ve memnuniyeti için gelişim ve değişim yapma ihtiyacı hissetmiştir. Mevcut tedarik zincirini geliştirerek çevre dostu bir sistem yapmayı hedefleyen firmalar, geri dönüşümü sağlanabilir hammadde satın almayla başlayarak ürünün kullanım sonunda uygun imha veya geri dönüşümü için geriye akışını sağlayabilirler. Yeşil tedarik zincirinde hammadde maliyetinde artış olması bir dezavantaj olsa bile hizmet ve ürün kalitesindeki artış kullanıcı tarafından firmalar arasında tercihler arasında ilk sıralarda olacaktır. Aslında rekabetin artmasıyla ortaya çıkan bu durum firmanın yasalara mevzuatlara ve kanunlara da daha kolay uyum göstermesini sağlamıştır. Daha az enerji kullanımıyla, üretimin her aşamasında çevre dostu ürün ve sistemler kullanılmasıyla, hem çevrenin kirlenmemesine hem de kaynak kullanımındaki fazlalığın ortadan kaldırılması için güzel bir fırsat olmuştur. Bütün bunların dışında tabi ki bu sistemin uygulanması aşamasında farklı farklı engeller önlerine çıkabilir. Teknolojinin alt yapı eksikliği, deneyim bilgi ve nitelikli insan eksikliği, finansal yetersizlik, uygulama maliyetleri ve destek yeşil tedarik zincirinin uygulanmasında karşımıza çıkabilecek engeller arasında sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Tedarik Zinciri, Sürdürülebilirlik, Çevre Yönetimi.

ENVIRONMENTAL SUSTAINABLE PRODUCTION STRATEGIES

Abstract

Advancing urbanization and industrialization have brought with them adverse environmental conditions. With the development of industrialization, businesses are also contributing to increased environmental pollution, such as air, water, soil, visual effects, and noise pollution, polluting our world. Problems that were once managed have now reached a level that cannot be ignored. With regulations and laws within the scope of environmental policies, businesses are now required to take the necessary precautions even during production and waste generation. To maintain both environmental awareness and competitive advantage over other businesses, businesses have prioritized environmental issues. Companies have realized that for customer satisfaction, they must protect and effectively manage the natural environment throughout all processes, from the procurement of raw materials to the production of the final product. Furthermore, the efficient use of energy and resources required for production can lead to the development of environmentally sustainable production strategies. This has necessitated the emergence of the concept of green supply chain management. This management aims to protect natural resources, ensure recycling, sustainable development, and eliminate environmental problems. Thus, the pressure of environmental awareness on the company, the heavy penalties for non-compliance with regulations, the desire to achieve efficiency that will lead to savings, the obligation of green practices by companies that want to cooperate with international businesses, the aim of making them stand out in competition with other companies, the formation of environmental awareness in companies, and the improvement in input costs.

Keywords: Green Supply Chain, Sustainability, Environmental Management.

YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ YAKLAŞIMININ TÜKENMİŞLİK, MOTİVASYON VE KURUMSAL AİDİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Gökhan BİLİCİ*

Şerife PEKKÜÇÜKŞEN**

Özet

Kamu yönetimi disiplini doğası gereği farklı disiplinlerle etkileşim içindedir. Kamu yönetiminin bir disiplin olarak doğuşundan bugüne dek toplumsal, ekonomik, siyasi koşullara paralel olarak bu etkileşimin içeriği farklılaşmış, 20. yüzyıl ile birlikte psikoloji toplumsal kurumları inceleme aracı olarak bu etkileşimin bileşenlerinden birisi haline gelmiştir. Özellikle 1980'lerde kamu yönetimi disiplini köklü bir paradigma kayması yaşanmış, bu süreçte "yönetişim" (governance), "ağ tabanlı yönetim" ve öne çıkan bir model olarak Yeni Kamu İşletmeciliği (New Public Management - YKİ) gibi yaklaşımlar ön plana çıkmıştır (Hood, 1991; Pollitt ve Bouckaert, 2017). Weberyen bürokrasi modelinin katı hiyerarşik yapısı ve kural odaklı işleyişi, yerini piyasa dinamiklerine uyumlu, verimlilik temelli, vatandaş müşteri olarak konumlandıran ve özel sektör yönetim tekniklerini benimseyen bir anlayışa devretmiştir. Bu radikal dönüşüm, yalnızca kamu hizmetlerinin sunum şeklini değil, aynı zamanda kamu çalışanlarının mesleki kimliklerini, örgütsel bağlılıklarını ve iş yaşamına dair deneyimlerini de derinden etkilemiştir. Bu araştırma, Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) politikalarının kamu personeli üzerindeki psiko-sosyal etkilerini, örgüt kuramı ve kamu yönetimi literatüründe sıklıkla vurgulanan üç temel boyut çerçevesinde incelemektedir: mesleki tükenmişlik sendromu, içsel ve dışsal motivasyon dinamikleri, örgütsel bağlılık ve kimlik algısı. Son dönemde yapılan çalışmalar, bu değişkenlerin kamu sektörü reformlarının insan kaynakları üzerindeki etki düzeyini ölçmede kritik analiz araçları haline geldiğini ortaya koymaktadır.

YKİ, 1980'lerden itibaren küresel ölçekte kamu sektörünün yeniden yapılandırılmasında etkili olan bir yönetim paradigması olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde, kamu hizmetlerinin

* Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, gokhanbilici@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8446-1928

**Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, pekkucuksen@kmu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2244-2646

etkinliğini ve verimliliğini artırma iddiasıyla özel sektör yönetim ilkelerinin kamu sektörüne transfer edilmesini öngören bu yaklaşım (Hood, 1991), bir dizi radikal reformu beraberinde getirmiştir. Performans yönetimi, çıktı odaklı değerlendirme sistemleri, rekabetçi ihale mekanizmaları, esnek ve sözleşmeli istihdam modelleri, maliyet kontrol mekanizmaları ile hizmet alımı ve dış kaynak kullanımı gibi uygulamalar, YKİ'nin temel unsurları arasında sayılabilir (Christensen ve Lægheid, 2011; Pollitt ve Bouckaert, 2011).

Ancak, bu reformların insan kaynakları boyutu incelendiğinde, özellikle kamu çalışanları üzerinde ciddi olumsuz etkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. YKİ uygulamaları, geleneksel kamu istihdam sisteminin sunduğu iş güvencesini aşındırmakta, çalışanlarda belirsizlik ve güvensizlik duygularını beslemektedir. Artan performans baskısı, niceliksel hedeflerin öncelenmesi ve sürekli değişim talepleri, iş yerinde stres düzeylerini önemli ölçüde yükseltmekte, bu durum psikolojik sağlamlık üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır.

Yapılan ampirik çalışmalar, YKİ kaynaklı bu yapısal dönüşümlerin kamu çalışanlarının mesleki doyumu, örgütsel bağlılık düzeyleri ve psikolojik iyilik halleri üzerinde derin olumsuz etkiler bıraktığını ortaya koymaktadır (O'Donnell ve Shields, 2002). Özellikle dikkat çeken bulgu, performans değerlendirme sistemlerinin giderek daha bireyselleşmesi ve kamu hizmetlerinin karmaşık doğasının ölçülebilir çıktılara indirgenmesinin, çalışan motivasyonu üzerinde yarattığı tahribattır. Kamu hizmeti motivasyonu (Public Service Motivation - PSM) literatürü, bu durumun çalışanların işlerine yükledikleri anlam duygusunu aşındırdığını ve hizmet etiğini zayıflattığını göstermektedir (Perry ve Hondeghem, 2008; Vandenabeele, 2009).

Bu bağlamda, YKİ'nin insan kaynakları yönetimi boyutunun, özellikle çalışan refahı ve motivasyonu açısından yeniden ele alınması gerektiği açıktır. Kamu hizmetlerinin özgün doğasını göz ardı eden ve özel sektör mantığını doğrudan transfer etmeye çalışan yaklaşımların uzun vadede verimlilikten çok verimsizliğe, motivasyondan çok tükenmişliğe yol açtığı görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu etkileri kapsamlı bir şekilde analiz ederek, kamu yönetimi reformları tartışmalarına insan kaynakları perspektifinden katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Maslach ve Jackson'ın (1981) öncü çalışmasında kavramsallaştırılan tükenmişlik sendromu, günümüz kamu yönetimi çalışmalarında giderek daha fazla önem kazanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sendrom, temelde üç temel bileşenle karakterize edilmektedir: (1) duygusal kaynakların tükenmesi, (2) mesleki ilişkilerde duyarsızlaşma/depersonalizasyon, (duygusal uzaklık) ve (3) kişisel yeterlilik algısında azalma. Özellikle insanlarla yoğun

etkileşim gerektiren sağlık, eğitim, sosyal hizmetler vb. gibi meslek gruplarında bu fenomenin daha yaygın görülmesi dikkat çekicidir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001).

YKİ reformlarının kamu çalışanları üzerindeki psikolojik etkileri incelendiğinde, tükenmişlik sendromunun yapısal kökenleri belirginleşmektedir. Skelcher (2005) bu bağlamda, reform süreçlerinde uygulanan sürekli performans denetimi mekanizmalarının, artan iş yükünün ve istikrarsız istihdam koşullarının tükenmişlik düzeylerinde gözlemlenen artışın temel belirleyicileri olduğunu ortaya koymaktadır. Performans ölçüm sistemlerinin görünürdeki "nesnellik" iddiasına rağmen, Ball'ın (2003) vurguladığı gibi, bu sistemler çalışanlar üzerinde "ölçüm terörü" olarak adlandırılabilir bir baskı yaratmakta ve mesleki tatmini aşındırmaktadır.

Kamu çalışanlarının motivasyon kaynakları, özel sektörden niteliksel olarak farklılık gösteren karmaşık bir yapı sergilemektedir. Perry ve Wise'in (1990) kurucu çalışmasında temellerini attığı Kamu Hizmeti Motivasyonu kuramı, bu farklılığı üç temel boyutta açıklamaktadır:

- Normatif Temel: Kamusal değerlere ve toplumsal sorumluluğa bağlılık
- Duygusal Temel: Sosyal adalet ve kamu yararına hizmet etme tutkusu
- Rasyonel Temel: Politik süreçlere katılım arzusu

YKİ'nin performans odaklı yönetim anlayışı, bu çok boyutlu motivasyon yapısını önemli ölçüde dönüştürmektedir. Houston'ın (2005) eleştirel analizlerinde ortaya koyduğu gibi, nicel göstergelere dayalı dışsal ödül sistemlerinin aşırı vurgulanması, kamu çalışanlarını anlam kaybı (hizmetin toplumsal etkisi yerine sayısal çıktıların öne çıkması), özerklik erozyonu (mesleki uzmanlık alanının standart prosedürlerle sınırlanması), amaç yabancılaşması (kamu hizmeti ideallerinin yerini bireysel performans hedeflerinin alması) gibi sorunlarla karşılaşmasına yol açmaktadır.

Kurumsal aidiyet (örgütsel bağlılık), çalışanların kurumlarıyla kurdukları psikolojik sözleşmenin bir göstergesidir. Meyer ve Allen (1991), bağlılığı üç boyutta ele alır: duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık. YKİ uygulamaları, özellikle sözleşmeli istihdam ve personel devrini artıran dinamikleriyle duygusal ve normatif bağlılığı zayıflatmaktadır (OECD, 2005).

Çalışanlar artık kuruma bağlılık yerine, kendi kariyer yollarına odaklanmakta; bu da kamu sektöründe kurumsal hafızanın ve profesyonel sadakatin erozyonuna yol açmaktadır (Wollmann, 2021).

Bu çalışma, Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) uygulamalarının etkilerini anlamak için geleneksel yönetim çalışmalarının ötesine geçerek, kamu çalışanlarının örgütsel yaşam deneyimlerini merkeze alan bütüncül bir yaklaşım önermektedir. Araştırmanın temel argümanı, tükenmişlik, motivasyon kaybı ve aidiyet eksikliği gibi olguların yalnızca bireysel psikolojik sonuçlar olmadığı, aynı zamanda hizmet kalitesinde bozulmaya (demoralize çalışanların vatandaşlarla etkileşim kalitesinin düşmesi), kurumsal hafıza kaybına (yüksek personel devir oranlarının örgütsel öğrenmeyi engellemesi açısından) ve sürdürülebilirlik krizine (uzun vadeli planlama kapasitesinin aşınması) yol açtığıdır (Van der Voet, 2016). Bu perspektif, kamu reformlarının değerlendirilmesinde insan faktörünün merkezi önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, kamu yönetimi reformlarının başarısını değerlendirirken teknik göstergelerin ötesine geçerek, örgütsel yaşamın insani boyutlarını dikkate alan yeni bir paradigma önermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için, reformların yerel bağlama uyarlanmış versiyonlarının geliştirilmesi ve çalışan deneyimlerinin sürece dahil edilmesi kritik önem taşımaktadır. Kamu yönetimi alanında yapılan reformların insan merkezli etkilerini anlamak hem yönetim biliminin derinleşmesi hem de politika yapım süreçlerinin iyileştirilmesi açısından önemlidir. Gelecek çalışmalarda kamu yönetimi reformlarının örgütsel ve insani boyutlarını anlamaya yönelik kuramsal çerçevenin, farklı ülkeler arasında karşılaştırmalı analizlerle test edilmesi (küresel reform modellerinin yerel bağlamlarda nasıl farklılaştığının sistematik belirlenmesi), nitel veriyle (mülakat, gözlem) çalışan deneyimlerinin derinleştirilmesi (resmi politika söylemleri ile çalışan algıları arasındaki uçurumun ortaya konması), kamu-özel farklarının tükenmişlik ve motivasyon düzeyleri açısından değerlendirilmesi, olası katkı alanları arasında sayılabilir. Özellikle post-YKİ dönemde, insan merkezli kamu yönetimi yaklaşımlarının geliştirilmesi için bu tür çalışmalar kritik önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kamu İşletmeciliği, Tükenmişlik, Motivasyon, Kurumsal Bağlılık

THE EFFECTS OF THE NEW PUBLIC MANAGEMENT APPROACH ON BURNOUT, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT

Abstract

Since the 1980s, the discipline of public administration has undergone a profound paradigm shift. During this process, approaches such as governance, network-based management, and most notably New Public Management (NPM) have come to the forefront (Hood, 1991; Pollitt&Bouckaert, 2017). The rigid hierarchical structure and rule-oriented functioning of the Weberian bureaucratic model have been replaced by an understanding aligned with market dynamics centered on efficiency, positioning citizens as customers, and adopting private sector management techniques. This radical transformation has not only reshaped the way public services are delivered but has also deeply affected public employees' professional identities, organizational commitment, and experiences in working life.

This study examines the psychosocial impacts of New Public Management (NPM) policies on public personnel within the framework of three core dimensions frequently emphasized in organizational theory and public administration literature: occupational burnout syndrome, intrinsic and extrinsic motivational dynamics, and organizational commitment and identity perception. Recent studies suggest that these variables have become critical analytical tools in assessing the impact of public sector reforms on human resources.

Keywords: New Public Management, Burnout, Motivation, Organizational Commitment

KAYNAKÇA

- Ball, S. J. (2003). The teacher's soul and the terrors of performativity. *Journal of Education Policy*, 18(2), 215–228.
- Christensen, T., & Lægreid, P. (2011). *The Ashgate Research Companion to New Public Management*. Routledge.
- Hood, C. (1991). A Public Management for All Seasons? *Public Administration*, 69(1), 3–19.
- Houston, D. J. (2005). “Walking the Walk” of Public Service Motivation: Public Employees and Charitable Gifts of Time, Blood, and Money. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16(1), 67–86.
- Wollmann, H. (2021). Comparative Public Administration. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.

<https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1456>.

Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2(2), 99–113.

Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61–89.

OECD (2005). *Modernising Government: The Way Forward*. OECD Publishing.

Perry, J. L., & Hondeghem, A. (2008). *Motivation in public management: The call of public service*. Oxford: Oxford University Press.

Perry, J. L., & Wise, L. R. (1990). The motivational bases of public service. *Public Administration Review*, 50(3), 367–373.

Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2011). *Public Management Reform: A Comparative Analysis—New Public Management, Governance, and the Neo-Weberian State* (3th ed.). Oxford: Oxford University Press.

Skelcher, C. (2005). Public-private partnerships and hybridity. In E. Ferlie, L. E. Lynn Jr., & C. Pollitt (Eds.), *The Oxford handbook of public management* (pp. 347-370). Oxford: Oxford University Press.

Van der Voet, J. (2016). Change leadership and public sector organizational change. *American Review of Public Administration*, 46(6), 660-682.

Vandenabeele, W. (2009). The mediating effect of job satisfaction and organizational commitment on self-reported performance: More robust evidence of the PSM-performance relationship. *International Review of Administrative Sciences*, 75(1), 11-34.

KARŞILAŞTIRMALI KAMU YÖNETİMİ ÇALIŞMALARINDA YENİ BİR ÇERÇEVENİN İMKÂN VE KISITLARI: TÜRK DEVLETLERİ

Ercan OKTAY*

Selime YILDIRIM**

Özet

Kamu yönetiminde karşılaştırmalı çalışmaların tarihsel kökeni her ne kadar eski dönemlere gitse de bir disiplin olarak ortaya çıkması yenidir. Bu bağlamda, karşılaştırmalı kamu yönetimi disiplin olarak ortaya çıktığı dönemin izlerini taşımaktadır. Karşılaştırmalı kamu yönetimi, kamu yönetimi disiplinin bir alt dalı olarak değerlendirilmektedir (Caner, 2020: 271). Ana çatısının kamu yönetimi gibi büyük bir disiplin olması, karşılaştırmalı kamu yönetimi çalışmalarının yönünü de etkilemektedir. 2. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde, söz konusu disiplin tüm varlığı ile ortaya çıkmıştır (Ayman Güler, 2020: 38). Bu bağlamda, Soğuk Savaş, iki kutuplu dünya gibi anahtar kavramlar disiplinin inşasında ön plana çıkmıştır.

Söz konusu nedenlerle, disiplin batı merkezli ve var olanı inceleyen bir araç olmuştur (Ayman Güler, 2020: 28). Bir yandan dinamik yapısı (Ayman Güler, 2020: 28) ile geleneksel kamu yönetiminin eleştirilen özelliklerine karşı bir alternatif olarak da algılanmıştır. Yine 2. Dünya Savaşı sonrası dünyanın hızla Amerikanlaşması, karşılaştırmalı kamu yönetimi çalışmalarında güçlü bir Amerika etkisini de doğurmuştur (Özacit, 2018: 88). Amerika'nın çeşitli araçlar (teknik yardım vs.) ile dünyayı ve daha özel olarak “*kamu yönetimleri*”ni etkilemesi de bu yolla gerçekleşmiştir.

Bu noktada, batı merkezci ve Amerika menşeli bir disiplin ile karşı karşıya kalınmıştır. Ortaya çıkışı itibarıyla, bir disiplinin inşası hedeflenirken (Caner, 2020: 275) zaman içinde çok kültürlü bir araca dönen karşılaştırmalı kamu yönetimi (Caner, 2020: 292) büyük ölçüde kuruluş dönemindeki yapısal özelliklerinden gerçek anlamıyla sıyrılamamıştır. 2000’li yıllarla birlikte, karşılaştırmalı kamu yönetimi çalışmaları özellikle geleneksel kamu yönetimi tartışmalarında neredeyse bir alternatif olarak sunulmuştur: “*KKY incelemelerinin kurumsal bir düzeyde ele alınması gerçekte ‘uluslararası kamu yönetimi’ adı altında yeni bir kamu yönetimi*

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri A.B.D., ercanoktay@kmu.edu.tr, Orcid no: 0000-0003-2399-9411.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri A.B.D., [selimeyildirim@kmu.edu.tr](mailto:selimyildirim@kmu.edu.tr), Orcid no: 0000-0003-0584-0618.

literatürünün gelişimine zemin hazırlamaktadır.” (Bapuji ve Rao, 2001:574-575 akt. Caner, 2020: 295). Diğer yandan ise kamu yönetimi de bir disiplin olarak Amerika’nın söz konusu alandaki etkisi altındadır.

Dünya dönüşmeye devam ettiği gibi disiplin de dönüşmeye devam etmiştir. Karşılaştırmalı kamu yönetimi, kuruluşu itibariyle ideolojik ve pragmatiktir (Özacit, 2018: 97). Bu nedenle, 2. Dünya Savaşı ve sonrası süreçteki Amerika perspektifli yaklaşım bir süre sonra yetersiz hale gelmiştir.

Karşılaştırmalı kamu yönetimi, uzunca süre Soğuk Savaş döneminin etkilerini taşıyan bir disiplin olması nedeniyle SSCB ve bağlı ülkelere dönük çalışmalar gerçekleşmemiş ya da gerçekleşmesi tercih edilmemiştir. SSCB’nin yıkılması ile alanda yeni bir perspektif oluşmuştur. 20. yüzyıl boyunca sosyalist düşünce de dünyada etkili olmuş ve yeni örgütlenmeleri beraberinde getirmiştir (Ayman Güler, 2021: 46). Türk Devletleri de SSCB’nin çözülüşü sonrasında bağımsızlığını ilan ederek yeni bir yapılanma sürecine girmişlerdir.

Modern anlamda kamu yönetimi, Kameralistlerle başlatılıp W.Wilson’un 19. yüzyılda yazdığı “*İdarenin İncelenmesi*” makalesiyle adı konya da buraya kadar gelen süreçte geleneksel yönetim kavramının kültür, örf ve adetlerle de beslendiği görülmektedir. Yönetimin modern ve günümüzdeki anlamının yanında, onu besleyen tarihsel bağ karakterini veren en önemli unsurdur. Her ne kadar “*yönetim*” evrensel bir kavramsa da (Fişek, 2011: 31) toplumdan topluma bu evrensel yapıyı kullanmanın özgün araçları bulunmaktadır. Türk yönetim tarihi de bu konuda en belirgin örneklerden biridir.

Karşılaştırmalı kamu yönetimi disiplini bahsedilen nedenlerle, son yıllarda aşılıma başlansa da, dar bir perspektifle ele alınmaktadır. Dinamik ve olanı incelemeyi hedefleyen bir disiplinin dünyanın bir kısmına gözünü kapatması tartışmalara yol açmaktadır. Bu nedenlerle, özellikle Sovyet döneminin etkisinde kalınarak Türk Devletleri’nin sıklıkla bu çalışmalar içinde yer bulmadığı görülmektedir (Azerbaycan hariç). Bulunsa da disiplinin kökenleri ve tarihsel sebeplerle, mevcut haliyle ele alınmasında sorun ve eksikler doğuracağını tahmin edilebilir.

Modern kamu yönetiminin ortaya çıkışı itibariyle de önceki yönetim gelenek ve kültüründen etkilenmiş olduğu reddedilemez bir gerçektir. Bu çerçevede, Türk Devletlerinin de disiplin içinde yer bulması, Sovyet dönemi dahil, karşılaştırmalı kamu yönetimini yeni bir boyuta taşıyacak ve yeni çalışma alanlarının yolunu açacaktır.

Türk Devletleri ise bağımsızlık yolunda önemli aşamalar kaydetmişlerdir. SSCB sonrası dönemde, Sovyet mirasını da barındıracak şekilde kendi yönetim ve devlet yapılarını inşa

etmişlerdir. Bir yandan da uluslararası alanda tanınırlıklarını sağlamak amacıyla girişimlerde bulunmuşlardır. 1990'lı yılların başından itibaren, günümüzdeki ismiyle Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında çeşitli faaliyetler gösterirken hem dünyayla hem de kendi içlerinde bağ kurmuşlardır.

Bu çalışmada, karşılaştırmalı kamu yönetimi çalışmalarının yöntem ve yönelimlerine dönük eleştirel bir bakış sunulacaktır. Karşılaştırmalı kamu yönetiminin, içsel dinamikleri ve yapısal nedenlerle değişen dünyayı anlama ve anlatmadaki kısıt ve sorunları ortaya konulacaktır. Çalışma özelinde, Türk Devleti'nin yönetim geleneği ve kültürü üzerinden karşılaştırmalı çalışmalara yeni bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, karşılaştırmalı yöntemin sınırlılıkları ile benzer sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, çalışmada yöntemsel sorunlar yerine Türk Devletleri özelinde yönetim kültür ve geleneğinden faydalanmanın ortaya çıkaracağı yeni çalışma alanları ve disipline katkısı konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi, Türk Devletleri, kamu yönetimi, yönetim kültürü.

THE POSSIBILITIES AND CONSTRAINTS OF A NEW FRAMEWORK IN COMPARATIVE PUBLIC ADMINISTRATION STUDIES: TURKIC STATES

Abstract

Although the historical roots of comparative studies in public administration date back to earlier periods, its emergence as a distinct discipline is relatively recent. In this context, comparative public administration reflects the characteristics of the period in which it emerged as a discipline. It is considered a subfield of the broader discipline of public administration (Caner, 2020: 271). The fact that its main framework is shaped by such a vast discipline as public administration has also influenced the direction of comparative public administration studies. The discipline fully emerged during and after the Second World War (Ayman Güler, 2020: 38). In this context, key concepts such as the Cold War and bipolar world played a significant role in the construction of the discipline.

For these reasons, the discipline became a Western-centric tool focusing on existing structures (Ayman Güler, 2020: 28). At the same time, due to its dynamic nature (Ayman Güler, 2020: 28), it was also perceived as an alternative to the criticized features of traditional public administration. Moreover, the rapid Americanization of the world after World War II led to a strong American influence on comparative public administration studies (Özacit, 2018: 88).

Through various instruments such as technical assistance, the United States influenced the world and, more specifically, "public administrations" globally.

Meanwhile, the Turkic States have made significant progress on the path to independence. In the post-Soviet period, they constructed their own administrative and state structures, incorporating elements of the Soviet legacy. At the same time, they made efforts to gain recognition in the international arena. Since the early 1990s, under the umbrella of what is today known as the Organization of Turkic States, they have engaged in various activities, establishing connections both with the wider world and among themselves.

This study aims to provide a critical perspective on the methods and orientations of comparative public administration studies. It will highlight the limitations and issues the discipline faces in understanding and explaining a changing world due to its internal dynamics and structural reasons. Specifically, the study seeks to offer a new perspective on comparative studies by examining the administrative tradition and culture of the Turkic States. Among the study's limitations are challenges similar to those found in the comparative method itself. Therefore, rather than focusing on methodological issues, the study will explore the potential new research areas and contributions to the discipline that may emerge from utilizing the administrative culture and tradition specific to the Turkic States.

Key words: Comparative Public Administration, Turkic States, Public Administration, Administrative Culture.

KAYNAKÇA

AYMAN GÜLER, B. (2020), "Giriş: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Nedir?", *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*, yay. haz. K. Karasu, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 25-44.

AYMAN GÜLER, B. (2021), *Türkiye'nin Yönetimi: Yapı*, 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

CANER, C. (2020), "Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi (KKY)", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, s. 271-301.

FİŞEK, K. (2011), *Yönetim*, 3. Baskı, Ankara: Kilit Yayınları.

ÖZACIT, B. (2018), "Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi için Tarihsel Sosyolojiden Dersler", *Memleket Siyaset Yönetim*, 13 (29), s. 83-110.

KENT BELLEĞİ VE AFET: YIKIMIN ÖTESİNDE TOPLUMSAL HAFIZAYI SÜRDÜRME STRATEJİLERİ VE ÜLKE ÖRNEKLERİ

Sevcan GÜLEÇ*
Muhammet ÖZDEMİR**
Hacer ÖZDEMİR***

Özet

Kent kimliği, bir kentin diğer kentlerden ayırt edilmesini sağlayan özgün niteliklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Her kentin kendine özgü coğrafi, fiziksel, ekonomik ve kültürel bileşenleri, kentsel kimliğin temel unsurlarını oluşturmakta ve bir kent düşünüldüğünde zihinde canlanan belirgin özellikleri ifade etmektedir. Bu kapsamda, kentsel kimliği oluşturan unsurların sınırlarını kesin çizgilerle belirlemek mümkün değildir. Zira her kent, sahip olduğu özgün coğrafi yapı, tarihî miras, kültürel değerler, ekonomik faaliyetler ve toplumsal dinamikler doğrultusunda kendine has bir kimlik inşa etmektedir.

Kent kimliği ya da kentsel kimlik kavramının, yerellik, geleneksellik ve korumacılık kavramlarıyla birlikte tartışılmaya başlanması 1970’li yıllara dayanmaktadır. Günümüzde ise kentsel kimlik, yalnızca somut ve biçimsel özelliklerle sınırlı kalmamakta; kentin bireylerde uyandırdığı anlam, mekânla kurulan duygusal bağ ve özdeşleşme gibi soyut boyutlarla da açıklanmaktadır. Dolayısıyla, kent kimliği yalnızca doğal çevre ya da mimari dokudan ibaret değildir; bu unsurların kent sakinlerinin yaşam deneyimleri aracılığıyla kazandığı anlam ve değerlerin bütününe temsil etmektedir.

Kimlik kavramı ile doğrudan ilişkilendirilen önemli kavramlardan biri de bellektir. Bellek, bireyin ya da bir topluluğun geçmişe ait deneyimlerini, gözlemlerini ve edindiği bilgileri zihinsel olarak düzenleyip saklama süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu zihinsel birikim, bireyin veya toplumun kendisini tanımlama, anlamlandırma ve geleceğe yönelik tutum ve kararlarını şekillendirme süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu yönüyle bellek, geçmişin

* Prof. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, gulecsevcan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0337-4775

** Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, mozdemir98@gmail.com

*** Dost TV Genel Yayın Yönetmeni

figürler, semboller ve olaylar aracılığıyla hatırlanması ve yeniden kurgulanması sürecinde biçimlenmekte; bireyin kendisini bir gruba veya topluluğa ait hissetmesiyle ortaya çıkan kimlik ve grup kimliği olgularıyla doğrudan ilişki içinde bulunmaktadır.

Bellek kavramı, yalnızca nöroloji, psikoloji, felsefe ve sosyoloji gibi disiplinlerin çalışma alanı olmaktan öte, toplumsal bellek ve mekânsal hafıza bağlamında mimarlık, şehir planlama ve kent çalışmaları içerisinde de önemli bir araştırma konusudur. Bu bağlamda kentsel bellek, kentlerin tarihsel ve kültürel kimliğini yansıtan, zamanla dönüşen ve toplumsal bellekle karşılıklı etkileşim içerisinde gelişen dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Kentin fiziksel dokusunda, mekânsal örgütlenmesinde ve sembolik göstergelerinde izlenebilen bu süreç, kentsel mekânın yaşayan bir hafıza niteliği taşıdığını ve toplumsal yapı ile sürekli bir etkileşim içinde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Kent kimliği ve kentsel bellek, bir kentin tarihsel, kültürel ve sosyal yapısını anlamada temel öneme sahip iki kavram olup, birbirini tamamlayan bir ilişki içerisinde. Bu ilişki, kentin geçmişten geleceğe aktarılan değerlerini ve kent sakinlerinin kimlik duygusunu şekillendirmektedir. Kentsel bellek, kent kimliğini besleyip güçlendirirken; kent kimliği de kentsel belleğin korunmasına ve sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Her iki kavram da bir kentin tarihi, kültürel ve mekânsal mirasını içermekte ve kentlerin özgün karakterinin oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır.

Kentsel bellek kaybı, bir kente ait tarihsel, kültürel ve fiziksel unsurların zamanla unutulması veya yok olması sonucu ortaya çıkan kolektif hafıza kaybı olarak tanımlanmaktadır. Bu durum; afetler, savaşlar, terör olayları, toplumsal değişimler ve göç gibi olguların yanı sıra, geçmişi reddetme eğilimleri veya politik müdahaleler sonucunda gelişebilmektedir. Ayrıca, kentsel dönüşüm projeleri, mekânın metalaşması ve rant odaklı kamu politikaları da kentsel bellek kaybını hızlandıran önemli etmenler arasındadır.

Kentsel bellek kaybının en önemli nedenlerinden biri olan afetler, kentlerin kültürel yapısını, fiziksel dokusunu ve insan ilişkilerini doğrudan etkileyerek derin toplumsal travmalara yol açmakta ve kentsel hafızanın silinmesine neden olmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan afetler, günümüz dünyasında da etkisini sürdürmektedir. Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde "doğal kıran" olarak ifade edilen doğal afet, "fiziksel altyapının ve üstyapının önemli ölçüde zarar görmesine yol açarak yerel toplulukların yaşamını etkileyen, aksatan veya bozan yer sarsıntısı, yangın, su baskını, yer kayması, çığ ve kaya düşmesi gibi olaylar ve bunların sonuçları" biçiminde tanımlanmaktadır (Keleş, 1998: 42).

Afetler literatürde genellikle doğal afetler, insan kaynaklı afetler, teknolojik afetler ve jeolojik afetler gibi kategorilere ayrılmaktadır. Son yıllarda doğal afetlerin sıklığı ve şiddeti, “iklim değişikliği” ve “çevresel bozulma” gibi küresel faktörlerin etkisiyle artış göstermiştir. Özellikle tropikal fırtınalar, sel felaketleri, orman yangınları ve kuraklık gibi afetler daha yaygın hale gelmiş; küresel ısınma, deniz seviyesinin yükselmesi ve aşırı hava olayları gibi süreçler afet risklerini artıran başlıca etmenler arasında yer almıştır.

Afetlerin kentler üzerindeki etkilerini, birbirinden tamamen bağımsız olmamakla birlikte beş temel başlık altında toplamak mümkündür: “demografik etkiler” (can kayıpları, yaralanmalar, doğum oranlarındaki değişimler), “yapısal etkiler”, “ekonomik etkiler”, “çevresel etkiler” ve “sosyolojik ile psikolojik etkiler”. Afetler, kentler üzerinde hem fiziksel hem de toplumsal düzeyde etkiler yaratarak, kentsel belleğin iki temel bileşeni olan mekânsal ve toplumsal hafızanın kaybına neden olmaktadır.

Kentsel bellek kaybı yalnızca fiziksel mekânların tahribatı ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal aidiyet duygusunu da zayıflatmaktadır. Bireylerin kentle kurdukları bağın kopması, sosyal dayanışmayı zedelemekte ve toplumsal kimliğin erozyona uğramasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, afet sonrasında ortaya çıkan kentsel bellek kaybını önlemek için bütüncül ve sürdürülebilir bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Afet sonrası süreçlerde, tarihî mirasın ve toplumsal hafızanın korunmasına yönelik bilinçli planlama ve politika geliştirme, kent kimliğinin devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Örneğin, deprem sonrası inşa edilen konutların kentsel belleği ve kimliği yansıtırma kapasitesi yalnızca mimari tasarım ilkeleriyle değil; aynı zamanda toplumsal katılımın sağlanması ve yerel halkın görüşlerinin dikkate alınmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm uygulamaları, afet yönetimi politikaları, dijitalleştirme projeleri, sözlü tarih çalışmaları ve toplumsal bellek araştırmaları, kentsel bellek kaybını önlemeye yönelik başlıca araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde, kentsel belleğin korunmasını ve yeniden inşasını desteklemek amacıyla afetlerden önce ve sonra uygulanabilecek çeşitli yöntem ve girişimler geliştirilmektedir. Bunlar arasında sözlü tarih projeleri, kentsel arşivlerin oluşturulması, dijital bellek sistemleri, koruma ve restorasyon çalışmaları, toplumsal katılım ve farkındalık artırma faaliyetleri, kamusal sanat ve anıt uygulamaları, müze ve kültürel merkezlerin kurulması, kentsel tasarımda bellek temelli yaklaşımlar ve gelecek nesillere yönelik eğitim programları yer almaktadır. Afet sonrası kentsel bellek ve toplumsal hafızayı korumaya yönelik stratejiler, farklı ülkelerde yerel koşullar ve tarihsel deneyimler doğrultusunda çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır.

Japonya, özellikle 1995 Kobe Depremi ve 2011 Tōhoku Depremi sonrasında, afet hafızasını canlı tutmak amacıyla Kobe Earthquake Memorial Museum ve 3.11 Memorial Network gibi bellek mekânlarını oluşturmuş; bu alanlarda hem fiziksel yıkımın belgelenmesi hem de afet bilincinin gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir. İtalya’da, 2009 L’Aquila Depremi sonrasında yürütülen koruma ve restorasyon projeleri, tarihî dokunun yeniden inşası ile toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesini bir arada ele almıştır. Türkiye’de ise 1999 Marmara Depremi ve 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında, hem Kentsel Dönüşüm Stratejisi hem de Yerinde Dönüşüm Yaklaşımları kapsamında kentsel belleğin korunmasına yönelik adımlar atılmış; sözlü tarih çalışmaları, dijital arşiv projeleri ve kültürel mirasın yeniden işlevlendirilmesi bu sürecin bir parçası hâline gelmiştir. Şili’de 2010 Depremi sonrası Museo de la Memoria y los Derechos Humanos gibi kamusal bellek alanları, afetlerle birlikte toplumsal travmaları da hatırlatarak kentsel bellek ve toplumsal kimlik arasında bir köprü kurmuştur.

Almanya, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı büyük yıkımın ardından, Berlin kentinde gerçekleştirilen Topography of Terror ve Holocaust Memorial gibi mekânsal bellek alanlarıyla, savaşın izlerini kent hafızasının kalıcı bir parçasına dönüştürmüştür.

ABD’nin New Orleans kenti, 2005 yılında yaşanan Katrina Kasırgası sonrasında yürütülen “Rebuild New Orleans” ve Lower Ninth Ward Living Museum projeleriyle, doğal afet sonrası yıkımı yalnızca fiziksel bir yeniden inşa süreci olarak değil, kültürel ve toplumsal bellek inşasının da bir parçası olarak ele almıştır.

Avustralya’da, 2019-2020 orman yangınlarının ardından yürütülen Bushfire Memorials Project kapsamında, yangınlardan etkilenen bölgelerde kamusal anıtlar, dijital arşivler ve yerel halkla yürütülen bellek paylaşım atölyeleri aracılığıyla kolektif hafızanın korunması hedeflenmiştir.

Bu örnekler, afet sonrası süreçlerde bellek temelli yaklaşımların yalnızca fiziksel yeniden yapılanmayı değil, aynı zamanda toplumsal iyileşmeyi, kimliğin sürekliliğini ve yerel kültürün yeniden üretimini de desteklediğini göstermektedir. Bu çalışmada, kent belleği kavramı ile afet sonrası toplumsal hafızanın korunması arasındaki ilişki ele alınarak; farklı ülkelerde uygulanan bellek koruma stratejileri karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Araştırmada, nitel karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi kullanılarak, seçilen ülke örnekleri afet sonrası toplumsal hafızayı ve kentsel belleği sürdürme stratejileri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent Belleği, Toplumsal Hafızayı Sürdürme Stratejileri, Afet

URBAN MEMORY AND DISASTER: STRATEGIES FOR SUSTAINING SOCIAL MEMORY BEYOND DESTRUCTION AND CASE STUDIES FROM DIFFERENT COUNTRIES

Abstract

Cities are not just physical structures and infrastructure systems; they are also spatial reflections of social memory, cultural identity and collective experience. Urban spaces embody societal memory through buildings bearing traces of the past, public spaces holding memories, and everyday practices nurturing a sense of belonging among communities. However, disasters can have a profound disruptive effect on the multi-layered structure of cities, causing material destruction and threatening the symbols, spaces and practices of remembrance that constitute urban memory. This additional loss of memory complicates the process of social recovery after a disaster.

The notion of social memory and its continuity assume a pivotal role in the context of post-disaster reconstruction processes. This phenomenon can be attributed to the notion that memory serves to reinforce the sense of belonging for individuals, thereby establishing a fundamental element in the formation of a shared identity for communities. Consequently, policies implemented in the aftermath of disasters that prioritise exclusively the physical reconstruction of spaces are deemed inadequate. From a sociological perspective, the development of strategies to preserve social memory is vital for mitigating the long-term effects of trauma on communities and strengthening urban resilience.

The present study will examine the relationship between the concept of urban memory and the preservation of social memory in the aftermath of disasters. Furthermore, memory preservation strategies implemented in different countries will be discussed. Country examples will be analysed using a qualitative comparative case study method within the scope of strategies for sustaining social and urban memory after disasters.

Keywords: Urban Memory, Strategies for Sustaining Social Memory, Disaster.

DİJİTALLEŞME VE KENTSEL YÖNETİŞİM: AKTÖRLER, DİNAMİKLER VE SORU(N)LAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Abdulgazi YIKICI*

Yaşar Orçun KÜÇÜKYILMAZ **

Özet

Son birkaç on yıldır, insanların yaşamak amacıyla kentsel alanlara yönelmesinde dikkate değer ve benzeri görülmemiş bir artış gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, kentsel nüfusun ilk defa kırsal nüfusu aştığı 2008 yılı, kritik bir eşik olarak değerlendirilebilir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşaması, kentleri ve doğal olarak yönetimleri; ekonomik, sosyal, çevresel ve yönetsel açıdan artan bir baskı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Mevcut kentleşme dinamiklerine dayalı gelecek projeksiyonlarında bu oranın artmaya devam edeceğinin gösterilmesi, kent yönetimlerini yeni stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır. Söz konusu arayışların arka planında ise nüfusun belirli alanlarda yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan ve giderek karmaşıklaşan sorunların çözümünde klasik yönetim ve planlama anlayışlarının yetersiz kalmaya başlaması yatmaktadır. Bu bağlamda kentsel sorunların daha etkin yönetimi, kaynak kullanımının optimize edilmesi, enerji verimliliğinin sağlanması, doğal çevre unsurlarının korunması ve bir bütün olarak sürdürülebilir mekânlar inşa edilmesi amacıyla günümüzde dünyanın dört bir yanında kentleri “akıllı”, “dijital ikiz” veya “algoritmik” bir yapıya dönüştürme yönünde küresel ölçekte güçlenen teknoloji merkezli bir eğilimin varlığı dikkat çekmektedir. Bu eğilim doğrultusunda hayata geçirilen uygulamaların ve gerçekleştirilmesi planlanan çalışmaların, “akıllı” terimini kapsayıcı bir çatı kavram olarak benimsediği görülmektedir. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar uzanan ve 1990’larda belirginleşen kent yönetiminde teknoloji kullanımının, teknolojilerin günümüzde artan önem ve yaygınlığından ötürü yeni bir boyut kazandığı belirtilmelidir.

Kenti, “yapay zekâ” (*artificial intelligence*), “nesnelerin interneti” (*internet of things*), “makine öğrenmesi” (*machine learning*), “derin öğrenme” (*deep learning*), “büyük veri” (*big*

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, abdulgazi.yikici@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1230-1612

** Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, orcunkucukyilmaz@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5426-8913

data), “bulut bilişim” (*cloud computing*) ve “sensör ağları” (*sensor networks*) gibi yenilikçi ve popüler teknolojilerin kullanımıyla tanımlanabilir ve öngörülebilir bir mekâna dönüştürme hedefi etrafında şekillenen politikalar, kamu yönetimlerinin yanı sıra özel sektörün de yoğun ilgisini çekmektedir. Kentlerde kullanılan ve “akıllı” olarak nitelendirilen araçların çok uluslu şirketlere ait olması, bu ilginin somut bir göstergesi şeklinde değerlendirilebilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen ilerlemelerin bir uzantısı niteliğindeki bu yönelimler, doğal olarak kentsel hizmetlerin sunumunda teknoloji şirketleriyle artan iş birliğini beraberinde getirmektedir. Böylece hizmetlerin kamu-özel ortaklıkları ya da doğrudan özel sektör eliyle sağlandığı yeni bir yönetim biçimine geçiş yaşanmaktadır. Bilim ile politika arasındaki etkileşimin artışıyla paralel gelişen bu dönüşüm, doğal olarak yalnızca hizmet sunumunu değil, aynı zamanda yönetim yapılarını ve işleyiş biçimlerini de etkilemektedir. Bu süreç, kentsel yönetişimde yeni aktör ve yaklaşımların ön plana çıkmasına ve politika üretiminde güç dengelerinin değişmesine imkân sağlayan yeni bir ekosisteminin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Diğer yandan veri işlemeye dayalı sistemlerin, iyi niyetle tasarlanmış olsalar bile ciddi eksiklikler barındırabileceği ve istenmeyen adaletsiz sonuçlar ile çeşitli boyutlarda güvenlik açıklarına yol açabileceği geniş bir kabul görmektedir. Söz konusu endişelerin araştırmacıları, hükümetleri ve sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirdiğine şahit olunmaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın amacı kentlerde farklı kavramlar altında şekillenen dijitalleşme süreçlerinin yönetim pratiklerine yansımalarını incelemektir. Belirlenen amaca uygun olarak çalışmada, literatür incelemesi ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, 2015 yılı ve sonrasında; dijitalleşme alanında öncü kentlerle ilgili yayımlanmış makaleler, ulusal ve uluslararası basında yer alan haberler ile resmî kurumlar ve tanınmış araştırma kuruluşları tarafından hazırlanan raporlar değerlendirilmiştir. Dijital teknolojilerin kentsel yönetim ve planlamaya entegrasyonunda önemli bir dönüşümün yaşandığı dönem olması nedeniyle, doküman seçiminde 2015 yılı ve sonrası baz alınmıştır. Dokümanlar ise; araştırma konusuyla doğrudan ilişkili, içerik açısından doğrulanabilir ve güncel olma ölçütleri esas alınarak seçilmiştir. Söz konusu seçim ile çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği güçlendirilmiştir.

Ulaşılan bulgular, dijital araçların; hızlı ve etkin iletişim, katılımcı yönetim, kaynakların etkin yönetimi ile izleme ve değerlendirme süreçlerinde kentsel yönetişimi desteklediğini göstermektedir. Bununla birlikte dijitalleşme yönündeki eğilim, demokratik meşruiyeti bulunan seçilmiş yetkililerin inisiyatifindeki karar mekanizmalarında, teknik ve teknolojik bilgi birikimine sahip uzmanların belirleyiciliğinin artmasına kapı aralamaktadır.

Karar alma süreçlerinde uzmanların artan etkisine karşılık seçilmiş temsilcilerin rolünün zayıflaması, günümüz yönetim yapılarında kritik bir değişime işaret etmektedir. Her ne kadar dış müdahaleye kapalı olmaları, dijital sistemlere ilişkin nesnellik ve tarafsızlık algısını güçlendirse de, kodlamaların uzmanlar tarafından yapılması ve süreçlerin değer yargılarından tamamen bağımsız şekilde yürütülmesinin imkânsızlığı, bu teknolojilerin karar alma süreçlerinde öznellik ve önyargı barındırma riskini beraberinde getirmektedir. Bu riskler arasında özel hayat gizliğinin ihlali, hizmetlerin eşitsiz ve adaletsiz dağılımı, kamu güvenliğinin sarsılması ve kamuya olan güvenin zedelenmesi gibi ciddi meseleler yer almaktadır. Nitekim karar süreçlerinde kullanılan dijital araçların denetimsiz biçimde geliştirilmesi ve uygulanmasının; ekonomik, toplumsal, etik ve siyasal açıdan ciddi olumsuz sonuçlar doğurduğuna tanık olunmaktadır. Söz konusu durum, teknolojilerin bütünüyle güvenli, tarafsız ve toplumsal fayda odaklı olduğu yönündeki varsayımları sorgulatmaktadır. Ayrıca bu durum, değer yargılarından arındırma, nesnellik, tarafsızlık, eşitlik ve etik açıdan güvenilirliğin nasıl sağlanacağına ilişkin soruları gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak, dijital araçların kentsel yönetim süreçlerinde önemli avantajlar sağladığı; kontrolsüz ve etik açıdan sorunlu uygulamaların ise mevcut kazanımları tehlikeye attığı ifade edilebilir. Nitekim kentlerde dijital dönüşüme öncülük eden yenilikçi teknolojilerin mevcut ve potansiyel olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalara hız verildiği gözlemlenmektedir. Mevzuata eklenecek hükümlerle hesap verebilirliğin resmîleştirilmesi; araştırma-geliştirme ve kodlama süreçlerinde görev, yetki ve sorumluluk sınırlarının kesin olarak belirlenmesi; kural dışı davranışlara uygulanacak yaptırımların caydırıcı nitelikte olması; yöneticilik pozisyonları için belirli ölçüde teknik ve teknolojik bilgi birikime sahip olma koşulu getirilmesi; halkın bu süreçler ve uygulamaların güvenli kullanımı hakkında bilgilendirilmesi ve dijital ortamda atılan her adımın belgelenmesi, etik kaygıların yanı sıra dijital araçların yol açabileceği çeşitli sorunların da büyük ölçüde ortadan kaldırılmasına aracılık edebilir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Dijitalleşme, Yönetişim, Kent.

DIGITALIZATION AND URBAN GOVERNANCE: AN ANALYSIS OF ACTORS, DYNAMICS, AND QUEST(ION)S

Abstract

More than half of the world's population now lives in cities, placing increasing economic, social, environmental, and administrative pressures on urban areas and their governance. In this context, a growing trend aims to transform cities into “smart,” “digital twin,” or “algorithmic” entities to manage urban challenges more effectively, optimize resource use, improve energy efficiency, protect natural environmental elements, and build sustainable spaces as a whole. This trend paves the way for the emergence of a new ecosystem in urban governance, allowing new actors and approaches to gain prominence and causing shifts in power dynamics within policy-making. Against this backdrop, the aim of this study is to examine how digitalization processes, shaped under different conceptual frameworks in cities, reflect on governance practices. To achieve this aim, the study employs literature review and document analysis methods. Academic articles focusing on pioneering cities in digitalization, along with media reports and various documents concerning the transition process, have been analyzed. The findings indicate that digital tools provide significant advantages in urban governance processes; however, uncontrolled and ethically problematic applications have jeopardized existing achievements. It has been observed that efforts to eliminate the current and potential negative impacts of innovative technologies leading digital transformation in cities have accelerated.

Keywords: Technology, Digitalization, Governance, City.

STRATEJİDEN GERÇEKLİĞE: TÜRKİYE'NİN ULUSAL YAPAY ZEKÂ STRATEJİSİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Refik YASLIKAYA*
Muhammed Alpaslan TANDIRCI**

Özet

21. yüzyıl kamu yönetimi anlayışı, geleneksel hizmet sunum mekanizmalarının ötesine geçerek politika oluşturma süreçleri, performans değerlendirme sistemleri ve vatandaş-devlet etkileşim modellerinde köklü değişimler içermektedir. Bu değişim sürecinin ilk evresinde (ilk 20 yıl) dijitalleşme öne çıkarken, günümüzde büyük veri analitiği ve yapay zekâ teknolojileri akademik ve politik tartışmaların merkezine yerleşmiştir. Ancak bu teknolojik evrim, salt teknik bir dönüşümden ziyade etik, hukuki ve kurumsal boyutları da içeren çok katmanlı bir paradigma değişimini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye özelinde kamu yönetiminin dijitalleşme süreci, 2000'li yılların başından itibaren önemli bir ivme kazanmıştır. e-Devlet Kapısı, UYAP, KAYSİS ve MERNİS gibi dijital platformlar vasıtasıyla kamu hizmetlerinde verimlilik artışı ve yönetim şeffaflığı hedeflenmiştir. Bu altyapı üzerine inşa edilen Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025) ise, kamu yönetimi perspektifinden yapay zekâ uygulamalarının ilk kez bütüncül bir politika belgesiyle kurumsallaştırılması çabası olarak değerlendirilebilir. 2021-2025 dönemini kapsayan söz konusu stratejinin, nihayete ereceği 2025 yılı itibarıyla kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulması büyük önem arz etmektedir. Bu bildiri, bahsi geçen strateji belgesinin amaçlarını ve bu amaçlara ulaşma düzeyini sistematik bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'nin Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025), teknolojik bir yol haritası olmanın ötesinde, kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin yönetsel, hukuki ve etik boyutları da içeren bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Strateji belgesi, altı temel amaç ekseninde şekillendirilmiş olup, her bir amaç için spesifik politika tedbirleri öngörmektedir. Bu çalışma

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, refik@kku.edu.tr, ORCID:0000-0002-4419-2388

** Arş. Gör., İstanbul Rumeli Üniversitesi İİSBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi, malpaslan.tandirci@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8683-9979

kapsamında, bahse konu stratejik amaçların 2025 yılı itibariyle ulaştığı performans düzeyi, nicel ve nitel göstergeler ışığında sistematik olarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, (i) hedeflenen başarı düzeyine ulaşılan alanlar ile (ii) eksik kalan yönler şeklinde iki temel kategoride ele alınarak yorumlanmıştır.

Yapay Zekâ Uzmanlarını Yetiştirmek ve Alanda İstihdamı Artırmak

Ulusal Yapay Zeka Stratejisi dönemi boyunca üniversitelerde yapay zekâ mühendisliği bölümlerinin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. 2021 yılında yalnızca dört olan bölüm sayısı, 2025 yılı itibariyle on dörde ulaşmıştır. Bu bölümlerin beşi devlet, dokuzu ise vakıf üniversitelerine aittir. Aynı dönemde yüksek lisans ve doktora düzeyinde açılan programların sayısında da artış gözlenmiştir. "1 Milyon Yazılımcı" projesi kapsamında, BTK Akademi başta olmak üzere çeşitli platformlar aracılığıyla binlerce bireye temel ve ileri düzeyde yapay zekâ eğitimi verilmiştir. Ayrıca, TÜBİTAK ve çeşitli üniversitelerde yürütülen araştırmalar neticesinde yapay zekâ alanında çalışan akademisyen sayısı yaklaşık iki bine ulaşarak kayda değer bir ivme kazanmıştır.

Bununla birlikte, belirlenen bazı hedeflerin gerisinde kalındığı görülmektedir. 2025 yılı itibariyle yapay zekâ alanında 50 bin kişilik istihdam hedefi gerçekleştirilememiş, sektördeki uzman sayısı 25 bin ila 30 bin arasında kalmıştır. Özel sektörde nitelikli iş gücü açığı sürmekte, bu durum kamu kurumlarını da etkilemektedir. Özellikle kamuda görev yapan yapay zekâ uzmanı sayısının bin kişiye çıkarılması hedefi de strateji döneminde yakalanamamıştır.

Araştırma, Girişimcilik ve Yenilikçiliği Desteklemek

Strateji döneminde araştırma ve yenilikçilik alanında da kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. TÜBİTAK Yapay Zeka Enstitüsü, yapay zekâyâ odaklanan birçok AR-GE projesini desteklemiş, özel sektör ile kurduğu iş birliklerini artırmıştır. Teknoparklarda faaliyet gösteren yapay zekâ odaklı girişimlerin sayısında önemli bir artış olmuş, 2025 yılına kadar 500'ü aşkın girişim (startup) desteklenmiştir. Ayrıca, TEKNOFEST gibi teknoloji yarışmaları, özellikle savunma sanayii, sağlık ve akıllı şehir çözümleri bağlamında yerli yapay zekâ projelerinin gelişimini teşvik etmiştir.

Ancak araştırmaların ticarileştirilmesi konusunda beklenen ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye, akademik yayın sayısı açısından güçlü bir ivme yakalamış olsa da yapay zekâ alanındaki buluşların patentlenmesi ve pazara dönüştürülmesi düşük düzeyde kalmıştır. Strateji döneminde, uluslararası ölçekte rekabet edebilecek düzeyde bir yapay zekâ şirketi henüz ortaya çıkmamıştır.

Kaliteli Veriye ve Teknik Altyapıya Erişim İmkanlarını Genişletmek

Veri altyapısını güçlendirmeye yönelik çeşitli girişimler hayata geçirilmiştir. Açık Devlet Verisi Portalı ile bazı kamu kurumlarına ait veriler kamuya açık hale getirilmiş; sağlık, ulaşım ve eğitim gibi alanlarda veri paylaşımına yönelik pilot çalışmaların başlatıldığı "Kamu Veri Alanı" projesi uygulanmaya konulmuştur. Bu gelişmelere karşın, kurumlar arası veri paylaşımı ve veri standartlarının oluşturulması konularında önemli eksiklikler devam etmektedir. Güvenlik, gizlilik ve etik ilkeler etrafında süren tartışmaların, veri yönetimi alanındaki belirsizlikleri uzun vadede de etkilemesi muhtemeldir. Ayrıca, büyük veri işleme altyapısı hala yetersizdir. Özellikle büyük dil modelleri (LLM) gibi ileri düzey uygulamalar için gerekli olan veri merkezleri ve süper bilgisayar yatırımları hedeflenen düzeye ulaşamamıştır.

Sosyo-Ekonomik Uyumu Hızlandıracak Düzenlemeleri Yapmak

Etik düzenlemeler bağlamında önemli bir adım, 2023 yılında Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından yayımlanan Yapay Zeka Etik İlkeleri belgesidir. Bu belge, kamu kurumlarının ve özel sektörün yapay zekâ kullanımı konusunda dikkat etmesi gereken temel etik ilkeleri belirlemiştir. Ancak, AB'nin "AI Act" benzeri bütüncül bir yasal düzenlemenin hala yürürlüğe konulmamış olması, yapay zekânın hukuki zeminini zayıf bırakmaktadır.

Uluslararası Düzeyde İş Birliklerini Güçlendirmek

Türkiye, 2022 yılında Yapay Zeka Küresel Ortaklığı (GPAI) platformuna katılarak uluslararası yapay zekâ politikalarının şekillendirilmesinde söz sahibi olma yönünde önemli bir adım atmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin Horizon Europe projeleri kapsamında yapay zekâ konulu uluslararası iş birliklerine katılım artmıştır. Ancak tüm bu çabalara rağmen, Türkiye'den dünya çapında ses getiren yapay zekâ markalarının çıkmadığı ve küresel rekabette öne çıkacak şirketlerin henüz oluşmadığı görülmektedir.

Yapısal ve İş Gücü Dönüşümünü Hızlandırmak

Strateji kapsamında kamu kurumlarına yönelik olarak "Kamu Yapay Zeka Platformu" kurulmuş ve devlet kurumları için çeşitli yapay zekâ çözümleri geliştirilmiştir. Aynı zamanda, Millî Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR tarafından başlatılan sertifikalı programlarla mesleki eğitimlerde yapay zekâ becerileri teşvik edilmiştir. Buna rağmen, iş gücü dönüşümü genel olarak yavaş ilerlemektedir. Geleneksel sektörlerde yapay zekâyı adaptasyon düşük düzeyde kalmakta, iş gücünün dijital beceri düzeyi hala sınırlı görünmektedir. Ayrıca, yapay zekânın gayrisafi yurt içi hasılaya katkısının %5 olması hedeflenmişken, 2025 itibarıyla bu katkı %2–3 seviyesinde kalmıştır.

Özetle, Türkiye'nin Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021–2025), kamu yönetiminde dijital dönüşüm iradesinin kurumsal bir belgesi olarak önemli bir eşik teşkil etmiştir. Ancak uygulama sürecinde görülen parçalı ilerleme, stratejik hedeflerle yönetsel kapasite arasındaki uyumsuzluğu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, yapay zekânın kamu yönetimine entegrasyonunu salt teknoloji temelli değil; aynı zamanda yönetim, mevzuat ve kurumsal reform perspektifinden ele almayı gerektirmektedir. Gelecek dönemde daha bütüncül, hesap verebilir ve sektörel derinliği gözeten bir stratejik çerçevenin oluşturulması, yalnızca teknolojik gelişme için değil; kamu hizmetlerinin adil, etkili ve şeffaf biçimde sunulması açısından da temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Türkiye, Strateji Belgesi,

FROM STRATEGY TO REALITY: A CRITICAL ASSESSMENT OF TURKEY'S NATIONAL ARTIFICIAL INTELLIGENCE STRATEGY (2021–2025)

Abstract

This study critically evaluates Turkey's National Artificial Intelligence Strategy (2021–2025) from a public administration perspective. The strategy, launched on an existing digital governance infrastructure, aims to institutionalize AI integration across the public sector through six strategic pillars. The analysis reveals progress in several areas, alongside structural limitations.

Significant advancements have occurred in AI education and workforce development. The number of AI engineering departments in universities has more than tripled, and national training initiatives have reached thousands. Nevertheless, the goal of employing 50,000 AI professionals was not met, with only 25,000–30,000 experts active by 2025.

In research and innovation, TÜBİTAK and techno parks supported over 500 AI-focused startups. Yet, commercialization remains weak; Turkey has not produced globally competitive AI firms or patents at scale.

Efforts to improve data access and infrastructure included the Open Government Data Portal and Public Data Space pilots. However, inter-agency data sharing and standardization face ongoing obstacles, and high-performance computing investments have fallen short.

Ethical principles were formalized in 2023, but comprehensive legislation akin to the EU's AI Act is still absent. International collaboration has increased, notably through GPAI and Horizon Europe, though no global AI brands have emerged.

In sum, while the strategy represents a crucial institutional step toward digital transformation, uneven implementation reflects a gap between ambition and administrative capacity. A more coherent, accountable, and sector-sensitive framework is essential for equitable and effective AI integration in public governance.

Keywords: Artificial Intelligence, Turkey, Strategy Document,

KENTLERİN GÜVENLİĞİNDE HAVAALANI GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ

Mert KÜRKÇÜ*

Hayriye ŞENGÜN **

Özet

İnsanlar tarih ilk dönemlerinden bu yana, korunma güdüsüyle bir araya toplanarak kentler kurmuş; kendilerini bu topluluk mekanlarında güvende hissetmişlerdir. Yani toplumların bir arada yaşama ve kent olarak adlandırılan bu toplumsal yaşam biçimini oluşturma nedenlerinin başında güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Kentler günümüzde güvenlik ihtiyacının en çok yaşandığı yerler konumundadır. Gelişen teknoloji ile her ne kadar kentlerde suç ve güvenlik ile ilgili verilere ulaşmak daha kolay olsa da aynı oranda güvensizliği artıran pek çok etken de çeşitli siyasal, toplumsal ve uluslararası nedenlerle tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Bu tehditler bireysel olduğu gibi kitlesel de olabilmektedir.

Güvenlik kavramının birçok disiplinin ilgi alanına girmesi nedeniyle işlevleri doğrultusunda farklı şekilde tanımlamalar yapılabilmektedir. Genel anlamda güvenlik, bireylerin ve toplumun, suç kaynaklı gerçek ya da algısal tehditlerden uzak olabilme durumu, tehlikenin bulunmaması, kişinin ve toplumun kendini emin ve huzurlu hissetme hali olarak ifade edilebilir (Uluslararası Sivil Toplum Destekleme ve Geliştirme Derneği (STD), 201: 13; Kaypak, 2012:3). Bununla birlikte, birey ya da toplum açısından, kişiye başka kişilerden fiziksel veya sözlü bir zarar gelmemesi durumu da güvenlik olarak ifade edilmektedir (Alpkutlu, 2014, s. 285). Ayrıca, bazı tanımlarda güvenlik; halkın açık alanlarda herhangi bir saldırı, zorlama veya engelleme ile karşılaşmadan bulunabilmesi ile can ve mal güvenliği konusunda endişe duymaması olarak açıklanmaktadır (Gündüzöz, 2003, s. 22).

Kent, nüfus yoğunluğuna sahip, belirli bir hukuki düzen, idari örgütlenme, ticari ve sosyal ilişkileri içinde barındıran ve görece sanayi üretiminin olduğu bir yerleşim yeri olarak anılmaktadır. Tarih boyunca kent yaşamına özgü bu sayılan unsurlardan doğan işlevlerin düzenli ve etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için ise güvenliğin sağlanması temel bir gereklilik olmuştur. Bu nedenle, geçmişten günümüze kadar, kentlerin yüksek ve sağlam

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

** Prof. Dr. Bayburt Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, hsengun@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-002-1899-8329

surlarla çevrilmesinden özel güvenlik güçleri tarafından korunmasına kadar pek çok yöntem, bu anlayış doğrultusunda uygulanmıştır. Toplumların kırdan kent yaşamına geçişi, nüfus artışları, iç ve dış göçler, kentleşme sorunlarının karmaşıklığı gibi olgular kent güvenliği sorunun önemini artırmıştır.

Kentlerde güvenlik sorunu; hızlı nüfus artışı, iç ve dış göç nedeniyle oluşan nüfus hareketliliği, sosyal kontrolün azalması, yerel çatışmalar ve toplumsal şiddet, karmaşa ve düzensizlik gibi kentleşme sorunlarının yanı sıra terör gibi çok çeşitli nedenlerle ortaya çıkan tehditler sonucunda artmaktadır (Çelik, 2018:59). Terör eylemleri siyasal nedenlere dayalı olabileceği gibi uluslararası örgütlerin çıkar mücadelesinin de bir parçası olarak ortaya çıkabilmektedir. Terör eylemlerinin kentlerde güvenliği tehdit etmesi, teröristlerin kentlere ulaşmasında kullandıkları yolların (kara, hava, deniz) güvenliğinin sağlanması ve gerekli kontrollerin yapılabilir olmasıyla yakından ilgilidir. Bu ulaşım yolları arasında havaalanlarının güvenliği, kullanıcı sayısının yoğunluğu, zarar görebilirlik oranının yüksekliği ve ülkelerin uluslararası arenada birer prestij mekanları olması nedeniyle daha fazla önem kazanmaktadır.

Havalimanları, yalnızca ulaşım altyapısının bir unsuru olmanın ötesinde, bir ülkenin küresel ölçekteki itibarını güçlendiren ve ekonomik kalkınmaya doğrudan katkı sunan stratejik merkezlerdir. Bu yapılar, turizm ve ticaret faaliyetlerinin ötesinde, ülkelerin uluslararası imajı ile diplomatik ilişkilerinin şekillenmesinde de önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte, ekonomik ve diplomatik olumlu etkilerin sürdürülebilirliği, havalimanlarında güvenliğin etkin ve kesintisiz bir biçimde sağlanmasına bağlıdır. Yüksek yolcu kapasitesi, yoğun hava trafiği ve çok boyutlu hizmet alanlarıyla havalimanları, karmaşık birer operasyonel sistem niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, güvenlik hizmetlerinin etkinliği hem ulusal hem de uluslararası düzeyde seyahat eden bireylerin emniyeti ve konforu açısından kritik öneme sahiptir. Havalimanlarında ortaya çıkan güvenlik zafiyetleri, etkilerini yalnızca havacılık sektörüyle sınırlı tutmayıp, doğrudan kentsel güvenliği de tehdit edebilmektedir. Kentlerin küresel ölçekte dış dünya ile bağlantısını sağlayan başlıca ulaşım ağlarından biri olan havalimanları, yüksek yoğunluklu sivil nüfusu barındırmaları ve kritik altyapı niteliği taşımaları nedeniyle potansiyel hedefler arasında yer almaktadır. Bu durum, havaalanı güvenliği ile kent güvenliği arasındaki sınırların giderek belirsizleşmesine yol açmakta; dolayısıyla, her iki alanı kapsayan güvenlik politikalarının bütünleşik bir yaklaşımla tasarlanması ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte küresel hareketliliğin artması sonucu en çok kullanılan ve ulaşım kolaylığı nedeniyle en çok tercih edilen ulaşım yollarından birisi hava yolu olmaktadır. Aynı zamanda da terör eylemlerinde terör örgütlerinin adlarını duyurmak, eylemlerine dikkat

çekmek amacıyla kullandıkları mekanlar olarak havaalanlarının seçilmesinin yarattığı güvenlik sorunu, teröristlerin kentlerdeki eylem alanlarına ulaşmak üzere havaalanlarını kullanmaları kentlerin güvenliği açısından tehlikeli durum yaratmaktadır. Havaalanı güvenliğinin kentlerde nasıl sorunlar yaratabileceğine, dünyanın çeşitli havaalanlarında ve havayolu araçları kullanılarak ne tür güvenlik sorunları oluşturduğuna ilişkin somut çok sayıda örnek verilebilir. Bu örnekler arasında, 28 Haziran 2016 da İstanbul Atatürk Havaalanına yönelik olarak üç İŞİD terör örgütü mensubu tarafından gerçekleştirilen intihar saldırısı, 11 Eylül 2001 tarihinde Afganistan merkezli El Kaide örgütünün üstlendiği, Amerika Birleşik Devletleri'nin New York ve Pentagon kentlerinde yaşanan saldırılar, 2006 yılında İspanya'nın Madrid kentindeki Barajas Havaalanında Bask milliyetçisi ve ayrılıkçı örgüt ETA örgütü tarafından gerçekleştirilen terör eylemi öne çıkanlardan bazılarıdır.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve dünyadaki iletişim altyapı sistemlerinin dijitalleşmesi sonucu yeni saldırı biçimleri arasında siber saldırılar da havaalanlarını tehdit eder hale gelmiştir. Ancak kentleri güvenliğini etkileyebilecek saldırılar arasında yer alan doğrudan terör eylemlerinin mekânı olarak havaalanlarının kullanılması can ve mal kaybını artırdığı gibi kentlere giriş çıkış güvenliğini de azaltmaktadır. Bütün bunların yanı sıra kentsel suçlar içerisinde yer alan diğer suçların faallerinin havaalanı güzergahlarını kullanmalarının önlenmesi veya buralardaki denetimlerde ele geçirilmesi de kent güvenliği ile havaalanı güvenliği ilişkisinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, kentlerin güvenlik sorununa bir başka pencereden bakarak, havaalanı güvenliğinin kent güvenliğini nasıl etkilediğini örnekler üzerinden tartışılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın kapsamı sadece havaalanlarına yönelik güvenlik sorunu yaratan saldırılar, suç ve kent güvenliği ilişkisidir. Bu çalışmada yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanarak doküman incelemesi yapılmaktadır. Çalışmanın sonucunda havaalanlarının güvenliğinin kentlerin güvenliğinde ne ölçüde etkili olduğu tartışılmakta ve öneriler geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Güvenlik, Havaalanı Güvenliği

THE IMPORTANCE OF AIRPORT SECURITY IN URBAN SAFETY

Abstract

Since the earliest periods of history, humans have gathered together to form cities driven by the instinct for protection, finding a sense of safety within these communal spaces. One of the

primary reasons behind the emergence of societies living together and developing the social structure known as the “city” has been the need for security. Today, cities are the places where this need for security is felt most intensely.

Although advances in technology have made it easier to access data on crime and security in urban areas, various political, social, and international factors continue to increase insecurity and pose threats. These threats can be both individual and collective in nature.

This study aims to address the issue of urban security from a different perspective by discussing, through specific examples, how airport security affects the overall safety of cities. The scope of the research is limited to the relationship between attacks and crimes arising from security vulnerabilities at airports and urban security. The study employs document analysis based on written and visual sources. In conclusion, the study discusses the extent to which airport security impacts the security of cities and offers policy recommendations.

Keywords: City, Security, Airport Security

SEÇİM SONUÇLARINA İLİŞKİN ALGILAR YA DA BEKLENTİLER VE BUNUN SEÇMEN DAVRANIŞI ÜZERİNE OLASI ETKİLERİ

Orhan GÖKCE*

Özet

Seçmen davranışı, siyaset ve sosyal bilimlerin gündemindeki aktüalitesini korumaktadır. Seçmen davranışına hangi faktörlerin nasıl etki ettiği sorusu son yılların en fazla araştırılan konuları arasında yer almaktadır. Özellikle seçmenlerin parti sadakatının giderek zayıflaması, akademik çevrelerin dikkatini, seçmen davranışına etki eden faktörlerin neler olduğu konusunda yeni arayışlara yöneltmiştir.

Çalışmamızda, seçmen davranışları ile ilgili kuram ve yaklaşımlarda yer alan ve seçmen tercihini etkileyen bir faktör olarak görülen, ancak şimdiye kadar bilimsel kamuoyunun çok fazla dikkatini çekmeyen bir konu üzerinde durulmaya çalışılmaktadır. Bu, *seçmenlerin seçim sonuçlarına ilişkin algıları ya da beklentileri ve bunun oy verme davranışları üzerindeki etkileri* sorusudur. Genelde beklenti oluşturma konusunda mevcut araştırmalarda “wishful thinking” (hüsnü kuruntu) olarak bilinen unsurlar ağırlıktadır. Buna göre, seçmenler, kendi destekledikleri liderlerin ya da partilerin seçim şanslarını olduğundan daha farklı olarak görmekte veya lider veya partilerinin diğerlerine göre daha şanslı olduklarına inanmaktadırlar. Bu çok da şaşıracak bir durum değildir. Ancak bu saptamanın, bilimsel ampirik araştırmalara dayanmadığı da bir gerçektir.

Seçmen tercihinin kuramsal ve ampirik yaklaşımlardan rasyonel tercih yaklaşımı ve sosyal psikolojik yaklaşım, seçim sonucuna ilişkin beklentileri seçmen tercihini doğrudan etkileyen bir faktör olarak değerlendirmektedir (bkz. Downs, 1957; Huber et. al., 2009; Bartels, 1985; bkz. Gökçe et. al., 2002; Akgün, 2002; Kalender, 2005). Bu bağlamda biz de seçim sonucuna ilişkin beklentinin seçmen tercihini etkilediği temel varsayımından hareket ediyoruz. Bu varsayımın biraz daha açılımlanması ve somutlaştırılması gerekmektedir. Bu varsayım, seçmen davranışına ilişkin iki kuramın temel görüşleri çerçevesinde şu iki kısmi önermeleri içermektedir. Bunlardan ilki, rasyonel tercih kuramı çerçevesinde seçmenin taktik oy

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ogokce@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3095-8466

kullanması ve bu bağlamda beklentinin, oyların boşa gitmesini engelleme stratejisi *wasted vote* olarak işlev görmesidir. Diğer de sosyal psikolojik boyutta beklentinin *Bandwagon* etkisi işlevini tetiklediğidir. Konu hem Türkiye’de hem de Avrupa’da henüz yeni yeni bilimsel araştırmalara konu olduğu için, bu önermeler hakkında henüz sağlam ve geçerli veriler mevcut değildir (bkz. Huber et. al., 2009:561). Bu nedenle bu çalışma, konuya küçük bir katkı denemesinden başka bir şey değildir.

Seçim sonuçlarına ilişkin algı ya da beklenti, seçmenlerin oy vereceği partiyi belirlemede, beklenen seçim sonuçlarına göre şekillendirdiği anlamına gelmektedir. Eğer bu doğruysa, yani seçmenler, siyasi parti tercihlerini sadece lidere ya da partilere göre değil de, seçim sonuçlarına yönelik beklentilerine göre de belirliyorlar ise, bu durumda seçim sonuçlarına yönelik beklentilerin oluşumunda, seçim öncesi seçmenlerin oy verme davranışına ilişkin araştırmalar ve analizlerin (kamuoyu araştırmalarının sonuçlarının) belirleyici bir rol oynadığı varsayılabilir. Kuşkusuz seçim sonuçlarına yönelik beklentiler, her seçimde aynı şekilde oluşmamakta ve oy verme davranışında da belirleyici olmamaktadır. Seçmenlerin demografik profilleri, siyasi ilgi ve bilgileri, seçim sonuçlarına ilişkin beklentinin etki derecesini arttırıcı ya da azaltıcı etki görmektedir.

Bu çalışmada, 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan Türkiye Genel seçimlerine ilişkin seçim öncesi kamuoyu araştırmalarının sonuçları çerçevesinde seçim sonuçlarına ilişkin kurgulanan beklentilerin seçmen davranışları üzerine etkisi konusu ele alınıp tartışılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın öncelikli amacı, seçim sonuçlarına ilişkin beklentiyi yönlendiren ve etkileyen kriterlerin neler olduğunun saptanması ve bunların seçmenlerin demografik profilleri ile ilişkilerini açıklamaktır.

Seçim öncesi bazı kuruluşlar tarafından yapıpı kamuoyu ile paylaşılan anket sonuçları buradaki analizin temelini oluşturmaktadır. Bu araştırmalar, şirketler tarafından hem kendi web-sayfasından ve hem de medya aracılığıyla kamuoyu ile paylaştıkları için seçilmiştir.

Analiz, seçmenlerin seçim sonucuna ilişkin beklentilerinin birçok faktör tarafından çarpıtıldığını ortaya koymaktadır. Bu çarpıtma, eğitilmiş, siyaseten ilgili ve bilgili olsun olmasın her seçmen grubunda söz konusu olmaktadır. Ayrıca seçim sonuçlarına ilişkin beklentinin, her zaman iktidar partisi ve duygusal bağ kurulan lider lehine daha etkili olduğu görülmektedir. İdeolojik oy veren ve kendini belli bir gruba ait hisseden seçmenlerde seçim sonucuna yönelik beklenti oluşumu pek rasyonel gerçekleşmemektedir. Seçmenlerin belli bir kesimi taktiksel oy verme stratejisini benimsemektedir. Bunlar genelde ideolojik davranmayan ve kendini katı bir şekilde belli bir gruba bağlı hissetmeyen seçmenlerdir. İdeolojik davranan ve belli bir grubun

çizdiği hareket alanında hareket eden seçmenler aynı siyaseten ilgili ve bilgili olmayan gibi, kendi medyaları tarafından oluşturulan fikir pazarından etkilenmeleri çok kolaydır.

Sonuç olarak, çeşitli iletişim araçları sayesinde seçim öncesi seçim sonuçlarına yönelik oluşturulan beklentilerin seçmen tercihinin oluşumunda etkisi olduğu görülmektedir.

Anahtar Kavramlar: Seçmen Tercihi, Kamuoyu Araştırmaları, Beklentiler, Etkiler, Türkiye.

PERCEPTIONS OR EXPECTATIONS ON THE RESULTS OF ELECTION AND POSSIBLE AFFECTS THEREOF ON ELECTORATE BEHAVIOR

Abstract

Electorate behavior continues to maintain its relevance in the agendas of political and social sciences. One of the most frequently examined questions in recent years concerns which political factors influence voter behavior. In particular, the gradual weakening of party loyalty among voters has led academic circles to seek new perspectives on the determinants of electoral decision-making.

This study addresses an aspect that exists in theories and approaches to electoral behavior—recognized as a factor influencing voter preferences—yet has attracted little public attention: perceptions or expectations regarding election outcomes and their potential effects on voter behavior.

Existing research on expectation formation is largely dominated by the concept of *wishful thinking*. According to this view, voters tend to overestimate the likelihood that the leaders or parties they support will win, perceiving their chances as higher than they are in reality. This is unsurprising; however, this phenomenon has rarely been examined through systematic empirical research.

The perception or expectation of election results refers to the notion that voters' decisions on which party to support may be influenced by their anticipation of the election outcome. If this is correct—meaning that voters determine their party preference not only based on the leader or the party itself but also on their expectations of the results—then it can be assumed that pre-election analyses and public opinion polls play a determining role in shaping these expectations.

It is important to note that such expectations do not emerge uniformly across all voters, nor do they influence all voting behaviors to the same degree. Demographic characteristics, along with

voters' political interest and knowledge, can either amplify or reduce the impact of these expectations.

Within this framework, the present study examines the effect of expectations—formed in light of public opinion research—on voter behavior during Turkey's local elections held on 14 Mai 2023. The primary objective is to identify the criteria that shape and influence expectations regarding election outcomes and to analyze the relationship between these criteria and the demographic profiles of voters.

Keywords: Voter Choice, Public Opinion Polls, Expectations, Impacts, Turkey

ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНЫҢ ТУРИСТІК БРЕНДІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАРИХИ ФАКТОРЛАР

А. КУЛБАЕВА*

С. НАХИПБЕКОВА

А. ДЖАРИЛКАСИНОВА

К. АБДИБАЕВА

Аңдатпа

Бұл мақалада Түркістан қаласының туристік брендіне ықпал ететін мәдени және тарихи факторлар кешенді түрде қарастырылады. Авторлар дестинация брендингіне қатысты халықаралық және отандық ғылыми әдебиеттерді жүйелі талдау арқылы тарихи-мәдени мұраның туристік тартымдылықты арттырудағы маңызын анықтайды. Түркістан қаласы – Қазақстанның рухани орталығы, түркі халықтары өркениетінің маңызды мәдени және діни орталығы ретінде танылған, ал оның туристік бренді ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи рөл мен қазіргі заманғы даму үрдістерінің үйлесіміне негізделген.

Зерттеу барысында Түркістан бренді қалыптасуының негізгі құрамдас элементтері айқындалды: Ходжа Ахмет Ясауи кесенесі және басқа да тарихи ескерткіштер, діни-рухани құндылықтар жүйесі, Ұлы Жібек жолы кезеңінен бастау алатын халықаралық мәдени алмасу дәстүрі, сондай-ақ қалада өткізілетін ауқымды мәдени және этнотуристік іс-шаралар. Бұл факторлар қаланың бірегей тарихи бейнесін қалыптастырып қана қоймай, оны халықаралық деңгейде тартымды туристік дестинация ретінде танытуға мүмкіндік береді.

Мақалада сонымен қатар Түркістан қаласының мәдени және тарихи мұрасының қазіргі туристік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігі, брендті ілгерілетудің стратегиялық бағыттары және инфрақұрылымдық даму қажеттілігі талданады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мәдени-тарихи факторларды тиімді пайдалану, оларды заманауи маркетинг құралдарымен және туристік инфрақұрылыммен үйлестіру Түркістанның халықаралық имиджін нығайтып, туристік ағымның тұрақты өсуіне ықпал етеді.

Кілт сөздер: туризм, туристік бренд, мәдени мұра, тарихи факторлар, дестинация,

* Халықаралық туризм және меймандостық университеті (Қазақстан, Түркістан), e-mail: aigerim.kulbayeva@iuth.edu.kz

Түркістан.

Кіріспе.

Туризм – қазіргі заманда елдер мен өңірлердің экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуының маңызды факторларының бірі. Бүгінде туризмнің басты трендтерінің бірі – дестинация брендингі, яғни белгілі бір аймақты немесе қаланы бірегей туристік өнім ретінде ұсыну процесі. Бұл процесс тек маркетингтік құрал ғана емес, сонымен қатар аймақтың имиджін қалыптастырудың, туристерді тартудың және халықаралық аренада танымал болудың стратегиялық тәсілі болып табылады.

Қазақстанның туристік әлеуеті жоғары болғанымен, көптеген аймақтарда, соның ішінде Түркістан қаласында да, брендингі кешенді қолдану қажеттілігі өзекті мәселе болып отыр. Түркістан – ежелгі түркі өркениетінің алтын бесігі, діни туризмнің орталығы және Ұлы Жібек жолындағы ірі сауда - мәдени торап ретінде тарих сахнасында айрықша орын алған қала. Мұнда орналасқан Ходжа Ахмет Ясауи кесенесі 2003 жылдан бері ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мәдени мұралар тізіміне енген және қаланың басты туристік бренді ретінде халықаралық деңгейде мойындалған.

Дестинация брендингі теориялық тұрғыдан алғанда, тарихи-мәдени мұралар – брендтің негізгі құраушыларының бірі. Олар туристердің сапарға шығу себептерін айқындап, таңдау жасауына әсер етеді [1]. Түркістан қаласының тарихи және мәдени мұралары тек өткеннің ескерткіші ғана емес, сонымен қатар қазіргі замандағы экономикалық және әлеуметтік даму құралы болып табылады.

Осы мақалада Түркістан қаласының туристік брендіне ықпал ететін мәдени және тарихи факторлар талданады, олардың дестинация имиджін қалыптастырудағы рөлі айқындалады және брендті жетілдіру жолдары ұсынылады.

Теориялық негіздер. Дестинация брендингі (destination branding) соңғы екі онжылдықта туризмдегі бәсекені айқындайтын жетекші ұғымдардың біріне айналды. Әлемдік туризмнің тұрақты өсімі (халықаралық туристер саны мен нарық көлемінің ұлғаюы) брендтік ерекшеленуді стратегиялық қажеттілікке айналдырды; зерттеулердің бастапқы кезеңі дестинация имиджіне шоғырланғанымен, кейінгі еңбектер нақты **бренд қалыптастыруға** ауысты. Бұл трендті библиографиялық деректер де қуаттайды: *place branding* тақырыбындағы жарияланымдар санының күрт артуы аумақтық/қалалық брендингі экономика-әлеуметтік саясатпен бірге пәнаралық зерттеу нысанына айналдырды [2].

Дестинациялық брендингтің кең тараған анықтамаларының бірі ол дестинациялық брендингті аумақтың бәсекелік қабілетін күшейтетін, келушілерге бірегей әрі сұранысқа ие ұсыныс қалыптастыруға бағытталған құбылыс ретінде сипаттайды; мақсат – тұтынушыға сапардың жеке траекториясын саналы таңдауға мүмкіндік беру [3]. Аумақтық брендинг сонымен бірге стратегиялық коммуникациялық процесс ретінде қарастырылып, туристі, инвесторды және жаңа тұрғындарды тартуға қызмет етеді; ол маркетинг, корпоративтік бренд-менеджмент және өңірлік даму саясатымен тоғысып жатады.

UNWTO жіктемесі брендтердің негізгі түрлерін бөліп көрсетеді және **дестинация брендтерінің** ерекше күрделілігін атап өтеді: дестинация мәдениет, тарих, тіл және мінез-құлық тәжірибелерінің қосындысы ретінде нарықтық өнімдерге қарағанда өзгеріске әлдеқайда икемсіз; сондықтан мұнда мәдени-тарихи қабаттар бренд өзегін анықтайды. Осы тұрғыда «бренд» тек белгілер мен атаулар жиынтығы емес, ол тұтынушы санасындағы құндылықтар жүйесі, эмоциялық байланыс және нарратив ретінде түсіндіріледі: бренд адалдықты, сапа кепілдігін және өзін-өзі танытуды қамтамасыз ете отырып, тұтынушыны жеке амбицияларын іске асыру жолымен жетелейді [4].

Дестинацияның мәні және қабылдануы. Дестинация физикалық кеңістіктен гөрі турист үшін тартымды **ұсыныстар жүйесі** ретінде қабылданады; ол туристің қажеттіліктеріне сай үйлестірілген инфрақұрылым мен қызметтердің жиынтығы және ең бастысы – **тәжірибе** (experiences) ұсынады. Бухалис дестинацияны туристке «интеграцияланған әсерлер кешенін» ұсынатын өнімдердің жиынтығы деп сипаттайды, ал дестинацияның идентичтігі әкімшілік шекаралардан емес, бренд пен турист санасындағы **бейне-имиджен** туындайды. Көп жағдайда қабылданған шекаралар әкімшілік бөлініспен қабысады, бірақ бұл әрдайым шарт емес; сондықтан дестинацияны басқаруда қабылдау географиясы шешуші мәнге ие [5].

Стейкхолдерлер және басқару. Тиімді дестинациялық брендинг мүдделі тараптардың (жергілікті билік, бизнес, қауымдастықтар, мәдени мекемелер) **синергетикалық өзара іс-қимылына** сүйенеді; бұл процесс күрделі әрі жиі саясаттандырылған сипатқа ие болады. Ұлттық деңгейде терминология мен институттандыру да маңызды: 2001 ж. «Туристік қызмет туралы» заңда «дестинациялық брендинг» ұғымы берілмесе де, 2017 ж. салалық тұжырымдамада «дестинация» термині кең қолданысқа енді; бұл Қазақстандағы әдіснамалық тілдің бірізденіп, басқарушылық практикаларға ене бастағанын көрсетеді [6]. Сонымен қатар, «дестинация», «бренд»,

«брендинг» түсініктерінің ресми құжаттарда жүйелі қолданылуы брендті кәсіби басқару мен ілгерілетуге институционалдық негіз жасайды.

Мәдени және тарихи факторлардың теориялық рөлі. Әдебиетте мәдени-тарихи капитал дестинацияның **бірегей ұсынысын** (unique destination proposition) айқындап, бәсекелестерден даралануына көмектесетіні көрсетіледі; мұнда базалық механизм — мәдени кодтар мен тарихи нарративтерді брендтің семиотикалық құрылымына көшіру. Бренд тұтынушы санасында **тұрақты ассоциациялар жүйесін** құрастырып, эмоциялық байланыс тудырады; бұл байланыс көбіне мәдени-тарихи символдарға сүйенеді. Мәдени мұра, тарихи архитектура және діни-рухани құндылықтар «аттракциялар» кластерін күшейтіп қана қоймай, дестинацияның **тарихи легитимділігін** және «шындық-аутентикалық» бейнесін қамтамасыз етеді [7].

Әлеуметтік өлшем мен тұрақтылық. Дестинация тек «қонақтарға арналған сахна» емес; ол жергілікті қауымдастықтың күнделікті өмірі өтетін орын. Туризмді мәдени-тарихи капитал арқылы жеделдету қоғамдық игілікке айналуы үшін әлеуметтік салдарларды (ығысу, маусымдылық, символикалық меншіктену) теңгеру маңызды; сондықтан тұрақты даму — дестинация менеджментінің негізгі мақсатының бірі.

Қазақстандық зерттеулер контексі. Отандық әдебиетте өңірлік брендтің **мәдени астары** жиі аталады: мәдениет пен оның құраушылары өңір брендінің түпқазығы ретінде қарастырылып, мәдени брендтің «шекарасыз» табиғаты (тарихи-мәдени құндылықтар мен географиялық орналасуға тәуелді) айқындалады [8]. Бұл тұжырым дестинация идентичтігінің әкімшілік шекарадан гөрі **имидж-брендке** байланатынын айтатын халықаралық теориямен үндеседі. Сонымен қатар, дестинациялық брендингті тәжірибеде іске асыруда маркетингтік тәсілдер мен әдіснамалық құралдарды (кампаниялар, іс-шара брендингі, кобрендинг) біріктіру ұсынылады; мұндай ұсыныстар Н. Морган мен А. Притчард еңбектерінде нақтыланып, салалық саясат құжаттарында көрініс тапқан [2].

Қорытынды тұжырымдар (әдеби шолу бойынша).

1. Дестинациялық брендинг — мәдени-тарихи мазмұнды нарықтық коммуникацияға аударатын және тәжірибе-бағытталған құндылық ұсынатын интеграциялық процесс [5].
2. Мәдени және тарихи факторлар «аттракциялар» ядросын құрап, бренд нарративін, эмоциялық байланыс пен шынайылықты қамтамасыз етеді; бұл дестинацияның ұзақ мерзімді бәсекелік артықшылығының көзі болып саналады.

3. Тиімді бренд мүдделі тараптардың келісілген іс-қимылын және ұлттық деңгейде терминологиялық-институционалдық негізді талап етеді (құқықтық/саяси құжаттардағы консолидация).

Осы теориялық өріс Түркістанның туристік бренді үшін әдіснамалық базаны анықтайды: діни-тарихи мұра, түркілік мәдени кодтар, қала кеңістігіндегі архитектуралық сабақтастық және мәдени іс-шаралар жүйесі «аттракциялар» кластерін құрай отырып, имидж-идентичтікті тұрақтандырады және тәжірибе-бағытталған бірегей ұсынысты қалыптастырады (операционализация – келесі бөлімдерде).

Әдістеме

Бұл зерттеу Түркістан қаласының туристік брендіне әсер ететін мәдени және тарихи факторларды кешенді түрде анықтауға бағытталды. Зерттеу әдістемесі сапалық контент-талдау мен салыстырмалы талдау әдістерін біріктірді. Негізгі ақпарат көздері ретінде халықаралық және отандық ғылыми еңбектер, статистикалық деректер, Қазақстан Республикасының туристік саланы дамытуға қатысты ресми құжаттары және Түркістан қаласының мәдениет және туризм басқармасының мәліметтері пайдаланылды.

Зерттеу кезеңдері:

1. Мәдени және тарихи факторларды анықтау үшін әдеби шолу жасау;
2. Түркістан қаласының туристік брендіне әсер ететін негізгі мәдени және тарихи нысандарды іріктеу;
3. Әр фактордың брендтің тартымдылығы мен халықаралық имиджіне ықпалын бағалау;

4. Нәтижелерді жүйелеу және талдау. Деректерді жинау барысында Ходжа Ахмет Ясауи кесенесі, Рабия Сұлтан Бегім кесенесі, Ұлы Жібек жолы мұрасы, мәдени фестивальдер және қаланың сәулеттік ерекшеліктері басты назарға алынды.

Нәтижелер

Зерттеу нәтижесінде Түркістан қаласының туристік брендіне әсер ететін басты мәдени және тарихи факторлар төмендегідей топтастырылды. Әрбір фактордың бренд қалыптастырудағы рөлі мен туристік тартымдылыққа ықпалы бағаланды.

Кесте-1. Бренд қалыптастырудағы рөлі мен туристік тартымдылыққа ықпалы

Фактор	Сипаттамасы	Туристік брендке ықпалы
Ходжа Ахмет Ясауи кесенесі	ЮНЕСКО тізіміне енген, түркі халықтарының рухани символы	Халықаралық деңгейде танымалдықты арттырады, діни туризмді дамытады
Ұлы Жібек жолы мұрасы	Тарихи сауда және мәдени алмасу орталығы	Тарихи туризм мен мәдени маршруттарды дамытады
Мәдени фестивальдер	Түркі халықтарының мәдениетін насихаттайтын іс-шаралар	Қаланың мәдени имиджін нығайтады, туристік маусымды ұзартады
Сәулеттік ерекшеліктер	Ортағасырлық және заманауи архитектураның үйлесімі	Қала кеңістігінің эстетикалық тартымдылығын арттырады
Діни-рухани құндылықтар	Қаладағы қасиетті орындар мен діни дәстүрлер	Зиярат туризмін дамытуға ықпал етеді
Ескерту-автор негізінде құрастырған.		

Зерттеу көрсеткендей, мәдени және тарихи факторлар Түркістан қаласының туристік бренді қалыптасуында шешуші рөл атқарады. Бұл факторларды тиімді пайдалану және заманауи маркетингтік құралдармен ұштастыру қаланың халықаралық туристік имиджін нығайтып, туристік ағымның тұрақты өсуін қамтамасыз етеді.

Талқылау

Бұл бөлімде зерттеу нәтижелері әдебиеттердегі теориялық тұжырымдармен салыстырылып, Түркістан қаласының туристік бренді қалыптасуындағы мәдени және тарихи факторлардың қалайша әрекет ететіні терең талданады. Негізгі қорытынды –

Түркістан бренді діни-рухани, тарихи-архитектуралық мұралар мен қазіргі мәдени тәжірибелердің (фестивальдер, жаңа қалалық орта) синергиясына сүйенеді. Брендтің «аутентикалық өзегі» – Ходжа Ахмет Ясауи кесенесі және оған қатысты сопылық дәстүр, ал «кеңейтуші қабаты» – Ұлы Жібек жолының нарративі, қаланың заманауи архитектуралық шешімдері және мәдени іс-шаралар. Когнитивтік (танымдық) деңгейде тарихи фактілер, ЮНЕСКО мәртебесі, жәдігерлер мен архитектуралық доминанттар қаланың сенімді әрі танымал имиджін қалыптастырады. Аффективтік (эмоциялық) деңгейде зиярат, қауымдастық сезімі, қонақжайлылық және қалалық кеңістіктің эстетикасы туристің Түркістанмен эмоционалдық байланысын күшейтеді. Конативтік (мінез-құлықтық) деңгейде бұл байланыс қайталама сапарға, достарға ұсынуға және онлайн ортада (әлеуметтік желілер, шолулар) жағымды пікір таратуға ықпал етеді. Алайда осы әлеуетті толық пайдалану үшін бірқатар басқарушылық мәселелер шешілуі тиіс: маусымдылық, қызмет көрсету сапасының әркелкілігі, көптілді ақпараттық орта жеткіліксіздігі, қаланың тарихи орындарын коммерцияландыру тәуекелі және туристік ағым мен құндылықтарды сақтау арасындағы тепе-теңдік. Дестинацияны басқару ұйымы (DMO) деңгейінде стейкхолдерлерді (жергілікті билік, діни ұйымдар, музейлер, турфирмалар, қауымдастықтар) біріктіретін келісілген стратегия қажет. Бұл стратегия «аутентикалық мазмұнды» заманауи цифрлық маркетингпен, сапалы қызмет инфрақұрылымымен және оқиға-брендингпен ұштастыруы тиіс.

Біріншіден, зиярат және мәдени туризм сегменттері үшін арнайы сценарийленген маршруттар әзірлеу маңызды (мысалы, «Ясауи жолы», «Ұлы Жібек жолының рухани тоқтаулары»). Екіншіден, мұра нысандарын көбейтіп жіберетін визуалдық/сауда объектілері орнына сыртқы және ішкі навигация, QR-нұсқаулықтар, көптілді аудиогидтер, қолжетімділік шешімдері сияқты «үндемейтін» сервистерді күшейту ұсынылады. Үшіншіден, мәдени фестивальдер күнтізбесін жыл бойына теңдей бөлудің арқасында маусымдылықты жұмсартуға болады; фестивалдік бағдарламаларды қала кеңістігінің әр бөлігіне «тарату» туристік жүктемені теңестіреді. Төртіншіден, сапаны басқару үшін қонақүйлер, гидтер және қоғамдық тамақтану секторына арналған бірегей сапа стандарттары мен баджинг жүйесін (мысалы, «Spirit of Turkistan» quality mark) енгізу ұсынылады.

Халықаралық бенчмаркинг тұрғысынан Самарқанд, Бұхара секілді тарихи қалалар тәжірибесі Түркістан үшін үш сабақ ұсынады: (1) мұраны цифрлық ету (виртуалды турлар, 3D-модельдер, AR-аудиогидтер) туристік брендті жаһандық аудиторияға таратады; (2) кросс-біріктірілген маршруттар (Silk Road кластерлері) ортақ ағындарды

күшейтеді; (3) мәдени инфрақұрылым мен қоғамдық кеңістіктердегі «жұмсақ» урбанистік шешімдер сапаны көтереді. Түркістанда бұл бағыттарды жергілікті қауыммен бірлесіп-әрекет ете отырып іске асыру әлеуметтік лицензияны (жергілікті қолдауды) күшейтеді.

Тұтастай алғанда, мәдени-тарихи факторлар Түркістан брендінің өзегін құраса да, брендтің тұрақты бәсекеге қабілеттілігі стратегия, басқару, сапа және цифрлық ілгерілету сияқты қосымша қабаттарға тәуелді. Осы өзара байланыстар төмендегі басқарушылық матрицада жинақталып берілді.

Кесте 2-Басқарушылық матрица: мәдени-тарихи факторлардың брендке әсері және KPI

Фактор	Әсер ету тетігі (когнитив/аффектив/конатив)	Негізгі тәуекел	Басқару құралы	KPI / Өлшем
Х.А. Ясауи кесенесі және сопылық мұра	Когнитив: ЮНЕСКО мәртебесі; Аффектив: зиярат эмоциясы; Конатив: қайталама сапар ниеті	Коммерцияландыру; шамадан тыс жүктеме; маусымдық шоғырлану	Көлемді шектейтін тасқын басқаруы; уақыттық квоталар; көптілді аудиогидтер; «үндемейтін» инфрақұрылым	Орташа уақыттық жүктеме (Peak/Off-peak); Қайта келу үлесі (%); NPS зияратшылар
Ұлы Жібек жолы нарративі	Когнитив: тарихи маршрут білімділігі; Аффектив: романтизация; Конатив: маршрутты толық жүріп өту	Сценарийдің үстірт берілуі; контенттің бытыраңқылығы	Кросс-дестинациялық пакеттер; Storytelling карталары; маршрутты сертификаттау	Маршрут толық аяқтау үлесі; Дәлелді контент қамтуы (QR скан саны)

Мәдени фестивальдер мен іс-шаралар	Аффектив: қауым сезімі; Конатив: маусымаралық сапар шешімі	Маусымдық «шың» тәуекелі; логистика жүктемесі	Жылдық фестивальдік күнтізбе; кеңістіктік тарату; crowd management	Маусыма ралық келуші өсімі; Average Length of Stay; қала ішілік мобильдік индекс
Сәулеттік және қалалық орта	Аффектив: эстетика; Когнитив: мұра туралы түсініктеме	Стилистикалық диссонанс; мұраға визуалды қысым	Дизайн- регламент; мұра буфер- аймақ; туристік навигация стандарты	Қоғамдық кеңістіктерді пайдалану деңгейі; Фото/UGC сапалық индексі
Діни-рухани құндылықтар және қауымдастық	Аффектив: тиістілік; Конатив: зиярат маршрутын ұсыну	Киелі кеңістіктің профанизациясы; жергілікті қарсылық	Қауыммен келісім рәсімдері; этикалық кодекс; гидтерді аккредитацияла у	Жергілікт і қолдау индексі; шағымдар көрсеткіші; этикалық тренинг қатысу үлесі
Қызмет сапасы және көптілді ақпарат	Когнитив: айқындық; Конатив: конверсия	Ақпарат тапшылығы; сервистегі сәйкессіздік	Сапа стандарттары; баджинг жүйесі; көптілді контент	Конверси я (онлайн->оф флайн); шағым жиілігі; тілдер қамтылуы

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері Түркістан қаласының туристік бренді тарихи-мәдени капиталға берік негізделгенін айқындады. Ходжа Ахмет Ясауи кесенесі мен сопылық дәстүр — брендтің аутентикалық өзегін құрап, қаланың рухани тартымдылығын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, Ұлы Жібек жолы нарративі, мәдени фестивальдер, сәулеттік мұра және заманауи қалалық орта брендтің кеңейтуші қабаттары ретінде дестинацияның тартымдылығын күшейтеді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, тарихи-мәдени факторлармен қатар брендтің тұрақты бәсекеге қабілеттілігі қосымша басқарушылық қабаттарға — стратегия, сапаны басқару, маусымдылықты реттеу және цифрлық ілгерілету — тәуелді. Түркістан үшін бұл келесі басым бағыттармен іске асырылуы мүмкін:

- **Зиярат және мәдени маршруттарды** («Ясауи жолы», «Ұлы Жібек жолының рухани тоқтаулары») сценарийлеу және сертификаттау;
- **«Үндемейтін» инфрақұрылымды** (навигация, QR-аудиогид, қолжетімділік шешімдері) күшейту;
- **Фестивальдік күнтізбені жыл бойына тең бөлу** және crowd management құралдарын қолдану;
- **Қызмет сапасы** үшін баджинг/аккредитация жүйесін («Spirit of Turkistan») енгізу;
- **Көптілді контент пен цифрлық маркетингті** күшейту, пайдаланушылардың жасаған контентін (UGC) ынталандыру;
- **Қауымдастықпен серіктестікті** этикалық кодекс, келісім рәсімдері және еріктілер қозғалысы арқылы нығайту.

Жалпы алғанда, мәдени және тарихи факторларды жүйелі басқару және оларды сапа мен цифрлық компоненттермен ұштастыру Түркістанды өңірлік қана емес, халықаралық деңгейдегі беделді рухани-мәдени дестинация ретінде орнықтыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл қаланың брендтік капиталын арттырып қана қоймай, жергілікті қауымның әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатына да оң әсерін тигізеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Анхольт С. Брендинг мест: Как привлечь туристов, компании, инвесторов и таланты в города, регионы и страны. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2010. — 256 с.
2. Morgan N., Pritchard A., Pride R. Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition. — 2nd ed. — Oxford: Butterworth-Heinemann, 2011. — 344 p.
3. UNWTO. A Practical Guide to Tourism Destination Management. — Madrid: World Tourism Organization, 2007. — 107 p.
4. Pike S. Destination Marketing: An Integrated Marketing Communication Approach. — Oxford: Butterworth-Heinemann, 2016. — 320 p.
5. Buhalis D. Marketing the Competitive Destination of the Future // Tourism Management. — 2000. — Vol. 21, No. 1. — P. 97–116.
6. Қазақстан Республикасы. Туристік қызмет туралы: Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 маусымдағы № 211 Заңы (өзгерістер мен толықтыруларымен). — Астана, 2024.
7. UNWTO. A Practical Guide to Tourism Destination Management. — Madrid: World Tourism Organization, 2007. — 107 p.
8. Pike S. Destination Marketing: An Integrated Marketing Communication Approach. — Oxford: Butterworth-Heinemann, 2016. — 320 p.

КУЛЬТУРНЫЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ТУРИСТСКИЙ БРЕНД ГОРОДА ТУРКЕСТАН

Аннотация. В данной статье комплексно рассматриваются культурные и исторические факторы, влияющие на туристический бренд города Туркестан. Авторы на основе системного анализа международной и отечественной научной литературы по брендингу дестинаций выявляют значение историко-культурного наследия в повышении туристической привлекательности. Город Туркестан признан духовным центром Казахстана, важным культурным и религиозным центром тюркской цивилизации, а его туристический бренд основан на синтезе многовековой исторической роли и современных тенденций развития. В ходе исследования были выявлены ключевые составляющие формирования бренда Туркестана: мавзолей Ходжи Ахмеда Ясави и другие исторические памятники, система религиозно-духовных ценностей, традиция международного культурного обмена, восходящая к эпохе Великого шёлкового пути, а также масштабные культурные и

этнотуристские мероприятия, проводимые в городе. Эти факторы не только формируют уникальный исторический облик города, но и позволяют позиционировать его как привлекательную туристическую дестинацию на международном уровне. В статье также анализируются конкурентоспособность культурного и исторического наследия Туркестана на современном туристском рынке, стратегические направления продвижения бренда и потребности инфраструктурного развития. Результаты исследования показывают, что эффективное использование культурно-исторических факторов, их интеграция с современными маркетинговыми инструментами и туристской инфраструктурой укрепляют международный имидж Туркестана и способствуют устойчивому росту туристского потока.

Ключевые слова: туризм, туристический бренд, культурное наследие, исторические факторы, дестинация, Туркестан.

CULTURAL AND HISTORICAL FACTORS AFFECTING THE TOURIST BRAND OF TURKESTAN

Abstract

This article offers a comprehensive examination of the cultural and historical factors that shape the tourist brand of the city of Turkistan. Drawing on a systematic review of international and domestic scholarship on destination branding, the authors identify the role of historical-cultural heritage in enhancing tourism attractiveness. Turkistan is recognized as the spiritual center of Kazakhstan and an important cultural and religious hub of Turkic civilization; its tourist brand rests on the synthesis of a centuries-old historical role and contemporary development trends. The study identifies the key components in the formation of Turkistan's brand: the Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi and other historical monuments; the system of religious-spiritual values; the tradition of international cultural exchange dating back to the era of the Silk Road; and the large-scale cultural and ethno-tourism events hosted by the city. These factors not only shape the city's unique historical image but also enable its positioning as an attractive tourist destination at the international level. The article further analyzes the competitiveness of Turkistan's cultural and historical heritage in today's tourism market, strategic directions for brand promotion, and the need for infrastructural development. The findings indicate that the effective use of cultural-historical

factors—combined with modern marketing tools and tourism infrastructure—strengthens Turkistan’s international image and supports sustained growth in tourist flows.

Keywords: tourism, destination branding, cultural heritage, historical factors, destination, Turkistan.

AHMET YESEVİ'NİN İRŞAT MODELİNDE HALKLA İLİŞKİLER VE ETKİLEŞİM: HALKLA İLİŞKİLERDE HİKMET ODAKLI YAKLAŞIM

Hasan TUTAR*

Özet

Ahmet Yesevi'nin (1093-1166), halkla ilişkiler modelini halkın diliyle yani onun anlayış ve kavrayışıyla konuşmasında aramak gerekir. Arapça ve Farsça bilmesine rağmen, halka Türkçe hitap ederek İslam'ı anlaşılır bir dille aktararak hem Türk dilinin gelişmesine büyük katkı sağlamış hem de konuşmanın cümle kurmak değil yürek teması kurmak olduğunu göstermiştir. Bu yaklaşım, onun irşat (rehberlik ve aydınlatma) modelinin temelini oluşturur. Yesevi'nin tüm eserleri arasında en bilineni "Divan-ı Hikmet"tir; bu eser, 250'den fazla hikmet şiirinden oluşan bir derlemedir ve Türk tasavvuf edebiyatının bilinen en eski örneklerinden biridir. Divan-ı Hikmet, Yesevi'nin doğrudan kaleme aldığı bir eser olmayıp, müritleri tarafından derlenmiş olsa da, onun öğretilerinin ana kaynağıdır ve irşat modelinin hikmetler üzerinden somutlaştığı bir metindir. Hikmetler, dini-tasavvufi manzumeler olup, ahlaki olgunluk, manevi gelişim ve toplumsal değerleri işler. Dolayısıyla bu eserin halkla ilişkilerin temellerini yansıtmaları bakımından büyük bir önemi vardır. Bu inceleme, Yesevi'nin irşat modelini halkla ilişkiler perspektifinden ele alarak, hikmet odaklı bir dönüşüm sürecini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Yesevi'nin irşat modeli, geleneksel tasavvufi yöntemleri halkın günlük diline uyarlayarak dönüştürür. Bu model, sadece bireysel maneviyatı değil, toplumsal ilişkileri de hedefler. Halkla ilişkiler bağlamında, Yesevi'nin yaklaşımı iki yönlü *simetrik bir iletişim* modeline benzer: Hem öğüt verir hem de halkın ihtiyaçlarını dikkate alır. Hikmetler, bu etkileşimin aracıdır; ayet ve hadislerle dayalı olarak ahlaki değerleri aktarır. Örneğin, Divan-ı Hikmet'te yer alan hikmetler, dürüstlük, yardımseverlik ve hoşgörü gibi temaları işleyerek, halkın günlük hayatına dokunur. Ahmet Yesevi'nin irşat modeli, hikmetler üzerinden şekillenmiş bir eğitim ve rehberlik sistemidir. Divan-ı Hikmet, 12. yüzyılda hece ölçüsüyle yazılmış dörtlüklerden oluşan şiirlerdir ve her bir hikmet, bir "bilgelik" parçası olarak

*Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, e-posta: hasantutar@ibu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8383-1464.

tasarlanmıştır. Bu model, İslam Dininin temel prensiplerini basitleştirerek halka sunmayı amaçlar. Yesevi Modelinin merkezinde, ilahi gerçeklerin bilgisini (hikmet) aktarmak vardır. Örneğin, bir hikmette Yesevi, "Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol" diyerek, irşadın empati ve yardım odaklı olması gerektiğini vurgular. Bu, irşadın pasif bir öğüt verme değil, aktif bir etkileşim olduğunu gösterir.

İrşat modeli, üç temel unsura dayanır: Dilin sadeliği, içerik zenginliği ve pratik uygulama. Yesevi, Arapça-Farsça karışımı yerine saf Türkçe kullanır; bu, halkın anlama bariyerini kaldırır. Divan-ı Hikmet'in dili, koşma ve mani formunda ritmik olup, müzikle eşleştirilerek yayılmıştır. Bu, irşadın halka ulaşmasını kolaylaştırır. İçerik açısından, hikmetler ahlaki esasları merkeze alır: Dürüstlük (yalandan kaçınma), bilimsellik (ilim öğrenme) ve adalet gibi değerler vurgulanır. Pratikte, Yesevi'nin hayatı modeldir: Kaşık yaparak geçinmesi, tevazu ve emek vurgusudur. Hikmetlerde, "İlim öğren, alimlere saygı göster" gibi ifadeler, irşadın bilgi temelli olduğunu belirtir. Bu model, geleneksel sufizmden ayrılır; Yesevi, halvete (yalnızlığa) çekilirken bile halkı unutmaz, hikmetlerle onlara ulaşır. Yesevi'nin irşadı, bireyselden toplumsala uzanır. Hikmetler, cennet-cehennem tasvirleriyle korku ve umut dengesi kurar; bu, manevi motivasyon sağlar. Model, halifeler aracılığıyla yayılır: Yetiştirdiği müritler, Anadolu ve Balkanlar'a İslam'ı taşır. Yesevi'nin modeli, hikmeti araç kılarak, İslam'ı Türk kültürüyle bütünleştirir.

Yesevi'nin halkla ilişkileri, hoşgörü ve sevgi temelli bir etkileşim modelidir. Divan-ı Hikmet'te halk "dostlar" olarak hitap edilir; bu, eşitlikçi yaklaşımı yansıtır. Göçebe Türklerin yaşamını dikkate alır: Hikmetleri, onların dilinde ve günlük meselelerine odaklanır. Örneğin, yardımseverlik teması, "Garip, yetim ve fakire yardım et" şeklinde ifade edilir; "Garip, fakir, yetimler her kim sorar / Razi olur o kulundan Rahim Allah." Bu, toplumsal dayanışmayı teşvik eder. Etkileşim iki yönlüdür: Yesevi öğüt verir, halkın ihtiyaçlarını (ahlaki rehberlik) karşılar. Empati odaklıdır; rivayete göre, 99 bin mürid bu sevgiden kaynaklanır. Hikmetler, kamu iletişimde etkilidir: Basit dil ve ritim, sözlü yayılmayı sağlar. Dergâhında halkı bir araya getirir; ibadet ve sohbetler ilişkileri güçlendirir. Negatif unsurlar (yalan, adaletsizlik) eleştirilirken, pozitif değerler (sevgi, temizlik) övülür. Örneğin, "Yalandan kaç, doğruyu söyle" vurgusu, "El-kezzabu lâ ümmeti dedi, bilin Muhammed / Yalancılar kavmini ümmet demez." Bu, güven inşasını hedefler. Modern halkla ilişkilerdeki "ilişki yönetimi"ne benzer: Karşılıklı fayda ve güven temelidir. Kültürel adaptasyon içerir; Türkçe hikmetler, İslam'ı yabancı olmaktan çıkarır, Türk boylarının İslamlaşmasında rol oynar. Etkileşim dini ve toplumsal: Vatanseverlik ve aile birliği temaları halkı birleştirir. "Sevgiyle yaklaş, kin tutma" ifadeleri,

çatışma çözümünü teşvik eder. Bu, onun sevgi dolu ve maneviyat odaklı yaklaşımını vurgular. Ahmet Yesevi'nin irşat modeli, Divan-ı Hikmet üzerinden halkla ilişkileri hikmet odaklı bir dönüşüme çevirir. Sadelik, empati ve ahlakla halkı etkiler; dönüşüm manevi ve toplumsal seviyededir.

Yesevi'nin halkla ilişkileri, hikmetler üzerinden kalıcı bağlar kurar. Yesevi'nin modelinde, hikmet odaklı dönüşüm, bireysel ve toplumsal değişimin anahtarıdır. Hikmet, ilahi bilgelik anlamına gelir; Divan-ı Hikmet, bunu ahlaki değerler manzumesi olarak sunar. Dönüşüm, dört aşamalıdır: Şariat (kurallar), tarikat (yol), marifet (bilgi), hakikat (gerçek). Hikmetler, bu aşamaları basitçe anlatır; örneğin, dervişliğin erdemleri, manevi yükselişi teşvik eder. Bireysel dönüşüm, ahlaki olgunlukla başlar: Dürüstlük ve yardımseverlik, nefsi terbiye eder. Hikmetlerde, "Yalandan kaç, doğruyu söyle" vurgusu, içsel değişimi hedefler. Toplumsal dönüşüm, adalet ve hoşgörüyle sağlanır; Yesevi, toplumda huzuru hukuki ve ahlaki değerlerle bağlar. Hikmetler, 11 tema altında değerler aktarır: En çok dürüstlük (yüzde 20), yardımseverlik (yüzde 15) ve bilimsellik vurgulanır. Bu, nesiller boyu aktarılan bir dönüşüm yaratır.

Hikmetler, Türk-İslam kültüründe ahlaki rehberlik kaynağıdır. Bu anlayış, hikmet odaklı olup, bireyi topluma entegre eder. Ahmet Yesevi'nin irşat modeli, Divan-ı Hikmet üzerinden halkla ilişkileri hikmet odaklı bir dönüşüme çevirir. Bu model, sadelik, empati ve ahlakla halkı etkiler; dönüşüm ise manevi ve toplumsal seviyededir. Yesevi'nin eserleri, İslam'ı Türk kültürüyle bütünleştirerek kalıcı bir miras bırakır. Bu inceleme, hikmetlerin güncelliğini vurgular: Hoşgörü ve sevgi, modern toplumlar için de ilham kaynağıdır.

Anahtar kavramlar: Hikmet, İrşat, Tasavvuf, Hoşgörü,

PUBLIC RELATIONS AND INTERACTION IN AHMET YESEVI'S GUIDANCE MODEL: A STUDY ON THE WISDOM-FOCUSED APPROACH IN PUBLIC RELATIONS

Abstract

Ahmet Yesevi (1093–1166), a pioneer of Turkish-Islamic Sufism, shaped a unique guidance (irşat) model that integrated spiritual and societal transformation through his primary work, *Divan-ı Hikmet*. This collection of over 250 wisdom poems, written in simple Turkish, made Islamic teachings accessible to nomadic Turks. Yesevi's model, rooted in empathy, humility, and moral values, aligns with modern public relations principles, emphasizing two-way communication and trust. Yesevi's irşat model used *hikmet* poems to convey divine wisdom

through simple language, rhythmic structure, and practical ethics like honesty and charity. Unlike traditional Sufism, he prioritized public engagement, using Turkish to bridge cultural gaps. His Yesi-based training of 99,000 disciples ensured widespread impact. Yesevi's interaction with the public was empathetic and inclusive, addressing people as "friends" in *hikmet*. He tailored his teachings to the nomads' lifestyle, promoting unity and compassion. This two-way, trust-building approach mirrors modern relationship management. The *hikmet*-driven transformation targeted individual and societal change via four stages: sharia, tariqa, marifa, and haqiqa. Themes like honesty (20%) and charity (15%) fostered moral maturity and social harmony. The rhythmic *hikmet* ensured lasting impact, blending fear and hope to inspire spiritual growth. Yesevi's model transformed Turkish-Islamic culture through wisdom, empathy, and accessibility. Its emphasis on tolerance and love remains relevant today.

Keywords: Tolerance, Sufism, Guidance, - Wisdom

KAZAKİSTAN'DA YEREL YÖNETİM SİSTEMİ: KURUMSAL YAPI VE UYGULAMADA YAŞANILAN SORUNLAR

Azamat KALKABAYEV*

Bayram COŞKUN**

Özet

Kazakistan yerel yönetim sistemi 15 Aralık 1991 tarihindeki bağımsızlık ilanından sonra kendine özgü bir süreç neticesinde gelişme yolundadır. Kazakistan üniter bir devlet olduğu için, burada idari yerinden yönetim sistemi geçerlidir. Ancak idari yerinden yönetim sisteminin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı gibi bazı uluslararası belgeler esas alındığında yeterince güçlü olduğunu belirtmek zordur. Kazakistan'daki yerel yönetim sistemine ilişkin temel düzenleme Anayasa'da yer almaktadır. Anayasa'nın 85-89. maddeleri Kazakistan'daki yönetim ve ademimerkeziyet sistemi hakkında hükümler içermektedir. Kazakistan'daki idari yapı üzerinde bir taraftan tarihi ve sosyo-ekonomik faktörlerin, diğer taraftan Sovyetler Birliği döneminin etkisinden söz edilebilir.

Kazakistan'da yerel özyönetim, hem tarihsel miras hem de çağdaş yönetişimin acil talepleri tarafından şekillendirilen ilginç bir dönüm noktasında bulunmaktadır. Bağımsızlığın ardından geçen on yıllarda, Cumhuriyet yerel yönetimini reform etmek için bilinçli bir yol izlemiş, bölgesel yönetimin kalitesini yükseltmek, vatandaşların katılımını derinleştirmek ve küresel eğilimlere uygun olarak otoriteyi kademeli olarak ademi merkeziyetçi hale getirmek için çaba göstermiştir. Bu çalışma, yasal belgeler, karşılaştırmalı uluslararası uygulamalar ve son dönemdeki ampirik kanıtlardan yararlanarak Kazakistan'da yerel özyönetimin evrimini, mevcut durumunu ve gelecekteki olası yollarını sistematik olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda Kazakistan yerinden yönetim sistemi açısından önemli olan “akim”ler, “maslikhatlar ve halk (kamu) konseyleri” inceleme ve değerlendirme konusu yapılacaktır.

Araştırma, ademi merkeziyetçiliğin artık kabul görmüş bir politika yönelimi olmasına rağmen, uygulamanın düzensiz olduğu ve bazen gerçek bir değişim, bazen ise sadece kozmetik

* Yönetim ve Turizm Bölümü, Ekonomi, Yönetim ve Hukuk Fakültesi, Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Türkistan, Kazakistan Cumhuriyeti'nde doktora öğrencisi e-posta: azamat.kalkabayev@ayu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2449-0732>

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: bcoskun@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6803-7534>.

düzenlemelerle sonuçlandığı gözleminden hareketle yürütülmektedir. Kurumsal analiz ve yerleşik Avrupa ve Anglosakson modelleriyle karşılaştırma perspektifinden, yerel bütçeleme “dördüncü seviyesi”nin getirilmesi, kırsal akimlerin doğrudan halk tarafından seçilmesi ve şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendirmek için dijital platformların kullanılması gibi reformların pratik sonuçlarını sorguluyoruz.

Bu çalışmadan ortaya çıkan önemli bir bulgu, ilerlemenin çelişkili doğasıdır. Bir yandan, kırsal bölge akimlerinin doğrudan seçilmesinin getirilmesi, meşruiyeti tartışmasız bir şekilde artırmış ve daha fazla sivil katılımı tetiklemiştir. Zira, bölge sakinleri kendilerini pasif yönetim özneleri değil, aktif paydaşlar olarak görmeye başlamıştır. Aynı zamanda, mali yetki devri yönündeki adımlar – özellikle kırsal topluluklara ayrı bir bütçe kademesi sağlanması – pratik özerkliğe bir katman daha eklemiş ve yerel aktörlere mütevazı ama somut bir öz belirleme gücü kazandırmıştır.

Ancak önemli kısıtlamalar devam etmektedir. Kazakistan devlet aygıtının dikey yapısı, hem mali hem de idari açıdan yerel takdir yetkisinin kapsamını sınırlamaya devam etmektedir. Yasanın lafzına rağmen, fiili mali bağımsızlık dar bir vergi tabanı ve yüksek transferlere olan güçlü bağımlılık nedeniyle sınırlıdır. Ayrıca, halkın katılımını kurumsallaştırma girişimleri bazen, toplumun katılımı için sağlam mekanizmalar olmaktan ziyade, sadece formaliteye dönüşmektedir. Kamuya açık duruşmalar veya meclisler gibi birçok forum, yasal gereklilikleri yerine getirmek için senaryoya göre yürütülmekte, ancak gerçek, müzakereye dayalı katılımı teşvik etmekten uzak kalmaktadır.

Araştırma ayrıca, Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde yerel özyönetimin olgunluğu ve etkinliği açısından belirgin farklılıklar olduğunu da ortaya koymaktadır. Özellikle kırsal bölgeler, kısıtlı kaynaklar, yüksek personel devir hızı ve hem yasal hem de dijital okuryazarlık alanındaki eksiklikler nedeniyle zorluklarla karşı karşıyadır. Bu faktörler, yerel liderliğin kalitesini sınırlamakla kalmayıp, yurt dışından ithal edilen en iyi uygulamaların benimsenmesini de engellemektedir.

Karşılaştırmalı bir araştırma, bağlama duyarlı reformun önemini doğrulamaktadır. Avrupa (kıta ve Anglosakson) yerel yönetim geleneklerinden ve Avrupa Yerel Özerklik Şartı'nda belirtilen standartlardan dersler çıkarılırken, bu geleneklerin toptan aktarılmasının ne mümkün ne de tavsiye edilebilir olduğu açıktır. Bunun yerine Kazakistan, doğrudan seçimler ve şeffaflığın artırılması gibi unsurları seçici bir şekilde benimsemiş, ancak yerel birimlere tam mali veya siyasi özerklik vermeyi reddetmiştir. Birlik ve çeşitlilik, merkezi kontrol ve tabandan gelen güçlendirme arasındaki denge, hassas ve tartışmalı olmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte, son yıllarda dijital kamu hizmetlerinin yaygınlaşması, temsilci forumlarının (kamu konseyleri ve kenesalar gibi) kademeli olarak kurumsallaşması ve devlet-vatandaş etkileşimlerinin kalitesinde kademeli iyileşmeler görülmüştür. Bu eğilimler, gerçek siyasi irade, hedefli kapasite geliştirme ve kapsamlı düzenleyici reformlarla desteklenerek devam ederse, daha duyarlı ve hesap verebilir bir yerel yönetim sistemi için zemin hazırlanmış olacaktır.

Mevcut kanıtların eleştirel bir sentezine dayalı olarak, birkaç öneri ileri sürülmektedir. En önemlisi, kendi gelir kaynaklarını çeşitlendirerek ve bütçeler arası ilişkileri iyileştirerek kırsal bölgelerin mali tabanını genişletmenin zorunluluğudur. Sistematik eğitim ve tabandan yetenek havuzu oluşturma yoluyla yerel liderliği geliştirmek için paralel çabalar sarf edilmelidir. Sivil katılım için resmi yapılar, vatandaşların katılımını teşvik eden açık teşviklerle gerçek diyalog için canlı alanlara dönüştürülmelidir. Son olarak, altyapıyı genişleterek ve dijital okuryazarlığı teşvik ederek dijital uçurumu azaltmaya yönelik ortak bir çaba, yeni ortaya çıkan e-devlet platformlarına eşit erişimi sağlamak için çok önemli olacaktır.

Dikkatle incelenmesi gereken bir başka boyut da Kazakistan'da ademi merkeziyetçiliğin geliştiği kültürel ve sosyo-psikolojik ortamdır. Buradaki yönetim gelenekleri, hiyerarşik karar alma sürecinin uzun süredir norm olduğu, tarihsel olarak merkeziyetçi bir devlet yapısına dayanmaktadır. Bu tür kurumsal atalet, kaçınılmaz olarak hem vatandaşların beklentilerini hem de yerel yetkililerin davranışlarını şekillendirmektedir. Resmi yetkiler devredilse bile, bu yetkilerin pratikte kullanımı, üst makamlara saygı gösterme alışkanlıkları, riskten kaçınan bürokratik kültür ve özerk politika yapma konusunda sınırlı deneyim nedeniyle kısıtlanabilir. Bu nedenle, yerel özyönetimi derinleştirmek için herhangi bir uzun vadeli strateji, yalnızca yasal ve yapısal reformları değil, aynı zamanda devlet ve toplum arasında inisiyatif, sorumluluk ve karşılıklı hesap verebilirliğe değer veren bir sivil zihniyetin geliştirilmesi için sürdürülebilir çabaları da içermelidir. Bu kültürel değişim, yasal çerçevedeki değişikliklere göre genellikle daha yavaş gerçekleşir, ancak gerçekleşen ademi merkeziyetçilik için vazgeçilmez bir temel olmaya devam eder.

Sonuç olarak, Kazakistan'ın etkili yerel özyönetim yolunda ilerleyişi, dikkate değer başarıların yanı sıra inatçı engellerle de işaretlenmiş bir şekilde devam etmektedir. Önümüzdeki yol, sabırlı reformlar, kararlı siyasi taahhütler ve köklü engellerle dürüstçe hesaplaşma gerektirmektedir. Her şeyden önce, başarı devlet ile toplum, merkez ile çevre, seçilmiş yetkililer ile hizmet ettikleri vatandaşlar arasında güvenin tesis edilmesine bağlı olacaktır.

Çalışmada nitel bir araştırma mahiyetinde olup, doküman analizine dayanmaktadır. Bu kapsamda Kazakistan'ının yerel yönetim sistemi ve ademi merkeziyetçilik uygulamaları incelenirken ilgili hukuki düzenlemeler esas alınacaktır. Ancak idari yapıların işleyişi neticesinde gerçekleşen uygulamanın gözlemlenmesi ile elde edilen bilgilerden de çalışmada yararlanılacaktır. Bunun yanında alana ait literatür bilgisinden de faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Kazakistan yerel yönetim sistemi, Kazakistan'da ademi merkeziyet.

LOCAL GOVERNMENT SYSTEM IN KAZAKHSTAN: INSTITUTIONAL STRUCTURE AND PROBLEMS ENCOUNTERED IN IMPLEMENTATION

Abstract

In the more than three decades since independence, Kazakhstan's local government system has undergone a comprehensive transformation process, balancing between its centralist legacy and global governance trends. This study examines the historical development of local government institutions, institutional reforms and steps towards democratization from a comparative perspective. In this context, "akims", "maslikhats" and "people's (public) councils", which are important for Kazakhstan's decentralization system, will be analyzed and evaluated. Despite the gains made in recent years in terms of the local government system in Kazakhstan, structural obstacles such as limited fiscal independence in rural areas, narrow tax base, inadequate local staffing and public participation often remaining at a formal level persist. Comparisons with the European Charter of Urban Local Government and Anglo-Saxon and Continental European models show that Kazakhstan has pursued a strategy of selective adaptation, but has not yet achieved full fiscal and administrative autonomy.

However, the success of local government reforms depends not only on the scope of legal provisions, but also on the implementation capacity and adaptability of local actors. In some regions, new budgetary and electoral mechanisms have been quickly adopted and public interest in day-to-day governance processes has increased. In other regions, however, social habits, limited administrative experience and lack of resources weaken the impact of reforms. This points to the need for a hybrid model that encourages institutional learning processes at the local level without completely eliminating the guidance and oversight role of the central government. Such an approach would both preserve national unity and diversify the decision-making culture by strengthening local initiative.

To improve the effectiveness of local governments, the research recommends expanding fiscal powers, implementing capacity building programs, reducing the digital divide and truly involving the public in decision-making. The realization of these goals will strengthen trust between the state and society and lay the foundation for sustainable regional development.

Keywords: Kazakhstan, Kazakhstan local government system, decentralization in Kazakhstan.

ORTAK KİMLİKTEN PARÇALANMIŞ KİMLİĞE: TÜRKİSTAN ÖRNEĞİ

Ali CAN*
Rakhat SOLTOEVA**
Melike ATEŞ***

Özet

Türkistan, Orta Asya coğrafyasında tarih boyunca güçlü bir kültürel birlik ve ortak kimlik temelinde şekillenmiş, başta Türk dili ve İslam dini olmak üzere ortak değerlerle örülmüş bir bölge olarak tanımlanır. Ancak 20. yüzyıl başlarından itibaren bölgedeki siyasi sınırların çizilmesi ve dış güçlerin müdahaleleri sonucunda, bu ortak kültürel kimlik zamanla parçalanmış ve bölünmüş kimlikler ortaya çıkmıştır. Bu süreci anlamak için kültürel parçalanmanın dinamikleri, etkileşimleri ve sonuçlarını bu sunum ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Aynı dili kullanan toplumların kültürel kimlikleri ortaktır. Çünkü kültürü oluşturan dildir. Kültürel kimliğin geri planında her zaman toplumsal bir değerler sistemi, dünya görüşü ve iş yapış biçimi vardır. Bütün kavramları ortaya çıkaran ve üreten de dildir. Aynı zamanda dil, bir toplumun veya halkın coğrafi sınırlarını da belirler. Anthony D. Smith'e göre, etnik kimliği kültürel unsurların (dil, din tarih ve gelenekler) devamlılığı ve kolektif bilinç olarak tanımlar. Ortak kültürel mirasın ve tarihsel hafızanın zayıflamasıyla etnik kimliğin parçalanması kaçınılmazdır (Smith, 1991). Türkistan'ın bu tür bir kimliksel zayıflama ve parçalanmaya somut bir örnek teşkil ettiği görülmektedir.

Türkistan Türk toplumlarının ata yurdudur. Türkistan kavramını ilk kez İranlılar kullanmışlar ve Türklerin yaşadığı yer anlamındadır. Dolayısıyla, Türkistan Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgeleri tanımlar. Bu bölge, "İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan dahil Pamir ve Hindukuş-Kunlun (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-Huang bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibirya'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alanı kaplar." Erken çağlarda Türkistan'da yaşayan Türkler, Karluklar, Dokuz Oğuzlar, Türgişler, Kimekler ve

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, alican@kmu.edu.tr, orcid: 0000-0002-5089-209X.

** Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, soltoevarakhat81@gmail.com, orcid: 0009-0001-0495-7470.

*** Yeni Medya Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, atesmelike194@gmail.com, orcid: 0009-0008-8092-513X.

Oğuzlar olarak tanımlanırken, sonraki dönemlerde, Özbeklerin ve Timurluların bakışından Türkistan, Kırgızistan ve Kazakistan demek oluyordu. 13. Yüzyıldaki Moğol istilasının gerçekleştiği dönemde ağır zorluklar çekmekte olan Batı Türkistan, Timurluların döneminde gelişim fırsatı buldu. Altın Orda Devleti'nin yıkılmasının ardından gelen Özbekler, Timurlular' yok etti. Fakat henüz kendileri birlik haline gelmeyi başaramadan Rus istilasına kadar üç hanlık durumunda varlıklarını devam ettirebildi. Buhara Hanlığı 1500 yılında, Hive Hanlığı 1512 yılında, Hokand Hanlığı 1710 yılında kuruldu. Hive'nin 2 milyon nüfusu, Buhara'nın 3 milyon nüfusu ve Hokand'ın ise 1 milyon civarı nüfusu olduğu düşünülmektedir. 19. Yüzyılın orta dönemlerinde Rus istilasını sırasıyla Hokand'ı 1865'te, Buhara'yı 1868'de, Hive'yi ise 1873'te işgal etmiştir. Ruslar baş şehri Taşkent olan Türkistan Umumi Valiliğini Bolşevik devrimi sırasında Türkistan'da Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Harizm Sovyet Halk Cumhuriyeti ve Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti gibi yerel boyutta kuruluşlar ortaya çıktı. Bu kuruluşlar bağımsızlık yandaşlarına karşı Bolşevik Ruslar ile iş birliği gerçekleştirerek komünizmin Türkistan'da yer edinmesine katkıda bulundular. Fakat Sovyet yönetimi herhangi bir kabilevi veya etnik bir oluşuma izin vermiyordu. Türk kökenli toplulukların arasında bölücü hareketlenmeler sürdürerek kabileleri ayırmayı başardı. Özbekleri, Kazakları, Kırgızları ve Türkmenleri ayrı ayrı Cumhuriyetler haline getirerek Türkistan birliğini dağıttı. 16 Eylül 1924 tarihinde alınan bu karar ile Türkistan ismi tamamen kaldırıldı. 25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin resmen dağılması sonucunda, Türkistan bölgesi, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan olarak beş farklı devlete ayrıldı. Bununla birlikte en son, Doğu Türkistan Çin halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliğinin anlaşmaları ile 1949 yılında Çin tarafından işgal edilmiştir.

Ortak kimlik: Türk dilleri, İslam kültürü, ortak tarih ve gelenekler etrafında şekillenen güçlü bir kültürel ve tarihsel bağ. Türkistan'ın ortak kimlik algısı, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, Rus ve Çin etkisi altındaki Orta Asya halklarında önemli bir birlik duygusuydu.

Dil ve Edebiyat bakımından Türkistan coğrafyasındaki halklar ağırlıklı olarak Türk dillerini konuşur; bu dillerin lehçe farklılıkları olsa da ortak bir dil Türkçedir ve Ural Altay dil ailesine aittir. Orta Asya Türk edebiyatı (örneğin, Dede Korkut Destanı, Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügat-it Türk) bölgenin kültürel ortak hafızasını oluşturur. Bu ortak dil ve edebiyat, kuşaklar boyunca sözlü ve yazılı kültür aracılığıyla kimlik bilincini güçlendirmiştir. Din ve İnanç açısından İslam, özellikle Hanefilik mezhebi, Türkistan'da ortak dini kimliğin temel taşıdır. İslam kültürü, sosyal yapıyı, gelenekleri, ahlaki değerleri ve sanat biçimlerini şekillendirmiştir. Ancak, Sovyet döneminde dinin kamusal alandaki etkisi zayıflatılmış, laiklik dayatılmıştır; bu durum dinî

kimliğin parçalanmasına yol açmıştır. Sosyal gelenekler, yaşam biçimi, aile yapısı, göçebe ve yarı-göçebe yaşam tarzları, töreler (örneğin, misafirperverlik, kanun sistemi) ortak kültürel kodlardır. Bu gelenekler, bölge halkları arasında dayanışmayı, sosyal uyumu ve kimlik bilincini korumuştur.

Kültürel Parçalanma ise, Sovyetler Birliği'nin 1920'lerde başlattığı Siyasi sınır çizimleri ve Ulus– Devlet inşası politikaları Türkistan bölgesinde kültürel birliği ve kimliği zayıflatan önemli bir kırılma noktasıdır. Her cumhuriyet kendi resmi dili ve kültürel politikalarını teşvik ederek, ortak Türk dili ve kültürünü “parçalara” ayırmıştır. Örneğin, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan gibi ülkelerde farklı lehçeler standartlaştırılmış, bazen diğer lehçeler ve diller marjinalize edilmiştir. Sovyetler döneminde izlenen dil politikaları ve eğitim sistemleri sonucunda Rusça, bölgesel iletişim dili olarak öncelendi; yerel diller ise kontrollü ve kısıtlı bir biçimde desteklendi. Sovyetler sonrası dönemde bazı ülkelerde Rusça etkisi azalsa da kendi ulusal dillerini ve tarih anlatılarını ön plana çıkarma çabaları ortak kültürden kopuşu hızlandırdı. Eğitim sistemlerinde farklı milli tarihler, kahramanlık anlatıları ve kültürel değerler ön plana çıkarıldı. Dini baskı ve sekülerleşme politikaları Sovyetler dönemi boyunca İslam dininin kamusal alandan dışlanması ve dini kurumların baskı altında tutulması, kültürel bütünlüğün önemli bir parçası olan dinî kimliğin erozyonuna yol açtı. Post-Sovyet dönemde dini kimlikte yeniden canlanma olsa da bu süreç ülkeden ülkeye farklılık gösterdi. Modernleşme ve Küreselleşme 20.yüzyıl boyunca modernleşme çabaları, şehirleşme, kentsel yaşam biçimlerinin yaygınlaşması geleneksel kültürel yapıları dönüştürdü. Küreselleşmenin etkisiyle genç kuşaklar arasında ortak kültürel kodlar yerini yerel veya küresel kimliklere bıraktı. Kültürel parçalanmanın sonuçları ve kimlik oluşumu Ortak kültürden kopuş, bölgedeki halkların kendilerini daha çok “ulusal kimlikler” çerçevesinde tanımlamalarına neden oldu. Bu süreç hem içsel kimlik krizlerine hem de komşu halklarla olan ilişkilerde milliyetçi ve etnik ayrışmalara yol açtı. Ancak, İslamiyet ve ortak tarih gibi temel kültürel unsurlar hâlâ bağlayıcı birer kimlik ögesi olmaya devam ediyor. Kültürel çeşitlilik ve etnik mozaik, Türkistan'da hem zenginlik hem de çatışma kaynağı olarak hala önemini koruyor.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Ortak Kimlik, Kimlik.

FROM SHARED IDENTITY TO FRAGMENTED IDENTITY: THE CASE OF TURKESTAN

Abstract

Turkestan is defined as a region in Central Asia that has been shaped throughout history on the basis of a strong cultural unity and common identity, and is woven together with common values, especially the Turkish language and the Islamic religion. However, in the 20thurkestan is defined as a region in Central Asia that has been shaped throughout history on the basis of a strong cultural unity and common identity, and is woven together with common values, especially the Turkish language and the Islamic religion. However, in the 20th as a result of the drawing of political borders in the region since the beginning of the century and the interventions of foreign powers, this common cultural identity has been fragmented and divided identities have emerged over time. In order to understand this process, the dynamics, interactions and consequences of cultural fragmentation will be tried to be explained with this presentation. The cultural identities of the societies that use the same language are common. Because it is the language that creates culture. There is always a social value system, worldview and way of doing business in the background of cultural identity. It is also the language that reveals and produces all concepts the cultural identities of the societies that use the same language are common. Because it is the language that creates culture. There is always a social value system, worldview and way of doing business in the background of cultural identity.

Keywords: Turkestan, Common Identity, Identity.

KAMU YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BÜYÜK VERİ ANALİTİĞİ İLE DİJİTAL HALKLA İLİŞKİLERDE YENİLİKÇİ STRATEJİLERİN GELİŞTİRİLMESİ**

Hasan TUTAR*

Özet

Dijital çağ, toplumsal iletişimi yalnızca hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda **yeniden tanımlamıştır**. Geleneksel halkla ilişkiler anlayışının dayandığı **tek yönlü mesaj aktarımı**, günümüzde büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir ve **iki yönlü simetrik iletişime dönüşmüştür**. Kamu yönetiminde, vatandaşlarla kurulan iletişimin biçiminin temelinde büyük veri analitiği ve yapay zekâ uygulamaların yer aldığı büyük bir dönüşüm yaşanmaktadır. Söz konusu dönüşüm kamu kurumlarının iletişimini **etkili, şeffaf ve katılımcı bir boyuta** taşımaktadır. “Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Destekli Büyük Veri Analitiği ile Dijital Halkla İlişkilerde Yenilikçi Stratejilerin Geliştirilmesi” başlıklı bu çalışma, bu kesişim noktasına odaklanarak **geleceğin yönetim ve iletişim** biçimlerine ilişkin perspektifler sunmayı amaçlamaktadır.

Büyük verinin ortaya çıkışı, kamu kurumları için yeni fırsatların kapısını aralamıştır. **Vatandaşların sosyal medyada ürettikleri içerikler, dijital platformlardaki etkileşimleri, çevrimiçi şikâyet mekanizmaları ve açık veri portallarında yer alan istatistikler**, kamu kurumlarının toplumu daha iyi anlaması için güçlü bir veri kaynağı haline gelmiştir. Ancak bu verinin hacmi, çeşitliliği ve hızı, **klasik yöntemlerle işlenemeyecek boyutlardadır**. İşte burada yapay zekâ devreye girerek **büyük veriyi anlamlandırmada** kritik rol üstlenmektedir. **Makine öğrenmesi algoritmaları, doğal dil işleme teknikleri ve tahmine dayalı modeller, milyonlarca dijital izi analiz ederek kamu kurumlarına karar destek** sunmaktadır. Böylece dijital halkla ilişkiler yalnızca mesaj iletimi değil, aynı zamanda **öngörü, katılım ve güven inşası** sürecine dönüşmektedir.

Dijital halkla ilişkiler, kamu yönetiminde demokratikleşmenin ve katılımcılığın yeni bir zemini olarak değerlendirilebilir. Vatandaşların çevrim içi platformlarda ifade ettikleri görüşlerin gerçek zamanlı olarak analiz edilmesi, **kamu kurumlarının toplumsal beklentileri**

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, e-posta: hasantutar@ibu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8383-1464.

** Bu çalışma 124K233 Numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında yapılmıştır.

daha doğru okumasına imkân tanır. Kriz dönemlerinde, örneğin doğal afetlerde, salgınlarda veya siyasi belirsizlik anlarında büyük veri analitiğiyle desteklenen dijital iletişim, hem bilgi kirliliğini azaltmak hem de doğru ve güvenilir bilgiyi yaymak için güçlü bir araçtır. **Bunun yanında, yapay zekâ destekli duygu analizi yöntemleri sayesinde halkın genel ruh hâli ölçülerek iletişim dilinin buna uygun olarak uyarlanması mümkün hale gelmektedir.**

Halkla ilişkilerin dönüşümü, artık veriye dayalı, sürekli geri bildirimle açık, dinamik ve kişiselleştirilmiş bir süreçtir. Kamu kurumlarının büyük veri ve yapay zekâ desteğiyle geliştireceği stratejiler, vatandaşlarla tek taraflı değil, **çift yönlü ve etkileşimli (simetrik) bir iletişimi önelemektedir.** Bu yaklaşım, **Weberyen bürokrasinin durağan yapısından, ağ toplumunun esnek ve yatay ilişkilerine doğru bir geçişi de sembolize etmektedir.** Elbette böylesi bir dönüşüm, yalnızca teknik imkânlarla açıklanamaz. Etik, hukuki ve sosyo-kültürel boyutlarıyla da ele alınması gerekir. Büyük verinin kamu kurumları tarafından kullanımı, beraberinde kişisel verilerin korunması, şeffaflık, algoritmik önyargılar ve demokratik denetim gibi tartışmaları gündeme getirmektedir. **Vatandaşların güvenini kazanmak, yalnızca hızlı ve etkili iletişimle değil, aynı zamanda bu iletişimin adil, şeffaf ve hesap verebilir olmasıyla mümkündür.**

Bu çalışma, disiplinler arası bir yaklaşımla, kamu yönetimi, **iletişim bilimleri ve bilgi teknolojileri alanlarının kesişiminde konumlanmaktadır.** Dijital halkla ilişkilerin geleceğini anlamak için yalnızca **iletişim teorileri yeterli değildir; aynı zamanda veri bilimi yöntemlerinin, yapay zekâ algoritmalarının ve yönetim biliminin ilkelerinin de birlikte değerlendirilmesi gereklidir.** Bu bağlamda, çalışmada önerilen yaklaşım, hem akademik literatüre teorik katkı sunmayı hem de uygulamaya dönük somut modeller geliştirmeyi hedeflemektedir. Örneğin, kamu kurumlarının sosyal medya üzerinden vatandaşlarla kurduğu etkileşimlerin **büyük veri analitiğiyle değerlendirilmesi, hangi konuların daha fazla dikkat çektiğini, hangi politikaların tepki doğurduğunu ya da hangi hizmetlerin takdir edildiğini gösterebilir.** Yapay zekâ destekli analizler, bu etkileşimlerden hareketle gelecekte hangi konuların gündeme gelebileceğini öngörerek, kurumların krizleri önceden yönetmesine olanak tanıyabilir. **Böylece dijital halkla ilişkiler, yalnızca mevcut duruma tepki vermekle sınırlı kalmaz, aynı zamanda proaktif bir yönetim aracına dönüşür.** **Vatandaşların yönetime duyduğu güvenin artması, demokratik meşruiyetin güçlenmesi** anlamına gelir. Ancak, teknolojinin sunduğu bu olanakların yanında birtakım riskler de göz ardı edilmemelidir. ***Algoritmik önyargılar, yanlış veri yorumları veya manipülasyona açık dijital ortamlar, kamu kurumlarının iletişim stratejilerini zayıflatabilir.***

Büyük veri analitiği ve yapay zekâ, yalnızca teknik birer araç değil, aynı zamanda kamu-vatandaş ilişkisinin yeniden tanımlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Dijital halkla ilişkiler, bu teknolojilerin katkısıyla, daha şeffaf, katılımcı, güven inşa eden ve geleceği öngören bir boyuta taşınabilir. **Böylece kamu yönetimi, hızla değişen toplumsal dinamiklere daha uyumlu, vatandaş odaklı ve demokratik değerlere bağlı bir iletişim modeline kavuşabilir.** Bu çalışma, hem akademik tartışmalara hem de uygulamaya dönük perspektiflere katkı sağlamayı hedeflemektedir. **Çalışmanın özgünlüğü, kamu yönetiminde dijital halkla ilişkileri yalnızca bir iletişim tekniği olarak değil, aynı zamanda büyük veri ve yapay zekâ desteğiyle yeniden şekillenen bir yönetim biçimi olarak ele almasıdır.**

1. Giriş

Dijitalleşme süreci, kamu yönetiminde **veri temelli karar alma süreçlerini** zorunlu hâle getirmiştir. Yapay zekâ (YZ) ve **büyük veri analitiği**, kamu kurumlarının vatandaşlarla kurduğu etkileşim biçimini dönüştürmekte ve dijital halkla ilişkiler anlayışını yeniden tanımlamaktadır. Geleneksel halkla ilişkiler modellerinden farklı olarak, **YZ tabanlı büyük veri analitiği** sayesinde kamu yönetimi, vatandaş ihtiyaçlarını öngörerek **daha şeffaf, hızlı ve katılımcı** bir yaklaşım geliştirebilmektedir. Bu çalışma, yapay zekâ destekli büyük veri analitiği kullanılarak kamu yönetiminde **yenilikçi dijital halkla ilişkiler stratejileri** geliştirmeyi ve kamu-vatandaş etkileşimini daha etkin hâle getirmeyi amaçlamaktadır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Kamu Yönetiminde Dijital Dönüşüm

Kamu yönetiminde dijital dönüşüm, **teknoloji odaklı yönetim** anlayışının temelini oluşturur. e-Devlet uygulamaları, açık veri politikaları ve dijital platformlar aracılığıyla kamu hizmetleri daha **erişilebilir, hızlı ve şeffaf** bir hâle gelmiştir. Dijitalleşme, yalnızca hizmet sunumunu kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda vatandaşların karar alma süreçlerine **aktif katılımını** sağlar. Yapay zekâ ve büyük veri teknolojileri, kamu yönetimine **öngörüselsel analiz**, daha etkin stratejiler geliştirme ve veri temelli politikalar oluşturma imkânı tanır. Böylece dijital dönüşüm, teknolojik yeniliklerin ötesinde **vatandaş merkezli bir yönetim paradigması** meydana getirir.

2.2. Dijital Halkla İlişkiler (e-PR)

Dijital halkla ilişkiler, kamu kurumlarının vatandaşlarla **çok kanallı, hızlı ve etkileşimli** iletişim kurmasını sağlayan bir süreçtir. Sosyal medya, mobil uygulamalar, web tabanlı platformlar ve e-Devlet uygulamaları, kamu yönetimi ile vatandaşlar arasında sürekli bir

etkileşim zemini oluşturur. Dijital halkla ilişkiler, yalnızca bilgi paylaşımını değil, aynı zamanda **algı yönetimini**, kriz iletişimini ve kamu kurumlarının **itibar stratejilerini** de kapsar. Büyük veri analitiği sayesinde kamu kurumları, vatandaş davranışlarını ölçebilir, eğilimleri öngörebilir ve **proaktif dijital stratejiler** geliştirebilir. Bu yaklaşım, kamu yönetiminde **katılımcı ve kişiselleştirilmiş iletişim modellerini** güçlendirir.

2.3. Yapay Zekâ ve Büyük Veri Analitiği

Yapay zekâ ve büyük veri analitiği, kamu yönetiminde stratejik karar alma süreçlerini dönüştürmektedir. **YZ; doğal dil işleme (NLP), duygu analizi, konu modelleme ve öngörüs**el **analitik** gibi tekniklerle vatandaş ihtiyaçlarını anlamaya katkı sağlar. **Büyük veri analitiği ise sosyal medya, açık veri platformları ve dijital katılım araçlarından toplanan çok boyutlu verileri işleyerek davranışsal modeller** üretir. Bu teknoloji entegrasyonu, kamu kurumlarının hizmetlerini **kişiselleştirilmiş ve hızlı** biçimde sunmasına olanak tanır. Böylece yapay zekâ destekli büyük veri analitiği, dijital halkla ilişkilerde **yenilikçi ve hedefe yönelik iletişim stratejilerinin** temelini oluşturur.

3. Yöntem ve Model Önerisi

3.1. Yapay Zekâ Destekli Dijital Halkla İlişkiler Modeli

Önerilen model, kamu kurumlarının vatandaş taleplerini hızlı ve doğru biçimde anlaması için **YZ tabanlı veri analitiğini** merkeze alır. Sosyal medya ve dijital platformlardan toplanan veriler, **doğal dil işleme** yöntemleriyle analiz edilir. Duygu analizi, **konu modelleme ve eğilim tahminleme teknikleriyle** vatandaşların ihtiyaçları belirlenir. Bu yaklaşım, kamu kurumlarının **anlık geri bildirimlere** dayalı, daha kişiselleştirilmiş ve dinamik halkla ilişkiler stratejileri geliştirmesine olanak sağlar. Böylece dijital halkla ilişkilerde etkinlik artar, vatandaş memnuniyeti ve katılım düzeyi güçlendirilir.

3.2. Büyük Veri Tabanlı Halkla İlişkiler Stratejileri

Büyük veri analitiği, kamu kurumlarının vatandaşlarla kurduğu iletişimde **davranışsal segmentasyon** ve hedef kitle analizine olanak tanır. Sosyal medya etkileşimleri, dijital platformlardan toplanan kullanıcı verileri ve **e-Devlet uygulamaları aracılığıyla elde edilen bilgiler, vatandaş eğilimlerini anlamada kritik rol oynar**. Bu bilgilerle kamu kurumları, **öngörüs**el **halkla ilişkiler stratejileri** geliştirebilir, krizleri erken aşamada tespit edebilir ve **proaktif dijital iletişim modelleri** oluşturabilir. Büyük veri destekli yaklaşımlar, kamu yönetimini daha esnek, hızlı ve **vatandaş merkezli** bir yapıya kavuşturur.

3.3. Önerilen Uygulama Alanları

- **e-Katılım platformları:** YZ tabanlı kişiselleştirme sistemleri, vatandaşların yönetime daha etkin katılımını sağlar.
- **Chatbot tabanlı kamu iletişimi:** Yapay zekâ destekli dijital asistanlar, vatandaşlara 7/24 hızlı ve doğru bilgi akışı sunar.
- **Memnuniyet analitiği:** Büyük veri üzerinden duygu analizi yapılarak kamu hizmetlerinin etkinliği ölçülür.

Bu uygulamalar, kamu yönetiminde dijital halkla ilişkiler stratejilerini **veri temelli, hedef odaklı ve yenilikçi** bir düzeye taşır.

Dijital PR süreçleri, vatandaş davranışlarının analizine dayalı olarak daha **dinamik, katılımcı ve kişiselleştirilmiş** iletişim modellerine evrilir. Öngörüselleştirme analitik sayesinde kamu kurumları, krizleri önceden tespit edebilir, **hızlı tepki mekanizmaları** geliştirebilir ve hizmet sunumunda etkinliği artırabilir. Böylece YZ destekli büyük veri analitiği, kamu yönetiminde **daha güvenilir, şeffaf ve vatandaş odaklı iletişim stratejilerinin** geliştirilmesine olanak tanır.

5. Tartışma ve Sonuç

Yapay zekâ destekli büyük veri analitiği, kamu yönetiminde **katılımcı, şeffaf ve veri temelli** dijital halkla ilişkiler stratejileri geliştirmek için kritik fırsatlar sunar. Dijital PR uygulamaları sayesinde kamu kurumları, vatandaş beklentilerini daha iyi anlayabilir, **kışıselleştirilmiş iletişim** yöntemleriyle güven ilişkisini güçlendirebilir. Ancak bu süreçte **etik, mahremiyet ve veri güvenliği** konularının da dikkate alınması gereklidir. Çalışmanın bulguları, kamu yönetiminin dijitalleşme sürecinde yapay zekâ ve büyük veri analitiğinin **inovatif halkla ilişkiler modelleri** için güçlü bir temel sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Yapay Zekâ, Büyük Veri Analitiği, Dijital Halkla İlişkiler, Yenilikçi Stratejiler

DEVELOPING INNOVATIVE STRATEGIES IN DIGITAL PUBLIC RELATIONS THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED BIG DATA ANALYTICS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract

The rapid digital transformation of public administration has redefined the relationship between governments and citizens. Traditional one-way communication models are being

replaced by dynamic, interactive, and data-driven public relations approaches. This study explores how artificial intelligence (AI)-supported big data analytics can be integrated into digital public relations (DPR) strategies within the context of public administration. By analyzing vast volumes of data generated from social media, online news, open data portals, and official communication channels, public institutions can develop more responsive, transparent, and citizen-centered strategies. AI-driven techniques such as natural language processing, sentiment analysis, clustering, and predictive modeling allow public administrators to identify public concerns, anticipate emerging crises, and design proactive communication frameworks. This transformation not only improves the efficiency of crisis management and policy communication but also enhances public trust and participation in governance. Moreover, the integration of big data analytics into DPR has the potential to strengthen democratic legitimacy by promoting transparency and inclusivity. However, the process also raises significant ethical and legal concerns, particularly regarding privacy protection, algorithmic bias, and data governance. Addressing these challenges is critical for ensuring sustainable and accountable use of emerging technologies in public communication.

Keywords: Public Administration, Artificial Intelligence, Big Data Analytics, Digital Public Relations, Innovative Strategies

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАНЫ ҚОРҒАУ: ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МЕН САҚТАУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ЖАҢА КӨКЖИЕКТЕР»

Bayanova Aidana Nurlanqyzy*

Аңдатпа: Бұл мақалада жасанды интеллект технологияларын тарихи-мәдени мұра объектілерін сақтау және қорғау саласында қолдану мәселелері қарастырылады. Автор жасанды интеллекттің мұраны цифрландыру, виртуалды реконструкция жасау, заңнаманы жетілдіру және заңсыз әрекеттердің алдын алу бағыттарындағы әлеуетіне назар аударады. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибелер мен құқықтық реттеу тетіктері талдана отырып, Қазақстан үшін тиімді модельдер ұсыну мақсат етіледі. Зерттеу нәтижелері тарихи-мәдени мұраны сақтаудың инновациялық жолдарын дамытуға үлес қосады.

Түйін сөздер: Жасанды интеллект, тарихи-мәдени мұра, цифрландыру, құқықтық реттеу, мұраны қорғау, виртуалды реконструкция, инновациялық технологиялар, мәдени саясат.

«ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЗАЩИТА ИСТОРИКО- КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ: НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ ДЛЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И СОХРАНЕНИЯ»

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы применения технологий искусственного интеллекта в сфере сохранения и охраны объектов историко-культурного наследия. Автор акцентирует внимание на потенциале искусственного интеллекта в цифровизации, виртуальной реконструкции, совершенствовании законодательства и профилактики незаконных действий. Также анализируется международный опыт и правовые механизмы с целью предложения эффективных моделей для Казахстана.

* PhD, қауымдастырылған профессор м.а. Иманбекова Маншук Мажитовна, Баянова Айдана Нұрланқызы. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы, Қазақстан aidanabayanova0903@gmail.com, mika2209@mail.ru Индекс УДК: 349.6 Код МРНТИ: 10.53.01

Результаты исследования способствуют развитию инновационных подходов к сохранению культурного наследия.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, историко-культурное наследие, цифровизация, правовое регулирование, охрана наследия, виртуальная реконструкция, инновационные технологии, культурная политика.

«ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE PROTECTION OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE: NEW HORIZONS FOR LEGAL REGULATION AND PRESERVATION»

Abstract

This article explores the application of artificial intelligence technologies in the preservation and protection of historical and cultural heritage. The author focuses on the potential of artificial intelligence in digitization, virtual reconstruction, legal improvement, and the prevention of illegal activities. The study also analyzes international practices and legal frameworks to propose effective models suitable for Kazakhstan. The findings aim to contribute to the development of innovative approaches to safeguarding cultural heritage.

Keywords: Artificial intelligence, historical and cultural heritage, digitization, legal regulation, heritage protection, virtual reconstruction, innovative technologies, cultural policy.

Қазіргі таңда ежелден сақталып келе жатқан көне тарихи-мәдени ескерткіштер жойылып кету қаупі бар. Сондықтан оларды құқықтық нормалар арқылы заң жүзінде бекітіп, жасанды интеллект көмегімен түпнұсқа қалпында көрсету маңызды. Сонымен қатар жан-жақты зерттеп, келешек ұрпаққа жеткізудің шараларын қамтамасыз ету қажет.

Мақалада зерттеу барысында құқықтық талдау әдісі мен аналитикалық әдіс қолданылды. Яғни тарихи-мәдени мұраларды қорғау және сақтау саласындағы ұлттық және халықаралық құқықтық нормалар, сондай-ақ жасанды интеллект технологияларының тарихи-мәдени мұраны қорғаудағы қолданылу тәжірибесі талданды. Бұл әдіс арқылы тарихи-мәдени мұра объектілерін жасанды интеллект арқылы сақтаудың заңдық мәртебесі, қорғау, тіркеу және пайдалану тәртібі зерттелді. Еліміздегі заңнама мен халықаралық келісімдер жан-жақты талданып салыстырылды.

XXI ғасырдың қарқынды дамып келе жатқан технологиялық жаңалықтарының бірі – жасанды интеллект. Ол адам қызметінің түрлі салаларына терең енуде, соның ішінде тарихи-мәдени мұраны сақтау мен қорғау ісінде де маңызға ие бола бастады. Бүгінде мәдени мұра объектілерін цифрландыру, оларды виртуалды форматта жаңғырту, тарихи ескерткіштерді қадағалау және қорғау үдерістерінде жасанды интеллект технологиялары кеңінен қолданылуда. Мысалы, Францияда Louvre және басқа да музейлер артефактілерді 3D сканерлеу және виртуалды турлар жасау арқылы кеңінен цифрландыруда. Монументтерді қорғау мақсатында жасанды интеллект негізіндегі мониторинг жүйелері қолданылады. Мысалы, «Journal of Cultural Heritage» ғылыми басылымдарындағы ақпаратқа сәйкес Notre-Dame шіркеуін қалпына келтіру үшін MicMac – Францияның Ұлттық Географиялық Институты тарапынан 2003 жылдан бастап әзірленген, ашық кодты, тегін фотограмметриялық құралдар жиынтығы қолданылған [1].

Алайда, бұл прогрестің екінші жағы да бар — жасанды интеллектті пайдалану құқықтық және этикалық мәселелерді тудырып отыр. Мысалы, жасанды интеллект көмегімен жасалған цифрлық контенттің авторлық құқығы, тарихи деректердің қауіпсіздігі, заңсыз әрекеттердің алдын алу шаралары, сондай-ақ жасанды интеллект тудырған шешімдері үшін жауапкершілік сынды сұрақтар әлі де өз шешімін толық таппаған.

Тарихи-мәдени мұра құқығы – бұл мемлекет үшін мәдениет саласында маңызы бар тарихи жәдігерлерді сақтауды реттейтін құқық саласы болып табылады. Әлемнің барлық елдерінде тарихи-мәдени мұраларды сақтаудың әртүрлі стандарттары қалыптасқан. Бұл өз кезегінде келешек ұрпақ үшін ұлт өркениетін қалыптастыратын таптырмас мұра ретінде сақталуына септігін тигізеді.

Сондықтан Қазақстанда жасанды интеллекттің тарихи-мәдени мұраны сақтау саласындағы мүмкіндіктерін арттыру қажет. Себебі тарихи-мәдени мұраларды цифрландыруда жасанды интеллект көмегімен тарихи объектілердің 3D үлгілерін жасап, оларды виртуалды форматта сақтау қажет. Сондай-ақ спутниктік және бейнебақылау жүйелері арқылы тарихи ескерткіштерді қорғау арқылы автоматтандырылған мониторинг жүргізу қажет. Жоғалған немесе зақымданған объектілерді қалпына келтіру үшін жасанды интеллектке негізделген модельдеу, яғни виртуалды реконструкцияны қолдану.

Шынайылықты қайта құру мақсатында қазіргі ғылым жаратылыстану және гуманитарлық дүниетаным аясында ақпараттық модельдеудің әдістерін табысты қолдануда. Зерттелетін нысандардың модельдік байланыстарын визуализациялау құралдарының арсеналы зерттеушілер жасап шығаратын гипотезалардың гносеологиялық қуатын арттырып, соның нәтижесінде таным нысандарының шынайы бейнесін анағұрлым дәл көрсетуге мүмкіндік береді.

Сондықтан қазіргі заманғы ғалымдар заманауи компьютерлік технологияларды пайдалану арқылы жүзеге асырылатын іс-шаралардың ішінде ғылыми және әлеуметтік тұрғыдан аса маңызды бағыттардың бірі — тарихи оқиғалардың виртуалды реконструкциясы екенін атап өтеді [2]. Ол тарихи оқиғаларды сақтаудың және оларды заманауи мазмұнмен байытудың, сондай-ақ тарихи гипотезаларды нақтылау, тексеру және жаңа пайымдаулар қалыптастыру арқылы верификациялаудың тиімді тәсілі ретінде қызмет етеді.

Осылайша, қандай да бір теориялық құрылымды (үш өлшемді графикалық модель, математикалық модель және тағы басқалар) практикалық түрде жүзеге асыру негізінде жаңа теориялық нәтижелер пайда болуы мүмкін, ал керісінше — жасалған модель бар білім мен технологиядағы олқылықтарды көрсетіп бере алады [3].

Үш өлшемді модельдеу бағдарламаларының ерекшеліктерінің бірі — нысандардың көлемді бейнесін компьютер экранында шынайы түрде имитациялау мүмкіндігі болды. Бұл технологияны математиктер, физиктер, сәулетшілер қолдануы сызбаларды дәстүрлі әдістермен жасаумен салыстырғанда жұмыс процесін едәуір жеңілдетті. Осылайша жаңа бағдарламалық жасақтама түрі — автоматтандырылған жобалау жүйелері (АЖЖ) немесе ағылшынша CAD (Computer-Aided Design) пайда болды.

Сызбаларды жасау, конструкторлық және технологиялық құжаттамаларды жүргізу айтарлықтай жеңілдетіліп, алынған нәтижені үш өлшемді модель түрінде көрсету мүмкін болды. Мұндай модельдерді белгілеу үшін арнайы термин — 3D модель (3-Dimensions, үш өлшемді модель) енгізілді.

Тарихи реконструкцияларды жасау кезінде қолданылған дәстүрлі әдістерден (сызбалардан бастап эскиздер мен макеттерге дейін) айырмашылығы — компьютерлік технологиялар модельдерді жедел түрде толықтырып, өзгерістер енгізуге мүмкіндік берді. Енді көп еңбек сіңіріп қайта сызбай-ақ, жер бедерінің параметрлерін өңдеуге,

тарихи ескерткіштің пішіні мен материалын өзгертуге, жарықтандыру мен табиғи құбылыстарды модельдеуге және т.б. әрекеттерді жасауға болады [4].

«Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 26 желтоқсандағы Заңына (бұдан әрі – Заң) сәйкес тарихи-мәдени мұра объектілеріне археологиялық ескерткіштер, көне қала құрылысы мен сәулет ескерткіштері, ансамбльдер мен кешендер, киелі құрылыстар, монумент өнер құрылыстары жатқызылады [5].

Мемлекеттік тіркеу, қорғау аймақтары, ревтаврация, консервация процестері тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғауға арналған заңдық құралдары болып табылады.

Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес, бүгінгі таңда Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасы 25000-нан астам объектіні құрайды, оның 254-і республикалық маңызы бар, 12214 мыңы жергілікті маңызы бар объектілер, 12527-і облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың тарихи-мәдени мұра объектілерін алдын ала есепке алу тізімдеріне енгізілген. Тарихи-мәдени ескерткіштердің ішіндегі 10 ескерткіш дүниежүзілік мұра ретінде тарих және мәдениет ескерткіштерінің мәртебесіне ие, олар ескерткіштердің жалпы санының 0,08 %-ын құрайды .

Қазақстанның тарихи және мәдени мұрасының көрнекті объектілері – «Алтын адам», Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Таңбалы петроглифтер кешені, Отырар, Бозоқ, Ботай, Түркістан сияқты ежелгі қалалары елдің ұлттық мәдени брендін құрайды.

Тарихи-мәдени мұраны қорғау және зерттеу саласындағы қызметтің басты бағыттарының бірі – бірегей тарихи-мәдени ескерткіштерді әлемдік кеңістікте біріктіру. Бүгінгі таңда ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұралар тізімінде Қазақстан тарапынан үш номинация аясында ұсынылған 10 тарихи-мәдени ескерткіш бар: Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, «Таңбалы» петроглифтері және «Ұлы Жібек жолы: Чанъань-Тянь-Шань дәлізі»: Қаялық, Қарамерген, Талғар, Ақтөбе, Ақыртас, Құлан, Қостөбе, Өрнек. Қазіргі уақытта ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мәдени мұралар тізіміне енгізілген объектілердің санын көбейту мақсатында жаңа номинациялық құжаттар әзірленуде.

2018 – 2020 жылдар аралығында Қазақстанның киелі объектілері туралы қазақ, ағылшын және орыс тілдерінде 60 бейнеролик әзірленді, жалпыұлттық киелі объектілердің 3D-турлары бар виртуалды карта және өңірлік киелі объектілердің интерактивті картасы жасалып, оларды цифрландыру жүзеге асырылды [6].

Қазақстанның виртуалды 3D-турларының картасы <https://3d-maps.kz/kz> сайтына енгізілген. Алайда сайттағы территориялық бөліністер жаңартылмаған. Сондай-ақ сайттағы фотосуреттерді ашып жүктеу қиындық соқтыруда.

Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану саласында республикалық қорық-музейлері маңызды рөл атқарады. Бүгінгі таңда олардың желісі 12 бірлікті құрайды.

Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес ЮНЕСКО тізіміне енгізілген және енгізілуі жоспарланған объектілер мен элементтерді қаржыландырудың жеткіліксіздігі түйінді мәселе болып отыр. Бүгінгі таңда ЮНЕСКО ескерткіштері санының артуына қарамастан, осы міндетті жүзеге асыру мақсатында көзделген жыл сайынғы сома бірнеше жылдар бойы өзгеріссіз қалып отыр. Сонымен қатар ғалымдар ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұралар тізіміне енгізілген Қожа Ахмет Ясауи кесенесі ғимаратының жағдайына қауіп төндіретін фактілерді анықтады [6].

Заңға сәйкес тарихи-мәдени мұра объектілеріне археологиялық ескерткіштер, көне қала құрылысы мен сәулет ескерткіштері, ансамбльдер мен кешендер, киелі құрылыстар, монумент өнер құрылыстары жатқызылады [4].

Республикалық маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің мемлекеттік тізімінде тарих және мәдениет ескерткіштің атауы, түрі және орналасқан жері сипатталады, сондай-ақ аумақтарға бөліп көрсетіледі. Бүгінгі күні тізімде жалпы саны 265 мұра қарастырылған, оның ішінде тарих және мәдениет ескерткіштері деп қала құрылысы мен сәулет, монументтік өнер құрылысы және археология танылған [7].

Сонымен қатар Заңға сәйкес тарих және мәдени ескерткіштердің мемлекеттік тізіміне енгізу үшін 3 жыл бойына табылған мұра тарихи-мәдени сараптама жүргізу арқылы жан-жақты зерттеледі. Осы уақыт аралығында Қазақстанда тарихи-мәдени мұра деп танылғанша алдын ала есепке алу тізіміне жергілікті әкімшілік арқылы енгізіледі. 3 жылдан кейін зерттеу нәтижесінде тарихи және мәдени мұра деп танылмаса аталған алдын ала есепке алу тізімінен алынып тасталады.

Дәл осылайша жергілікті маңызы бар тарихи-мәдени мұралар үшін тарихи-мәдени сараптама қорытындысы нәтижесінде жергілікті тізім қалыптастырылады. Ол тізімге енгізілетін өзгерістер уәкілетті органмен келісілуге жатады. Тарихи-мәдени

мұраларды иерархиялық маңыздылығына қарай халықаралық, республикалық және жергілікті санаттарға бөледі.

Өзге мемлекеттермен ынтымақтастық қатынастар халықаралық шарттар арқылы жүзеге асырылады. Ол әр мемлекеттің меншігіне байланысты және тарихи сабақтастығына сәйкес қорғау және пайдалану мақсатында бекітіледі.

Кейбір адамзатқа тиесілі мәдени игіліктердің қорғалуы үшін бір ғана мемлекеттің ресурстары жеткізілсіз болып жатады. Осы мақсатта жер бетіндегі мәдени және тарихи мұралардың сақталуын халықаралық ұйымдар бақылайды және қамтамасыз етеді. Осындай құқықтық қатынастар халықаралық шарттар мен келісімдер арқылы жүзеге асырылады.

«Әлемдік мәдени және табиғи мұраны қорғау туралы» Конвенция (бұдан әрі – Конвенция) 1972 жылы 16 қарашасында Біріккен ұлттар ұйымының Білім, ғылым және мәдениет жөніндегі Бас конференциясында Францияның Париж қаласында қабылданған Конвенцияға сәйкес ескерткіштер ретінде архитектура, монумент мүсіндері және көркем сурет туындылары, археологиялық сипаттағы құрылыстар танылады. Конвенция негізінде Әлемдік мұралардың тізімі анықталады. Тізімде 167 мемлекетте 1154 объект бар, оның 897-сі мәдениет ескерткіштері болып табылады. [8].

Мәдени мұраны сақтау бойынша ұсыныстарда ескерткіштерді, мұражайларды және басқа да мәдени мұра нысандарын сақтау бойынша ұсыныстар бар. Ол мәдени нысандарды болашақ ұрпақ үшін қорғаудың және осы салада халықаралық ынтымақтастықты орнатудың маңыздылығын атап көрсетеді [9].

Реставраторлар мен консерваторлардың халықаралық Этика кодексі ескерткіштер мен мәдени нысандарды қалпына келтіру және сақтау саласында жұмыс істейтін мамандар үшін этикалық принциптерді белгілейді. Ол мәдени нысандардың бастапқы күйіне сақтық пен құрмет көрсетудің маңыздылығын атап көрсетеді [10].

Еуропа кеңесі әзірлеген Еуропаның архитектуралық мұрасын қорғау туралы Конвенциясы Еуропаның архитектуралық мұрасын, соның ішінде тарихи ғимараттар мен кешендерді сақтауға бағытталған. Конвенция сәулет ескерткіштерінің ұлттық тізімдерін құруға және оларды сақтау жөніндегі тиісті іс-шараларды дамытуға шақырады [11].

Бұл құжаттардың барлығы мемлекеттер мен халықтардың өздерінің тарихи-мәдени мұраларын сақтауға, сондай-ақ жаһандану жағдайында мәдени құндылықтарды

қорғаудың халықаралық стандарттары мен тетіктерін құруға құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған.

Тарихи-мәдени мұраға құқықтар қазіргі заманғы құқықтық жүйенің маңызды аспектісі болып табылады, бұл жеке қоғамдар үшін де, бүкіл адамзат үшін де мәдени байлықтың құндылығын мойындауды көрсетеді. Тарихи ескерткіштер мен дәстүрлерді ұрпақтан-ұрпаққа сақтау, қорғау және беру тек мәдени ғана емес, сонымен қатар этикалық, экономикалық және әлеуметтік маңызы бар. ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұра туралы Конвенциясы, материалдық емес мәдени мұраны қорғау туралы Конвенция және басқа да ережелер сияқты халықаралық құқықтық құжаттар елдердің күш-жігерін жаһандық деңгейде үйлестіруге және мәдени құндылықтарды қорғаудың міндетті стандарттарын құруға негіз береді.

Сонымен қатар, мәдени мұраны құқықтық қорғау жаһандануға, климаттың өзгеруіне, қарулы қақтығыстарға және мәдени құндылықтардың заңсыз саудасына байланысты қиындықтарға тап болады. Осыған байланысты халықаралық нормаларды сақтау ғана емес, сонымен қатар мұра объектілерін қорғау мен қалпына келтірудің тиімді әдістерін әзірлеу үшін мемлекеттер, ғылыми және мәдени мекемелер арасындағы белсенді ынтымақтастық маңызды болып отыр.

Осылайша, тарихи-мәдени мұра құқықтары тұрақты дамудың, мәдени бірегейлікті сақтаудың және халықаралық ынтымақтастықты нығайтудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мұраны қолдау және қорғау барлық елдер үшін басымдыққа айналуы тиіс, бұл ұлттық және халықаралық құқықтық жүйелер деңгейінде неғұрлым кешенді және интеграцияланған тәсілдерді қабылдауды талап етеді.

Құқықтық реттеудегі өзекті мәселелерге жасанды интеллектті қолданып жасалынған ақпараттар өзектендіруді қажет етеді, жасанды интеллекттің өңдейтін мәдени деректерінің қауіпсіздігі мен құпиялылығын, жасанды интеллекттің жасаған туындылардың авторлық құқық мәселелерін атап өтуге болады.

Жоғарыда аталғандардың негізінде, жасанды интеллект пен тарихи-мәдени мұраны қорғауды дамыту үшін төмендегі өзгертулер қажет:

1. Жасанды интеллектті қолдануға байланысты әзірленген 3D-турлары бар виртуалды картасы мен өңірлік киелі объектілердің интерактивті картасын мерзімді жаңарту қажет;

2. ЮНЕСКО тізіміне енгізілген және енгізілуі жоспарланған объектілер мен элементтерді қаржыландыруды Мемлекеттік-жекешелік әріптестік арқылы жүзеге асыру.

Жасанды интеллекттің мәдени мұраны сақтау саласына енуі – уақыт талабы. Бұл процесске заңнамалық негіздеме мен мерзімді жаңартулар қажет. Қазақстанның да осы жаһандық үрдіске икемделуі тарихи байлығымызды болашақ ұрпаққа жеткізудің кепілі болмақ.

Музейдің ғылыми-зерттеу қызметі объекті мен үдерістің шынайылығын қамтамасыз етудің негізі бола алады, бұл өз кезегінде мәдени мұраны қайта қалпына келтіру мен ревитализациялау үшін қажетті алғышарт болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану көрерменмен экспозициялық кеңістікте интерактивті «музейлік коммуникацияны» жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарының көмегімен визуалды коммуникацияның түрлі формалары қарқынды дамып келеді, бұл музей контекстін тереңірек қабылдауға және ұғынуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. El Mustapha Mouaddib, Anthony Pamart, Marc Pierrot-Deseilligny, Daniel Girardeau- Montaut. 2D/3D data fusion for the comparative analysis of the vaults of Notre-Dame de Paris before and after the fir. №65(2024)221-231 <https://doi.org/10.1016/j.culher.2023.06.012>.

2. Фищев А. В. Реконструкция исторического прошлого в виртуальной среде компьютера // Вопросы информатизации образования. № 13. 2009.

3. М. В. Румянцев, А. А. Смолин, Р. А. Барышев, И. Н. Рудов, Н. О. Пиков. Виртуальная реконструкция объектов историко-культурного наследия. 3D моделирование Виртуальная реальность. ПРИКЛАДНАЯ ИНФОРМАТИКА. № 6 (36) 2011.

4. Жеребятьев Д.И., Кончаков Р.Б. Технологии трехмерного моделирования в ракурсе исторической информатики. ИСТИНА. Интеллектуальная Система Тематического Исследования Наукометрических данных. Сборник: Круг идей: модели и технологии исторических реконструкций. МГУ Москва-Барнаул-Томск. 2010.

5. «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 288-VI.

6. «Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 250 қаулысы
7. «Республикалық маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің мемлекеттік тізімін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2020 жылғы 14 сәуірдегі № 88 бұйрығы.
8. «Әлемдік мәдени және табиғи мұраны қорғау туралы» Конвенция Біріккен ұлттар ұйымының Білім, ғылым және мәдениет жөніндегі Бас конференциясы. Париж 1972.
9. Біріккен Ұлттар Ұйымының Білім, ғылым және мәдениет мәселелері бойынша «Мәдени құндылықтарға меншік құқығын заңсыз әкетуге, әкелуге және беруге тыйым салуға және олардың алдын алуға бағытталған шаралар туралы» Ұсыныстары. Париж. 1964.
10. Тарихи ескерткіштер бойынша сәулетшілер мен техниктердің II Халықаралық конгресінің «Ескерткіштер мен көрікті жерлерді сақтау және қалпына келтіру жөніндегі халықаралық хартиясы» (Венеция, 1964)
11. «Еуропаның сәулет мұрасын қорғау туралы» Конвенция, Гранада, 1985.
12. Суворова А. «Роль музея в сохранении культурного наследия/Культура и цивилизация» – 2016 – 391 бет

KAMU YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMI: TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYESİ ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dilek ÇELİK*

Doğan Nadi LEBLEBİCİ **

Özet

21. yüzyılın en önemli teknolojik atılımlarından biri olan yapay zeka (YZ), kamu yönetiminde köklü bir dönüşüm potansiyeline sahiptir. Karar alma süreçlerinin hızlanması, kamu hizmetlerinin kişiselleştirilmesi, verimliliğin artırılması ve maliyetlerin düşürülmesi gibi faydalar, YZ'nin yönetim bilimleri açısından stratejik önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üyesi ülkeler olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kamu yönetiminde yapay zeka kullanımını karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada belirtilen ülkelerde YZ'nin hangi alanlarda ve nasıl kullanıldığını, politika yapıcıların konuya yaklaşımını, teknik altyapı kapasitesini, yasal ve etik çerçeveleri ile karşılaşılan sorunlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışmada, TDT üyesi ülkeler arasında ortak stratejiler geliştirilmesine yönelik öneriler de sunulmaktadır. Bu çalışma, Türk Dünyası'nda kamu yönetiminde yapay zeka kullanımına dair bütüncül bir karşılaştırmalı analiz sunarak hem akademik literatüre hem de politika yapım sürecine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Dijital devlet (e-Devlet) uygulamaları, 2000'li yılların başından itibaren hızla gelişmiş, 2010'lu yılların ortalarından itibaren ise yapay zeka, makine öğrenmesi ve büyük veri analitiği kamu yönetiminde stratejik araçlar olarak öne çıkmıştır. Birleşmiş Milletler E-Government Survey (2022) raporlarında, Türkiye ve Azerbaycan'ın dijital devlet gelişiminde üst sıralara yükseldiği, Kazakistan ve Özbekistan'ın da hızlı ilerleme kaydettiği görülmektedir. Ancak YZ'nin kamu yönetimine entegrasyonu açısından ülkeler arasında altyapı, insan kaynağı ve politika düzeyinde farklılıklar mevcuttur.

Akademik literatürde kamu yönetiminde YZ kullanımı, çoğunlukla Batı ülkeleri örnekleri

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dilekcelik@sirnak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4181-8568.

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, nadi@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7666-3623

üzerinden incelenmiş olup, Türk Dünyası ülkelerine dair bütüncül karşılaştırmalı analizlerin sınırlı olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle çalışma, mevcut boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Araştırma, doküman incelemesi ve ikincil veri analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Bu kapsamda, açık kaynaklardan erişilebilen resmi strateji belgeleri, ulusal yapay zeka stratejileri ve dijital dönüşüm programları incelenmiştir. Birleşmiş Milletler E-Government Development Index (EGDI), Artificial Intelligence Readiness Index ve benzeri uluslararası karşılaştırma raporları kullanılmıştır.

Bahsedilen ülkeler arasında kamu yönetiminde YZ kullanımına ilişkin olarak, yasal ve politik çerçeve, teknik altyapı ve dijital olgunluk seviyesi, kamu hizmetlerinde YZ uygulama alanları, insan kaynağı ve kapasite geliştirme politikaları, etik, veri güvenliği ve şeffaflık gibi konular üzerinden bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ulaşılan bulgular ülkeler bazında aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Türkiye: Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025) doğrultusunda kamu yönetiminde veri temelli karar alma, otomatik belge işleme, yapay zeka destekli sağlık hizmetleri ve akıllı şehir uygulamaları alanında önemli ilerlemeler kaydetmektedir. Yasal çerçeve büyük ölçüde hazır olmakla birlikte, veri paylaşımı ve kurumsal koordinasyon konularında iyileştirme gereklidir.

Azerbaycan: Dijital Dönüşüm Ofisi öncülüğünde yapay zeka tabanlı kamu hizmetleri (e-Asan platformu gibi) geliştirilmekte, özellikle gümrük işlemleri, kimlik doğrulama ve çevrim içi devlet hizmetlerinde YZ entegrasyonu hızlanmaktadır.

Kazakistan: “Digital Kazakhstan” programı kapsamında kamu yönetiminde yapay zeka ve büyük veri kullanımı yaygınlaştırılmakta, vergi tahsilatından trafik yönetimine kadar geniş bir yelpazede pilot projeler uygulanmaktadır.

Özbekistan: Yapay zeka alanında yeni yasal düzenlemeler yapılmakta olup, e-Devlet altyapısının güçlendirilmesi ve eğitim sektöründe yapay zeka kullanımının artırılması hedeflenmektedir.

Kırgızistan: Dijital dönüşüm süreci daha erken aşamalarda olmakla birlikte, kamu hizmetlerinde otomasyon ve veri analitiği uygulamaları artmaktadır. Teknik altyapı ve insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi öncelikli ihtiyaçtır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC): Sınırlı kaynaklara rağmen dijital kamu hizmetlerinde yapay zeka tabanlı çağrı merkezleri, belediye hizmetleri ve e-sağlık çözümleri

geliştirilmektedir. Türkiye ile teknoloji iş birliği projeleri belirleyici rol oynamaktadır.

Ülkelerin kamu yönetiminde YZ kullanımlarının karşılaştırmalı bir özeti aşağıdaki tablo’da yer almaktadır.

Tablo 1. TDT Üye Ülkelerinde Kamu Yönetiminde Yapay Zeka Kullanımının Karşılaştırmalı Özeti

Ülke	Strateji Belgesi / Politika Çerçevesi	Kamu Hizmetlerinde YZ Kullanım Alanları	Güçlü Yönler	Zorluklar
Türkiye	Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025)	Sağlık hizmetleri (e-Nabız YZ analitiği), vergi tahsilatı, akıllı şehirler, yargı otomasyonu (UYAP)	Gelişmiş teknik altyapı, güçlü insan kaynağı	Veri paylaşımı ve kurumlar arası koordinasyon eksikliği
Azerbaycan	Dijital Dönüşüm Stratejisi, ASAN Hizmet Dijitalleşme Planı	Kimlik doğrulama, gümrük işlemleri, çevrim içi devlet hizmetleri	Tek noktadan hizmet modeli (ASAN), yüksek vatandaş memnuniyeti	YZ mevzuatının kapsamının sınırlı olması
Kazakistan	Dijital Kazakistan Programı	Trafik yönetimi, vergi ve gümrük işlemleri, sağlık hizmetleri	Yüksek dijital olgunluk, uluslararası teknoloji yatırımları	Etik çerçeve ve veri güvenliği mevzuatının zayıflığı
Özbekistan	Yapay Zeka Geliştirme Stratejisi (2021)	Eğitim yönetim sistemleri, e-Devlet portalı, sağlık	YZ alanında hızlı mevzuat gelişimi	Teknik altyapısının henüz tam oturmamış olması
Kırgızistan	Dijital Kırgızistan 2019-2023	Belediyelerde otomasyon, veri tabanları, kamu bilgi sistemleri	Açık veri politikaları için isteklilik	Sınırlı insan kaynağı, altyapı eksikliği
KKTC	Dijital Dönüşüm Yol Haritası (Türkiye işbirliği)	Belediye hizmetleri, e-Sağlık, çağrı merkezleri	Türkiye ile teknoloji transferi ve ortak projeler	Bütçe ve uzman eksikliği, küçük ölçekli pazar

Çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler arasında yapay zeka kullanımında farklı gelişim seviyeleri olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye ve Azerbaycan, kamu yönetiminde YZ entegrasyonunda TDT içerisinde öncü ülkeler konumundayken; Kırgızistan ve KKTC gibi ülkelerde altyapı ve insan kaynağı eksiklikleri sürecin hızını sınırlamaktadır. Kazakistan ve Özbekistan ise hızlı gelişim gösteren, ancak kurumsal koordinasyon ve etik düzenlemeler konusunda geliştirmeye ihtiyaç duyan ülkelerdir.

Ayrıca, ülkeler arasında ortak standartlar, veri paylaşım protokolleri ve teknoloji transferi mekanizmalarının eksikliği dikkat çekmektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi, TDT çatısı altında ortak projeler, eğitim programları ve Ar-Ge merkezleri kurulması ile mümkün olabilir. Bu konudaki öneriler şu şekilde özetlenebilir:

1. **Ortak YZ Strateji Belgesi:** TDT üyesi ülkeler arasında ortak hedefler ve yol haritası belirlenebilir.
2. **Veri Paylaşım Ağı:** Kamu kurumları arası veri entegrasyonu ve güvenli paylaşım mekanizmaları geliştirilmesi önemlidir.
3. **Eğitim ve Kapasite Geliştirme:** Ortak akademi ve sertifika programları ile YZ alanında insan kaynağını güçlendirecek bir iş birliği gerekli olabilir.
4. **Etik ve Hukuki Çerçeve:** Veri güvenliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini içeren ortak standartlar oluşturulması gerekli görünmektedir.
5. **Pilot Projeler ve İyi Uygulama Paylaşımı:** Başarılı örneklerin ülkeler arasında transferinin teşvik edilmesi gerekir.

Sonuç olarak, yapay zeka teknolojileri kamu yönetiminde yalnızca verimlilik artışı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Türk Dünyası'nda yönetim kalitesini, bölgesel iş birliğini ve vatandaş memnuniyetini artıracak bir stratejik araç olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle TDT üyesi ülkeler arasında teknoloji odaklı entegre politikaların geliştirilmesi, bölgesel kalkınma ve küresel rekabette önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Türk Devleri Teşkilatı, Yapay Zeka Kullanımı

Kaynakça

Birleşmiş Milletler (2022). E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government. United Nations Department of Economic and Social Affairs.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2021). Ulusal Yapay Zeka Stratejisi (2021-2025). Ankara.

Digital Kazakhstan (2018). State Program "Digital Kazakhstan". Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan.

ASAN Service (2023). Digital Transformation and AI in Azerbaijan Public Services. Baku: State Agency for Public Service and Social Innovations.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MEMBER STATES OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Abstract

Artificial intelligence (AI), one of the most significant technological breakthroughs of the 21st century, holds transformative potential for public administration by accelerating decision-making processes, personalizing public services, increasing efficiency, and reducing costs. This study conducts a comparative analysis of AI utilization in public administration among the member states of the Organization of Turkic States (OTS) — Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Türkiye, and the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). The research explores application areas, policy approaches, technical infrastructure, legal and ethical frameworks, and key challenges faced by each country. Data were gathered through document analysis of national AI strategies, digital transformation programs, and international indices such as the UN E-Government Development Index (EGDI) and the AI Readiness Index.

Findings reveal notable differences in AI adoption levels. Türkiye and Azerbaijan are frontrunners with advanced e-government systems and sector-specific AI applications, while Kazakhstan and Uzbekistan are rapidly developing yet face gaps in institutional coordination and ethical regulations. Kyrgyzstan and TRNC show early-stage progress constrained by limited infrastructure and human resources. The study emphasizes the need for common standards, secure data-sharing mechanisms, joint capacity-building initiatives, and harmonized legal-ethical frameworks among OTS members.

AI adoption in public administration is not only a means to improve efficiency but also a strategic tool to enhance governance quality, regional cooperation, and citizen satisfaction across the Turkic world.

Keywords: Public Administration, Organization of Turkic States, Artificial Intelligence

ORTA ASYA'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK DEVLET GELENEĞİNİN SÜREKLİLİĞİ VE DÖNÜŞÜMÜ

Selma KARATEPE*

Nazlı NALCI ARIBAŞ **

Özet

Türk devlet geleneği, kökleri Orta Asya bozkır kültürüne uzanan, binlerce yıllık bir süreklilik arz eden ve tarihsel süreçte farklı coğrafyalara uyum sağlayarak dönüşüm geçiren bir yönetim anlayışıdır. Bu gelenek, yalnızca siyasal kurumları değil, aynı zamanda toplumsal düzeni, hukuk anlayışını, liderlik modelini ve halk-devlet ilişkisini de kapsamaktadır. Orhun Yazıtları'nda ifadesini bulan “ıl” ve “töre” kavramları, Türk devlet geleneğinin en temel unsurları olarak hem siyasi istikrarı hem de toplumsal bütünlüğü sağlamıştır.

Orta Asya'da Göktürkler ile kurumsallaşan devlet anlayışı, “kut” kavramı ile hükümdarlığın meşruiyetini ilahi bir temele oturtmuş; hakanın görevi, yalnızca siyasi otoriteyi sürdürmek değil, halkın refahını ve devletin düzenini korumak olmuştur. Uygurlar döneminde yerleşik hayata geçiş, yönetim ve hukuk alanında yenilikler getirmiş; yazılı hukuk metinleri, devlet geleneğine kalıcı bir boyut kazandırmıştır. Karahanlılar ile İslamiyet'in kabulü, Türk devlet anlayışını İslam siyaset düşüncesiyle harmanlamış; adalet, istişare ve ahlaki sorumluluk gibi ilkeler ön plana çıkmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti, merkezi otoriteyi güçlendiren kurumsal yapılarıyla ve vezirlik müessesesiyle yönetimde rasyonelleşmeyi sağlamıştır. Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme*'si, Türk devlet geleneğinin teorik temellerini sistematik biçimde ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti ise bu geleneği imparatorluk ölçeğinde sürdürmüş, merkez-taşra dengesi, tımar sistemi, divan teşkilatı ve kanunnameler aracılığıyla devletin sürekliliğini garanti altına almıştır. Osmanlı'da hükümdarlık, yine “kut” anlayışının çağdaşlaştırılmış biçimiyle meşruiyet kazanmış; ancak Batı etkisi ve modernleşme hareketleriyle birlikte yönetim ilkelerinde dönüşüm süreci başlamıştır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Osmanlı'dan devralınan idari tecrübe, modern ulus-devlet anlayışıyla yeniden şekillenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, halk egemenliğini esas

* Prof. Dr., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, selma.karatepe@nisantasi.edu.tr

**Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

alan bir yönetim modeli kurarken, Türk devlet geleneğinin süreklilik arz eden unsurlarını da korumuştur. Merkeziyetçilik, liyakat ilkesi, güçlü bürokrasi ve devletin halk üzerindeki koruyucu rolü, bu gelenekteki süreklilik unsurlarının başında gelmektedir. Bununla birlikte, anayasal düzen, çok partili siyaset ve demokratik temsil gibi yenilikler, geleneğin dönüşüm boyutunu temsil etmektedir.

Türk devlet geleneğinin süreklilik unsurlarını üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, merkezi otorite ve güçlü liderlik anlayışı; tarih boyunca hakan, sultan ya da cumhurbaşkanı gibi figürler etrafında toplanan siyasi irade, toplumsal düzenin teminatı olmuştur. İkincisi, hukukun üstünlüğü ve töre; yazılı veya sözlü kuralların devlet yönetiminde bağlayıcı olması, adaletin tesisi için vazgeçilmez görülmüştür. Üçüncüsü ise liyakat ve hizmet anlayışı; devlet görevlerinin ehil kişilere verilmesi, hem Orta Asya'daki boy beyleri seçiminde hem de Osmanlı'daki devşirme sisteminde gözlemlenebilmektedir.

Dönüşüm unsurları ise çoğunlukla coğrafi, kültürel ve teknolojik değişimlerle şekillenmiştir. İslamiyet'in kabulü, devletin ideolojik ve hukuki çerçevesini dönüştürmüş; Batı modernleşmesi ise meclis, anayasa ve bürokratik reformlar gibi kurumları Türk yönetim geleneğine eklemiştir. Cumhuriyet ile halk egemenliği ve demokratik temsil ilkeleri, merkeziyetçi ve otoriter unsurlarla bir arada var olmuştur.

Günümüzde Türk devlet geleneği hem ulusal hem de küresel dinamiklerin etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Modern kamu yönetimi, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık ilkelerini benimserken, merkezi otoritenin güçlü kalması ve milli birliğin korunması gibi geleneksel unsurlar da önemini korumaktadır. Bu durum, geleneğin “tamamen değişmek” yerine, mevcut şartlara uyum sağlayarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, Türk devlet geleneği, tarih boyunca süreklilik ve dönüşümün dengeli bir birlikteliği ile var olmuştur. Orta Asya'dan günümüze uzanan bu miras, hem geçmişten gelen kurumsal ve kültürel kodları korumuş, hem de çağın gereklerine uygun olarak yenilenmiştir. Bu özellik, Türk devlet geleneğini hem dayanıklı hem de esnek kılan en temel unsur olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devlet Geleneği, Töre, Kut, Süreklilik, Dönüşüm

Abstract

The Turkish state tradition is a political and cultural heritage that originated in the Central Asian steppe culture and has maintained its continuity for thousands of years, adapting to various geographies and undergoing transformations throughout history. Rooted in the

concepts of *il* (state) and *töre* (law/custom) as expressed in the Orkhon Inscriptions, it has shaped not only political institutions but also social order, legal systems, leadership models, and the relationship between the state and society.

Institutionalized under the Göktürks, the tradition was legitimized by the concept of *kut* (divine mandate), while rulers were expected to ensure the welfare of the people and preserve order. The Uyghurs introduced legal codification, the Karakhanids integrated Islamic political thought, and the Seljuks strengthened central authority through administrative reforms. The Ottoman Empire expanded the tradition into an imperial framework, combining centralization with an effective provincial system, while modernization efforts in the 19th century introduced significant reforms.

The Republic of Türkiye blended inherited administrative experience with the principles of national sovereignty, preserving key elements such as a strong central authority, the rule of law, and meritocracy, while introducing constitutional governance and democratic representation.

Today, the Turkish state tradition remains a dynamic synthesis of continuity and transformation, retaining its historical core while adapting to contemporary political, social, and global conditions.

Keywords: Turkish State Tradition, Töre, Kut, Continuity, Transformation

«БРЕКЗИТТЕН» КЕЙІНГІ ҰЛЫБРИТАНИЯНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДА ҚАЗАҚСТАН

R.I. TAZHIBAYEV*

Түйіндеме

Әлемдік саяси жүйенің өзгеріске ұшырауы және Ұлыбританияның ЕуроОдақтан шығуы («Брекзит») британ билігін сыртқы саясатты халықаралық аренадағы қалыптасқан жаңа жағдайға қарай қалыптастыруға мәжбүрлейді. Ұлыбритания «Брекзиттен» кейін әлемнің стратегиялық аймақтарында орналасқан мемлекеттермен одақтастық немесе одақтастық жағдайында болу көрінісін қамтамасыз ететін ынтымақтасу әрекетін бастады. Осы мақсатта Қытайдың «Бір белдеу бір жол» (BRI) бастамасының батысқа ашылған есігі болып есептелетін Қазақстанмен шынайы әріптестік орнатуға тырысуда. Қазақстанның саяси-экономикалық потенциалы мен географиялық орналасуы Ұлыбританияның сыртқы саясатында қызығушылық туғызған алғышарттардың бірі болды. Ұлыбритания «Брекзиттен» кейін қабылдаған «Жахандық Британия» стратегиясы аясында Қазақстанмен болған әріптестікті Орталық Азия аймағында стратегиялық позициясын нығайту үшін плацдарм ретінде қарастыруда. Осы тұрғыда Ұлыбританияның Қазақстанмен сауда-экономика, инвестиция, қауіпсіздік, әскери салалар бойынша жақсы диалогтар қалыптастыру әрекеттері зерделенеді.

Түйін сөздер: Брекзит, «Жахандық Британия», BRI, Қытай, Ұлыбритания, Қазақстан.

BREXIT SONRASINDA BİRLEŞİK KRALLIK'IN DIŞ POLİTİKASINDA KAZAKİSTAN

Özet

Dünya siyasi sistemindeki değişiklikler ve Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması ("Brexit"), İngiliz hükümetini dış politikasını uluslararası arenada oluşan yeni duruma göre şekillendirmeye zorlamaktadır. Birleşik Krallık, "Brexit" sonrası, dünyanın stratejik bölgelerinde bulunan devletlerle ittifak veya ittifak durumunda olma görünümünü sağlayacak

* Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan, rashid.tazhibayev@ayu.edu.kz, УДК 327.8, 11.25.91.

işbirliği faaliyetlerine başlamıştır. Bu amaçla, Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" (BRI) girişiminin batıya açılan kapısı olarak kabul edilen Kazakistan ile gerçek bir ortaklık kurmaya çalışmaktadır. Kazakistan'ın siyasi-ekonomik potansiyeli ve coğrafi konumu, Birleşik Krallık'ın dış politikasında ilgi uyandıran ön koşullardan biri olmuştur. Birleşik Krallık, "Brexit" sonrası kabul ettiği "Küresel Britanya" stratejisi kapsamında Kazakistan ile olan ortaklığı, Orta Asya bölgesindeki stratejik konumunu güçlendirmek için bir sıçrama tahtası olarak görmektedir. Bu bağlamda, Birleşik Krallık'ın Kazakistan ile ticaret-ekonomi, yatırım, güvenlik ve askeri alanlarda iyi diyaloglar kurma çabaları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Brexit, "Küresel Britanya", BRI, Çin, Birleşik Krallık, Kazakistan.

KAZAKHSTAN IN THE UNITED KINGDOM'S POST-BREXIT FOREIGN POLICY

Abstract

The transformation of the global political system and the United Kingdom's withdrawal from the European Union (*Brexit*) have compelled British authorities to adapt their foreign policy to the newly emerging conditions on the international stage. In the post-Brexit era, the UK launched a cooperative initiative aimed at establishing alliances or quasi-alliance relations with countries located in strategically significant regions of the world. Within this framework, the UK seeks to build a genuine partnership with Kazakhstan, which is regarded as the western gateway to China's *Belt and Road Initiative* (BRI). Kazakhstan's political and economic potential, along with its geographic location, have been among the key factors sparking the UK's foreign policy interest. Under the *Global Britain* strategy adopted after Brexit, cooperation with Kazakhstan is viewed as a platform for strengthening the UK's strategic position in Central Asia. In this regard, the UK's efforts to establish constructive dialogue with Kazakhstan in the fields of trade and economy, investment, security, and military cooperation are examined.

Keywords: Brexit, "Global Britain", BRI, China, Great Britain, Kazakhstan.

Автор туралы мәлімет:

Кіріспе

Қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінің жахандық трансформациясы дәуірінде Ұлыбританияның Орталық Азияға әсіресе Қазақстанға деген көзқарасы ерекше маңызға ие болып отыр. Ұлыбритания «Брекзиттен» кейін ЕуроОдақпен экономикалық байланысы әлсіреуіне байланысты өзінің экономикалық дамуын тұрақты қамтамасыз ететін жаңа сауда әріптестері мен нарықты іздестірді деп айтсақ біраз жаңылыс болар. Өйткені, империялық тарихы бар мемлекет өзінің қадамын күні бұрын ойластырып жасайды. Ұлыбритания Брекзит процесіне кірместен бұрын Қазақстанға қатысты саясатын қалыптастырып қойған болатын.

Орталық Азияда өзінің географиялық орналасуымен, заманауи технологияға қажетті сирек кездесетін шикізатқа бай кен орындары мен жерасты қазба байлықтары Қазақстанның маңыздылығын халықаралық аренада арттыра түсті. Бұған қоса «Бір белдеу бір жол» секілді жахандық жобалар мен бастамалардың халықаралық саясаттың өзекті тақырыбына айналуы Қазақстанды ірі мемлекеттердің өзара бәсекеге түсетін аймаққа айналдырды. Өйткені, Қытайдың «Бір белдеу бір жол» секілді жахандық жобасы үшін Қазақстан Батысқа ашылатын дәлізі іспеттес еді. Ұлыбритания Қытайдың «Бір белдеу бір жол» бастамасына қаржылай қолдау көрсету арқылы өзінің жахандық мүдделерін жүзеге асыруды көздеуде (Балакин, В.И., 2022). Ұлыбритания жахандық актор ретінде либерализм мен еркін сауда заңдылықтарын басшылыққа ала отырып, Қазақстанда жетекші рол ойнауға тырысып отыр. Осы тұрғыда Қазақстанға қатысты сыртқы саясатын көзден өткізіп, стратегиялық тұрғыдан қарай бастады.

«Брекзит» және Ұлыбританияның сыртқы саясатының өзгеріске ұшырауы

Империялық дәуірді басынан өткізген кез келген мемлекет секілді Ұлыбритания да империя болуды аңсап, оны қайта жандандыру саясатын көксейді. Осы мақсатта сыртқы саясатта тәуелсіз әрекет етуіне тұсау болған ЕО-тан шығу процесін бастайды. Бұл Ұлыбританияға халықаралық аренаға аймақтық емес, әлемдік саясат жүргізуші актор ретінде белсенділік көрсетуіне жол ашады.

Ұлыбританиядағы 23 маусым 2016 жылы референдум нәтижесінде британдықтардың 52%(51,9) ЕО-тан шығуға дауыс берді(*Британия на референдуме проголосовала за выход из ЕС*, 2016). Референдумнан кейін Ұлыбритания үкіметі өзінің сыртқы саясатында «Жахандық Британия» терминін қолдана бастады. Бұны сол кездегі референдумнан кейін Ұлыбритания премьер-министрі болған Тереза Мэй (2016-2019) «Жахандық Ұлыбританияның көзқарасын» былайша білдірген болатын: «бүкіл әлемде бейбітшілік пен гүлденуді ілгерілетуге толық қатысатын» және «*біздің тамаша әскери және барлау қызметтеріміз арқылы, біздің мүдделеріміз бен қауіпсіздігімізді қорғағаны секілді біздің одақтастарымыздың да қауіпсіздігін қорғайтын болады*»(Харив, б. д.). Ұлыбританияның барлау күшіне мән беруі алдағы жылдарда халықаралық аренада болатын оқиғалардың болмысына ишарет етіп отыр. Яғни барлау қызметтеріне жүгінбестен террорлық актілер, көтерілістер, төңкерістер, әртүрлі революциялар болуы мүмкін емес еді.

Ал, Тереза Мэйден кейінгі Ұлыбритания премьер-министрі Борис Джонсон (2019-2022) «Жахандық Британия» терминін «нағыз әлемдік сыртқы саясат» деп сипаттаған болатын(Харив, б. д.). Ұлыбритания премьер-министрі Борис Джонсон Гринвич қаласында 2020 жылдың басында сөйлеген сөзінде әлемді құтқаратын Ұлыбритания екенін және еркін сауда-саттықтың экономикалық проблемаларды шешетін дипломатияның құдайы дейді(Харив, б. д.). Дәл осы кезеңдерде әлемде КОВИД-19-дың салдарынан сауда-саттық, экономика тұралап қалған шақта Ұлыбритания саясаткерлері өздерін әлемді құтқарушы супермен ретінде көрсете бастайды.

ЕО-тың бірыңғай ортақ сыртқы саясат ұстануынан өзін Брекзит арқылы құтқарған Ұлыбритания енді ЕО-пен шектелмей жахандық саясат ұстанатынын осылайша ашық түрде жария еткен еді. Ұлыбритания үкіметінің «Жахандық Британия» стратегиясының негізгі құжаты «Сыртқы істер және Ұлттар Достастығы министрлігі 2018 ж меморандумында» (Меморандум Министерства иностранных дел и по делам Содружества Наций 2018 года) Ресейді Батысқа қауіп төндіруші, агрессивті, авторитарлы және ұлтшыл деп атап өткен(Харив, б. д.). Бұдан Ұлыбританияның Орталық Азия аймағына қатысты саясатын қалыптастырушы құжаттардың бірін көруге болады. Яғни Ресейді қатер төндіруші дұшпан ретінде көрген Ұлыбритания өзінің Орталық Азиядағы мүддесін қорғау үшін аймақтағы республикаларымен тығыз қарым-қатынас орнатып, аймақтың Ресей ықпалында қалмауын көздейді.

«Жахандық Британия» стратегиясы Ұлыбританияны тек ЕО-дан ғана емес АҚШ-тан бөлек халықаралық аренада жеке дара әрекет етуін қамтамасыз ететін және кей мемлекеттермен әріптестік, кейбіреулерімен неоколонистік тұрғыда қарым-қатынас жасауға бағытталған империялық амбицияға құрылған деп тұжырымдауға болады.

Орталық Азия елдерінің, атап айтқанда Өзбекстан, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан президенттерінің 15 Наурыз 2018 жылы Астанада консультативтік бас қосуы өтеді. Бұл консультативтік кеңес болашақта өзге мемлекеттермен С5+1 негізінде қарым-қатынас орнатуға себепші болды. Қазақстанның (Н.Назарбаевтың) Ұлыбританиямен арасындағы қарым-қатынасының ерекше жоғары деңгейде болғанын назарға алсақ, Орталық Азия елдерінің басшыларының Астанада бас қосуына Ұлыбританияның «Жахандық Британия» стратегиясы дем беріп отыр деуге болады. Ұлыбритания «Жахандық Британия», Қытай Жаңа Жібек Жолы бастамасын жүзеге асыру үшін жахандық саясаттарын қалыптастыра бастаған кезде Ковид-19 пандемиясы басталады. Ковидтың шығуын және жахандық сауда-экономикалық байланыстардың уақытша үзілуін жай кездейсоқ деп қарастыруға болмайды.

Ұлыбритания бизнес өкілдерінің Қытайдың «Бір белдеу бір жол» жобасына инвестиция құйып, Қытаймен тығыз қарым-қатынаста болуымен бірге Қазақстанды өз ықпал ету аясына тарта бастайды. Бұны Қытайдың «Бір белдеу бір жол» жобасы жарияланған 2013 жылдан кейінгі Ұлыбританияның әсіресе Брекзиттен кейін белсенді түрде Қазақстанмен екі жақты қарым-қатынасты әртүрлі деңгейде арттыра бастағанынан байқауға болады. Ұлыбритания Қазақстанмен қарым-қатынасты арттыру үшін қағазбастылығы, яғни бюрократиясы аз бейресми деңгейдегі байланысқа көбірек мән берген. Мысалға, Ротшильдтер[†] және Қазақстан билігінің өзара жиі қарым-қатынаста болуынан байқауға болады. Қазақстан президенті 2015 жылы Ұлыбританияға іссапарында Ротшильдтермен кездескен(Красиенко, 2015). Н.Назарбаевтың Ротшильдпен

[†] Қазақстанның қаржы жүйесімен тығыз байланыс құрған Rothschild&Co 2006 жылдан бері Қазақстанда жұмыс істеп келеді. Компания өз қызметтерін төрт сала бойынша ұсынады: жаһандық қаржылық кеңес беру, жеке капиталды инвестициялау, бай клиенттердің капиталын басқару және институционалдық инвесторлардың капиталын басқару. Компанияның жаһандық ауқымда қызмет көрсетуі барша мемлекеттердің глобалистік саясат жүргізуін қалайтыны түсінікті. Компанияның тағы бір ерекше қызмет саласы - ауқатты клиенттердің капиталын басқару. Әсіресе тоталитарлық режимдегі елдердегі байлардың, олигархтардың ақшаларын тиімді инвестициялауға (жылжымайтын мүлік алу, пайдалы қазбалар, кен орындары т.б. бағыттар) көмектеседі. (Rothschild&Co тоталитарлық, авторитарлық режиммен басқарылатын мемлекеттердегі олигархтармен, бай шенеушіктермен істес болған кезде қаржының қалай, қандай жолдармен келіп жатқанына мән бере ме деген сұрақ туындайды). Rothschild & Co осындай тұтынушылар арқылы авторитарлық/тоталитарлық елдерді өз мүдделеріне пайдалану тетігіне ие болады. Ал Rothschild & Co Ұлыбританияның көптеген қаржы құрылымдарының біреуі ғана.

өткізген 2 сағаттық уақытқа қарап, тағдыры сайлауға тәуелді Ұлыбритания үкіметімен емес, Ротшильд секілді бизнесмен жеке тұлғаларға қатты мән бергенін көруге болады.

2017 жылдың Қарашаның 1-жұлдызында Астанаға келген Эрик де Ротшильд Қазақстан премьер-министрі Бақытжан Сағынтаевпен екіжақты ынтымақтастық және инвестиция тарту мәселесі жөнінде кездесу өткізеді(*Бақытжан Сағынтаев провёл встречу с бароном Эриком де Ротшильдом*, 2017). Ротшильдтер Қазақстандағы мемлекеттік компаниялардың жекешелендірілуіне қатысты және Қазақстан Ұлттық Банкіне ақыл-кеңестер берген(Смайыл, 2017). Ұлыбританияның бұрынғы премьер-министрі Тони Блэр Қазан 2011-ден Мамыр 2017 жылға дейін Н.Назарбаевтың жанында бір топ кеңесшілерді басқарып қызмет еткен. Т.Блэр осы консультация қызметі үшін жылына 6,3 миллион доллар алып отырған(*Получавший за консультации \$6,3 млн в год Тони Блэр сожалеет, что был советником Назарбаева*, 2016). Тони Блэрдің глобалистердің мүддесін көздейтіні және өз іс-әрекетін Ротшильдтер әулетімен үйлестіретіні туралы көптеген ақпарат көздерінде айтылған(*Тони Блэр и Ротшильды*, 2023). Қазақстанның экс-президенті Н.Назарбаев кезінде Қазақстанның Ұлыбританияның жетекшілігіндегі глобалистердің ықпалында екенін көруге болады. Қазақстан билігінің глобалистермен етене жақын болуын әлемдік экономикамен тығыз интеграцияда болу деп түсіндіруге болады. Өйткені, Еуразияның ортасында әлемдік нарыққа шығу жолы шектеулі құрылықтық мемлекет үшін глобалистермен тығыз қарым-қатынас орнату белгілі бір дәрежеде саяси-экономикалық жағынан өзінің артықшылықтары бар еді. Тәуелсіздік алғаннан кейін халықаралық аренада өзін танытуға әрі экономикасын көтеруге мұқтаж Қазақстанға глобалистермен қарым-қатынас орнату мемлекеттің мүддесі үшін жасалған еді. Сонымен қатар, глобалистермен етене істес болудың өзіндік болымсыз жақтары бар еді. Олар Қазақстанның жерасты мен жерүсті байлықтарын шетелдік банктерге әртүрлі атпен жасыруына өз қызметтерін ұсынды. Қазақстанның байлығы шетелде әртүрлі жылжымайтын мал-мүлк, банк есепшоттары(офшор), қазба байлықтары мен кен орындарын сатып алуға инвестиция ретінде жұмсалды.

Ұлыбритания мен АҚШ арасындағы бәсекелестік қызған шақта 19 Наурызда 2019-да Н.Назарбаев өзінің президенттік өкілеттігінен бас тартып, орнына Қ.Ж.Тоқаевты ұсынады. Қытайдың «Бір белдеу бір жол» бастамасының қызу қолдаушысы ретінде білінген Н.Назарбаевтың орынтағынан өз еркімен бас тартуын АҚШ-тың Қазақстанға шүйлігуін уақытша тоқтату мақсатымен жасалған деуге болады. Қазақстанда Қаңтар

2022-де болған оқиғаны осы мақсатта глобалистер тарапынан ұйымдастырылған бір ойын ретінде қарастыруға болады.

Ұлыбритания Қазақстанға қатысты саясатын Орталық Азия аймағының бір бөлігі ретінде қалыптастыруды көздейді. Бұны 2023 жылдың Қараша айының 10-жұлдызында Ұлыбритания парламентінде ұсынылған «*Countries at crossroads: UK engagement in Central Asia* (Страны на перепутье: участие Великобритании в Центральной Азии)» атты баяндама Орталық Азияға қатысты жаңа бір саясаттың басталғанын көрсетеді (Панфилова, 2023). Баяндамада Ұлыбританияның Орталық Азия мемлекеттерімен «Орталық Азия + Ұлыбритания» форматында ынтымақтастықты арттыру басты мақсатқа айналатыны айтылады.

Бұл құжат Ұлыбритания үкіметіне Орталық Азия республикаларында адам құқығы, мәдени алмасу, аймақтық ынтымақтастық мәселесі бойынша батыл түрде әрекет етуіне кеңес береді. Сондай-ақ, британдық коммерциялық қызметтер аймақтан «заңсыз қаржылық ағындар үшін пайдаланылмайтынына» кепілдік беру қажеттілігін атап өтеді. Өйткені, «Ұлыбритания – сыбайлас жемқорлыққа жол берген Орталық Азия элитасының негізгі құралы және аймақтан капиталды шығарудың хабына» айналып отыр (NEW FAC REPORT: *Countries at a Crossroads: UK engagement in Central Asia*, 2023). Ұлыбритания үкіметі үшін бұл құжат жол картасы секілді болды. Ұлыбритания Орталық Азия мемлекеттерімен арадағы қарым-қатынасқа сызат түсіруі мүмкін деген мәселерді қозғап отырған жоқ. Бұны Орталық Азиялық олигархтар мен элиталардың өз қаржыларын Ұлыбританияда, Еуропада әртүрлі жылжымайтын мүлік алу, заңдастыру іс-әрекеттеріне көз жұмуынан көруге болады (Панфилова, 2023). Сонымен қатар, өз кезегінде Орталық Азия, өз олигархтарының Ұлыбританиядағы/Еуропадағы байлығы туралы қандай да бір іс қозғап отырған жоқ.

Бұл Ұлыбританияның Орталық Азия республикаларымен неоколониализм жүйесі негізінде қарым-қатынас орнатып отырғанын көрсетеді. Яғни мемлекетті белгілі бір элита, отбасы династиясы арқылы бақылап, басқару жүйесін ұстану. Сонымен қатар, Ұлыбритания осы формат аясында Орталық Азия республикаларының басын біріктіруді көздеп отыр десек жаңылыспаған боламыз. Өйткені, Орталық Азия республикалары үшін қазіргі жағдайда бейтараптықты сақтау және көпвекторлы саясатты ұстану барған сайын қиындап бара жатыр. Ресейдің жетекшілігіндегі ЕАЭО және ҰҚШҰ (ОДКБ) ұйымына мүше Орталық Азия мемлекеттеріне Ресей тарапынан қысым күшейе түсуі мүмкін. Сондықтан Ресей тарапынан болуы мүмкін қысым мен қоқан-лоқыға қарсы

төтеп беруі үшін Орталық Азия республикаларының саяси-экономикалық тұтастығын қамтамасыз ету саясатын ұстанып отыр. Бұны әлеуметтік желіден, тіпті кейбір зерттеушілер мен зертеу орталықтарының Туран бірлігін құру Ұлыбританияның жоспары деген мәліметті көруге болады(Шатров, 2021). Орталық Азия республикаларын Туран бірлігі аясында бір саяси-экономикалық одаққа біріктіру Ұлыбританияның да мүддесіне жауап береді. Өйткені, Қытай немесе Ресей жағынан қауіп-қатер төнген жағдайда аймақ республикалары өз тұтастығын ғана сақтап қана қоймайды, аймақта Ұлыбританияның мүддесін көздейтін тепе-теңдік(баланс) сақтау құралына айналады.

Ұлыбритания Сыртқы Істер Министрі Д.Кэмеронның 24 Сәуір 2024 жылы Қазақстанға жасалған іс сапарында екі ел арасында Стратегиялық әріптестік және ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылады. Бұл келісім-шарт бойынша сыртқы саясат пен қауіпсіздік, сауда мен инвестиция, интеллектуалды меншік құқығын қорғау, энергетика мен шикізат, қоршаған орта мен климаттың өзгеруі, банк пен қаржы қызметтері, әлеуметтік саясат пен жұмыспен қамту, ғылым мен білім секілді негізгі салаларда екіжақты қарым-қатынастар нығайту көзделген(Муратов, 2024).

Қазақстанда *«Мы не говорим Казахстану или любой другой стране, что вы должны сделать выбор, или что мы просим вас не делать выбор в пользу партнёрства и торговли с Россией или Китаем или с кем-либо ещё. Мы здесь потому, что считаем, что у вас должна быть возможность выбирать партнёрство с нами таким образом, который бы позитивно отражался и на нашей общей безопасности, и на нашем общем процветании»*, - деген (Иванов-Вайскопф, 2024).

Ұлыбританияның Қазақстанмен сауда-экономикалық қарым-қатынасы

Брекзит арқылы ЕО-тан шыққан Ұлыбритания Қазақстанмен екі жақты келісім-шарттар аясында өзінің сауда-экономикалық бағыттағы әріптестерін диверсификациялауды көздейді. Қазақстан өзінің жерасты және жерүсті табиғи қазба байлықтарымен Орталық Азия аймағындағы ең ірі мемлекет. Ұлыбританияның Қазақстанға 2005 жылдан 2022 жылдың үшінші кварталы аралығындағы тікелей салған инвестициясы 16,4 млрд. долларды құраған(*В какие отрасли казахстанской экономики инвестируют британцы*, 2023). Оның үстіне Ұлыбританияның «Жахандық Британия» стратегиясы Батыстық емес мемлекеттермен қарым-қатынасты тереңдетуді көздейді.

Ұлыбритания премьер-министрі Дэвид Кэмерон 24 Сәуір 2024 күні Астанаға ресми сапармен келеді. Қазақстан мен Ұлыбритания арасындағы қарым-қатынасты жоғары деңгейге көтерген екі жақты келісім-шарт болды. Бұл келісім-шартта Қазақстан Республикасы мен Ұлыбритания арасында сыртқы істер министрлігінде өткен келіссөздердің маңызды нәтижесі – екіжақты қатынастарды мынадай негізгі салаларда нығайтуға бағытталған тарихи Стратегиялық әріптестік пен ынтымақтастық туралы Келісімге қол қойылуы болды: сыртқы саясат және қауіпсіздік, сауда мен инвестицияны дамытуға жәрдемдесу, зияткерлік меншікті қорғау, энергетика және шикізаттық әріптестік, көлік, қоршаған ортаны қорғау және климаттың өзгеруі, банк ісі және қаржылық қызметтер, жұмыспен қамту және әлеуметтік саясат, ғылым мен білім*(Новая страница казахско-британских отношений: в Астане подписано Соглашение о стратегическом партнерстве и сотрудничестве, 2024).*

Қазақстанда британ капиталының қатысуымен және ортақтасқан кәсіпорындар саны 600-ге жуық. Қазақстандағы шетелдік инвесторлардың ішінде Ұлыбритания алғашқы ондыққа кіреді.

Ұлыбритания мен Қазақстан арасындағы тауар айналымы (млрд. фунт стерлинг):

Жыл	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Жалпы сауда айналымы	1,7	3,1	2,6	2,6	2,7	1,7	1,4	2,5	2,5	3,0
Экспорт	1,1	2,5	2,0	2,1	2,2	1,1	0,9	1,1	1,7	1,7
Импорт	0,6	0,7	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	1,4	0,8	1,4
Сауда балансы	+0,4	+1,8	+1,4	+1,6	+1,7	+0,5	+0,3	-0,3	+0,9	+0,3

Дереккөзі:

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/68513f9df2ccfcd2f823f42/kazakhstan-trade-and-investment-factsheet-2025-06-19.pdf?utm_source=chatgpt.com Date of release: 19 June 2025;

Осы кестені пайдалана отырып Қазақстан мен Ұлыбритания арасындағы он жылдық сауда айналымын

Брекзитке дейінгі және кейінгі,

КОВИД-19-ға дейінгі және кейінгі,

Қаңтар оқиғасына дейінгі және кейінгі деп үш кезеңде қарастыруға болады.

Ұлыбритания Брекзитке дейін негізінен ЕО елдерінде қабылданған заңнамалық нормативтер аясында сауда-экономикалық қатынастарда болғандықтан Орталық Азия елдерімен байланысы шектеулі еді. Брекзит Ұлыбританияға сауда-экономикалық бағытын диверсикациялауға мүмкіндік беріп ЕО-тысында екіжақты келісім-шарттар аясында әрекет етудің жолын ашып берді. Осы мақсатта Орталық Азияның ең бай аймағы болып саналатын Қазақстанмен екі жақты сауда-экономикалық қарым-қатынасты нығайтуға мән берді. Бұған қоса Қытайдың 2013 жылы жарияланған «Бір жол бір белдеу» жобасының Қазақстан арқылы өтуі Қазақстанның аймақтағы ролін арттырған еді.

Ұлыбританияның Брекзит үдерісі Қазақстанмен болған сауда-саттығында айтарлықтай әсер етпегенін байқауға болады. Тіпті, Брекзит үдерісіне дейінгі екіжақты сауда-экономикалық баланстың керісінше Брекзит үдерісі басталғаннан кейін күрт артқанын байқауға болады. 23 Маусым 2016-да басталған Брекзит үдерісі әртүрлі бюрократиялық кедергі мен себептерге байланысты 2020 жылдың соңына дейін жалғасқан еді. Бұл әлемдік экономиканың біршама дағдарысқа ұшырауына себеп болған КОВИД-19 пандемиясымен тұспа тұс келуде. Тек КОВИД-19 пандемиясының салдарынан Қазақстан мен Ұлыбритания арасындағы сауда-саттық айналымының 2020 және 2021 жылдарында біршама төмендегенін байқауға болады. Қазақстандағы Қаңтар 2022 оқиғасы екі ел арасындағы сауда-саттыққа әсер етпегенін керісінше артқанын көруге болады. Бұны бірнеше себептермен түсіндіруге болады.

а) Қаңтар 2022 оқиғасы ұзаққа созылған жоқ, билік ел ішіндегі жағдайды тез арада тұрақтандырды;

ә) Қазақстан билігі тиісті реформаларды қабылдап, инвестицияның келуіне қажетті шараларды жасады;

б) КОВИД-19-ға байланысты тұралап қалған сауда-экономикалық байланыстың қайтадан жандануымен де түсіндіруге болады;

в) Ұлыбритания, өзге елдер секілді Қазақстан билігін Қаңтар 2022 оқиғасына байланысты билікті сынап, санкция жасаған жоқ, қайта билікке қолдау көрсету мақсатында екі жақты сауда-саттықты арттыра түсті;

г) Ресейдің Украинаға қарсы 24 Ақпан 2022-де арнайы әскери операция жүргізуі және Батыс елдерінің Ресейге санкция салуы Ұлыбританияның Қазақстанмен екі жақты байланысты арттыра түсуіне себепші болды.

Ұлыбритания мен Қазақстан арасындағы әскери қарым-қатынас

Ұлыбританияның Қазақстанмен әскери бағыттағы қарым-қатынасы НАТО аясында 1992 жылдан бері бар. Қазақстан, НАТО аясындағы 1995 жылы «Бейбітшілік үшін әріптестік» бағдарламасына қосылып, 2006-2017 жылдар аралығында «Дала қыраны» әскери жаттығуларын жүргізген. Ұлыбритания әскерилері 2013 жылдан бері Қазақстан мен НАТО-ның бірлескен бағдарламаларына белсенді түрде қатыса бастаған. Ресейдің 24 Ақпан 2022-дегі Украинаға қарсы арнайы әскери операциясынан кейін екі ел арасындағы әскери бағыттағы ынтымақтастық белсенділік арта бастайды (Бұл жерде Қазақстанның тек Ұлыбританиямен ғана емес, өзге елдің әскери ведомстваларымен де екіжақты келісім-шарттар аясында ынтымақтастықты арттырғанын айта кеткен жөн). 2022 жылдың Сәуір айынан бастап екі ел 2022-2023 жылдарға әскери ынтымақтастықтың жоспарына қол қояды.

Қазақстан Қорғаныс министрінің аппарат басшысы полковник Е. Құмарбекұлы 6 Маусым 2025 күні Лондонда ресми сапар барысында екі ел арасында 2025-2026 жылдарына арналған 2 жылдық әскери ынтымақтастық туралы келісімге қол қояды (Муратов, 2025). Осы келісімге қатысы бар ма жоқ па белгісіз, бірақ 8 Маусым 2025 күні Қазақстан президентінің жарлығымен Қазақстан Қорғаныс министрі қызметінен босатылады. (*Указом Главы государства Жаксылыков Руслан Фатихович освобожден от должности Министра обороны Республики Казахстан*, 2025).

Ал, Қазақстан Қорғаныс Министрінің отставкасынан бір күн бұрын Министрліктің ресми сайтынан Қазақстанның Ұлыбританиямен 2025-2026 жылдарына арналған 2 жылдық әскери ынтымақтастық туралы келісім туралы хабар жоқ болып кетеді. Ал бұл хабардың министрліктегі әдеттегі ресми ақпараттарды қамтылғаны айтылып, не себепті алынып тасталғаны түсініксіз болып қалған. Сонымен қатар, Ұлыбританиямен жасалған келісімде Қазақстанның көршілеріне, ОДКБ-дағы одақтастарына қарсы қандай да бір құпия тарау жоқ(Никитин, 2025).

Қортынды

Ұлыбританияның Қазақстанға қатысты ұстанған сыртқы саясаты зор кезеңдерге тұспа тұс келген. Қытайдың «Бір жол Бір белдеу» жобасы және оның артынша басталған Брекзит үдерісі, КОВИД-19, Қазақстандағы Қаңтар 2022 оқиғасы, Ресейдің Украинаға қарсы арнайы әскери операция жүргізуі секілді оқиғалар екі ел арасындағы өзара қарым-қатынасқа тікелей және жанама түрде белгілі бір дәрежеде өз әсерін қалдырды. Бүкіл осындай күрделі кезеңдерге қарамастан Ұлыбритания мен Қазақстан арасында сауда-экономикалық қарым-қатынастың тұрақты тіпті біршама арту тенденциясы байқалған. Бұндай артуды біршама факторға байланысты жүзеге асқанын айтуға болады. Бұл негізінен а) екі ел арасындағы сауда-экономикалық өзара пайда мен үйлесімділік; ә) екі елдің сыртқы саясаттағы жұмсақ саясаттары; б) құрылымдық сенімнің жоғары деңгейде болуы; в) жаңа геосаяси шындық (Ресей Федерациясына санкция салуына байланысты Орталық Азия аймағына қызығушылықтың туындауы) секілді факторлардың ықпалынан туындаған.

Демек, Ұлыбритания, Қазақстанның саяси имиджіне біршама нұқсан келтірген Қаңтар 2022 оқиғасына қарамастан Қазақстанға сенім білдіріп отыр. Қазақстан да өзін саяси-экономикалық тұрғыдан тұрақты әрі сенімді әріптес екенін паш етіп отыр деуге болады. Қаңтар оқиғасынан кейіннен де Ұлыбританияның Қазақстанмен болған саудасаттық айналымының артуы Қаңтар 2022 оқиғасын Ұлыбританияны аса алаңдататындай мәселе болмағанын көрсетеді.

Ресейдің Украинаға қарсы арнайы әскери операциясы Ұлыбритания мен Қазақстан арасын жақындата түсіретін геосаяси факторға айналды. Қазақстан Еуропа елдері үшін Еуразиядағы маңызды коммуникациялық хабқа айналды. Ұлыбритания мен

Қазақстан Ресей Федерациясын айналып өтетін Транскаспий дәлізі шеңберіндегі жобаларға мән бере бастайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Балакин, В.И. (2022). *К вопросу о значении международного капитала для внешнеэкономических позиций КНР (на примере семьи Ротшильдов)* (Китай в мировой и региональной политике. История и Современность). Издательство Федеральное государственное бюджетное учреждение науки «Институт Китая и современной Азии Российской академии наук». <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-znachenii-mezhdunarodnogo-kapitala-dlya-vneshneekonomicheskikh-pozitsiy-knr-na-primere-semi-rotshildov>
2. *Британия на референдуме проголосовала за выход из ЕС.* (2016, 06). https://www.bbc.com/russian/news/2016/06/160623_uk_brexit_referendum_result
3. Харив, И. (б. д.). *Стратегия «Глобальная Британия» аналитический обзор.* Извлечено 10 июль 2024 г., от <https://sg-sofia.com.ua/strategiya-global-britain-analit-obzor>
4. *Бакытжан Сагинтаев провел встречу с бароном Эриком де Ротшильдом.* (2017). <https://primeminister.kz/ru/news/bakitzhan-sagintaev-provel-vstrechu-s-baronom-erikom-de-rotshildom-15562>
5. Смайыл, М. (2017, ноябрь 1). *Назарбаев: «Ротшильд» консультирует Нацбанк Казахстана.* https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazarbaev-rotshild-konsultiruets-natsbank-kazahstana-330028/
6. Красиенко, Я. (2015, ноябрь 4). *Лондон Назарбаева: Короли, Ротшильды и титулованные коты.* <https://www.ktk.kz/ru/news/video/2015/11/04/64306/>
7. *Получавший за консультации \$6,3 млн в год Тони Блэр сожалеет, что был советником Назарбаева.* (2016, октябрь 10). <https://azh.kz/ru/news/view/39641>
8. *Тони Блиар и Ротшильды.* (2023, ноябрь 14). <https://beforeitsnews.com/eu/2023/11/tony-bliar-and-the-rothschilds-2711793.html#>
9. Панфилова, В. (2023, декабрь 13). *Великобритания разработала свою стратегию для Центральной Азии.* https://www.ng.ru/cis/2023-12-13/5_8901_asia.html

10. «NEW FAC REPORT: Countries at a Crossroads: UK engagement in Central Asia». Prosmotreno: 23 iyul' 2024 g. [Onlain]. Dostupno na: <https://beijingtobritain.substack.com/p/new-fac-report-countries-at-a-crossroads>
11. Шатров, И. (2021, декабрь 8). *Политолог: План Турана для Турции разработала Британия*. <https://www.pravda.ru/world/1665948-turciya/>
12. Иванов-Вайскопф, А. (2024, апрель 26). *Зачем Дэвид Кэмерон в Центральную Азию приезжал?* <https://orda.kz/zachem-djevid-kjemerona-v-centralnuju-aziju-priezzhal-385681/>
13. Муратов, Р. (2024, апрель 24). *Визит Кэмерона в Астану: Подписано соглашение о стратегическом партнёрстве и сотрудничестве*. <https://orda.kz/vizit-kjemerona-v-astanu-podpisano-soglashenie-o-strategicheskom-partnerstve-i-sotrudnichestve-385587/>
14. Муратов, Р. (2025, июнь 6). *Казахстан и Великобритания договорились о военном сотрудничестве*. <https://orda.kz/kazahstan-i-velikobritaniya-dogovorilis-o-voennom-sotrudnichestve-402718/>
15. *В какие отрасли казахстанской экономики инвестируют британцы*. (2023, март 19). <https://orda.kz/v-kakie-otrasli-kazahstanskoj-ekonomiki-investiruyut-britanczy/>
16. *Новая страница казахско-британских отношений: В Астане подписано Соглашение о стратегическом партнёрстве и сотрудничестве*. (2024, апрель 24). <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/758062?lang=ru>
17. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/68513f9df2ccfcd2f823f42/kazakhstan-trade-and-investment-factsheet-2025-06-19.pdf?utm_source=chatgpt.com
18. *Указом Главы государства Жаксылыков Руслан Фатихович освобожден от должности Министра обороны Республики Казахстан*. (2025, июнь 8). <https://www.akorda.kz/ru/ukazom-glavy-gosudarstva-zhaksylykov-ruslan-fatihovich-osvobozhden-ot-dolzhnosti-ministra-oborony-respubliki-kazahstan-853635>
19. Никитин, И. (2025, июнь 9). *Зашли по-английски. Что несет России план военного сотрудничества Казахстана и Великобритании*. <https://rtvi.com/stories/zashli-po-anglijski-chto-neset-rossii-plan-voennogo-sotrudnichestva-kazahstana-i-velikobritanii/>

KAMUSAL HİZMETLERİN GELECEĞİ: TÜRKİYE'DE DİJİTAL DEVLETİN KURUMSAL YANSIMALARI

Gülseren ERGÜN*

Hakan CANDAN**

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de dijital devlet politikalarının kamusal hizmetlerin dönüşümündeki rolünü kurumsal, yönetişimsel ve toplumsal boyutlarıyla analiz etmektedir. Dijitalleşmenin kamu yönetimi üzerindeki etkisi, yalnızca teknolojik bir yenilenme değil, aynı zamanda devlet-vatandaş ilişkisini yeniden tanımlayan derin bir kurumsal dönüşüm süreci olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel hedefi, dijital devletin Türkiye’deki kurumsal yansımalarını değerlendirmek, mevcut ilerlemeleri uluslararası çerçevelerle karşılaştırmak ve geleceğe yönelik stratejik çıkarımlar sunmaktır.

Araştırma nitel yöntem yaklaşımına dayanmaktadır. Türkiye’de dijital devletin kurumsal etkilerini analiz etmek amacıyla, 2019–2024 ve 2024–2028 stratejik plan dönemleri kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Gelir İdaresi Başkanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı ve Konya Büyükşehir Belediyesi gibi farklı statülere sahip kamu kurumlarının dijitalleşme belgeleri incelenmiştir. Bu belgeler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş; kurumsal kapasite, dijital altyapı, insan kaynağı niteliği ve vatandaş etkileşimi gibi kategorilerde kodlanarak analiz edilmiştir. Bulgular, OECD ve AB dijital yönetim çerçeveleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca TÜİK ve BTK verileriyle oluşturulan il bazlı dijital erişim haritaları, dijital eşitsizliğin mekânsal boyutunu görselleştirmek için kullanılmıştır.

Analiz sonuçları, Türkiye’nin dijital devlet alanında teknik altyapı bakımından kayda değer ilerleme sağladığını ancak yönetim, kullanıcı odaklılık ve veri şeffaflığı gibi alanlarda gelişmeye açık yönlerinin bulunduğunu göstermektedir. e-Devlet Kapısı, 2008’den bu yana 60’tan fazla kurumun 8.000’i aşkın hizmetini entegre ederek dijital hizmetlerin merkezi bir

* Doktorant, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, gulserenergun81@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0860-8961

** Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hakancandan@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9496-9784

platformuna dönüşmüştür. 2024 itibarıyla 65 milyonun üzerinde kayıtlı kullanıcıya ulaşılmıştır. Buna rağmen, hizmetlerin önemli bir kısmı hâlâ bilgi temelli düzeyde olup, etkileşimli veya katılımcı hizmet oranı sınırlıdır.

BM E-Devlet Gelişmişlik Endeksi (EGDI) verilerine göre Türkiye 2022’de 0,7983 değeriyle 48. sıradadır; bu oran küresel ortalamanın üzerinde olmasına karşın, Estonya, Güney Kore ve Danimarka gibi dijital öncü ülkelerin oldukça gerisindedir. Türkiye’nin en yüksek performans gösterdiği alt boyut “çevrimiçi hizmetler endeksi” olurken, “insan sermayesi” ve “telekomünikasyon altyapısı” bileşenlerinde gelişim alanları mevcuttur.

Kamu kurumlarının stratejik planları incelendiğinde, dijitalleşme vizyonunun artık teknik bir yenileme projesi olarak değil, kurumsal kapasite ve hizmet kalitesi artışının temel eksenini olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak kurumlar arası dijitalleşme düzeyi homojen değildir: merkezi yönetim birimleri ileri düzeyde entegrasyon sağlarken, yerel yönetimlerde altyapı yetersizlikleri, personel eksiklikleri ve finansal sürdürülebilirlik sorunları devam etmektedir.

Personel yetkinliği bulguları, kamu çalışanlarının dijital okuryazarlık düzeyinde bölümler arası farklar bulunduğunu göstermektedir. Dijital dönüşümün başarılı olabilmesi için sadece teknik sistemlerin değil, insan kaynağının da dönüşmesi gerekmektedir. Mevcut eğitim programları sınırlı olup, özellikle yapay zekâ, büyük veri analitiği ve siber güvenlik alanlarında nitelikli personel ihtiyacı öne çıkmaktadır.

Vatandaş etkileşimi boyutunda ise, Türkiye’de dijital geri bildirim sistemleri teknik olarak yaygın olmasına rağmen, kurumsal karar alma süreçlerine etkisi sınırlıdır. Geri bildirim verileri çoğu zaman şekilsel düzeyde kalmakta, politika üretim süreçlerine sistematik biçimde yansımamaktadır. Bu durum, Türkiye’nin dijital katılım araçlarında —örneğin e-petition, e-oylama ve dijital bütçe katılımı gibi mekanizmalarda— uluslararası standartların gerisinde olduğunu göstermektedir.

Dijital eşitsizlik analizinde, özellikle yaşlı nüfus, düşük gelir grupları ve kırsal bölgelerde kamu hizmetlerine erişimde belirgin farklar olduğu saptanmıştır. 65 yaş üstü bireylerin yalnızca %39’u dijital kamu hizmetlerinden yararlanırken, bu oran genç nüfusta %90’ı aşmaktadır. Mekânsal analizler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde dijital erişimin düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, dijital dönüşümün aynı zamanda sosyal kapsayıcılık ve adalet meselesi olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Çalışma, dijital devletin yalnızca bir teknolojik altyapı hamlesi değil; kamu yönetiminin paradigmatik dönüşümünü temsil eden bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Dijitalleşme,

kamu hizmetlerinin verimliliğini ve erişilebilirliğini artırmakla birlikte, yeni yönetim biçimlerini, etik sorun alanlarını ve kurumsal yeniden yapılanmaları da beraberinde getirmektedir.

Türkiye örneğinde dijital devletin başarısı, üç temel faktörle ilişkilendirilmiştir:

- Kurumlar arası veri entegrasyonu ve açık veri politikalarının güçlendirilmesi,
- Vatandaş katılımını teşvik eden dijital platformların kurumsallaştırılması,
- Dijital kapsayıcılığı artıracak sosyal politikaların geliştirilmesi.

Ayrıca, veri temelli karar alma süreçlerinin yaygınlaşması, kamu kurumlarında daha şeffaf ve hesap verebilir bir yönetişimin altyapısını oluşturmaktadır. Ancak veri mahremiyeti, siber güvenlik ve algoritmik şeffaflık konularında halen düzenleyici boşluklar bulunmaktadır. Bu nedenle etik yönetişim, dijital devletin sürdürülebilirliğinde temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de dijital devletin dönüşümünü yalnızca e-hizmetlerin niceliksel büyümesiyle değil, aynı zamanda kurumsal, yönetişimsel ve etik boyutlarıyla inceleyen bütüncül bir analiz sunması bakımından özgün bir katkı sağlamaktadır. Literatürde genellikle teknik altyapı odaklı e-devlet çalışmalarının aksine, bu araştırma, kamu kurumlarının içsel dönüşüm süreçlerine, stratejik belgelerdeki vizyon değişimlerine ve vatandaşla etkileşim düzeyine odaklanmıştır.

Böylece çalışma, Türkiye’nin dijital devlet stratejilerinin AB ve OECD standartlarıyla uyum düzeyini, karşılaştırmalı ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bulgular, dijital devletin sadece hizmetlerin dijital ortama taşınması değil, demokratik hesap verebilirlik, sosyal kapsayıcılık ve etik yönetişim ilkeleriyle yeniden inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında şu öneriler sıralanabilir:

- Türkiye’nin dijital devlet vizyonu, kullanıcı merkezli ve veri temelli yönetişim modeli ekseninde yeniden yapılandırılmalıdır.
- Dijital katılım platformları anayasal haklarla bütünleştirilerek yurttaşın karar süreçlerine etkin katılımı sağlanmalıdır.
- KVKK uygulamaları, AB’nin GDPR standartlarıyla uyumlu hale getirilerek veri mahremiyeti güçlendirilmelidir.
- Dijital eşitsizlik haritaları kullanılarak, bölgesel ve demografik farklılıklara duyarlı mikro hizmet politikaları geliştirilmelidir.

- Kamu personelinin dijital yetkinliklerini artırmak üzere sürekli eğitim programları oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak, dijital devletin geleceği, yalnızca teknolojik kapasiteye değil, kurumsal olgunluk, yönetim kalitesi ve toplumsal kapsayıcılık düzeyine bağlıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin dijital dönüşüm süreci, e-hizmetlerden dijital yönetişime evrilen yeni bir kamusal paradigma inşa etme potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Hizmetler, Dijital Devlet, Türkiye

THE FUTURE OF PUBLIC SERVICES: INSTITUTIONAL IMPLICATIONS OF DIGITAL GOVERNMENT IN TURKEY

Abstract

This study examines the institutional implications of digital transformation in public service delivery, focusing on the evolution of digital government in Turkey. It conceptualizes digitalization not merely as a technological innovation but as a multidimensional governance reform that reshapes institutional capacity, citizen-state interaction, and the principles of accountability and inclusiveness. The research employs a qualitative design, analyzing strategic documents, digital action plans, and e-government reports from key institutions—including the Social Security Institution, the General Directorate of Land Registry and Cadastre, the Revenue Administration, and the Directorate General of Migration Management—for the 2019–2028 period. Content analysis was conducted across four dimensions: institutional capacity, infrastructure, human capital, and citizen participation, supported by spatial data from TÜİK and BTK illustrating regional disparities in digital access.

Findings reveal that Turkey has achieved substantial progress in technical infrastructure through the e-Government Gateway, which now integrates over 8,000 services across 60 agencies and serves more than 65 million users. However, gaps persist in user-centered service design, open data transparency, and participatory mechanisms. Comparative analysis with OECD and EU frameworks highlights Turkey's relative advancement in online service provision yet identifies weaknesses in interoperability, data governance, and digital inclusion.

The study concludes that the future of digital government in Turkey depends on three interlinked priorities: strengthening inter-institutional data integration, institutionalizing citizen participation tools, and promoting digital literacy and inclusion. Beyond technological capacity, sustainable digital governance requires ethical data management, algorithmic transparency, and

citizen trust—elements essential for aligning Turkey’s digital transformation with democratic accountability and good governance standards.

Keywords: Public Services, Digital Government, Türkiye

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE YÖNETİM VE DEMOKRASİ

Ayberk GÜÇLÜ*

Özet

Türk siyasi tarihi, yalnızca askeri başarılar, fetihler ve devlet kurma kabiliyeti ile değil; aynı zamanda özgün bir yönetim anlayışı, adalet merkezli bir hukuk düzeni ve halkın katılımını önemseyen siyasi kültürüyle de dünya tarihinde özel bir konuma sahiptir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinin yönetim anlayışının incelenmesi, hem Türk siyasi kültürünün köklerini anlamak hem de demokrasi kavramının evrensel gelişim seyrine katkılarını ortaya koymak bakımından önem taşır. Göçebe bozkır kültürünün ürünü olan bu devletlerde yönetim, mutlak monarşi veya keyfi otoriteye dayalı bir yapıdan ziyade, töre, kurultay ve toy gibi mekanizmalar aracılığıyla dengelenmiş, kolektif bir nitelik kazanmıştır. Modern anlamda demokrasi henüz ortaya çıkmamış olsa da, danışma, halkın görüşünün alınması, liderin hesap verebilirliği ve iktidarın sınırlanması gibi demokratik öğeler güçlü bir şekilde gözlemlenmektedir.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde siyasi teşkilatlanmanın merkezinde kağan yer almaktaydı. Ancak kağanın otoritesi, çağdaşı olan imparatorluklardaki gibi mutlak değildi. Yönetim anlayışı, kağanın gücünü töre adı verilen yazısız hukuk kurallarıyla sınırlandırmıştır. Töre, yalnızca siyasi iktidarı düzenleyen bir normlar bütünü değil; aynı zamanda toplumun adalet, eşitlik, kamu yararı ve ahlaki değerler üzerine inşa edilen ortak yaşam kodlarını temsil ediyordu. Kağanın görevini sürdürebilmesi, töreye bağlı kalmasına ve adil yönetim göstermesine bağlıydı. Töreyi ihlal eden veya toplumun çıkarlarını gözetmeyen bir kağan, beylerin ve halkın ortak iradesiyle görevden alınabilirdi. Bu durum, siyasi sistemde hesap verebilirlik ve denetim mekanizmasının varlığını ortaya koyar ki, bu özellik modern siyaset biliminin demokrasi tanımında da merkezi bir unsurdur.

Yönetim anlayışının en dikkat çekici kurumsal yapılarından biri ise kurultaydır. Kurultay, yalnızca kağanın danışma organı değil, aynı zamanda karar alma süreçlerinde etkin rol oynayan bir siyasi platformdur. Devlet işlerinin görüşüldüğü bu mecliste, boy beyleri, askeri liderler ve ileri gelenler bir araya gelerek savaş, barış, dış politika, iç düzen ve kağan seçimi gibi kritik konularda kararlar alırlardı. Kağan, kurultay karşısında üstün bir otoriteye sahip olsa da, kurultayın bağlayıcı kararları devlet yönetiminin kolektif bir nitelik taşıdığını

* Dr., Datça Belediyesi, ayberkguclu@yandex.ru, ORCID: 0000-0001-6920-1159

göstermektedir. Bu yönüyle kurultay, modern parlamenter sistemlerin tarihsel öncüllerinden biri olarak görülebilir.

Kurultayın yanı sıra, daha geniş katılımlı toplantılar olan toylar da siyasal kültürde önemli bir işlev üstlenmiştir. Toylar, yalnızca siyasi meselelerin değil, aynı zamanda ekonomik düzenlemelerin, sosyal sorunların ve kültürel etkinliklerin de ele alındığı bir platformdu. Halkın bu toplantılarda görüş bildirmesi, bozkır yaşamında dayanışma kültürünü güçlendirmiştir. Bu durum, yönetim ile halk arasındaki ilişkiyi tek yönlü olmaktan çıkarıp çift taraflı bir etkileşim biçimine dönüştürmüştür. Halk, doğrudan karar verici olmasa da, görüş ve beklentilerinin dikkate alındığı bu süreçlerde devlet yönetimine güçlü bir şekilde katılmıştır.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde görülen bir diğer önemli unsur ise eşitlikçi toplumsal yapıdır. Göçebe yaşam koşulları, bireylerin ortak sorumluluk üstlenmesini zorunlu kılmıştır. Savaşlarda yalnızca kağan ve beyler değil, her sağlıklı erkek asker olarak görev yapar; hatta kağan bile ordunun ön saflarında savaşırdı. Bu eşitlikçi yaklaşım, toplumda karşılıklı güven duygusunu pekiştirirken, yönetimin halkın desteğine dayalı olmasını da sağlamıştır. Dolayısıyla, kağan ile halk arasında yalnızca hiyerarşik bir ilişki değil, aynı zamanda karşılıklı sorumluluk ve güven üzerine kurulu bir bağ söz konusudur.

Bu siyasal düzenin demokrasi ile olan ilişkisini daha net anlayabilmek için karşılaştırmalı bir perspektif geliştirmek faydalıdır. Örneğin, Antik Yunan demokrasisinde halk doğrudan katılım gösterirken, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde temsil esasına dayalı bir danışma sistemi öne çıkmıştır. Ancak benzerlikler dikkat çekicidir: Her iki sistemde de liderin mutlakiyetçi bir otoritesi yoktur, halkın veya temsilcilerin görüşü dikkate alınır ve yöneticiler belirli mekanizmalar aracılığıyla sınırlandırılır. Türklerde kağanın seçimle işbaşına gelmesi, görevden alınabilmesi ve töreye bağlı kalması; Atina demokrasisindeki yurttaşların yönetime katılımı ile benzer bir meşruiyet ve denge anlayışını yansıtır.

Kaynaklar incelendiğinde, İslamiyet öncesi Türk devletlerinin bu yönetsel özellikleri hem Orhun Yazıtları'nda hem de Çin, Arap ve Bizans kaynaklarında vurgulanmaktadır. Orhun Yazıtları'nda Bilge Kağan ve Tonyukuk'un ifadeleri, halkın refahını gözetme, adalet sağlama ve töreye bağlı kalma gerekliliğini ortaya koyar. Çin yıllıkları, Türklerde kağanın kurultay aracılığıyla denetlendiğini ve halkın devlet işlerine katılımının bulunduğunu aktarır. Bu, dış gözlemcilerin dahi Türk siyasal kültüründeki özgün demokratik öğeleri fark ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde görülen töre merkezli hukuk düzeni, kurultay ve toy gibi danışma organları, eşitlikçi toplumsal yapı ve kağanın hesap verebilirliği gibi unsurlar, bu devletlerin yönetim anlayışının otoriter bir monarşiden ziyade kolektif, danışmaya dayalı ve demokratik nitelikler taşıyan bir sistem olduğunu göstermektedir. Bu siyasal miras, yalnızca Türklerin devlet geleneğinde değil, aynı zamanda dünya siyaset tarihinin gelişiminde de önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Çalışma, tarihsel bir analiz sunmanın ötesinde, siyaset bilimi literatüründe demokrasi kavramının farklı kültürlerdeki tarihsel köklerini incelemek açısından da zengin bir araştırma alanı açmaktadır.

Dolayısıyla, İslamiyet öncesi Türk devletlerinin yönetim anlayışı, modern demokrasi kavramının doğrudan öncüsü olmasa da, onun tarihsel gelişiminde göz ardı edilemeyecek örnekler sunmaktadır. Bu durum, Türk siyasal kültürünün evrensel demokrasi düşüncesine yaptığı katkının altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslamiyet Öncesi Türk Devletleri, Demokrasi, Yönetim, Kurultay, Toy

GOVERNANCE AND DEMOCRACY IN PRE-ISLAMIC TURKIC STATES

Abstract

Pre-Islamic Turkic states, in terms of political organization and governance, were shaped by the dynamics of the steppe culture and developed an administrative system grounded in the structure of society. During this period, rulership derived its legitimacy from the “kut” belief, which was perceived as divinely ordained; however, the authority to govern was not reduced to the unlimited power of a single individual. State affairs were conducted through consultative and collective decision-making processes, implemented via council organs such as the kurultay, in which tribal leaders and representatives participated, thereby reflecting the will of the people in governance. Although not a democracy in the modern sense, the existence of participatory governance elements is noteworthy. This study examines the administrative mechanisms, the kurultay system, and their relationship to the concept of democracy in pre-Islamic Turkic states from a historical and sociological perspective.

Keywords: Pre-Islamic Turkic States, Democracy, Governance, Kurultay, Toy

KRİZ YÖNETİMİNDE KARŞILAŞTIRILMALI KAMU YÖNETİMİ: TÜRKİYE VE ALMANYA ÖRNEĞİ

Hasibe CEYHAN*

Özet

17. yüzyıldan itibaren sosyal bilimler alanında daha fazla kullanılan kriz kavramı günümüzde dünyanın gündeminden hiç düşmeyen, farklı sosyal alanlarla etkileşim halinde olan ve gittikçe etki alanı genişlen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir bilim dalı olarak bakıldığında kriz yönetimi olarak nitelendirilen bu disiplin diğer bilim dallarıyla ortak çalışma ortaya koyarak, gerek duyduğu yeni bilgileri ve usulleri kendi alanına dahil ederek hareket alanını belirleyen bir bilim dalıdır (Kul ve Kul, 2023: 1). Hayatın doğal akışının bir parçası haline gelen krizler tarihsel bir kökene sahip olmakla birlikte olağanüstü durumlardır. Krizler, ekonomiden doğal afetlere, son süreçte bütün dünyanın sorunu haline gelen pandemiden siyasi bunalımlara kadar gerek ulusal ve gerekse yerel düzeydeki kamu kurumlarının nezdinde kriz yönetimi oldukça önemli bir hale gelmiştir. Kriz yönetiminin başarıyla gerçekleşebilmesi için stratejik kriz yönetiminin doğası gereği sırasıyla ‘planlama, müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılandırma’ gibi aşamalardan oluşmalıdır. İyi bir kriz yönetimi ortaya konulurken hızlı ve şeffaf bilgi akışının sağlanması, hem merkezi hem de yerel idarelerin koordinasyon halinde çalışması, hızlı karar alma süreçleriyle birlikte kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı gerekmektedir. Kriz yönetimi sırasında uygulamaya geçirilen bu unsurlar kamu yönetimi sisteminin yapısal özellikleriyle doğrudan ilişkili olmakla birlikte, ülkelerin sahip olduğu kamu yönetimi mekanizmalarının kapasitelerini de göstermektedir. Bu çerçevede, farklı yönetim sistemlerine sahip ülkelerin kriz yönetim sırasında ortaya koydukları refleksleri karşılaştırmak, en etkin kriz yönetimi stratejisinin tespit edilmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda çalışmamızın temel amacı, Türkiye ve Almanya’nın kriz yönetiminde benimsedikleri kamu yönetimi yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ele almaktır.

İkinci Dünya savaşı sonrasında kriz çalışmaları, afet kavramı esas alınarak hem mevzuat çalışması hem de stratejik planlamalar hayata geçirilmiştir. Çalışmamızda Türkiye ve Almanya’nın kriz yönetimi yaklaşımlarını değerlendirmeden önce kriz ve kriz yönetimi

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Sosyal Güvenlik Programı, hcceyhan@hotmail.com, hasibeceyhan@kmu.edu.tr Orcid No: 0000-0002-6551-0787

kavramlarının tanımlanması önemlidir. Farklı sebeplerle ortaya çıkan ve birçok çeşidi olan kriz en kapsamlı tanımlarından birisi “Kriz, beklenilmeyen ve önceden sezilmeyen, acele cevap verilmesi gereken, örgütün önleme ve uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek, mevcut değerlerini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumudur.” (Dinçer, 2003: 407) şeklinde ifade edilmiştir. Kriz yönetimi kavramı ise “Muhtemel kriz durumlarına karşı önlem alma, kriz ortaya çıktıktan sonra kriz zararlarını en aza indirme, kriz sonrasında ise örgütün yeniden yapılanması için gerekli hazırlık ve faaliyetleri uygulanma, kontrol etme görevlerini üstlenen ve bir örgütün varlığını tehlikeye atabilecek durumları önceden tahmin edip gerekli önlemlerin alan, buna rağmen olabilecek krizlerin en hafif şekilde atlatılması için süreci yöneten bir model” (Büyükkaracığan, 2016: 7) şeklinde tarif edilmektedir. Bu tanımlar ışığında yaşanan kriz nedenleri farklı olsa da, tüm ülkeler ve ülkeler içindeki kurumlar tarafından benimsenen kriz yönetimi sürecinin aşamalarını şu şekilde sıralamak mümkündür. Uygulama sırasına göre “kriz sinyallerinin alınması, krize hazırlık ve korunma, krizin denetim altına alınması, normal duruma geçiş, öğrenme ve değerlendirme, yeninden inşa” şeklindedir. Türkiye özelinde kriz yönetimi ilk olarak 1997 yılında çalışma esasları yönetmelikle düzenlenen, Başbakanlığa bağlı "Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi" oluşturulması ile başladığı görülmektedir. Türkiye’de afetlerle ilgili kanunlar büyük oranda yaşanan afetlerde sonra çıkarılmıştır ve deneyimlere dayalı olarak kriz yönetim sistemi inşa edilmeye çalışılmıştır. Türkiye, yerel yönetimlerin güçlendirilerek ve merkezi yönetimin koordinasyondan sorumlu olduğu bir yaklaşım geliştirilmesi anlayışıyla birlikte, afet yönetim sürecinde görev alan kurumlar arasındaki koordinasyon sorununun giderilmesi amacıyla 2009 yılında çıkarılan önceliği kriz yönetimi değil, önceliği risk yönetimi olan anlayışı temsil eden 5902 sayılı Kanun ile Başbakanlığa bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, illerde ise doğrudan Valiye bağlı İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri kurulmuştur. (AFAD, 2019: 24). Bugün gelinen noktada Türkiye kriz yönetimine dair çalışmalar büyük ölçüde merkeziyetçi bir yapı içerisinde yürütülmesi nedeniyle Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), kriz anlarında merkezi hükümet adına koordinasyon sağlayan temel kurum olduğunu görmekteyiz. Türkiye kriz yönetim süreci değerlendirildiğinde; merkezi bir yönetim yapısının olduğu, karar alma süreçlerinin hızlı ancak sınırlı ilerlediği, yerel yönetimlerinin merkezi yönetimin kontrolü altında hareket alanı sağladığı, AFAD gibi güçlü bir teşkilata sahip olmakla birlikte, koordinasyon sorunlarının yaşandığını söylemek mümkündür. (AFAD Stratejik Plan 2024-2028). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “afetlerin önlenmesi, zararlarının azaltılması, afetlere müdahale edilmesi ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının en hızlı şekilde tamamlanması amacıyla gereken faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi,

koordine edilmesi ve etkin uygulanması için ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında işbirliğini sağlayan, çok aktörlü, kaynakların en etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan,” bir kurumdur. Almanya’nın kriz yönetim yaklaşımına bakıldığında; daha önceden hazırlanmış ve belirlenmiş hazır eylem planlarına bağlı olarak yürütülmektedir. Almanya’da yerel yönetimler, eyaletlerin bir parçası olarak idari teşkilat içinde yer alır ve yerel yönetim yapılanması ilçeler ve belediyelerden meydana gelmektedir. Almanya’da kriz yönetimi yönetim yapısı itibarıyla federal, karar alma süreçlerinde görev dağılımı dağıtılmış olup, bilhassa yerel katılımın yüksek olduğu, yerel yönetimlerinin güçlü ve özerk yapıya sahip olması nedeniyle daha şeffaf bir çalışma alanının olduğu, kurumsal çeşitliliğin fazla olduğunu söylemekle birlikte koordinasyonun zaman aldığı söylemek mümkündür. Ek olarak Kriz anında federal hükümet, kriz yönetiminin planlaması, koordinasyonu ve herkese eşit hizmet sunma noktasında standardizasyonu sağlama görevini yerine getirirken, krizin her aşamasında ortaya konan çalışmalarda yerel yönetimler sorumludur (AFAD, 2019: 48).

Sonuç olarak Türkiye ve Almanya’nın kriz yönetimi sistemleri farklı yönetim anlayışlarına sahip olmakla birlikte her iki ülkenin de güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Türkiye’nin merkeziyetçi yapısı hızlı müdahale avantajını sağlasa da yerel yönetimlerin kısıtlı durumu koordinasyon sorunlarına sebep olmaktadır. Almanya ise yerel yönetimlerinin daha geniş yetkilere sahip olması nedeniyle daha etkin müdahaleler yapabilmekte, fakat federal yapısında dolayı daha yavaş hareket etmekte ve bilgi akışı tam olarak sağlanamamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de yerel yönetimlerin kriz yönetimine daha aktif dahil edilmesi, ve şeffaflığın ve hesap verebilirliğin artırılması, Almanya’da ise Federal düzeyde kriz sürecinde merkezi koordinasyonu güçlendirecek çalışmaların yapılmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz Yönetimi, Afet Yönetimi, Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi.

COMPARATIVE PUBLIC ADMINISTRATION IN CRISIS MANAGEMENT: THE CASE OF TÜRKİYE AND GERMANY

Abstract

Since the 17th century, the concept of crisis has been increasingly used in the field of social sciences. Today, it appears as a discipline that remains constantly on the global agenda, interacts with various social domains, and has a continuously expanding sphere of influence. As a scientific discipline, crisis management defines its scope by working collaboratively with other fields, integrating new knowledge and methods as needed (Kul & Kul, 2023: 1). Crises,

which have become a natural part of life, have historical roots and are considered extraordinary situations. From economic crises to natural disasters, from pandemics—which have become a global issue in recent years—to political turmoil, crisis management has become crucial for public institutions at both national and local levels. For crisis management to be successful, strategic crisis management must follow a sequence of stages by nature: planning, intervention, recovery, and restructuring. Effective crisis management requires rapid and transparent information flow, coordinated efforts between central and local administrations, swift decision-making processes, and the efficient and effective use of public resources. These elements implemented during crisis management are directly related to the structural characteristics of the public administration system and reflect the capacity of each country's administrative mechanisms. In this context, comparing the reflexes and responses of countries with different administrative systems during times of crisis may contribute to identifying the most effective crisis management strategies. Within this framework, the main aim of this study is to comparatively examine the public administration approaches adopted by Türkiye and Germany in crisis management.

Keywords: Crisis, Crisis Management, Disaster Management, Comparative Public Administration.

MEDENİYETİ DOĞRU OKUMAK

Atila DOĞAN*

Hüseyin BAL**

Özet

Son üç yüz yılda Batı’da yaşanan “modernleşme” madalyonunun iki yüzü vardır.

Birincisi; Avrupa’nın pozitif bilim alanında insanlığa sunduğu imkanlar hiç kuşkusuz son derece önemlidir. Bugün sahip olduğumuz maddi ve teknolojik imkanlar söz konusu bilimsel çalışmaların sonucudur ve takdire şayandır.

İkincisi ise sözde pozitif bilim üzerinden kurguladığı güç merkezli materyalist felsefedir ki insanlığı büyük bir felakete sürüklemiştir. Avrupa’da Fransız İhtilali sonrasında yaşanan iç savaş, Napolyon Savaşları, işçi ayaklanmaları, iki dünya savaşı, Vietnam Savaşı ve soğuk savaş sonlarında yaşan çatışmalar ve bütün dünya halklarının proteste etmesine rağmen “medeni” Avrupa devletlerinin Gazze’de yaşanan soy kırma verdikleri koşulsuz destek madalyonun ikinci yüzünü oluşturmaktadır.

İnsanlık tarihi peygamberler tarihidir ve Tevhit ve şirkin mücadelesi olarak devam etmektedir. Bu mücadele Hz. Âdem’in yaratılışı ve Şeytan’ın ona secde etmemesiyle başlamış ve Habil ve Kabil’in hikayesiyle beşere intikal etmiş ve kıyamete kadar da devam edecektir.

Hak temelli tevhit medeniyeti Allah ve ahiret merkezlidir. Güç temelli şirk medeniyeti ise insan ve dünya merkezlidir. Yani insanlık tarihi tevhit ve şirkin mücadelesi olarak cereyan etmektedir. Yani ilk peygamber Hz. Adem’den Son peygamber Hz. Muhammed’e ve halifelikle İslam medeniyetinin merkezi olan Osmanlı İmparatorluğunun 19. yüzyılın ortalarında gücünü kaybedinceye kadar dünya tarihi Batı’da da peygamberler tarihi olarak yazılmakta ve bilinmekteydi.

Hz. İsa’nın Hristiyanlık diniyle tevhit dinini yeniden ihya etmek için gönderilmesine rağmen Ruhban sınıfının, miladi 325 yılında İznik’te yapmış olduğu Konsülde teslisle beraber,

* Prof. Dr., KTÜ, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, <https://orcid.org/0000-0001-9331-5981>

**Prof. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi - <https://orcid.org/0000-0001-6946-9219>

vahyi araçsallaştırılmasıyla şirke düşmüştür. Bu bir anlamda Hristiyanlığın sekülerleşmesidir. Yani dinin Ruhban sınıfının dünyevi menfaatleri için güç merkezine dönüştürülmesidir.

Dinde fetret dönemi olarak adlandırılan altı yüzyıllık dönem sonrasında son peygamber olan Hz. Muhammed'in (sav) gönderilmesiyle İslam diniyle tevhit yeniden inşa edilmiş ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla birlikte Batı "me(deniyeti)"nin galibiyetiyle birlikte 1. Dünya Savaşı ve arkasından 2. Dünya Savaşı yaşanmış ve günümüze kadar yaklaşık iki yüz milyon insan savaşlarda hayatını kaybetmiştir.

Yaklaşık bin beş yüz yıl şirke skolastik dönemi yaşayan Batı dünyası bu kez akli araçsallaştırarak "Aydınlanma" sürecinde materyalizme (küfre) kayarak kendisinin tanrılaşacağı hayaliyle dünyayı insanlığın zindanına çevirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güç, Vahyin ve Aklın Araçsallaştırılması.

FROM POLYTHEISM TO BLASPHEMY: WESTERN THOUGHT AS HUMANITY'S CATASTROPHE

Abstract

Modernity consists of two fundamental components: one is the scientific and technological advancements that have made human life easier; the other is a power- and authority-centered conception of existence that has turned that life into a prison. The Western worldview, while exalting humanity by positioning it at the center of the universe, simultaneously degrades it by reducing the human being to a passive extra in the theater of power structures.

The foundations of the modern Western system were laid through the movements of Humanism, the Renaissance, and the Reformation in the 15th and 16th centuries; its groundwork was paved by the scientism of the 17th century; its structural pillars were fixed by the rationalism of the 18th century; and its roof was covered by the power-worshipping ideologies of the 19th and 20th centuries. Foremost among these ideologies is Darwinism, which descriptively claims that only the strong survive, and normatively asserts that only the strong possess the right to life—along with its theoretical extension and sociopolitical adaptation: Social Darwinism.

Under the influence of these theories, deviant ideologies such as imperialism, militarism, racism, and nationalism have emerged-ideologies that ultimately paved the way for genocide and mass death.

In conclusion, the rhetoric of science, progress, and freedom offered by modernity is far from serving the liberation of humanity, as it remains part of a system designed to serve the interests of specific power centers. What is needed, therefore, is not a worldview centered on power, but one grounded in tawhid (divine unity).

Keywords: The Instrumentalization of Power, Revelation, and Reason

KÜRESEL İKTİDARIN AKTÖRLERİ OLARAK ULUSLARARSI SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Ali CAN*

Rakhat SOLTOEVA**

Melike ATEŞ***

Özet

Küresel gücün veya güçlerin aktörleri olarak uluslararası sivil toplum örgütlerinin uluslararası siyaset, ekonomi ve toplumsal rolleri her geçen gün daha da artarak önem kazanmaktadır. Bu örgütler her ne kadar resmi olarak devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan bağımsız olsalar da küresel süreçleri önemli ölçüde etkilemektedirler. Küresel iktidar, yalnızca devletlerin egemenliğiyle sınırlı olmayan; uluslararası kurumlar, çok uluslu şirketler, medya ve STÖ'ler gibi çok sayıda aktörün etkide bulunduğu, çok katmanlı bir iktidar düzenidir (Rosenau, 1990). Joseph Nye (2004) bu bağlamda "hard power" (sert güç) ve "soft power" (yumuşak güç) ayrımını yapar. USTÖ'ler esasen yumuşak güç yoluyla normlar, söylemler ve hem dünya kamuoyu hem de faaliyet yaptığı ülkelerde iktidar kurar. Küresel güç, bulunduğu dünyanın gündemini belirleme, norm belirleme veya siyasi eylem yoluyla uluslararası gelişmeleri etkileme yeteneğine sahip olan güçtür. Uluslararası Sivil Toplum Örgütü devletten, kâr amacı güden şirketlerden ve uluslararası hükümetler arası kurumlardan bağımsız olan, küresel ölçekte faaliyet gösteren, normatif amaçlarla hareket eden, merkezleri çeşitli ülkelerde bulunan ve bu ülkelerin çıkarlarına hizmet eden örgütlerdir. İlgili ülkelerin ekonomi, siyasi, kültürel menfaatlerinin öncü kuvvetleri gibi bir misyona sahipler. Örnekler: Amnesty International, Greenpeace, Human Rights Watch, Oxfam, Soros'un Savaş ve Barış vakfı, Kızıl Haç Open Democracy. Sınır Tanımayan Doktorlar gibi birçok vakıf, dernek ve kuruluşlar. Bu tür sivil toplum örgütlerinin güç ve etki biçimleri normatif olarak insan hakları, çevre koruma, küresel ısınma, kadın hakları gibi söylemleri şekillendirirler. Faaliyet gösterdikleri ülkelerin kamuoylarının ve iç siyasetin dikkatini (gündem belirleme) belirli konulara çekerler. Bir takım toplumsal huzursuzlukların ve kaygıların ortaya çıkmasına neden

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, alican@kmu.edu.tr , orcid: 0000-0002-5089-209X.

** Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, soltoevarakhat81@gmail.com , orcid: 0009-0001-0495-7470.

*** Yeni Medya Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, atesmelike194@gmail.com , orcid: 0009-0008-8092-513X.

olurlar. Dezenformasyon ve manipölasyonlar yoluyla belli odaklara cesaret ve destek verirler. Bunları yaparken de, sanki yapılanların yerel halkın ve ülkenin yararına bir çıkışmış gibi iyi niyet taşıyan bir algı oluştururlar. Greenpeace'in hidroelektrik, nükleer enerji santrallerine ve maden ocakları ayaklanma ve skandallarına öncülük etmesi ve konuyu medyaya taşıması gibi.

Birçok uluslararası STK, belirli tematik alanlarda derin uzmanlığa sahiptir. Bu bilgi kaynakları, STK'ları danışman veya uygulama ortağı olarak kullanan uluslararası kuruluşlar (örneğin BM, AB, Dünya Bankası) için aranan ortaklar haline getirmektedir. Bu örgütler, genellikle ülkelerin karar alma süreçlerine dahil olurlar. Ulus ötesi sivil toplum kuruluşları, dünya çapında sivil toplum desteğini harekete geçirebilmektedir. Ağları ve dijital medya aracılığıyla toplumun geniş kesimlerine ulaşarak, örneğin çocuk işçiliğine karşı veya iklim adaleti için yürütülen kampanyalarda küresel dayanışma yaratırlar. Hükümetler, şirketler veya uluslararası kuruluşlar üzerinde hedefli baskı uygularlar. Yasaları, anlaşmaları ve uluslararası müzakereleri etkilerler. Küresel yönetim bağlamında, bu kuruluşlar ikili bir rol oynar: Bir yandan belirli çıkar ve değerleri savunurlar; diğer yandan uluslararası programların uygulanmasında operasyonel görevler üstlenirler. Özellikle kırılgan devletlerde veya insani krizler sırasında, genellikle devletler veya uluslararası kuruluşlar adına hareket ederler.

Bu kuruluşların demokratik meşruiyet açısından çok sayıda sorular akla gelmekte ve bu hususta eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Eleştirilerin temel noktası, birçok sivil toplum örgütünün demokratik meşruiyetinin eksikliğidir. Genelde, kendilerinin demokratik olarak meşrulukları tartışmalıyken veya hesap verebilir olmaktan yoksunken, kendilerince başka yerlerde etik ve ahlaki ilkeleri temsilciklerine ve savunuculuğuna soyunurlar. Burada, “kim kimin adına iş yapıyor ve bunların arkasında hangi güç(ler) var?” sorusu hiç dillendirilmemektedir ve karanlıkta bırakılmaktadır.

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Bu örgütlerle, ahlaki üstünlük iddialarına rağmen, finansman, karar alma süreçleri ve savunuculuk konusunda her zaman şeffaf ve hesap verebilirlik konumunda değildirler. Bu durum, özellikle bağlı bulundukları hükümete veya özel bağışçılara finansal olarak bağımlı olduklarında, şeffaflık eksikliğine ve çıkar çatışmalarına yol açabilmektedir.

Sonuç olarak, Uluslararası STK'lar küresel güçte kilit oyuncular haline gelmiştir. Etkileri, norm belirleme ve gündem belirlemeden doğrudan siyasi nüfuza kadar uzanır. Küresel söylemi alternatif bakış açılarıyla zenginleştirir ve küresel yönetişimde önemli işlevler üstlenirler. Aynı zamanda, özellikle meşruiyet, şeffaflık ve temsiliyet açısından yapısal

zayıflıkları eleştirel bir şekilde incelenmelidir. Bu STK'ların gelecekteki rolleri bir taraftan büyük ölçüde artarak devam ederken; diğer taraftan, kendileriyle ilgili eleştirileri azaltmak, daha az görünür kılmak ve faaliyetlerini daha profesyonel yapma yönünde de çaba sarf edeceklerdir.

Bütün bu söylenenler bağlamında, ülkelerdeki birçok toplumsal, ekonomik ve siyasi kriz ve olaylarla ilişkilendirilmekte ve ilgili devrim ve ayaklanmaların geri planında küresel güç (ler)e hizmet eden bu sivil toplum örgütleri olduğu ve bu tür amaçlar için kuruldukları, faaliyet gösterdikleri iddia edilmektedir. Gittikleri her ülkede çok güçlü kamu diplomasisi yapmaktadırlar. Küresel gücün emperyalist siyasi, ekonomik, kültürel ve jeo-politik çıkar ve gündemleri doğrultusunda çalışmalar yaptıkları yönünde birçok ülke ve üst düzey devlet adamları tarafından eleştirilmektedir. Ancak, ilgili ülkeler küresel güce, özellikle ekonomik açıdan bağımlı oldukları için ve askeri olarak güçsüzlükleri nedeniyle, küresel gücün bu tür yumuşak ve öncü güçleriyle sorun yaşamak da istemiyorlar. Herhangi bir müdahale durumunda ise, küresel güç doğrudan devreye girmektedir. Buna Türkiye’de çok sayıda olaydan biri olarak “Papaz Brunson Olayı” örnek gösterilebilir. Küresel güçten almış oldukları bu desteklerden dolayı da istedikleri ülkede çok rahatlıkla faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Küresel boyutta eylem ve hareket halinde olan, vatandaşların ittifakı gibi görünen, genellikle masum, yardımsever ve demokratik sivil toplum kuruluşları olarak etiketlenen bu kuruluşların yapı ve ilişkileri çok karmaşık ve sıradan insanın anlayamayacağı kadar gizemlidir. Bu nedenle, küresel STK’lar uluslararası siyasetten ayrı düşünülmemesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel İktidar, Sivil Toplum Örgütleri, Küresel Güç

INTERNATIONAL NON-GOVERMENTAL ORGANIZATIONS AS ACTORS OF GLOBAL POWER

Abstract

The international political, economic and social roles of international non-governmental organizations as actors of global power or forces are gaining more and more importance every day. Although these organizations are officially independent of states and international organizations, they significantly influence global processes. The international political, economic and social roles of international non-governmental organizations as actors of global power or forces are gaining more and more importance every day. Although these organizations are officially independent of states and international organizations, they significantly influence global processes. Global power is a multi-layered power order that is not limited to the

sovereignty of states only; it is influenced by a large number of actors such as international institutions, multinational companies, the media and NGOs (Rosenau, 1990). Joseph NYE (2004) distinguishes between "hard power" and "soft power" in this context. oseph NYE (2004) distinguishes between "hard power" and "soft power" in this context. USTÖS essentially establish power through norms, discourses and both world public opinion and the countries in which they operate through soft power. A global power is a power that has the ability to set the agenda of the world in which it is located, set norms, or influence international developments through political action. International Non-Governmental Organizations are organizations that are independent of the state, for-profit companies and international intergovernmental institutions, operate on a global scale, act with normative purposes, have their headquarters in various countries and serve the interests of these countries. Ational Non-Governmental Organizations are organizations that are independent of the state, for-profit companies.

Keywords: Global Power, non-governmental organizations, Global Power.

TÜRKİYE’DE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA (1923-1950) KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI ÇALIŞMALARI*

Duygu AKYÜZ**

Çiğdem PANK YILDIRIM***

Özet

Kültürel miras, tarihi kaynak, somut belge ve yaşayan hazinedir. Aynı zamanda geçmişin günümüze taşınması bakımından bir köprü mahiyetindedir. Ayrıca bir toplumun veya topluluğun kimliğini, kültürel değerlerini ve geçmişe dair birikimlerini günümüzde yaşatarak bireylerin milli kimliğe yönelik aidiyet bilincinin güçlenmesine önemli bir katkı yapmaktadır. Aynı zamanda kültürel miras unsurları insanlığın ortak malı olarak kabul edilmektedir.

Kültürel miras, insanların geçmiş dönemleri hakkındaki bilgileri maddesel simge veya sembolik yansıma olarak günümüze sunması bakımından bugünün kavranmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca inşa edildiği dönemin ruhunu, önemli olayını ve durumunu kültür hayatına kazandırması bakımından oldukça önemlidir. Bu kapsamda insanlığın ortak mirası olarak kültürel miras, evrensel değere sahiptir. Bu değerler anıtlar, arkeolojik kalıntılar, tarihi yapılar, müzeler gibi somut kültürel mirası oluştururken sözlü anlatımlar, toplumsal ritüeller, danslar, gelenekler, festivaller gibi somut olmayan kültürel mirası oluşturmaktadır.

Kültürel miras, toplumların ortak belleği olarak yarına taşınması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken önemli bir hazinedir. Ancak bunun için korunması, özgünlüğünü kaybetmemesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması son derece önemli olmakla beraber gereklidir. Bu durum, günümüzün önemli bir sorumluluğu olmasının yanında tarihsel süreç içerisinde ülkelerin yapmış oldukları hukuki düzenlemeleri ile idari yapılanmaları önemli rol oynamış ve oynamaya da devam etmektedir.

Kültürel mirasın korunması, toplumların geçmişleriyle bağ kurmasını sağlayan, milli değerleri ve kültürel kimliği oluşturan maddi ve manevi bütün değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması için doğru biçimde muhafaza edilmesi, güvenliğinin sağlanması ve gerekli bakım,

* Bu çalışma, 323K381 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında yapılmıştır.

** Doktorant, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, Kamu Yönetimi ABD, duyguakyuz@posta.mu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-5333-4344.

*** Ar. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, cigdempank@mu.edu.tr , ORCID: 0000-0002-7084-313X.

onarım, restorasyon veya diğer çalışmaların yapılmasıdır.

Türkiye, bulunduğu coğrafi konum itibariyle birçok medeniyete geçmiş dönemlerde ev sahipliği yapmış olmasına bağlı birbirinden farklı tarihsel, kültürel ve eski eserlere sahiptir. Kültürel çeşitlilik bakımından zengin ve önemli ülke olan Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaların temeli Osmanlı Devleti dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde idari yapılanmalar oluşturulmuş ve hukuki düzenlemeler hazırlanmıştır. Günümüzde kültür varlığı olarak da nitelendirilen kültürel miras ifadesi yerine Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında “âsâr-ı âtîka” terimi kullanılırken 1973 yılıyla beraber “eski eser” ifadesi kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde kültürel mirasın korunması hususunda sistematik hukuki düzenlemeler 19.yüzyılda Âsâr-ı Âtîka Nizamnâmeleri ile oluşturulmuştur. Söz konusu konu özelinde ilk hukuki düzenleme 1869 yılında yayınlanan Âsâr-ı Âtîka Nizamnâmesi’dir. Ancak geçen zaman içinde yaşanan gelişmelere ve ihtiyaçlara bağlı 1874, 1884 ve 1906 yıllarında yeniden düzenlenmiştir. 1906 tarihli Nizamnâme, 1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’na kadar yürürlükte kalmıştır. Dolayısıyla kültürel mirasın korunması konusunda Osmanlıdan kalan hukuki düzenleme olarak 1906 tarihli Nizamnâme, Cumhuriyet döneminde temel kaynak olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Taşınmaz kültürel miras varlıklarının korunması için 1912 yılında düzenlenen ve 1916 yılında güncellenen “Muhafaza-i Abidât Hakkında Nizamnamesi”, 1936 yılına kadar uygulama alanı bulmuştur. İstanbul’daki tarihi yapıların belgelenmesi için 1917 yılında “Muhafaza-i Âsâr-ı Âtîka Encümeni (Eski Eserleri Koruma Encümeni)” kurulmuştur. Bu Encümen, İstanbul hudutları içerisindeki kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyetleri Cumhuriyet döneminde de yürütmüştür.

Müzelere ilişkin önemli birim olan “Müze-i Hümayunlar Müdüriyet-i Umumiyesi (Müzeler Genel Müdürlüğü)” de Osmanlı döneminden miras kalmıştır. 1920 yılında Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasıyla faaliyete geçen Maarif Vekâleti[†] kültürel mirasın korunması hususunda temel sorumlu en üst düzey idari teşkilat olmuştur. Aynı yıl içerisinde Maarif Vekâleti bünyesinde “Türk Âsâr-ı Âtîka Müdürlüğü” kurulmuş ve daha sonra ismi “Hars Müdüriyeti” olarak değiştirilmiştir. Bu kurum, yine Osmanlı Devleti’nden intikal etmiştir. 1922 yılına gelindiğinde ise Atatürk’ün isteği üzerine “Müzeler ve Âsâr-ı Âtîka Hakkında

[†] 1920 yılında kurulan Maarif Vekaleti, 1935 yılında kadar bu isimle anılmıştır. 1935-1941 yıllarında Kültür Bakanlığı, 1941-1946 yıllarında Maarif Vekilliği ile 1946-1950 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı olarak isimlendirilmiştir (Detaylı bilgi için bk. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/228/Maarif-Vek%C3%A2leti>).

Talimat” isminde genelge düzenlenmiştir. Böylelikle kültürel mirasın korunması hususunda kurumsal sorumluluk merkezi alanda Hars Müdüriyeti’ne verilmiştir. Vilayetler/illerde ise bu sorumluluk hususunda Maarif Müdürlükleri yetkilendirilmiştir.

Kültürel mirasın korunması hususunda yukarıda belirtilen adımların atılması sonrası 1923 yılında Cumhuriyet ilanı ile beraber bu dönemlerde de önemli düzenlemeler yapılmıştır. Taşınmaz kültür varlıkları için 1917 yılında İstanbul için oluşturulan “Muhafaza-i Âsâr-ı Âtika Encümeni Tüzüğü”, 1924 yılında “İstanbul’da Mütешekkil Muhafaza-i Âsâr-ı Âtika Encümeninin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Talimatname” isminde düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti’nden alınan vakıf mallarının korunması için faaliyete geçen Evkaf ve Şeriyye Vekaleti 1924 yılında lağvedilmiş, bu faaliyetin gerçekleştirilmesi için “Evkaf Umum Müdürlüğü” kurulmuş ve 1936 yılında ise “Vakıflar Genel Müdürlüğü” olarak ismi değiştirilmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk anayasası olan 1924 Anayasası’nda kültürel mirasın korunmasına dair hüküm bulunmamaktadır. Ancak kentlerdeki tarihi, kültürel ve anıtsal değer taşıyan kültürel miras varlıklarının imar planları sırasında korunması konusunda özellikle 1930’lu yıllarda düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu karşımıza çıkmaktadır.

1931 yılında kurulan “Türk Tarih Kurumu” ile kültürel ve arkeolojik değerlerin korunması hedeflenmiştir. Türkiye’deki bütün kentsel dokuyu koruyacak olması bakımından 1932 yılında “Ankara İmar Planı” düzenlenmiştir. Halkı bilgilendirerek ve bilinçlendirerek tarihi eserlerin korunması için 1932 yılında Halkevleri açılmıştır. 1933 yılında ise kentlerdeki tarihi ve mimari yapıların korunmasına ilişkin 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu çıkarılmıştır.

1933 yılında müzeler idaresi için “Abideleri Koruma Heyeti” ile ülkedeki tarihi yapıların ve anıtların belgelenmesi ve korunması için “Anıtları Koruma Komisyonu” kurulmuştur. İstanbul Üniversitesi olarak değiştirilen Darülfünun’a bağlı 1934 yılında “Türk Arkeoloji Enstitüsü” kurulmuştur. 1945 yılında imar planları ile kültürel miras varlıkları ve müzelerin korunması durumuna ilişkin “Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Komisyonu” toplanmıştır. Burada kültürel mirasın korunmasında mevcut hukuki düzenlemelerin yetersiz kaldığı, yeni bir Kanun Tasarısı’nın hazırlanması gerektiği belirtilmekle birlikte denetim ve karar mekanizmasının oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yılları olarak 1923-1950 arası dönemi kapsayan süreçte kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar ele alınmıştır. Bu kapsamda

bu dönem oluşturulan hukuki düzenlemeler ve idari yapılanmalar incelenmiştir. Bunun için nitel araştırma yöntemi olarak çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca o döneme ilişkin hukuki düzenlemeler ve ilgili diğer çalışmalar analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda o dönemlerde tarihi ve kültürel miras eserlerinin korunması konusunda Osmanlı Devleti'nden intikal eden çalışmalar varlığını sürdürmüş ancak hukuksal düzenlemeler özelinde çağdaş adımlar atılamamıştır. Bu durumun gerekçesi, dönemin ekonomik yetersizliği ile yaşanan savaştır. Öte yandan kültürel mirasın korunması hususundaki idari yapılanma tek çatı altında toplanamamıştır. Yine bu dönemlerde kültürel mirasın önemli bir koruma aracı olan olarak müzelere olan ilgi artmış, bazı yapılar müzelere dönüştürülmüş ve onlara yönelik farkındalık oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Cumhuriyet dönemi, kültürel miras, kültürel mirasın korunması.

STUDIES ON THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC IN TURKEY (1923-1950)

Abstract

Cultural heritage is a set of tangible and intangible values such as the past experiences, experiences, creativity, historical accumulations, beliefs, traditions or customs of a society and community. These values are important treasures that are carried to the present day as historical documents and material symbols and are intended to be passed on to future generations.

Cultural heritage as the collective memory of societies is divided into tangible cultural heritage and intangible cultural heritage. Monuments, historical ruins and museums are examples of tangible cultural heritage, while dances, religious rituals and oral narratives are examples of intangible cultural heritage.

Cultural heritage is a bridge in terms of carrying the past to the present and transferring it to the future. In addition, it ensures solidarity among people, creates national and cultural identity and has universal value. In this context, it is important to protect cultural heritage as a living treasure and to pass it on to future generations.

Turkey is a country rich in cultural diversity. The fact that it has hosted many civilizations in the historical process due to its geographical location has contributed to this. In this sense, steps for the protection of cultural heritage in the country were taken during the Ottoman Empire.

Some of the legal regulations and administrative structures established in the Ottoman period for the protection of cultural heritage were transferred to the Republican period and found application areas. In the Republican period, important regulations were also made on the subject in question. However, when the data is analyzed, it is concluded that modern steps have not been taken in terms of legal regulations. In terms of administrative organization, there is a confusion of duties due to legal regulations and therefore they cannot be gathered under a single roof. Apart from these, it was also found that the importance of museums has increased and some buildings have been converted into museums.

Keywords: Turkey, Republican period, cultural heritage, protection of cultural heritage.

IRAK'TA BİR BÖLGEYE DAHİL OLMAYAN İLLER: KERKÜK ÖRNEĞİ

Bashar ALBAYATI*

Özet

Bugünkü Irak Devleti'nin üzerinde bulunduğu topraklar, yüzyıllardır farklı devletlerin hakimiyetinde kalmış ve bu mirasla yoğrulmuştur. Ancak Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesinden sonraki süreçte, yüzyıllık miras yerine küresel dönüşümleri içeren gelişmeler, Irak devlet yapısını belirlemeye başlamıştır. 2003 yılından sonra yaşanan bu dönüşümlerle merkezi bir devlet olan Irak, federal bir yapıya bürünmüş ve batılı bir tarzda örgütlenmeye çalışmıştır. 2005 yılında halk oylamasıyla kabul edilen yürürlükteki anayasa, âdem-i merkeziyetçilik ilkesi etrafında yeni devleti kurgulamıştır.

2003 yılındaki Amerika Birleşik Devletleri müdahalesinden sonra hazırlanan geçici anayasada (2004) Irak, federal bir ülke olarak tanımlanmıştır. 2004 Anayasası'nın 52. Maddesinde "Irak, otoritenin merkezde tutulmadığı bir ülkedir."[§] ifadesi yer almış ve yerele doğru bir eksen kayması ilan edilmiştir. Yine 2004/55. Madde ile il meclisleri oluşturulmuştur.^{**} 2004 yılında çıkan 71 sayılı Koalisyon Kararı ile âdem-i merkeziyetçilik ilkesi benimsenmiş ve illere geniş yetkiler verilmiştir.

2005 Anayasası ile Kürt Federal Bölgesi tanınarak, Irak için yeni bir yönetim yapısı öngörülmüştür. Bu yapıda Bağdat özel bir statüye kavuşturulmuş, 'bölge yönetimi' tanımlanarak Kürt Bölgesi'ne resmiyet kazandırılmış, diğer iller ise 'bir bölgeye dahil olmayan iller' olarak sınıflanmış ve son olarak Türkmen ve Kildani toplulukları düşünülerek 'mahalli idareler' isimli bir yeni yerel yönetim sınıfı kurgulanmıştır. Ancak henüz bu yapıyı örnekleyen bir idare kurulmamıştır.

"Irak'ta bir bölgeye dahil olmayan iller" ifadesi, 2005 yılında halk oylamasıyla kabul edilen Irak Anayasası'ndaki idari yapıya göre Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) veya herhangi bir "bölgesel yönetim" statüsüne girmeyen, doğrudan Bağdat'taki merkezi hükümete bağlı iller anlamına gelir.

* Dr. Bashar Albayati, Imam Jafar Al-sadiq University, Kerkük. basarbayatli@yahoo.com

§ 2004 Irak Geçici Anayasası.

** 2004 Irak Geçici Anayasası.

Irak, yürürlükte olan 2005 Anayasası'na göre federal bir devlettir. İller, ya doğrudan merkezi hükümete bağlı olabilir ya da bir veya birden fazla il birleşerek “bölgesel yönetim” oluşturabilme kapsını açık bırakmıştır. Mevcut durumda Irak'ta yalnızca IKBY resmî bölgesel yönetimdir (Erbil, Süleymaniye, Duhok ve 2025'te kurulan Halepçe illerinden oluşur). Başkent Bağdat anayasaya göre özel bir statüye haizdir, diğer 14 il ise merkezi hükümete bağlıdır.

Kerkük kadim bir Türk kenti ve Irak Türkleri (Türkmenler) Türk Dünyası'nın ayrılmaz bir parçasıdır. Kerkük hem anayasal hem de siyasi açıdan özel konuma sahip bir ildir. Kerkük'ün hukuki statüsü ise Irak Anayasası'nın 140. maddesine göre Kerkük ve diğer Türkmen bölgeleri “ihtilafli bölgeler” olarak adlandırmış, statüsü, normalleşme ve nüfus sayımı yapıldıktan sonra en son Aralık 2007'ye kadar referandum ile belirlenmelidir denilmiştir. Bu süreç, Kerkük'ün IKBY'ye katılması veya merkezi hükümete bağlı kalması sonucunu doğurabilirdi. Ancak kentte demografik değişiklik yapıldığını gerekçe göstererek Türkmenler ve Arapların karşı çıkmaları sonucu süreç tamamlanmadığı için Kerkük, fiilen bir bölgeye dahil olmayan il olarak yönetilmektedir.

Siyasi ve etnik yapı olarak Kerkük her zaman büyük çoğunluğu Türkmenler oluşturmuştur. Ancak başta Saddam rejimi olmak üzere Irak hükümetleri bölgeyi ciddi Araplaştırma politikasına tabi tutarak kente nüfus kaydırmaları yapmıştır. 2003 sonrasında ise ülkenin kuzeyindeki Kürt siyasi partileri bu sefer Kerkük'te çok ciddi Kürtleştirme hamlesi başlatmıştır. Kerkük ile hiçbir bağ olmayan on binlerce Kürt ailesini şehre yerleştirmiştir. Bu süreçte Bağdat'ta siyasi boşluktan yaralanan siyasi Kürt partileri, Kerkük'te tapu müdürlüğünü yakarak devlet arazilerine gecekondular yapmak suretiyle getirilen nüfusa yeni mahalleler oluşturdu. Bugün ise Kerkük'ün nüfusu Türkmenler, Kürtler, Araplar ve az sayıda Hristiyan topluluklarından oluşmaktadır. Bu çeşitlilik nedeniyle Kerkük, Irak'ın en hassas etnik-siyasi dengelerinden birine sahiptir. Petrol rezervleri (özellikle Baba Gürgür sahası) Kerkük'ü hem ekonomik hem stratejik açıdan kritik bir konuma oturtmuştur.

2014'te terör örgütü IŞİD saldırılarında Irak ordusu Kerkük'ten çekildi, ordunun mevkilerine peşmerge girerek şehri kontrollüne almıştır. 2017'de IKBY bağımsızlık referandumu yapması sonrası Irak ordusu ve Haşdi Şabi güçleri Kerkük'te kontrolü yeniden ele aldı. O tarihten beri Kerkük, IKBY dışında kalan bir il olarak merkezi hükümete bağlıdır.

Kısacası Kerkük, Irak'ta “Bir bölgeye dahil olmayan iller” statüsünde olup doğrudan merkezi hükümete bağlıdır. Ancak anayasa gereği gelecekte yapılacak bir referandum ile statüsü değişebilir. Başta Türkmenler ve Araplar Kerkük'ün IKBY'ye bağlanmasına karşı çıkmaktadır. Her hükümet kuruluma sürecinde Siyasi Kürt partileri Kerkük'ün statüsünü ve

referandum yapma kartını ortaya atarak pazarlık konusu yapmaktadır. Bu durum hem siyasi hem etnik dengeler hem de enerji kaynakları bakımından Irak'ın en kritik dosyalarından biridir.

Irak'ın İdari Yapısı

- Toplam İl Sayısı: 19
- Bölgesel Yönetimler: Şu an sadece Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) var. Bu bölgeyi oluşturan iller: Erbil, Süleymaniye, Duhok ve Halepçe'den oluşmaktadır.
- Mahalli İdareler: Anayasaya göre Türkmenler ve Keldani- Asuriler'e verilen siyasi ve idari bir haktır. Ancak bunun henüz kurulmuş bir örneği yoktur.
- Bir Bölgeye Dahil Olmayan İller: IKBY dışında kalan, doğrudan Bağdat'a bağlı olan illerdir. Bir Bölgeye Dahil Olmayan iller ise şunlardır:
 1. Basra (Basrah)
 2. Meysan (Maysan)
 3. Zikar (Dhi Qar)
 4. Mutanna (Muthanna)
 5. Kerbela (Karbala)
 6. Necef (Najaf)
 7. Babil (Babil/Babylon)
 8. Vasıt (Wasit)
 9. Kadisiye (Qadisiyyah)
 10. Enbar (Al-Anbar)
 11. Selahaddin (Salah al-Din)
 12. Ninova- Musul (Nineveh)
 13. Kerkük (Kirkuk)
 14. Diyala (Diyala)

Çalışmanın Amacı

Irak'ta bir bölgeye dahil olmayan iller kavramını hukuki ve idari boyutlarıyla incelemek. Bu illerden özellikle Kerkük'ün tarihsel, demografik ve anayasal statüsünü ele almak. Kerkük ilinin mevcut yapısını ve güncel dönüşümleri sebep-sonuç ilişkisi içerisinde analiz etmesi beklenmektedir. 2003 sonrası idari dönüşümler bağlamında Kerkük örneği üzerinden Irak'ın federal yapısının işleyişini kavramak. Kerkük'teki etnik, siyasi ve ekonomik sorunlara dair çözüm önerileri geliştirme amaçlanmaktadır.

Çalışmanın yöntemi, ise tarihsel süreç içerisinde Irak'ta Osmanlı, Krallık, Cumhuriyet dönemlerinin kısa kronolojisine değinilecektir. 2003 sonrası dönüşümü ele alınarak hukuki inceleme çerçevesinde 2004 Geçici Anayasası, 2005 Irak Anayasası iller yönetimiyle ilgili maddeler ve özellikle 140. Madde üzerinden Kerkük'ün statüsünün değerlendirilecektir. Sosyo-politik analiz kapsamında ise, Kerkük'ün demografik yapısı, Araplaştırma ve Kürtleştirme politikalarının etkileri ele alınacaktır.

Çalışmanın Aşamaları

Bu çalışma giriş ve tarihsel arka plan çerçevesinde Irak'ın coğrafi ve sosyo-kültürel özellikleri, ülkede 2003 öncesi idari yapıya kısa bir tarihçeyle değinilerek, bu tarihten sonraki hukuki yapı ve yönetim şeklindeki gelişmeler ele alınacaktır. Özellikle yönetim yapısı ile birlikte Kerkük iline özgü sorunlar ve sınamalar irdelenecektir. Kerkük'te demografik değişim politikaları, etnik-siyasi dengeler, enerji kaynakları ve güvenlik boyutuna değinilerek güncel durum ve sorunlara çözüm önerileri ile sonuç kısmıyla çalışmamız son bulacaktır.

Anahtar kelimeler: Irak, Kerkük, Türkmenler, iller, bölge.

PROVINCES IN IRAQ NOT INCLUDED IN A REGION: THE CASE OF KIRKUK

Abstract

The phrase “Provinces Not Belonging to a Region in Iraq” refers, under the administrative structure defined by the Iraqi Constitution adopted in the 2005 referendum, to provinces that are not part of the Kurdistan Regional Government (KRG) or any other “regional government” and are directly subordinate to the central government in Baghdad.

According to the current 2005 Constitution, Iraq is a federal state. Provinces (governorates) may either be directly under the central government or combine one or more together to form a “regional government.” As of now, the only officially recognized regional government is the Kurdistan Regional Government, consisting of Erbil, Sulaymaniyah, and Duhok, with Halabja

becoming the fourth province following a vote in the Iraqi parliament in April 2025. All other provinces remain in the category of “Provinces Not Belonging to a Region.”

Kirkuk is an ancient Turkic city and the Iraqi Turkmen are an inseparable part of the Turkic World. Constitutionally and politically, Kirkuk holds a special status. Under Article 140 of the Iraqi Constitution, Kirkuk and other Turkmen areas are designated as “disputed territories,” whose status was to be determined through normalization, a census, and finally a referendum to be held no later than December 2007. This process could have resulted in Kirkuk joining the KRG or remaining under the central government. However, citing demographic changes, Turkmen and Arabs opposed the process, which was never completed. As a result, Kirkuk is de facto administered as a province not belonging to any region.

Historically, Turkmen have constituted the majority in Kirkuk’s political and ethnic makeup. However, successive Iraqi governments most notably under Saddam Hussein implemented a strong Arabization policy, relocating Arab populations to the area. After 2003, Kurdish political parties in northern Iraq initiated a significant Kurdification drive in Kirkuk, settling tens of thousands of Kurdish families who had no prior ties to the city. Taking advantage of the political vacuum in Baghdad, Kurdish parties burned down the land registry office in Kirkuk and created new neighborhoods by constructing informal housing on state-owned land for the newly arrived population.

Today, Kirkuk’s population includes Turkmen, Kurds, Arabs, and a small number of Christian communities. This diversity makes Kirkuk one of Iraq’s most sensitive ethnic and political balances. Its oil reserves particularly the Baba Gurgur field place Kirkuk in a position of both economic and strategic importance.

Keywords: Iraq, Kirkuk, Turkmen, Provinces, Region

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE ZİRAAT ODALARININ YERİ VE KURUMSAL FARKINDALIK DÜZEYİ: MUĞLA ÖRNEĞİ

F. Neval GENÇ*

Sinem BAYAR

Özet

İklim değışikliğı, günümüzün en önemli küresel sorunlarından biridir. İklim değışikliğı tüm ülkeleri belli seviyelerde etkilemektedir. İklim değışikliğı ve buna bağı kuraklık, aşırı ısınma ve soğuma, sel, fırtına, hortum, yangın gibi afetlerin sayısı, sıklığı ve neden oldukları ekonomik kayıplar da giderek artmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin Küresel Değerlendirme Raporunda (Global Assesment Special Report) (2025) diğr afetlerde olduğu gibi iklim değışikliğı kaynaklı afetlerin de kalkınma sorunlarına sebep olduğu üzerinde durulmakta, su yetersizliğinden etkilenen nüfusun 2 milyara ulaştığı, tarımda ve işgücünde verimliliğin azaldığından bahsedilmektedir. Raporda afet risklerini azaltma amaçlı yatırımlar artırılmazsa afetlerin finansal ve ekonomik olarak daha güç yönetilebilir hale geleceğinden bahsedilmektedir.

Hükümetler arası İklim Değışikliğı Paneli (Intergovernmental Climate Change Panel) IPCC'nin İklim Değışikliğı ve Kentler (Special Report on Climate Change and Cities) adlı, henüz hazırlıklarına başlanan özel raporuna göre (2024) dünya nüfusunun büyük bölümünün yerleştiğı kentsel alanlarda iklim değışikliğinin etkileri giderek artmaktadır. Özellikle Asya ve Afrika'da 2,5 milyar kentlinin iklim değışikliğı kaynaklı risklere maruz kalması beklenmektedir; iklim değışikliğine uyum planları artsa da bunların uygulanma oranı düşüktür,

Türkiye de bulunduğu coğrafya, Akdeniz İklim Kuşağında olmanın etkisiyle iklim krizinden fazlaca etkilenen ülkelerden biridir. Bu etkilerle özellikle son yıllarda uzun süren ve sadece ormanlar değil yerleşim yerlerini de ciddi ölçüde etkileyen 2021-Muğla Marmaris yangınları, 2025 yılında Eskişehir ve Bursa yangınları, 2021 yılında Trabzon'da meydana gelen sellerde iklim değışikliğinin izleri görülmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığının İklim Değışikliğı ve Tarım Değerlendirme Raporunda da (2021) 2050'ye kadar Türkiye'de iklim değışikliğine bağı olarak %10-25 arasında bir verim kaybı doğacağından bahsedilmektedir. Mücadeledeler amaçlı olarak iklim değışikliğı ile

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF, SBKY Bölümü, fngenc@du.edu.tr

mücadelede kısa ve uzun vadede yapılması planlan faaliyetler, örneğin erken uyarı sistemlerinden, dijital teknolojilerden faydalanma, dayanıklı tohumlar kullanma gibi çözüm önerileri yer almaktadır.

Tüm afetlerde olduğu gibi iklim değişikliği ve buna bağlı afetlerde de başarılı afet yönetim süreci, afetlerim öncesi, afet anı ve sonrasını kapsayan tüm aşamalara eşit derecede önem vermek, özellikle afet öncesinde risk azaltımı kapsamında riskleri tespit etmek, azaltmak veya ortadan kaldırmak; hazırlık önem taşımaktadır. Bu anlamda “afet yönetişimi” perspektifinden afetlerle sadece ilgili kamu kurumları değil bunun yanında ilgili sivil toplum örgütleri, halk ve özel sektörün bilgi, bilinç ve farkındalığı, finansal katkısı yanında süreçteki rollerinin önceden tanımlanmış olması ve birbirlerinden haberdar ve koordineli şekilde çalışılıyor olması önemlidir.

İklim değişikliği, iklim değişikliğine bağlı afetler konusunun önemi ve güncelliğine rağmen, Türkçe kamu yönetimi literatüründe konuyu tarım alanındaki etkileri, tarım yönetimi, tarımsal politikalar ve iklim değişikliği bağlantıları ile, tarımsal politikalar ve yönetimin, afet yönetişiminin bir aktörü olarak yerel tarım örgütleri özelinde ele alan bir çalışma yoktur. Bu anlamda konu, özgün ve literatürde önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu bakış açısından hareketle bu çalışmada iklim değişikliği ve en çok etkilediği alanlardan biri olan tarım üzerindeki etkisi kamu yönetimi ve afet yönetişimi perspektifinden konu edilmektedir. İklim değişikliği ve buna bağlı tehlikelerin, afetlerin tarım üzerindeki olası etkileri bundan doğrudan etkilenen aktörler üzerinden, tarımla uğraşanlar ve onların yer aldığı tarım örgütleri üzerinden incelenmektedir.

Bu amaçla Türkiye’de tarım örgütleri (tarım kooperatifleri, üretici birlikleri, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, STK’lar, meslek odaları vb.) içinde en eski ve en köklü, kurumsal örgütlenme açısından en geniş ölçekli ve en çok üyesi olan, hukuki anlamda kamu kurumu niteliğinde meslek örgütü olarak tanımlanan ziraat odaları esas alınmıştır.

Çalışmada kurumsal anlamda ziraat odası başkanlarının iklim değişikliği hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeyleri Muğla özelinde incelenmektedir. Çalışmada Muğla’nın seçilme nedeni, son yıllarda yaşanan uzun süreli ve tahripkâr yangınlardan da izleneceği gibi Türkiye’de iklim krizi ve buna bağlı afetlerden en çok etkilenen iller içinde yer almasıdır.

Bu anlamda Türkiye’de iklim değişikliğinin afetler de dahil olmak üzere etkileri Muğla ziraat odası başkanları ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda Muğla ilinde merkez ve ilçelerde mevcut 11 ziraat odası (Menteşe,

Milas, Fethiye, Yatağan, Dalaman, Ula, Köyceğiz, Ortaca, Kavaklıdere, Seydi kemer, Bodrum ilçeleri) başkanı ile görüşme sağlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmede öncelikle görüşmecilerin demografik özellikleri sorulduktan sonra (yaş, cinsiyet, eğitim, tarımla ilgilenme süresi vb.) görüşmecilerin iklim değişikliği konusunda algıları ve genel bilgi düzeyleri; iklim değişikliğinin etkilerine dair gözlemleri ve son olarak da iklim değişikliğine uyum konusundaki önerileri, beklentileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede iklim değişikliğinin sebepleri, sonuçları, iklim değişikliğine uyum için yapılması gerekenler, iklim değişikliği konusunda kendilerine bilgilendirme yapılıp yapılmadığı, eğitim alıp almadıkları, bu konudaki bilgileri takip edip etmedikleri, üyelerini ne ölçüde bilgilendirdikleri, bu konuda ulusal politikalara, diğer kurumlarla iş birliklerine, beklentilerine ilişkin değerlendirmeleri vb. sorulmuştur.

Buradan elde edilecek verilerden tarım ve afet yönetiminin bir parçası olarak çiftçilerin, ziraat odası başkanlıklarının kurumsal düzeyde iklim değişikliğine yaklaşımı, iklim değişikliği konusunda bilgi ve farkındalık seviyeleri, risk azaltımı ve hazırlığa yönelik çalışmaları, iş birliği kapasiteleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından iklim değişikliğine bağlı afetlerde bir risk azaltma stratejisi olarak yerel aktörler olarak ziraat odaları ölçeğinde yapılması gerekenler hakkında alternatifler, öneriler geliştirilecektir.

Anahtar kelimeler: İklim değişikliği, tarım, ziraat, iklim, afet.

Kaynakça:

UNDRR (2025) Global Assesment Report on Disaster Risk Reduction-Resilience Pays: Investing and Financing for Our Future

IPCC (2024) Special Report on Climate Change and Cities Report

Tarım ve Orman Bakanlığı (2021) İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu

Abstract

Climate change is one of the most pressing global challenges of our time, significantly impacting agriculture through increasing temperatures, droughts, floods, and wildfires. This study investigates the role and institutional awareness level of Chambers of Agriculture in addressing climate change, focusing on Muğla province, one of the regions in Turkey most affected by climate-induced disasters.

The research adopts a disaster governance and public administration perspective, aiming to fill a gap in the Turkish literature where the link between climate change, agriculture, and local

agricultural institutions has not been sufficiently explored. Data were collected through semi-structured interviews with the presidents of 11 agricultural chambers in Muğla's central and district areas.

The interviews covered demographic details, knowledge and perceptions of climate change, observations of its local impacts, institutional preparedness, member engagement, and opinions on national climate policies. Respondents were also asked about the training they received, the communication mechanisms within their chambers, and their expectations from central authorities.

Findings reveal varying levels of awareness, institutional preparedness, and inter-institutional collaboration capacity among chambers. While some have taken initiative in informing their members and adapting locally, others lack sufficient resources or guidance.

The study concludes with recommendations for enhancing the risk reduction role of agricultural chambers, increasing institutional capacity, and integrating local agricultural organizations more effectively into national and regional climate adaptation strategies.

Key words: Climate change, agriculture, climate, disaster